

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL ANASANAT DALI
SANATTA YETERLİK TEZİ

OSMANLI' DA MODERNLEŞME SÜRECİNDE
ERKEK GİYİMİNDEKİ DEĞİŞİM OLGUSU

[1860 – 1925]

Hazırlayan
Gürdal Bike SAĞDUYU

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nevbahar GÖKSEL

İZMİR - 2013

YEMİN METNİ

Sanatta Yeterlik Tezi olarak sunduğum “ Osmanlı’da Modernleşme Sürecinde Erkek Giyimindeki Değişim Olgusu [1860-1925]” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım .

Tarih

...../...../.....

Gürdal Bike Sağduyu

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün/...../..... tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği'ninmaddesine göre Tekstil Anasanat Dalı Sanatta Yeterlik öğrencisi G. Bike Sağduyu'nun "Osmanlı'da Modernleşme Sürecinde Erkek Giyimindeki Değişim Olgusu [1860-1925] konulu tezi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat ' da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonradakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anasanat dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezinolduğuna oyile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ/PROJE VERİ FORMU

Tez/Proje No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez/Proje Yazarının

Soyadı: SAĞDUYU

Adı:Gürdal Bike

Tezin/Projenin Türkçe Adı: Osmanlı'da Modernleşme Sürecinde Erkek
Giyimindeki Değişim Olgusu [1860-1925]

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: The Alteration Fact In Men's Wearing In
Ottoman's Modernization Period [1860-1925]

Tezin/Projenin Yapıldığı

Üniversitesi: D.E.Ü.

Enstitü: G.S.E.

Yıl:2013

Diğer Kuruluşlar :

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans:

Dili: Türkçe

Doktora:

Sayfa Sayısı: 237

Tıpta Uzmanlık:

Referans Sayısı: 313

Sanatta Yeterlilik:

Tez/Proje Danışmanlarının

Ünvanı: Yard. Doç. Dr.

Adı: Nevbahar

Soyadı: GÖKSEL

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- Erkek
- 2- Giyim
- 3- Osmanlı
- 4- Modernleşme
- 5- Moda

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- Men
- 2- Clothing
- 3- Ottoman
- 4- Modernization
- 5- Fashion

Tarih:

İmza:

Evet

Hayır

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum

ÖZET

Düşünsel bir üretim olarak “Modernleşme”, simgesel bir değer olarak varlığını, en belirgin bir biçimde giyimde gösterir. Yüzyıllardır, geleneksel ile modernin bütün ilişkilerinde, uyumunda, çatışmasında, giysi, yine somut bir gösterge olarak varlığını sürdürmüş, sürdürmeye de devam edecektir.

İnsanların, toplumların, giyim kuşama öğrenme sürecinde, “giysi” ile “giyinme” olgularının evriminin, bugün gerçek anlamını “moda” sözcüğüyle kazandığını biliyoruz. Osmanlı’da, modernleşme sürecinde, erkek giyiminin gösterdiği değişim, askeri anlamda yapılan düzenlemelerle doğrudan bağlantılıdır. Tarihsel anlamda, erkek giyiminin değişim ve gelişiminde ilk adım, II. Mahmut’un, 11 Nisan 1829 günü yayımlattığı “Elbise Nizâm-nâmesi” ile atılır.

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e, “Erkek Giyimindeki Modernleşmeyi” araştıran çalışmamızda, bugüne kadar hiç araştırılmayan yazılı kaynakları ve belge olarak döneme ilişkin tanıklığı yansıtan fotoğrafları değerlendirdim. Osmanlı’da giyim kuşama ilişkin ilk yayınlar, kitaplar ve eğitimli ilk terzilerimiz bu çalışmada tanıtılmıştır.

Redingottan bonjur cekete, pardesüye, fraktan takım elbisenin kullanımına uzanan erkek giyimi öğelerinin, hem Avrupa’da hem Osmanlı’da kullanımlarını fotoğraflarla örnekleyip inceledim. Bu incelemede bize özgü bir üst giyim olarak İstanbulun modelinin moda olarak kullanımını tanıttım. Ayrıca Sultan II. Abdülhamit’ in, 1870 yılında yaptırdığı İstanbulun takımlı bir fotoğrafından yararlanarak uygulama çalışması yaptım. XIX. yüzyılın sonunda erkek giyiminde kesinleşen takım elbise gerçeğini örneklemek için de yine büyük önderimiz Mustafa Kemal’in bir fotoğrafından yararlanarak üçlü takım elbise uygulaması yapılmıştır.

Osmanlı’da Modernleşme Sürecinde Erkek Giyimindeki Değişim Olgusu’nu incelerken, II. Mahmut’ tan Mustafa Kemal’e, yüzyılı aşan modernleşme kavgamızın yakın tanığı oluyoruz.

ABSTRACT

Modernization, as an intellectual production shows its existence as a symbolic worth in concrete way on dressing. For centuries, garment has been continued its existence as the most concrete demonstration in all relations, harmonies and conflicts of the traditional and modern.

We know that the evolution of the concepts wearing and clothing gained its todays real meaning with the word of fashion in the learning period of dressing of the people and society. In Ottoman modernization period , the changings of the men's wearing depend on directly to the arrangements in the military system. In the historical meaning, the first step of development and alteration in men's wearing has been stepped with "Elbise Nizam-namesi" which was published by Sultan II. Mahmut on 11 April 1829.

In our study which had searched "The Modernization In The Men's Wearing From Ottoman To Republic" I evaluated the written sources which has been never researched and photagraps as documents which showed the witness of that period. The first publications, books and our first educated tailors in the Ottoman Empire had been introduced in this study.

I analyzed and illustrated from redingot to bonjour jacket, topcoat, frog coat and suit using as a men's wearing parts in Europe and Ottoman. In this study I also introduced İstanbulin modal, which was a special overgarment for us, used as a fashion. In addition, I have made an application study by using Sultan II. Abdulhamit's photograph with İstanbulin suit which had been taken in 1870. At the end of XIXth Century, suits came as a fact of men's wearing and for giving an example I have made three part suit application by using a phograph of our great leader Mustafa Kemal Atatürk.

I was the close witness of the quarrel of our modernization period over 100 years while I was analyzing "The Alteration Fact In Men's Wearing In Ottoman's Modernization Period".

ÖNSÖZ

Sanatta yeterlik ders döneminde yaptığım konu araştırmalarım arasında, Osmanlı'da, Tanzimat dönemiyle başlayan modernleşme çalışmalarına paralel, kadın ve erkek giyiminde yaşanan değişimler ilgimi çekti. Avrupa'daki bilimsel gelişmeleri, yenilikleri izleyerek Osmanlı Devleti'nde, XVIII. yüzyıl sonlarından başlayarak önce ordunun düzenlenmesiyle başlayan modernleştirme uygulamaları, özellikle erkek giyiminde önemli biçimsel değişikliklere dönüşüyordu. Modernleşmeyle birlikte Osmanlı'nın seçkin kadınlarının giyim kuşamlarında, Avrupa'dan gelen terzilerin etkisiyle, değişimler yaşanırken geleneksel değerlerle yaşayan kadınlarımızın özgün giyimlerini korudukları görülmektedir.

Modernleşme düşüncesiyle Avrupalıların da benzer sıkıntıları yaşayarak teknolojik gelişmelerle, giyim ve kuşamlarında yarattıkları yenilikleri, giysi modellerinin / kalıplarının üretilmesinde, dikilmesinde kullanırlarken, ürettikleri bilgileri kuramsal yayınlara dönüştürdüklerini biliyoruz. Özellikle bu alandaki buluşları kuramsal bilgiyle tamamlanmış kitaplara, yayınlara dönüştürüp bu bilgileri, "**Terzi Mekteplerinde / Akademileri**"nde satacaklardır.

Osmanlı'da modernleşmenin erkek giyimindeki etkilerini araştırmaya başlayınca, başvuru nitelikli yayınların, kitapların tahminimizden az olduğu karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'da, öncelikle üst düzeyde, yönetici sınıfının kabul ettiği modern giyimün üretimini, satışını, neredeyse tümü yabancıların mülkiyetindeki "**Bon Marché**" nitelikli mağazalarda olduğunu da öğreniyoruz. Neredeyse tümü Avrupa'da dikilen, günümüzdekine çok benzeyen, hazır giyim olarak üretilen, kadın, erkek, çocuk, subay, memur hemen herkese seslenen giysileri satan mağazaların egemenliği ile karşılaşmaktadır.

Osmanlı'da değişen erkek giyimini incelemeye başlayınca, Osmanlı terzilerine, giyim bilgisinin kadınlarımıza öğretilmesine ilişkin ilk makalelere, ilk kitaplara da yöneldim. Meşrutiyet'in ilk yıllarına kadar, "**Müslüman Türk**" terzi bulmanın güçlüğü nedeniyle İstanbul'dan Paris'e, Londra'ya, Berlin'e vb. gidip

terzilik bilgisi öğrenen “gayr-i Müslim” Osmanlı terzi ustalarının modern giyimini uygulayıcıları olarak uzun yıllar piyasada söz sahibi olduklarını görüyoruz.

Sanatta yeterlik çalışmamda, **“aydın, müslüman bir Türk kadını”**nı, Behire Hakkı Hanım’ı tanıma, döneminde yaptığı çalışmaları inceleme ve yayınlarını okuma şansı buldum. Bu çalışmayla Behire Hakkı Hanım kadar değerli, yabancı terzilerin egemenliğine karşı mücadele eden birçok idealist Türk terzisini de tanımış oldum.

Birçok zorluğa karşın, Osmanlı’da erkek giyimini değerlendirirken elimizdeki kaynakların başında, dönemin fotoğrafları, albümleri bana yol göstererek çalışmamı biçimlendirdi. Fotoğraf sanatının 1860 yılından sonra İstanbul’a yerleşip çoğalan ve günümüze ulaşan örnekleri, incelediğim dönemin en önemli belgeleri oldular. Avrupa’daki giyim örnekleriyle Osmanlı’daki yansımalarını, redingottan bonjur cekete, fraktan İstanbul’u’ne ilişkin onlarca örnek fotoğraf, dönemlerindeki ayrıntıları günümüze ulaştırarak bana yardımcı oldular.

Çalışmam boyunca birkaç defa Topkapı Saray Müzesi’nde çalışmak ve arşivini incelemek için başvuruda bulundum. Ancak, müzede sayım olduğu için burada yapmayı düşündüğüm çalışmayı gerçekleştiremedim.

Osmanlıca kaynakları araştırırken başlangıçta Ankara Milli Kütüphanesi, İzmir Milli Kütüphanesi, Ege Üniversitesi Genel Kütüphanesi’nin kataloglarını taradım. Bu dönemde, özellikle Ege Üniversitesi ile İzmir Milli Kütüphanesi’nden çok yararlandım. Ancak son yıllarda, bilgisayar teknolojilerinin kütüphanecilikte kullanımının hızla yaygınlaşmasıyla, Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi’ndeki, çoğu Osmanlıca olan Seyfettin Özege Bağış Kitapları ile Ankara Milli Kütüphane’deki Osmanlıca Kitaplar ile Osmanlıca Süreli Yayınları tarayarak yeni bilgilere ulaştım. Dönemi aktaran İngilizce ve Fransızca kaynaklar da çalışmamda önemli bir yere sahip oldular. İngilizce ve Fransızca kaynakların çevirilerinde çok sıkıntı yaşamadım, ancak Osmanlıca metinlerin okunuşu, günümüz diline aktarımı, tümüyle babamın yardımlarıyla ortaya çıktılar.

Sanatta yeterlik çalışmamda necelikle sevgili hocam, danışmanım Yard. Doç Dr. Nevbahar Göksel'e yönlendirmeleri ve uyarıları, tez izleme jürimde yer alan Prof. Dr. Gülseren Kurumer'e ve Yard. Doç. Füsun zpullat'a eleştirileri, yol gstericilikleri ve destekleri için, babam Efdal Sevinçli'ye, sabırla, tezin Osmanlıca virilerinde yardımları ve destekleri için, anneme, eşime ve oğluma sonsuz sabırları, moral destekleri ve sevgileri için, bu çalışmanın ortaya çıkmasında destek veren herkese varlıkları için teşekkür ederim.

Gürdal Bike SAĞDUYU

İzmir – Mart / 2013

İÇİNDEKİLER
OSMANLI'DA MODERNLEŞME SÜRECİNDE
ERKEK GİYİMİNDEKİ DEĞİŞİM OLGUSU
[1860 – 1925]

YEMİN METNİ.....	II
TUTANAK.....	III
Y.Ö.K. DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	X
KISALTMALAR.....	XIII
RESİMLER LİSTESİ.....	XIV
EKLER LİSTESİ.....	XVIII
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

**SANAYİ DEVRİMİNDEN SONRA AVRUPA'DA ERKEK GİYİMİNDEKİ
DEĞİŞİMİN ÖRNEKLENİP İRDELENMESİ**

1.1. Avrupa'da Erkek Üst Giyiminin Değişimi / 1800-1900.....	22
1.1.1. Palto ve Pelerin.....	31
1.1.2. Kuyruklu Ceket / Frak / Redingot / Smoking Ceket.....	37
1.1.3. Bonjour Ceketi / Sabah Ceketi / Binici Ceketi.....	40
1.1.4. Ceket / Lounge Jacket.....	41
1.1.5. Yelek.....	47
1.1.6. Gömlek.....	51
1.2. Takım Elbisenin Doğuşu.....	55
1.3. Aksesuarlar.....	58
1.3.1. Yakalar.....	59

1.3.2. Atkılar.....	60
1.3.3. Boyunbağları / Kravatlar	61
1.4. Avrupa’da Yenilenen Alt Giyim Olarak Pantolon.....	63

2. BÖLÜM

GIYSİ TARİHİMİZ AÇISINDAN OSMANLI’DA GIYİM KUŞAM BİLGİSİ

2.1. Osmanlı’da Terzilik Mesleğinin Gelişimi:

Ehl-i Hireften / Saray Terzilerine Ve Batılı Terzilik Anlayışı Üstüne Bilgilerimiz	72
--	----

2.2.Osmanlı’da Batılı Giyim Kuşamın Yerleşmesinde Hazır Giyim Mağazalarının Etkisi.....	77
---	----

2.3. Osmanlı’da Modayı Etkileyen Kadın Dergileri Ve Giyim Kuşam Bilgimiz..	84
--	----

2.4. Osmanlı’da Kuramsal Yayınlarda Erkek Giyiminin Değerlendirilmesi.....	90
--	----

2.4.1. Osman Hamdi Bey – Marie De Launay, Elbise-yi Osmâniyye / Les Costumes Populaires De La Turquie [1873].....	90
--	----

2.4.2. Terzilik Yâhûd Usûl-i Hayâtiyye [1885].....	94
--	----

2.4.3. M. Refik, Kızlara Mahsûs Dikiş Ve El İşleri [1890].....	97
--	----

2.4.4. Terzi Muallimi Antoine Efendinin	
---	--

“Terzilik” Başlıklı Makale Dizisi [1895].....	99
---	----

2.4.5. Azize Haydar - M.Bedri, Külliyyât-ı Nefise’den Küçük Dikişler [1910].....	100
--	-----

2.4.6. Behire Hakkı, Biçki Nazariyyât Ve Kavâidi I-II-III [1913, 1914]..	101
--	-----

2.4.6.1. Biçki Nazariyyât Ve Kavâidinin Tedrisât-ı Âliye Kısmı / Kadın Ve Çocuk Metodları [1913]	103
--	-----

2.4.6.2. Biçki Nazariyyât Ve Kavâidinin Tedrisât-ı İbtidâiyye Kısmı / Çocuk, Kadın Ve Erkek Metodları [1914]	103
--	-----

2.4.6.3. Biçki Nazariyyât Ve Kavâidinin Tedrisât-ı Tâliye Kısmı / Çocuk, Kadın Ve Erkek Metodları [1914]	106
--	-----

2.4.7. Terzilere Rehber,“Ladevez Biçki Usûlü” [192-?-]	110
--	-----

2.5. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Modern Erkek Terziliği Ve İlk Terzilerimiz..	117
--	-----

2.5.1. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitimli İlk Erkek Terzimiz: Osman Zeki Terzioğlu [1880 -?- / İstanbul - 22.10.1969].....	120
---	-----

3. BÖLÜM

OSMANLI'DA MODERNLEŞME SÜRECİNDE ERKEK GİYİMİNDEKİ DEĞİŞİMİN ÖRNEKLENİP İRDELENMESİ

3.1. Osmanlı'da Erkek Üst Giyiminin Temel Parçaları	133
3.1.1. Palto Ve Pelerin	134
3.1.2. İstanbul	137
3.1.3. Redingot [Kuyruklu Ceket / Frak / Smokin]	147
3.1.4. Bonjour Ceket / Sabah Ceket / Binici Ceket / Bonjour Ceket / Ceket	154
3.1.5. Yelek	158
3.1.6. Gömlek.....	160
3.2. Takım Elbise	164
3.3. Aksesuarlar [Fes, Şapka, Boyunbağı,vs.]	168
3.4. Osmanlı'da Erkek Alt Giyiminin Temel Parçaları.....	172
3.4.1. Potur	172
3.4.2. Şalvar	174
3.4.3. Dizlik.....	175
3.4.4. Pantolon	176
SONUÇ	179
EKLER.....	187
KAYNAKÇA.....	200

ÖZGEÇMİŞ

KISALTMALAR

Bkz : Bakınız

y.a.g.e : Yukarıda adı geçen eser

çev. : Çeviren

YKB : Yapı ve Kredi Bankası

vol. : Volume

U.S.A : United States of America

S : Sayfa

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: 17. Yüzyıla Ait Bir İstanbullu Gravürü	3
Resim 2: Eski ve Yeni Giysileri ile Osmanlı'da Gündelik Hayat	8
Resim 3: Giyimde Modernleşmenin Etkisini Gösteren Bir Karikatür	10
Resim 4: 24 Ağustos 1925 İnebolu, Mustafa Kemal ve Devlet Görevlileri.....	12
Resim 5: Osman Hamdi Bey'in Gençliği – 1856	15
Resim 6: Fransız terzi F.A. Barde tarafından bulunan “Dossimetre” [Sırtölçer] ya da “Backometre” [Arkaölçer] adlı ölçme aleti, 1834	18
Resim 7: İngiliz Terzilerinin bir giysiyi vücuda oturtma, yerleştirme ve ölçülendirme örneklemeşi	19
Resim 8: Georges Delas'ın bulduğu “Samotometre”,1839	21
Resim 9: Richmond tarzı düğmelenmiş bir uzun ceket, 1860.....	23
Resim 10: Paris Monmartre Caddesi'nde Gündelik Giyim – 1900	24
Resim 11: Fransız yazar Raymond Roussel, 1900.....	26
Resim 12: Paul Nadar'ın çektiği bir fotoğraf, 1850-1860.....	27
Resim 13: P. Nadar'ın çektiği bir fotoğraf : Filozof ve arkeolog Félix R.Mollien, 1850-1860	28
Resim 14: Paul Nadar'ın çektiği bir fotoğraf : Sagan Prensi, 1880'lerde moda olan uzun ceketi, biyeli kadife yelegeği ve kareli pantolonuyla, 1883	29
Resim 15: Harrod's Erkek Mağazası Tanıtım Afişi.....	30
Resim 16: 1898-1899 Yıllarında, Avrupa'da Kış Modası / Redingot ve Palto Örnekleri	32
Resim 17: Bir Palto Örneği / 1840 – 1900	33
Resim 18: Uzun Palto, 1830-1840	34
Resim 19: Çeşitli Ceket ve Palto Örnekleri.....	35
Resim 20: Palto Ceket, 1907	36
Resim 21: Paul Nadar'ın çektiği bir fotoğraf : Ata Bey ve bir başka Türk aydını Paris'de kaldıkları Palace Hotel'de redingotlarıyla poz veriyorlar, 1908.....	38
Resim 22: Ön ve arka görünümüyle frak / 1830 – 1840	39
Resim 23: Bonjour Ceket Örneği / 1880 – 1900.....	41
Resim 24: Uzun Ceket / 1860	43

Resim 25: Kruvaze Ceket / 1870 – 1900.....	44
Resim 26: Klasik Akşam Yemeği Ceket / 1880 – 1900.....	45
Resim 27: Yakalı sade bir yelek, 1830 – 1840	48
Resim 28: Bir Yelek Reklamı, 1901	49
Resim 29: Kruvaze ve düz yakalı yelek örnekleri, 1850 – 1900	50
Resim 30: Gömlek Yaka ve Boyunbağı örnekleri / 1880 – 1900	51
Resim 31: Seyyar Gömlek Yakaları ve Kravatları Gösteren Bir Reklam.....	52
Resim 32: Modern Bir Gömlek – 1883	53
Resim 33: Gömlek Önü Örnekleri	54
Resim 34: Ceket / Lounge Jacket ile bir takım elbise	56
Resim 35: 1870’lerin ortasında, Oscar Wilde.....	57
Resim 36: Lewis’s İş Takım Elbiseleri Reklamı	58
Resim 37: Çeşitli Yaka Örnekleri	59
Resim 38: Çeşitli atkı örnekleri	60
Resim 39: Avrupa’da Kullanılan Çeşitli Boyunbağları	61
Resim 40: Avrupa’da Kullanılan Boyunbağı Örnekleri.....	62
Resim 41: 1830 –1840’lara kadar pantolonların, paçaların düzgün görünmesini sağlamak amacıyla ayak altına geçen bantlar dikilmiştir.Çok sonraları paçalar bilinen klasik formuna kavuşmuştur.....	63
Resim 42: 1720 Şenliğinde Esnaf Alayı: Terziler ve İpek Dokumacıları.....	68
Resim 43: Nizâm-ı Cedid Neferi, 54. Resim.....	70
Resim 44: Tılsımlı Gömlek – 16.Yüzyıl	71
Resim 45: Terzi Okulu, 1901, Sur Hagop Arşivi.....	75
Resim 46: Tring Galata / Şarkın En Büyük Elbise Mağazası.....	78
Resim 47: “Maison Baker / Beyoğlu Cadde-i Kebirinde”	79
Resim 48: Tring Galata Reklam Sayfası	80
Resim 49: Giysilerin Pahalı Satılmasını eleştiren bir karikatür.....	83
Resim 50: Avusturya Mağazası Stein’a / Mallarına KarşıYapılan Boykota Örnek Bir Karikatür.....	84
Resim 51: 1901 Yılı Kadın ve Erkek için İlkbahar Modası	85
Resim 52: 1873 Yılında Türkiye’de Halk Giysileri.....	91
Resim 53: Terzilik Yahûd [Usûl-i Hayâtiyye	96

Resim 54: M.Refik, Kızlara Mahsûs Dikiş ve El İşleri kitabının kapağı.....	98
Resim 55: Behire Hakkı, Biçki Nazariyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Âliye Kısmı / <i>Kadın ve Çocuk Metodları</i> , Türk Kadınları Biçki Yurdu, Kitap: 1, İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı,1329/1332[1913],KapakResmi.....	103
Resim 56: Kadın Ölçü Cetveli.....	104
Resim 57: Erkek Geceliği ve Kalıbı.....	105
Resim 58: Erkek Çocuk Pelerini ve Kalıbı.....	107
Resim 59: Erkek Çocuk Elbisesi – Kısa Çocuk Pantolonu ve Kalıbı.....	108
Resim 60: Erkek Elbisesi – Köylü Potur ve Dizliği ve Kalıbı	109
Resim 61: Erkek Elbisesi – Haydari ve Kalıbı	110
Resim 62: İÇKAPAK- Terzilere Rehber /“Ladevez Biçki Usûlü”.....	111
Resim 63: Bonjour Ceket Kalıbı.....	113
Resim 64: Erkek Ceket Kalıbı	114
Resim 65: Erkek Pardesü Kalıbı.....	115
Resim 66: Fazla Şişmanlar İçin Ceket	116
Resim 67: “ İslâm Terzilerimizden Osmân Zekî Beğ ”,.....	121
Resim 68: Osman Zeki Terzioğlu’nun Reklam Broşürü, Ön Kapak	122
Resim 69: Osman Zeki Terzioğlu’nun Reklam Broşürü, 1959	124
Resim 70: Osman Zeki Terzioğlu’nun Reklam Broşürü, 1959.....	125
Resim 71: İstanbul’da Redingot Ceketiyle Bir Levanten, 1890?	129
Resim 72: Büyükelçi Abdülhak Hamit,	133
Resim 73: Osmanlı M. Papazyan – Kabin Foto Nadir	134
Resim 74: İstanbul’da bir fotoğrafçı ve paltosu, 1890	135
Resim 75: Gazeteci Âgâh Efendi, Çapanzâde, 1867.....	136
Resim 76: Halid Ziya Uşaklıgil, 1912.....	137
Resim 77: Sultan Abdülmecid’in Oğulları Mehmet Reşad Efendi, Murad Efendi, Ahmed Kemalleddin Efendin, 1870 – İstanbul	138
Resim 78: Amerikada giyilen İstanbulin örneği140	
Resim 79: Lübnan Mutasarrıfı Artin Davut Paşa, 1865	141
Resim 80: İstanbulin Giysisi İle Sultan Abdülaziz	142
Resim 81: Fesiyle ve İstanbulin Ceketiyle Sadrazam Yusuf Kamil Paşa, 1875.....	143
Resim 82: Paris Büyükelçisi Mehmet Cemil Paşa, 1858	144

Resim 83: Ressam Tevfik Paşa, 1865	145
Resim 84: Lalelili İbrahim Efendi – 1858	146
Resim 85: Ebuzziya Tevfik Bey, 1868.....	147
Resim 86: Sultan II. Abdülhamit’in Redingotu	148
Resim 87: Bir Osmanlı Kalemefendisinin Portresi.....	149
Resim 88: Atatürk’ün Sivas Kongresi’ndeki Redingot takımlı fotoğrafı	151
Resim 89: Takımıyla Mısır Hıdivi / Sultanı Hüseyin Kamil, 1899	152
Resim 90: Veliahd / Son Padişah Mehmet Vahidettin, 1916	153
Resim 91: Yarbay Halil Fuat Güngör Redingot Takım Elbisesi İle – 1920.....	154
Resim 92: Halil Şerif Bey, 1868	155
Resim 93: Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, 1916.....	156
Resim 94: Bonjour Ceket Takımıyla bir Osmanlı Bürokrati, Stüdyo Joallier.....	157
Resim 95: Kaymakam Şevket Mahir Bey	158
Resim 96: Damat Salâhaddin Bey (1885?-1918).....	159
Resim 97: Osman Hamdi Bey, 1864.....	160
Resim 98: İğneli Gömlek Yakası.....	161
Resim 99: Royal House Reklamı	162
Resim 100: Osmanlı Fotoğrafçısı Bogos Tarkulyan, 1892	163
Resim 101: Takım Elbiseleri İle Poz Veren İki Osmanlı, 1910	164
Resim 102: Ressam Fikret Mualla, 1920	165
Resim 103: İstanbul’da Fesi Ve Modern Takım Elbisesi İle Bir Şekerci, 1895	166
Resim 104: İstanbullu Gazeteciler Karikatürü /1922.....	167
Resim 105: Halide Edib, Çocukları Ali Ayet ve Hasan Zeki, Münih, 1924	167
Resim 106: Bir İstanbul Erkeği	170
Resim 107: Muallim Naci’nin Fesli Boyunbağlı Fotoğrafı, 1893	171
Resim 108: Dönemin Modern Kesimli Potur Pantolonu.....	173
Resim 109: XIX. Yüzyıl Osmanlı Kayıkçı , Saka ve Hamal/ Şalvar Örneği	174
Resim 110: XIX. Yüzyıl Amasyalı Müslüman Sanatkar / Şalvar Örneği.....	175
Resim 111: XIX. Yüzyıl–İstanbul’da Tulumacılar	176
Resim 112: Osman Hamdi Bey.....	177
Resim 113: Erkek Pantolon Kalıbı.....	178

EKLER LİSTES

EK - 1: Sultan II. Abdülhamid Şehzade iken-1870

EK - 2: Mustafa Kemal Atatürk, 1925

EK- 3: İstanbulun Ceket, Yelek ve Pantolon Takıma Ait Uygulama Çalışması Görselleri.

EK - 4: Klasik Ceket, Yelek ve Pantolon Takıma Ait Uygulama Çalışması Görselleri.

OSMANLI'DA MODERNLEŞME SÜRECİNDE ERKEK GİYİMİNDEKİ DEĞİŞİM OLGUSU

[1860 – 1925]

GİRİŞ

Modernleşme¹ olgusu, varlığını ve gelişimini teknolojik buluşlara, atılımlara, girişimlere, yeniliklere borçludur. Osmanlı'da modernleşme düşüncesi, Tanzimat dönemiyle, toplumsal düzene yeni bir “nizâm verme/ düzene koyma” olarak siyasal ve toplumsal alanlarda uygulama alanı bulurken Osmanlı kadını ve erkeğini yeniden biçimleyen en önemli güç, yaşanan giysi değişimleri olmuştur.² Osmanlı'da yüzyıllar boyu, benzer biçimsel öğeleri olan kadın ve erkek giysilerinin, hemen hiç değişmeden Tanzimat dönemine değin sürdüğünü göz önüne getirince, yaşanan değişimin önemi bugün daha iyi anlaşılıyor.³

II. Mahmut [1808-1839] ile başlayan Batı'ya dönüşüm süreci, Avrupa uygarlığından teknolojik bakımdan geri kalan Osmanlı'yı güçlendirme çabası olarak yeni düzenlemelerle Sultan Abdülmecit [1839-1861] döneminde de sürdürülür. 3 Kasım 1839'da, Tanzimat Fermanı'nın [Hatt-ı Hümayun] ve yine 18 Şubat 1856'da, İslahat Fermanı'nın duyurulması, bugüne değin sürüp giden tartışmalara karşın Osmanlı'daki yenileşme isteğinin, siyasal, toplumsal değişimlerin belgeleri olurlar.⁴ Sultan Abdülaziz'in [1861-1876] iktidar yılları, bu dönüşümün en hızlı olduğu, ancak sorunlu yaşandığı yılları kapsar.⁵ Devleti güçlü kılma isteği bütün eleştirilere karşın Sultan Abdülhamit'in [1876-1909]

¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev.: B.B.Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2008. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, Tarihsiz [-?-1979].

² Charles Mc Farlane, **Constantinople et la Turquie en 1828**, Moutardier, 1829, 174-175 s. James Ellswort De Kay, **1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler**, Çev. : Serpil Atamaz Hazar, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009, 169-170 s.

³ Lale GÖRÜNÜR, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Kadın Giysileri**, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu, [7 Mayıs – 7 Kasım 2010 Tarihleri Arasında Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu Sergisi Münasebetiyle Hazırlanmıştır], Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayını, İstanbul, 2010.

⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi - V- / Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri [1789 – 1856]**, 169 - 192 s.

Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi - VI- / İslahat Fermanı Devri [1856 - 1861]**, 1- 29 s.

⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi - VII- / 1861 - 1876**, 145-174.

uzun iktidar yıllarında, özellikle eğitim ve öğretim alanında yapılan yeniliklerle de sürdürülür.⁶

Yüzyıllar içinde dünyamızda birçok ülkede yaşanan modernleşme⁷, temelde düşünsel bir üretim olarak Sanayi Devrimi ile birlikte özellikle XIX. Yüzyıldan başlayarak yenileşmeyi, değişmeyi ve gelişmeyi amaçlarken simgesel bir değer olarak varlığını, en belirgin biçimde giyimde gösterir. Avrupa'da Fransa'da, İngiltere'de, Almanya'da, Rusya'da, Amerika'da ve Uzakdoğu'da Japonya'da yaşanan modernleşme uğraşlarında giysi, özellikle de erkek giysileri en somut göstergedir.⁸ XIX. yüzyıldan günümüze uzanan süreçte, modernleşme ile gelenekselin bütün ilişkilerinde, uyumunda, çatışmasında giyimin, en somut belirleyici olarak varlığını sürdürdüğünü, gelişmelere bakarak sürdürmeye de devam edeceği anlaşılıyor.

İnsanın “**giyinme**” düşüncesinde, örtünmeden moda uzanan süreçte, özellikle “**moda olanı yaratma**”da, hemen her toplumun, kültürün, kendine özgü, yaşadığı coğrafyayla sıkı sıkıya bağlı değer dizgeleri vardır. İnsanın, “**giyim kuşam bilgisi**”nde, giyinmeyi öğrenme sürecinde, “**giysi**” ile “**giyinme**” olgularının evriminin, bugün gerçek anlamını “**moda**” sözcüğüyle kazandığını biliyoruz. Toplumsal bir olgu olarak modanın doğuşunu irdelenecek giysi tarihi, insanoğlunun yaratıcılığıyla bütünleşen beğeni düzeyini ve beğeni değişkenliğinin nedenlerini, psikolojisinin gizlerini çözümledikçe, işlevsel olarak giysin, giyinmenin yeni değerlerine, sonuçlarına ulaşacaktır.

Biçimle anlam kazanan ve konum / statü değerleriyle, nitelikleriyle, bir güç, bir üstünlük aracı olarak insanın en önemli buluşu olan moda sözcüğü, gelişimimize koşut dizgelere uyarak kavramsal gelişimini sürdürmektedir.⁹

⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi - VIII- / 1876 - 1907*, 375-414s.

⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev.: B.B.Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2008. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, Tarihsiz [-?-1979].

⁸ H. Ertan, “*Akıllı Petro'nun Bilimler Akademisi*”, *Cumhuriyet Bilim Teknik*, 14 Ekim 2011, 7 s.

⁹ “*giyim kuşam bilgisi*”, “*giysi*”, “*giyinme*”, “*moda*” kavramları için bkz.: *Cogito, İnsan Giyinir* özel sayısı, sayı : 55 / Yaz 2008, Yapı Kredi Yay. , İstanbul.

Sanat Dünyamız, “*Çerçeve: Bir Beden Dili-Giyim Kuşam*”, Sayı:107, Yaz 2008, Yapı Kredi Yay., İstanbul.

Osmanlı giysi tarihinin temel kaynakları olan minyatürlere, albümlere, yabancı ressamın yaptıkları resimlere¹⁰, gravürlere bakarak erkek ve kadın giysilerinin, saraydan gündelik yaşama, askerlerin giysilerinden farklı milletlerin giysilerine, esnaflardan din adamlarına, reayadan, köylülere değin yüzyıllar içindeki gösterdikleri değişimlerin bir görsel iletişim düzeni içinde çok farklı kaynaklardan gelen etkilenmelerle oluştuğu görülür.¹¹



Resim 1: 17. Yüzyıla Ait Bir İstanbullu Gravürü

Kaynak: 17. Yüzyılda İsveç Büyükelçisi Claes Ralamb'ın Yaptırdığı Tablolarla Avcı Mehmed'in Alay-ı Hümayunu Müzesi'nde açılan Avcı Mehmed'in Alay-ı Hümayunu sergisi için hazırlanmıştır, Pera Müzesi Yayını, İstanbul, 2006,

¹⁰ Osman Hamdi Bey, De Launay, Victor Marie, **1873 Yılında Türkiye' de Halk Giysileri / Elbise-i Osmaniyye**, Çev.: Erol Üyepazarcı, Viyana Uluslararası Fuarı İçin Kurulan Osmanlı İmparatorluğu Komisyonu'nun Yardımlarıyla Yayımlanan Eser, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1999. Nurhan Atasoy, **Derviş Çeyizi / Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 2005.

17. Yüzyılda İsveç Büyükelçisi Claes Ralamb'ın Yaptırdığı Tablolarla Avcı Mehmed'in Alay-ı Hümayunu [01 Haziran 2006 Tarihinde Suna ve İnan Kırac Vakfı Pera Müzesi'nde açılan Avcı Mehmed'in Alay-ı Hümayunu sergisi için hazırlanmıştır], Pera Müzesi Yayını, İstanbul, 2006 **Alay-ı Hümayun / İsveç Elçisi Ralamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri-1657-1658**, Editör : Karin Adahl, Çev.: Ali Özdamar, İstanbul, İstanbul İsveç Araştırma Enstitüsü- Kitap Yayınevi, 2006. **Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri / Jewish Costume In the Ottoman Empire**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., Sergi Kataloğu, Tarihsiz.

¹¹ Metin And, **"Kıyafetnâmeler ve Giyim Kuşam Albümleri"**, Sanat Dünyamız, Sayı:107, Yaz 2008, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 43 -51 s.

Osmanlı devletinin Batı'ya açılışının temel nedeninin, Batı'nın teknolojik gelişimine karşı geri kalışından kaynaklanan bir zorunluluktan doğduğu bilinmektedir. Öncelikle yönetime egemen olan padişahların kimileri, Batı'nın teknolojik gelişimiyle, sanayideki buluşlarıyla ilgilenirken kimileri de öncelikle Batı'nın kültürüne ve sanatına ilgi duymuşlardır. Örneğin Sultan III. Ahmed [1703-1730], daha çok Batılı yaşamın, kültür, sanat ve yaşam biçimiyle ilgilenirken Batılılaşma adına ilk girişimin Sultan III. Mustafa [1757-1774] zamanında, askeri alanda, Osmanlı ordusunun düzenlenmesi için Baron de Tott, Helmuth von Moltke ve benzeri yabancı komutanların öncülüğünde yapılan düzenlemelerle başladığı bilinmektedir.¹²

Osmanlı'da yenileşmenin, adıyla bütünleşen sultanı III. Selim'dir [1739-1807]. III. Selim, tahta çıktığında, babası III. Mustafa'nın, kendisine miras olarak bıraktığı yenileşme düşüncelerini, askerlik, idare, ilmiye, iktisat, ticaret, siyaset ve diplomasi alanlarında uygularken Osmanlı toplumsal düzeninde de önemli değişiklikleri gerçekleştirme yönünde adımlar atmaya çalıştığı biliniyor. Ancak trajik biçimde biten yaşamı nedeniyle kısa süren saltanatında özlenen değişimleri gerçekleştiremeyen Sultan III. Selim'in yenilikçi düşüncelerini, yerine padişah olarak geçen kuzeni II. Mahmut [1808-1839] gerçekleştirme olanağı bulacaktır.

Sultan III. Selim döneminde Batıdakilere benzer olarak kurulan "**Nizâm-ı Cedîd**" askerinin üniforması, gerçekte yeni bir giyim sisteminin tasarlanması anlamındadır. Ancak bu yenileştirme yapılırken, gerek eski yeniçerilerin, gerek halkın tepkisinden çekinildiği için Avrupa'daki askeri giyim tasarımlarının aynısının uygulanamadığını bilinmektedir.¹³ Nizâm-ı Cedîd birlikleri, gerçekte bir muhafız kıtası gibi kurulmuştur. Büyük rütbelilerin başlarına bir tür başlık olan kırmızı renkli "**Bostancı Baratası**"¹⁴, küçük rütbeli subaylara da beyaz renkli "**barata**"lar giydirilmiştir. Bu "serpuş"ların / şapkaların alt kenarına dört parmak kadar kalınlıkta kara kuzu postu çevrildiği için baratalara kalpak da denilmekteydi.

¹² Feldmareşal H. von Moltke, **Türkiye Mektupları**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1969, 29, 33 s.

¹³ Mahmud Raif Efendi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamların Cedveli**, Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Arslan Terzioğlu-Hüsrev Hatemi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1988.

¹⁴ Reşat Ekrem Koçu, "**Barata**", **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Ankara, Sümerbank Kültür Yayınları, 1967, 24-25 s.

Nizâm-ı Cedîd ile **Asâkir-i Mansûre-yi Muhammediye** ordularında neferlerin giysisi ceket görünümünde düz yakalı bir tür bluzdu. Kırmızı / beyaz çuhadan kesilmiş bluz-cekete dar ve uzundur. Önden ve gizli düğme ile iliklenen bluz-cekete üstüne çapraz iliklenen haki renkli "*fermene*"¹⁵, beline de bir palaska takılmış, bu palaskaya da sol omuz üstünden çapraz takılan, meşinden yapılan, "**hamaylı**"¹⁶ denilen kuşak eklenmiştir. Palaska altında kalan etekleri de "**potur**"un üzerine dökülür. Neferler, bir tür kısa pantolon olan "**çakşır**"¹⁷ yerine, dize kadarki kısmı dar, yukarısı bol, bir çeşit "**şalvar**"¹⁸ olarak bilinen "**sıkma**" diye de adlandırılan "**potur**"u¹⁹ giymekteydiler.²⁰ **Potur**, baldır kısmı dar, arka tarafı ağından yukarısı bol bir cins "**pantolon**"²¹ biçiminde "**şalvar**"dı. Bu giysilerin yanında, örneğin Cebchane Ocağı askerlerinin kıyafeti ise "**cepken**"²² ile "**potur**"dan oluşmaktadır. Bu giysiler dikkatle incelendiğinde, "**sıkma**" ve "**potur**", kesimleri bakımından "**şalvar**"dan pantolona geçişin aracı olmuş Osmanlı giyimleridir.

Ülkemizde erkek giyiminin gösterdiği değişim, askeri anlamda yapılan düzenlemelerle doğrudan bağlantılıdır.²³ II. Mahmut padişah olduğunda, Osmanlı devletinin çağa ayak uyduracak değişimleri her alanda yaşaması gerektiğine inanıyordu. Devletin yönetim biçiminden ordusuna, siyasal, toplumsal, ekonomik sancılarla kıvranan, isyanlarla boğuşan, hızla parçalanma sürecine giren imparatorluğu ayakta tutacak köklü ilk değişikliği, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak gerçekleştirmiştir. Tarihimizde *Vak'a-yi Hayriyye* olarak anılan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması [15 Haziran 1826], askeri alanda birbiri ardına gerçekleşecek yeniliklerin, değişikliklerin de başlangıcı olur. II. Mahmut'un, 16 Haziran 1826'da kesin olarak Yeniçeri Ocağı'nın yerine **Asâkir-i Mansûre-i**

¹⁵ Reşat Ekrem Koçu, "*Fermene*", 111-112 s.

¹⁶ "*Hamaylı*", y.a.g.e., 126 s.

¹⁷ "*Çakşır*", y.a.g.e., 59 s.

¹⁸ "*Şalvar*", y.a.g.e., 215-216 s.

¹⁹ "*Potur*", y.a.g.e., 193-195 s.

²⁰ N. Sevin, *Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1990, 121 s.

²¹ "*Pantolon*", y.a.g.e., 186-188 s.

²² "R.E.Koçu "*Cepken*", 51-52 s.

²³ Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi / Osmanlı Ordusunun Bidâyet-i Teessüsünden Zamanımıza Kadar-I-II*, [Tıpkıbasım], Ankara, Türk Tarih Kurumu yayınları, 2010.

Muhammediyye Ordusu'nu²⁴ kurması ile askeri kıyafetlerin yeniden düzenlenmesi, özellikle askere, büyük tartışmalardan sonra fes²⁵ giydirilmesi, erkek giyiminin ülkemizde göstereceği değişimlerin başlangıcını oluşturur. Öncelikle askerin şapkası olarak düşünülen fes, kısa bir süre sonunda, kavuğun, sarığin yerini alacak, erkek giyiminin vazgeçilmez bir parçası olurken Batılılaşmaya yönelen Osmanlı'da, geleneksel giyim ile modern giyim arasındaki tartışmaların da en önemli aracı olacaktır. Sarıktan, kavuktan, fese ve şapkaya uzanan bu tartışmalar, şalvardan, poturdan pantolona, kaftandan, cepkenden, setreye ve İstanbul'a kadar uzanırken Osmanlı'da modernizme giden yolun simgeleri olarak da karşımıza çıkacaktır.²⁶

II. Mahmut ile Osmanlı'da ilk kez, "üniforma" niteliğiyle bir askeri giyim tasarlama girişimi kararı alınmıştır. Ancak, tasarlanan bu yeni "üniforma" için gereken kumaşları yapmak, üretmek büyük bir sorun olarak ortaya çıkar.²⁷ Bu süreçte, 1827 yılında, II. Mahmut, *Asâkir-i Mansûre-yi Muhammediyye* askerlerinin kıyafetlerinin dikimi için "**Dikim-hâne-i Âmire**"yi kurdurtur.²⁸ Ancak giysiler için gereken malzemeler henüz hazır değildir. Özellikle fesin üretimi için çok uğraşıldığını, başlangıçta Tunus ve Fransa'dan ithal edilen feslere çok para ödenince yerli üretime geçildiği ve 1833'te de bugünkü **Fes-hâne** binasında, fes fabrikası kurulduğu görülür. **Fes-hâne**, devlet eliyle açılan ilk fabrikalardandır. Burası, giderek genişletilmiş ve ürünleri de çeşitlendirilmiştir. Zamanla, ordu için sadece fes değil, elbiselik çuha kumaş, iç çamaşırı ve battaniye de üretilmiştir.

Gerçekte Osmanlı'da modernleşme sürecinde, tarihsel anlamda, "sivil erkek giyiminin" değişim ve gelişiminde ilk adım, II. Mahmut'un, hicrî **6 Şevval 1244** / milâdî **11 Nisan 1829** günü yayımlattığı **Elbise Nizâm-nâmesi** ile atılır. **Elbise**

²⁴ Veli Şirin, *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu ve Seraskerlik*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul, 2002, 21-59 s.

²⁵ Reşat Ekrem Koçu, "*Fes*", 113-116 s.

²⁶ Mehmet İpşirli, "*Kıyafet*", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayını, cilt: 25, Ankara, 2002, 508-512 s.

²⁷ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Çev. : Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, 75 s.

²⁸ Dikim-hâne-i Âmire ve dönemin kumaş ve giysi üretimi üstüne daha ayrıntılı bilgi için bkz. : Önder Küçükerman, *Türk Giyim Sanayinin Tarihi Kaynakları*, Aksoy Grafik Dizgi Matbaacılık A.Ş., 1. Baskı, İstanbul, 1996, 101-177 s., 231-277 s.

Nizâm-nâmesi / Tahsîs-i Elbise be Sunûf-ı Hademe²⁹ adlı belgenin yayım tarihi, hem askeri, hem de sivil giyimdeki değişimleri belirleyen önemli bir tarihtir. **“Çalışan Sınıfların / Hizmet Edenlerin / Hizmetlilerin Giysilerinin Özelliklerinin Düzenlenmesi”** diye Türkçeleştireceğimiz genelgede yeni giysilerin kabulü için gerekçeler öne sürülürken örneğin serpuş / şapka kullanımına ilişkin değerlendirmeler toplumbilimsel bir üslubun örnekleme olur:

*“Vaka-i Hayriyye’yi izleyen günlerde büyük ve küçük mevkilerde / görevlerde olanlar, kavukların ağırlığından başlarını kurtarmışlardı. Ancak kavuğun yerine başka bir giyim aracı, kisve konulamadığı için de herkes kendi kararlarıyla, başlarına farklı şeyler sarmaya başladı. Aralarında kavuktan büyük başlar belirmişti. Birbirine benzemeyen kıyafetlerle memurlar arasında bir belirginleşme oluşmadığından padişahın hizmetinde olanlar ile padişahın iktidarı için dua edenlere bir ayırıcı, belirleyici işaret olmak üzere bir genelgenin çıkartılmasına karar verilmiştir.”*³⁰

Elbise Nizâm-nâmesi’nde II. Mahmut, hem askerlerin, hem de devlet memurlarının resmi kıyafetlerinin, günlük kıyafetlerinden farklı olacağını vurgularken herkesin kendi başına bir “kisve /giyim biçimi” oluşturmalarını eleştirir. Elbise Nizâm-nâmesi ile hem askerlerin hem de bürokratların, gündelik yaşamlarıyla tören giysileri belirlenmiştir. Bu belirlemede, **‘şeriatin çizdiği sınırı aşmış türlü türlü savurganlıklara’** engel olmak temel gerekçe olarak gösterilir.³¹

II. Mahmut’tan önce de şeriat kurallarına uyma gerekçesiyle, Osmanlı’da giyim kuşama ilişkin kimi düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir. Örneğin I. Abdülhamit’in [1774-1789], III. Selim’in [1789 -1807] iktidarlarında, özellikle İstanbul’da moda olan Hint kumaşlarına, devletin yöneticileri dışında, sıradan yurttaşların samur, vaşak, kakum gibi kürklere, çok fazla para harcadığı gerekçe gösterilerek giyimleri yasaklanmış, **“herkesin kendi sınıfına mahsus giysilerle yetinip fazlasına özenmemeleri”** için fermanlar çıkartılmış, yasaklara uymayanların da **“asilacakları”** duyurulmuştur.³²

²⁹ Ahmed Lütfi, Tarih-i Lütfi, Cild: 1-3, Der-Saâdet, Matbaa-i Âmire’de Tab ve Temsil Olunmuştur, 1292 [Kasım 1875] : Ahmed Lutfi, Târîh-i Lutfi, cild-i sâni , 148s.

³⁰ Ahmed Lutfi, Târîh-i Lutfi, cild-i sâni , 269s. ; “Numero 18 : fi 16 Muharrem sene 1291 [5 Mart 1874-B.S.] “ cümleye ma’lûm olduğu vechle fi-l-asl ehl-i islâmın esvâb ve elbisesi...” , 269 s.

³¹ Mehmet İpşirli, “Kıyafet”, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, cilt: 25, 508-512 s.

³² Y.a.g.e. , 508-512 s.



Resim 2: Eski ve Yeni Giysileri ile Osmanlı'da Gündelik Hayat, 1885.

Kaynak: Ekrem İşin, *İstanbul'da Gündelik Hayat / Tarih, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, 278 s.

Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan *Asâkir-i Mansûre-yi Muhammediyye* ordusu, kıyafetinden techizâtına kadar tümüyle Batılı bir orduydü. II. Mahmut, yalnız orduyu yenilemenin "*reform*" hareketlerine yetmeyeceğini, köklü "*ıslahât*"lar yapılp devletin bütün kurumları modernleştirilmedikçe imparatorluğun ayakta kalamayacağını biliyordu. Bu düşüncedeki ısrarı, yaptığı yenileştirmelerin amacına ulaşmasını ve kalıcı olmasını sağlamıştır. Kendisine "**gavur padişah**" denilmesini göze alacak denli askeri, idari, mülki ve mali alanlarla kültür ve sağlık konularında, cesurca reformlar yapması, II. Mahmut'un Osmanlı tarihinde yenilikçi bir padişah olarak değerlendirilmesini sağlamıştır.³³

Asâkir-i Mansûre-yi Muhammediyye askerlerinin kıyafetleri, görünüşte Yeniçeri askerinin giyimini çağrıştıran ancak talimde ve savaşta, bedenleriyle,

³³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi - V- / Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri [1789 – 1856]*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1970, 142-164 s.

Paul, İmbert, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri*, Çev.: A. Cemgil, Havass Yay., İstanbul, 1981, 130-133 s.

Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 107-116 s.

ellerindeki silahla uyumlu olacak biçimde düşünölmüştü. Önce “şubara”³⁴ denilen, uzun, silindirik, dilimli, geleneksel çuha başlığı kullanan askerlere, 1828 yılından sonra “fes”³⁵ giydirilecektir. Fes, kısa bir süre sonra bütün Osmanlı erkeklerinin / yurttaşlarının “serpuşu” olurken püskülü, başa bela olur!... II. Mahmut’un oğlu, Tanzimat döneminin gerçek yaratıcısı Sultan Abdölmecit [1839-1861] döneminde, 1845 yılında, feslere bir “püskül nizâmı” getirilir.³⁶ Pamuktan ya da ipekten yapılan, bükölmemiş olduğu için rüzgârdan, yağmurdan bozulan fes püsküllerini tarayan, çoğu Yahudi çocuklarından oluşarı, mesleği püskül tarayıcılığı olan bir esnaf sınıfı doğar. Halk için artık fes, “püsküllü bela”dır! Hükümet bu işi bir nizama bağlayarak feslerde, ölçüleri, ağırlıkları belli, örme püsküllerin kullanılmasını mecburi kılar. R. E. Koçu, “Püskül” hakkında bilgi verirken **Lütfi Tarihi**’nden, **Püskül Nizâmı**’nı da aktarır. Doğal olarak püskül tarayıcıları sokaklardan çekilirken örme ipekten yeni püskül satıcıları piyasayı hızla kaplar!³⁷

Askerlerin üniformalarına alışmaları sıkıntı yaratmasa da sivil memurların yeni giysilerini benimsemeleri kolay olmamıştır. Osmanlı bürokrasisinde görevli, Batıyı gören üst düzey memurların yeni paltolarına, redingotlarına, ceketlerine, Frenk gömleklerine alışmaları ne denli kolay olsa da eski kuşak memurlar oldukça sıkıntı çekmişlerdi. Beyoğlu’nda / Pera’da, levantenlerden, yabancılardan göz aşinalıkları olsa da Osmanlı bürokrasisinin, sıradan memurları yeni giysilerine kolay kolay alışamazlar. Redingottan fraka, İstanbul’den bonjur cekete, paltoya, cekete, yeleğe, yakalı, kolalı gömlekten fulara, bastona alışma kavgası, “*alaturka-alafranga*” tartışmasını da beraberinde getirir. Halk arasında “*alafranga*” olmak, Osmanlılıktan çıkmakla, züppelikle eş sayılır oldu. Hızla, yeni bir toplumsal yaşam oluşurken romanlarda, züppe, alafranga tipler anlatılmaya, eleştirilmeye başlandı.³⁸ Dönemin basınında çıkan eleştiriler, çizilen karikatürler, yeni giysilere duyulan tepkilerle birlikte, “*alaturka-alafranga*” kavgasının, çatışmasının örnekleri olarak

³⁴ Reşat Ekrem Koçu, “*Şubara / Şobara*”, 219 s.

³⁵ Y.a.g.e. , 113-116 s.

Önder Küçükerman, y.a.g.e., 131-137 s.

³⁶ Reşat Ekrem Koçu, “*Püskül*”, 195-196 s.

³⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi - VI- / Islahat Fermanı Devri [1856 - 1861]**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1970, 279 s.

³⁸ Osmanlı erkek giyimini örneklerken, Ahmet Midhat, Namık Kemal, R.Mahmut Ekrem, H. Rahmi Gürpınar, H.Ziya Uşaklıgil vb. yazarlarımızın romanlarını, kahramanlarını, III. Bölüm’de tanıtacağım.

bugün karşımıza çıkmaktadır.³⁹



- *Ulan bunları niçin çıkardın?*
- *Ey Hacivat, ne çare! “Zaman sana uymazsa, uy zamana sen” buyurulmuştur.*

Resim 3: Giyimde Modernleşmenin Etkisini Gösteren Bir Karikatür.

Kaynak: “Hayâl / Muasavver Mizâh Gazetesi, 18.12.1874, Sayı: 129, 4s.”,
Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü – I / Tanzimat ve İstibdat Dönemi / 1867 – 1878 / 1878 – 1908**, Adam Yayınları, İstanbul, 1986, 214 s.

II. Mahmut’un yenilikçi uygulamaları, sadece askeri kıyafetlerle sınırlı değildir. Örneğin bayramlaşma ve elçi kabulü gibi törenlerle, gündelik yaşamda giyilecek giysilere değin değişiklikler, yenilikler yaptığını, hatta padişahın bizzat kendisinin, protokol / teşrifat düzenini, giyilecek giysileri belirleyen düzenlemelere imza attığı biliniyor.⁴⁰ Yine, Sultan Abdülmecit döneminde, Kırım Savaşı [1853-1856] sürecinde, nazırların, devlet memurlarının setre ve setre pantolon ile kolalı gömlek giymeleri, boyunbağı takmaları zorunlu bir uygulamaya dönüşmüştür.⁴¹

Giysi tarihimiz, gösterdiği değişimler açısından ilginç tartışmaları ve karşıtlıkları da içerir. Bu değişim günlerinde, geleneksel kıyafetten “*millî kıyafet*”e,

³⁹ Ali Fuat Bey, **Osmanlı Tokadı**, Haz.: T. Çeviker, Adam Yayınları, İstanbul, 1986.

İmzasız Karikatürler Antolojisi / Meşrutiyet, Haz.: T. Çeviker, Adam Yayınları, İstanbul, 1986

İmzasız Karikatürler Antolojisi / Tanzimat, Haz. : T. Çeviker, Adam Yayınları, İstanbul, 1986.

⁴⁰ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüz Yılında Merasimler**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, 78-79 s.

Hülya Tezcan, **Sarayın Terzisi: M.Palma- D.Lena-P.Parma**, 30 s.

⁴¹ İlbeyi Özer, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yaşam ve Moda**, İstanbul, Truva Yay. , 2006, 33-34s. 375-379 s.

her bir ulusun giyim kuşam terbiyesinden bir *“millet”*in tanınıp tanınamayacağı tartışmalarını gündeme getirirken XIX. yüzyılla birlikte, sanayileşmenin, modernizmin ve modanın birleşen gücüyle, Avrupa ve Amerika’daki ulusların erkeklerinin ve kadınlarının ortak giyim kuşamda birleşmeleri, Osmanlı’da da çok tartışılacak, giyim kuşamda yaşadığımız kargaşanın yerine *“medenî milletleri”* izlememiz gerektiği gündeme getirilecektir.⁴²

Özellikle biçimsel değişimlerin toplumlarda benimsenmeleri nice kavgalara neden olurken Osmanlı’da da modernleşme sürecinde kimi giysilerin, simgesel değerleriyle kullanım değerleri sık sık yer değiştirmiştir. Örneğin, kavuğun yerine fesi benimseyen, askerlerin ve sivillerin bu nedenle **“Gavur Padişah”** sanıyla nitelendirdikleri II. Mahmut’un gerekçelerine, çok sonraları, fese karşı şapkayı önerip benimsetecek Mustafa Kemal de sahiplenecek ve *“Yunan başlığı fesi giymek caiz olur da, şapka giymek neden olmaz?”* sorusuyla aslında II. Mahmut’un şapka rüyasını da bir devrim olarak gerçekleştirecektir.

Giyim kuşamda yaşanan karışıklığa, bir devrimle yön verecek olan Mustafa Kemal, düşüncelerini halka, ilk kez, Ağustos 1925’de, Kastamonu gezisinde açıklamıştır. Kastamonu ve ilçelerinde, halkın karşısına şapkayla çıkan büyük önder, 28 Ağustos 1925 günü, İnebolu’da yaptığı konuşmada,⁴³ kıyafetimizi değerlendirirken *“altı kaval üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet, ne millidir ve ne de beynelmileldir”* dedikten sonra çağdaş giyimi şöyle açıklayacaktır:

*"Arkadaşlar, Turan kıyafetini araştırıp ihya eylemeğe mahal yoktur. Medeni ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için lâıyk bir kıyafettir. Onu iktiza edeceğiz. Ayakta iskarpın veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kıravat, yakalık, caket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siperli, şemslî serpuş, bunu açık söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi ..."*⁴⁴

⁴² Ebûzziyâ Tevfik, *“Âdâb-ı Telebbüs”*, *Mecmûa-i Ebûzziyâ*, Numero:58, Safer 1314 [Temmuz-Ağustos 1896-B.S.], sene 17, 457- 463 s.

⁴³ Mesut Çapa, *“Giyim Kuşamda Medeni Kıyafetlerin Benimsenmesi ve Trabzon Örneği”*, *Toplumsal Tarih*, Haziran 1996, sayı: 30, 22-28 s.
Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi / Yeni Türkiye’nin Oluşumu - 1923 - 1938 [3. Kitap, 1. Bölüm]*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, 180 s.

⁴⁴ Şerafettin Turan, y.a.g.e., 180 s.

Büyük önderimiz Mustafa Kemal, bu gezisi boyunca sadece giyim kuşam üstüne, uygulanmasını istediği görüşlerini söylemez. Özellikle, 30 Ağustos 1925'te, Kastamonu'da, kaç göç gerçeği ile kadınlarımızın giyimlerine de değinerek çağdaş Türk toplumundaki kadınının konumunu belirleyen düşüncelerini şöyle açıklar:

*"Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya bir peştemal veya buna mümasil bir şeyler atarak yüzünü gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın mâna ve medlûlü nedir? Efendiler, medeni bir millet anası, millet kızı bu garip şekle, bu vahşi vaziyete girer mi? Bu hal milleti çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tashihi lâzımdır."*⁴⁵

Çok kısa bir süre sonra da Mustafa Kemal'in düşünceleri, 25 Kasım 1925'te çıkan bir yasayla gerçeklik kazanır ve şapka, Türk ulusunun **"resmi serpuşu olarak kabul edilir."** Şapkanın kabul edildiği ilk günlerde, şeriat yanlılarından bazı tepkiler görse de II.Mahmut'un kılık kıyafet nizamnamesinden [11 Nisan 1829] hemen hemen 100 yıl sonra, Mustafa Kemal, **"Medeni ve beynelmilel kıyafet, milletimiz için lâıyk bir kıyafettir."** diyerek bir büyük rüyayı gerçekleştirecektir.⁴⁶



Resim 4: 24 Ağustos 1925 İnebolu, Mustafa Kemal ve Devlet Görevlileri
Kaynak: Türkiye Ansiklopedisi 1923 -1973, Kaynak Kitaplar Yayını, İstanbul,1974,C.1, 24 s.

⁴⁵ Y.a.g.e., 180 s.

⁴⁶ Şerafettin Turan, y.a.g.e., 180-193 s.

Şapka kanunu ile birlikte 2 Eylül 1925 günü, Bakanlar Kurulu'nda alınan bir kararla din adamı dışındaki kişilerin cübbe ve sarık giymeleri yasaklanmıştır. Daha sonra 3 Aralık 1934'te de kabul edilen kanunla din adamlarının, dinî kıyafetlerini [en yüksek din görevlisi hariç] sadece ibadet yerlerinde giymeleri esası getirilmiştir.

Giyim tarihimiz, 1829'dan 1925'e kadar uzanan sancılı bir süreçtir. Bu süreçte kadın giyiminden çok erkek giyimi sorun olarak gündeme gelmiştir. Yüzyıllar boyu evinde kapalı yaşayan kadınların küçük bir bölümünün Tanzimat yıllarından başlayarak Batılı moda anlayışıyla tanışıp "alafranga" tartışmalarını yaşadıkları bilinmektedir.⁴⁷ Ancak kadınların, II. Meşrutiyet yıllarında, kadın giyimine ve modellerine ilişkin tartışmalar yaptıkları, Cumhuriyet yönetimiyle de toplumsal yaşama etkin biçimde katılarak modayı yönlendirdikleri de bilinen bir gerçektir.⁴⁸

Avrupa'yla ilişkilerde, Osmanlı'nın "**Modernleşme / Batılılaşma**" sürecinde, gördükleri baskılar nedeniyle bir kısmı İngiltere'ye, Fransa'ya kaçan Genç Osmanlıların, Jön Türklerin yayımladıkları gazetelerin, dergilerin, kısacası oluşturmaya çalıştıkları Avrupa edebiyatı etkisindeki yeni bir edebiyatın düşünsel ürünlerinin, çok önemli bir payının olduğunu biliyoruz.⁴⁹ Özellikle ilk özel gazetelerin, ilk sanat ve edebiyat ürünlerinin, şiirlerin, öykülerin, romanların, kısacası Batılı edebiyat ürünü yazılı kaynaklarının da 1860 yılıyla birlikte birbiri ardına yayımlanmaları, çalışmamızın sınırlarını belirlemede etkin olmuştur.

19 Ağustos 1839'da bulunuşundan kısa bir süre sonra, bütün dünyada gösterdiği gelişime koşturarak "Daguerreotype" / fotoğraf, özellikle Sultan

⁴⁷ Fatma Aliye, **Osmanlı'da Kadın / Cariyelik, Çokeşlilik ve Moda**, Yayına Haz.: Orhan Sakin, Bizim Kitaplar, 2009: Bkz. : "*Giyim, Kuşam ve Moda*", 93-108 s. , "*Alaturka Giyim*", 122 s.

⁴⁸ Sermet Muhtar Alus, "*II. Abdülhamit Devrinde Kadın Kıyafetleri*", **Resimli Tarih Mecmuası**, Ocak 1951, sayı: 13, 544-547 s.

Selin İpek, **Topkapı Sarayı Müzesi Örneklerine Göre Yazılı Ve Görsel Kaynaklar Işığında 18.-19. Yüzyıl Saray Kadın Modası**, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Makbule Sarıkaya, "*Resimli Ay'da Kıyafet*", "*Kültürümüzde Tebdil-i Kıyafet*", **Acta Turcica / Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, Yıl IV, Sayı 2/1, Temmuz 2012, 151-173 s.

Hülya Tezcan, **Osmanlı Sarayının Çocukları / Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları ve Giysileri**, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2006.

⁴⁹ Kenan Akyüz, "*Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*", **Türkoloji Dergisi**, cilt:2, Ankara Üniversitesi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1965, 2 - 226 s.

Abdülaziz'in [1861-1876] saltanat yıllarında, hem sarayda hem de gündelik yaşamda, Osmanlı dünyasında büyük bir hızla yaygınlaşmıştır.⁵⁰ Gelişen fotoğraf teknolojisiyle birlikte uygulayıcıları olan ilk fotoğrafçılar, yaptıkları dünya gezileri çerçevesinde 1840'lı yıllarda, Osmanlı topraklarına ulaşmışlar, Rumeli'de, Anadolu'da, İstanbul, İzmir, Kahire vb. kentlerde, tarihsel dokuyu ve kent yaşamından yansımaları aktaran fotoğrafları çekmeye başlamışlardır. Kırım Savaşı [1853-1855] sonrasında Osmanlı'ya gelen fotoğrafçıların dışında fotoğrafçılığı öğrenip 1858'de, İstanbul'da / Beyoğlu'nda, Viçen Abdullah Freres / Abdullah Biraderler'in bir fotoğrafhane / stüdyo açmaları, fotoğrafın günlük yaşamımıza girişini daha bir hızlandıracak, özellikle portre fotoğrafçılığı bir moda dönüştürmüştür.⁵¹

Fotoğrafın bir meslek olarak İstanbul'da kendisine "stüdyolar" bulmaya çalıştığı günlerde, Sultan Abdülaziz, Fransa İmparatoru III. Napolyon ile İngiltere Kraliçesi Victoria'nın özel davetleriyle, 21 Haziran 1867'de, 46 gün sürecek Avrupa seyahatine çıkar. Bugüne değin hiçbir Osmanlı padişahının yapmadığı, Paris, Londra, Brüksel merkezli bu gezi, Avrupa'da, Osmanlı'ya ve Sultan Abdülaziz'e özel bir ilgiyi de beraberinde getirir. Fransa, İngiltere kısacası Avrupa gazeteleri, Sultan Abdülaziz ve mahiyetinin haberleri, gravürleri ve fotoğraflarıyla dolar. Osmanlı sarayı, fotoğrafın büyümesine tutulmuştur. Bu büyü, imparatorluğun bütün yönetici kadrolarını, sivil yurttaşlarını sarar.

Bu yılların tanıklığını çok yakından yansıtan, saray ve çevresiyle, Osmanlı bürokratlarının, aydınlarının, genelde bütün sivil Osmanlı yurttaşlarının fotoğrafları, toplumsal tarihimizin de en önemli belgeleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Osmanlı yurttaşlarının hepsinin giyim kuşamları, giyim kuşamda yaşadıkları değişimler, bugün bu fotoğraflar yardımıyla daha iyi değerlendirilmektedir. Fotoğraf sanatının bizlere sunduğu bu büyük hazineyi

⁵⁰ Engin Özendes, **Abdullah Freres / Osmanlı Sarayının Fotoğrafçıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

Bahattin Öztuncay, **Hanedan ve Kamera / Osmanlı Sarayından Portreler**, Sadberk Hanım Müzesi / Aygaz Yayınları, İstanbul, 2011.

⁵¹ Engin Özendes, y.a.g.e., 31-48 s.

değerlendirerek **Osmanlı'da Modernleşme Sürecinde Erkek Giyimindeki Değişim Olgusu** adlı bu çalışmanın en önemli kaynakları olarak dönemin fotoğrafları kullanılmıştır. Çalışmanın III. bölümü, modernleşmeyle değişen erkek giyiminin örneklerini, üst ve alt giyim örnekleri olarak dönemin fotoğraflarıyla değerlendirilerek oluşturulmuştur.

Dönemin yazılı ve görsel kaynaklarıyla fotoğrafların tanıklıkları uygulama çalışmasında Osmanlı'da en çok kullanılan erkek üst giyimi olan İstanbulin ceket, yelek ve pantolon ile tamamlanmıştır. Bu giysi, Şehzade / Sultan Abdülhamit'in bir fotoğrafından yararlanarak yeniden tasarlanarak üretilmiştir. İstanbulin yapımında gerek kullanılan telası, gerek dolgulama yöntemiyle teknik olarak dönemi yansıtmaya özen gösterilmiştir.



Resim 5: Püsküllü Fesi, Sırma Biritli İstanbulin Ceket, Gömleği, Boyunbağıyla Osman Hamdi Bey'in Gençliği - 1856.

Kaynak : Edhem Eldem, **Osman Hamdi Bey Sözlüğü**, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2010 İstanbul, 231 s.

Ayrıca, ceket, yelek ve pantolondan oluşan, dönemin dikiş tekniklerine sadık kalmaya çalışarak, model olarak yapılan, benzerleri günümüzde de olan “üçlü takım elbise”, erkek giyiminin en temel örneklerinden birinin, ortalama 100 yıllık bir süreçte, çok da fazla değişiklik göstermediğinin kanıtıdır.

Çalışmada İstanbulun uygulamasının tercih edilme nedeni Avrupa erkek giyiminin, özellikle çok farklı üst giysi örneklerinin çeşitliliğine karşı geleneksel giyimle uyum gösteren bir Avrupa giysisinin “İstanbul” adıyla bütünleştirilip kullanılmasıdır. Hele boyunbağı, fular, papyon, kolalı yakalı Frenk gömleği giymenin çarpıcı etkisini yumuşatmak adına, önü boydan boya kapalı, ayaklı yakasına içten tutturulmuş, dışarıdan bir iki santimi görünen, takma gömlek yakasıyla, bütün törenlerde, toplantılarda kullanılabilinen, temelde redingot işlevli İstanbulun kullanımıyla bize özgüdür.

İstanbul adını verecek denli yaygınlaştırılan bu ceketin, özellikle rahiplerden sanatçılara, müzisyenlere, bütün Avrupa’da da giyildiğini; Osmanlı’da da devletin en üst noktasından, padişaktan sadrazamlara, nazırlara, asker-sivil öğrencilere, katiplere, Osmanlı’nın bütün **“sivil / mülki”** kesimince benimsenip sevilerek giyildiği görülmektedir.

Gerçekte etek boyu uzunlukları ve bedene oturuları açısından kimi ayrımlar gösterse de genelde Osmanlı’nın gerçek giysisinin, redingot / İstanbulun olduğu söylenebilir. Özellikle, Tanzimat yıllarında çok yaygın olarak kullanılan bir giysi olarak İstanbul’un, Meşrutiyet döneminde yerini günümüz takım elbisesinin ceket, pantolon ve yelek üçlü kullanımına bırakmıştır. Ancak, şu günlerde erkek üst giysisi olarak İstanbulun kesimli ceketlerin yeniden moda olduğu ve vitrinlerde görülmeye başladığı dikkat çekmektedir.

Bu çalışma ile Osmanlı’da, Avrupa’da olduğu gibi biçim olarak modernleşmede gerçek dönüşümünün öncelikle erkek giysileriyle başladığı görülmektedir. Son yüzyılda, bayan giysilerindeki değişim ve çeşitlilik erkek giysi biçimlerinde yaşanmamıştır. Her ne kadar günümüz modacılarının erkek giyimi için de kimi marjinal denemeleri devam etse de XIX. yüzyılda genel çizgileri oturan klasik erkek giyimi, günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

“Osmanlı’da Modernleşme Sürecinde Erkek Giyimindeki Değişim Olgusu” adlı sanatta yeterlik çalışması, bu dönemi tanıtp değerlendirmeye yönelik bir araştırma niteliği taşımaktadır.

1. BÖLÜM

SANAYİ DEVRİMİNDEN SONRA AVRUPA'DA ERKEK GİYİMİNDEKİ DEĞİŞİMİN ÖRNEKLENİP İRDELENMESİ

Özünde bir zanaat olan terziliğin, sanat olarak algılanması uzun yıllar sonunda gerçekleşir. Terzi, kabaca ölçen, kesip biçen bir usta iken XIX. yüzyılda, insan bedeni üstünde hesaplama yaparak bir büyülü kimliğe kavuşur. Terzilik “*zanaatı*” için İngilizce’de, “*sartorial art – terzilik sanatı*” sözcükleri kullanılır. Bu terim, kumaş tamir eden, kesen ve diken kişi anlamına gelen, Latince **SARTOR** sözcüğünden gelmektedir. Bu sözcüğün etimolojik kökeninin izleri, eski Fransızca’da **SARTRE**, İspanyolca’da **SASTRE** ve İtalyanca’da **SARTRO**’da görülebilir.

Terzilik, Avrupa’da, çok uzun süreler, yoksulları giydiren [**Lucy**], hafta boyunca pazar ayinlerinde, mucizevi bir şekilde birleşiveren elbiseler kesen [**Homo-bonus**] ve canlı canlı derisi yüzülen ve derisini katlayıp kolunda taşıyan, [**Bartholomew**] gibi koruyucu azizlerin önderliğinde, kendine özgü ritüelleri, sırları ve kişiye özel tasarımları olan lonca ve kardeşlik birlikleriyle örgütlenen bir zanaattır.⁵²

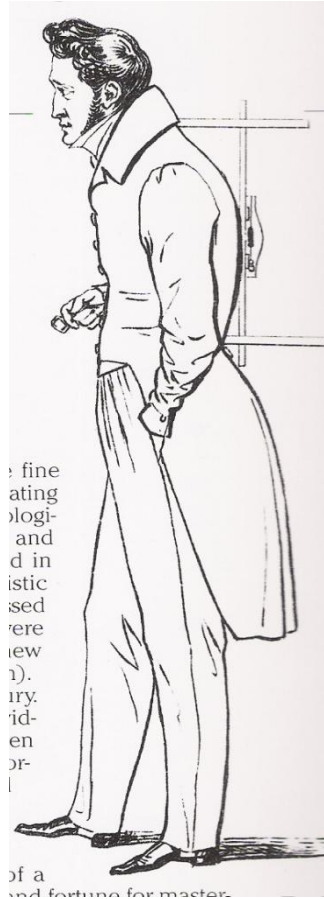
Sanayi Devrimi sonrasında Avrupa’da erkek giyiminin değişiminde, gelişiminde, öncelikle terzilik sanatında ortaya çıkan yenilikler belirleyici olmuştur. Yüzyıllardır, kumaşın üretiminin güçlüğünün ve ekonomik değerinin farkında olan terziler, “*her giysideki kumaş miktarını bilmek*” düşüncesinin asal bir ilke olduğunu hiç bir zaman unutmadan üretimlerini gerçekleştirirken bu yüzyılda, terzilik mesleğinin temel bilgilerini oluşturacak buluşlar da birbirini izleyecektir...

XIX. yüzyılla birlikte yeni bir çağ başladı. Sanayi devrimi, toplumsal yapıları, yasaları sarstı. Serbest rekabet, hızla kurumsallaştı ve bireyler birbirlerine rakip oldular. Terziler görünüşte hâlâ aynı işi yapıyorlardı, ancak İngiliz gelenekleriyle

⁵² Farid Chenoune, **A History Of Men’s Fashion**, Flammarion, London, 1993, 40 s.

Fransız Devriminin etkileriyle ortaya çıkan yeni terzilik “kültürü” nde, İngiltere’de, Fransa’da, doğal olarak da Avrupa’da, toplumların önemli “aktörleri” oldular.

Artık zarafet, sadece lüks süslemelere ve kumaşlara bağlı değildi. Terzilik, kesim ve bedene uyumun gösterildiği bir sanata dönüşmeye başladı. Özellikle, hazır giyim endüstrisinin doğuşundan önce, XIX. yüzyılın ilk otuz yılı, terziler için gerçek bir altın çağ oldu. Londra’da, Paris’te, beğenileri adeta efsaneleşen, makas “krallarının” ustalıkları, baş döndürücü bir kariyer, şöhret ve servetlere dönüştü. Doğal olarak XIX. yüzyılın ilk otuz yılı, terzilik mesleğinin teknik, pazarlama ve sosyal statü açısından çok hızlı evrimleştiği bir dönem oldu.⁵³



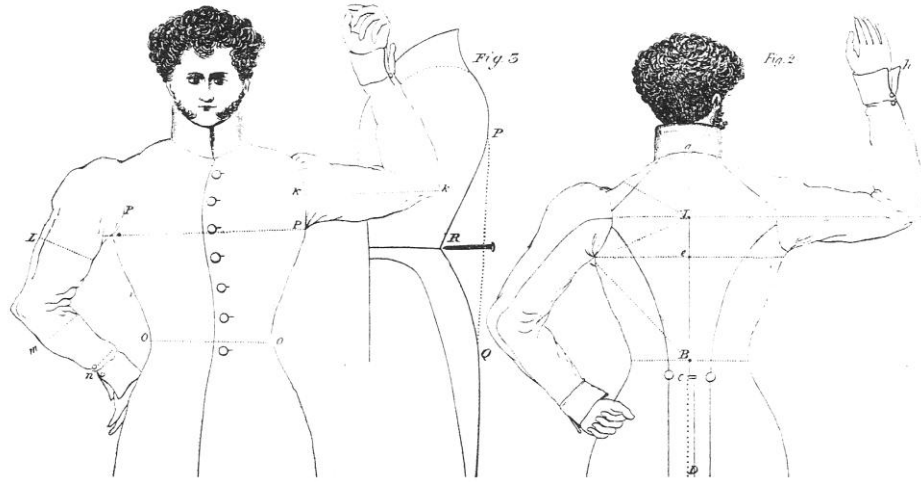
Resim 6: Fransız terzi F.A. Barde tarafından bulunan “Dossimetre” [Sırtölçer] ya da “Backometre” [Arkaölçer] adlı ölçme aleti, 1834.

Kaynak: Farid Chenoune, y.a.g.e., 40 s.

⁵³ Y.a.g.e. , 40 s.

Sanayi devrimi, kumaş endüstrisine makinalaşma olanağı sağlasa da kumaş üretiminin güçlüğü ve doğal olarak parasal bedelinin yüksekliği, giysinin değerini hâlâ azaltmamıştı. Bir giysi, ister erkek ister kadın giysisi olsun, salt bir kez giyilmek için dikilmezdi. Aynı giysi, bir süre sonra, eskimesi, solması, kişiye dar gelmesi, çocuğuna yeni bir giysi olarak düşünülmesi vb. gerekçelerle “ters yüz edilerek” yeniden dikilirdi. Kıymetini binyıllar boyunca koruyan kumaş, elden geldiğince az kesikli, az parçalı giysiye dönüştürülürken böylece hem daha kullanışlı hem daha değerli oluşunu sürdürüyordu.

Özellikle kumaş konusunda ekonomik davranma kaygısı, terzileri, XIX. yüzyılın başında, geometri bilimiyle daha çok uğraşmaya zorlamış, “antropometri / vücut ölçüleri bilimi “ oluşturulmuştur. Bu bilgiler de XIX. yüzyıldan başlayarak terzilerin “ustalık belgesi” olmuştur. Artık usta terziler, diktikleri redingotun, frakın bütün zarafetini, güzelliğini oluşturan göğüs bölümünü / korsajını kalıplandırlarken kendilerini, biçim ve hacim peşinde koşturan birer “heykeltıraş terzi” olarak görmeye başladılar. Özellikle Fransa’da, İngiltere’de kimi terziler, tek dikişli, hatta hiç dikişsiz, ütöpik bir giysi dikmeyi bile hayal ediyorlardı !...⁵⁴



Resim 7: İngiliz Terzilerinin bir giysiyi vücuda oturtma, yerleştirme ve ölçülendirme örnekleme.

Kaynak : Farid Chenoune, y.a.g.e., 41 s.

⁵⁴ Y.a.g.e. , 40 s.

Guillaume Compaing, *L'Art du Tailleur* [1828] çalışmasıyla “*antropometriyi / giysi kesiminde geometri uygulamasını*” sistematikleştiren ilk Fransız terzi olurken aynı zamanda bir kalıbı, bir müşterinin boyuna / dikliğine / duruşuna göre değiştirmeye yönelik hesaplamaları da ilk önerenlerdendir. Bu yıllarda, kalıp bilgisine yönelik başka yöntemler ve araçlar da bulunmuştur.⁵⁵

Antropometrinin yaygınlaşması da pek kolay olmadı. Kağıt şeritlerden beden ölçülerine geçmek, her beden için ölçülendirmeyi yapabilmek, beden tanınması bilgisini de beraberinde getirdi. Ancak, başlangıçta her müşteri için kalıp çıkarmayı, müşterinin kalıplarını saklayıp bunlarla “*meslek sırlarını*” gelecek kuşaklara aktarmayı amaçlayan usta terziler için yine de en önemli uygulama, müşterinin bedeni üstünde, yinelenerek gerçekleşen biktırıcı “*provalardı*”. Doğrusu, müşteriye bitmeyecek gibi gelen bu provalar, terzilerin ölçme yerine hâlâ çok fazla doğaçlama yaptıklarını, antropometrinin de öğrenme ve uygulama süreçlerinin bitmediğini göstermektedir.⁵⁶

XIX. yüzyılın başında, vücut ölçüleri biliminin [Antropometri] doğuşu, terzilerin en önemli araçları olan **MEZURA**’nın⁵⁷ bulunuşunu da beraberinde getirdi. Bir ölçü aracı olarak mezura, terzilik sanatında bir devrim gibi algılandı. Çünkü o günlere değin, erkek terzileri, müşterilerinin giysilerinde, nerelerde kesme yapacaklarını gösteren “*kağıt şeritleri*” kullanırlar, ölçerler, biçerlerdi⁵⁸ Mezuranın bulunuşuyla da bedenin uzunluğunun, genişliğinin ve çevresinin belirlenmesi görünüşte kolaylaştı. Ancak, yine de bir müşterinin sağ ve sol omuzlarının yüksekliği arasındaki farkın tahmin edilmesi, sırtının ne kadar yuvarlak olduğunun ya da kalçalarının, göğsünün ne kadar çıkık olduğunun değerlendirilmesi hâlâ zordu. Üstüne üstlük bir terzinin aldığı ölçünün kesilen kumaşla ilişkisi, bin yıllardır bitmeyen bir kuşkuyu, bir tartışmayı da bir Fransız özdeyişinde yeniden

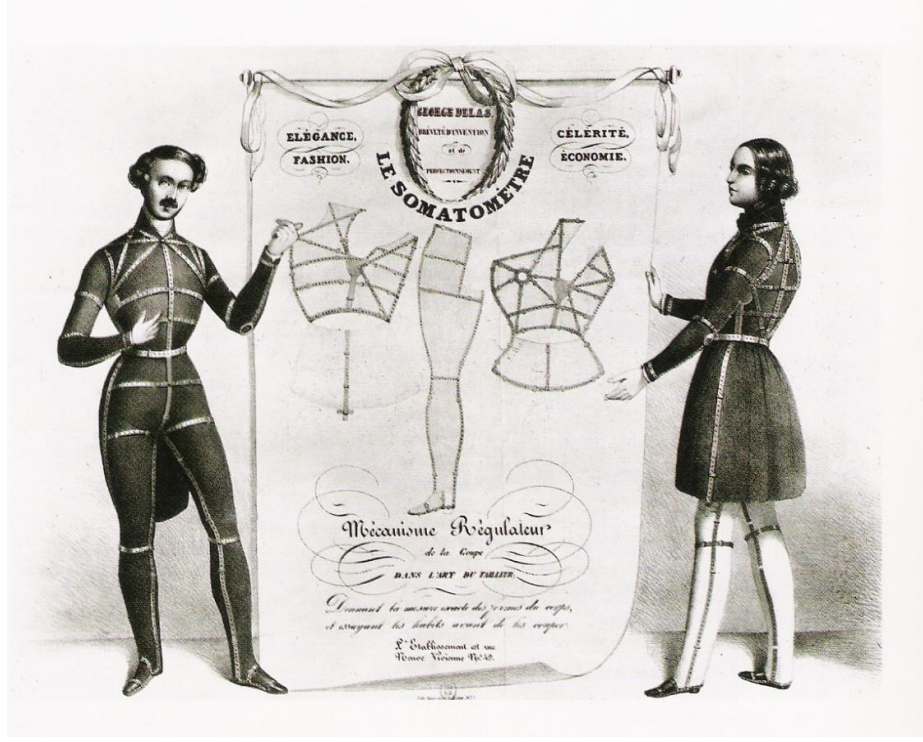
⁵⁵ XIX. yy.’ın usta terzilerinden Beck’in 1819’da önerdiği “*customometer* [giysiölçeri]”; Sylvestre’nin 1829’da bulduğu “*mechanical bust* [mekanik gövde]”; Barde’nin 1834’te ortaya attığı antropometrik “*shouldometer* [omuzölçeri], *backometer* [sırtölçeri], *bodimeter* [bedenölçeri]” üçlüsü ile Delas’ın 1839’da önerdiği “*somatometre* [bedenölçer]”, y.a.g.e., 44 s.

⁵⁶ Farid Chenoune, y.a.g.e., 46 s.

⁵⁷ Mezura’nın, **Terzilik yahûd Usûl-i Hayâtiyye**[1885] adlı, ilk giyim kuşam bilgisi kitabımızda “**Terzi Şeriti**” diye adlandırıldığını göreceğiz.

⁵⁸ Farid Chenoune, y.a.g.e., 41 s.

anımsatıyordu⁵⁹ : “*Qui dit tailleur, dit voleur / Terzi demek hırsız demektir...*”
Tüccar terzilerin, “aşırma yöntemiyle” zenginleşme süreçlerine ilişkin ilginç bir saptamayı yansıtan bu özdeyiş, topladıkları kumaş parçalarını özel bir çekmeceye koyan terzilere, uzun süre, dolandırıcı ününü [!] kazandırıyordu.



Resim 8: Georges Delas'ın bulduğu “Samotometre”, 1839 .
Kaynak: Farid Chenoune, y.a.g.e., 44 s.

Özellikle XIX. yüzyılda, Fransa’da, İngiltere’de, terzilerin [tailleur / tailor] manufakturacılığı, terzilikle birleştirmeye başladıklarını, zanaatkâr olmaktan çok tüccar terzi oldukları görülmektedir. Daha önceleri, ceket, redingot ya da pantolon diktirmek isteyenler önce manufaturacıya gider kumaş alırlardı. Ancak 1800 ile 1830 yılları arasında çoğalan tüccar terziler, terzilik zanaatının yanı sıra kumaşı da satmaya başladılar. Doğal olarak bu yıllar, terzilerin ekonomik açıdan güçlendikleri, zenginleştikleri yıllar olacaktır ⁶⁰.

⁵⁹ Farid Chenoune, y.a.g.e., 46 s.

⁶⁰ Y.a.g.e., 46 s.

1.1. Avrupa’da Erkek Üst Giyiminin Değişimi / 1800-1900

Hemen bütün giysi tarihi yapıtları, XVIII. yüzyılın giysi / elbise kesimlerine verilen önem ile dikkat çektiğini vurgularlar.⁶¹ Doğrusu, teknik bilginin, geometri bilgisinin bedene uygulanmaya başlamasıyla, Avrupa’da bol kumaşın kullanıldığı, görünüşte rahat, dökümlü giysileri yerine vücuda tam olarak oturan kesimlere, modellere önem verilmeye başlandığı görülür. Bedene oturan, bedeni saran giysiler, dönemin tasarım anlayışını da hızla etkilemiştir.⁶²

Erkek giyiminde görülen değişim örneklenecek olursa, örneğin 1770’in şık ve modaya uygun ceketleri, göğüs aşağısında oldukça bol olduğu görülür. Çünkü ceketin, iki yan dikişlerinin sırtta, geride yerleştirilmesi nedeniyle ceket, vücuda sıkı sıkıya oturmuyordu. Ancak, bu özel takım giysinin / ceketin eteği, kalça ve bacak kısmını sarmalı ve vücuda tam oturmalıydı. Bu uygulamada, özellikle ceket esnek bir kumaştan kesilmişse, ütüyle çektirilip geriliyor, bedene kalıplandırılıyor, vücut ince gösteriliyordu. Ceket, düğmeli giyilince de doğal olarak daha ince bir görünüm elde ediliyordu.⁶³

Erkek giysi modelleri açısından XVIII. yüzyılda, kimi yenilikler görülsede köklü değişikliklerin yapılamadığı da bir gerçektir. Bu değişimin gerçekleşemeyişinde, kumaş endüstrisinden, kumaş seçimlerine ve terzilik tekniklerinin yetersizliğine değin birçok neden belirleyici olmuştur. Doğal olarak sanayi devrimiyle birlikte oluşan iş kolları ve çalışma koşulları, giyim tarihinde gerçek dönüşümü yaratacak en büyük etmendir.⁶⁴ Sanayi devriminin, saray giyimi yanında yeni iş kollarıyla gündelik yaşamları değişen köylünün, işçinin giyimleri arasındaki uçurumu da hızla kapatıp, yeni bir giyim / model ortaklığına doğru yönlendirdiği de bilinmektedir. Madenlerde, fabrikalarda çalışan işçilerin, giysileriyle iş gücü açısından rahat çalışma ortamının yaratılması arasındaki doğal bağlantının,

⁶¹ Francis M. Kelly, & Rudolph Schwabe, **Historic Costume / A Chronicle Of Fashion In Western Europe**, Benjamin Blom, Inc. Publisher, 1968, 199 – 213 s.

Nora Waugh, **The Cut Of Men’s Clothes / 1600 – 1900**, Butler Gf Tanner Ltd, Grand Britain, 1985, 102 - 112 s.

⁶² Farid Chenoune, y.a.g.e., 65 s.

⁶³ Bronwyn Cosgrave, **Costume& Fashion a Complete History**, Hamlyn, London, 2003,177 - 178 s.

⁶⁴ Millia Davenport, **The Book Of Costume**, Vol.I, Crown Publishers, Newyork, 1956, 797 - 802 s.

özellikle yeni silahlarla savaşlarda karşı karşıya gelen askerlerin giysileriyle daha rahat hareket etme isteklerinin, giyim tarihindeki modellerin oluşumunda başlıca belirleyici nedenler ve sonuçlar oldukları da kendi tarihimizdeki örneklerle daha yakından değerlendirilebilmektedir.⁶⁵



Resim 9: Richmond tarzı düğmelermiş bir uzun ceket, 1860.
Kaynak : Farid Chenoune, y.a.g.e., 81 s.

⁶⁵François Boucher, **Histoire Du Costume / En Occident De L'Antiquité A Nos Jours**, Flammarion, Paris, 1983, 401 - 404 s.

XVIII. yüzyılın sonunda Avrupa’da, İngiliz terzileri erkek modasının liderleri haline geldiler. Sanayi devrimiyle bir “emperyal” devlet olarak üretim ve ürün zenginliği yaşayan İngiltere’de, kumaş üretimindeki üstünlükler, doğal olarak giyimi etkileyip modayı da belirledi. Bedenle çalışan işçilerin yanında yeni yeni ortaya çıkan “beyaz yakalıların” ilk örnekleri memurlar için, kasabalıların ceketlerine yeni biçimler verip günlük kullanıma elverişli, moda kıyafetler yarattılar.⁶⁶



Resim 10: Paris Monmartre Caddesi’nde Gündelik Giyim - 1900.
Kaynak : Farid Chenoune, y.a.g.e., 123 s.

⁶⁶ Luck Barton, **Historic Costume For The Stage**, Adam and C. Black, London, 1949, 362 - 368 s., 531 - 536 s.

Bronwyn Cosgrave, **Costume & Fashion / A Complete History**, 207 s.

XIX. yüzyılın başında, ceketlerde, pürüzsüz yüzeyi olan, üstün kaliteli, çuha, kaşmir, vb. sık dokunmuş yün kumaşlar kullanılıyordu. Yüzyılın ilk yarısı boyunca, pantolonlar ise neredeyse her zaman açık renkliydi. Kullanılan kumaşlar genelde ceketle kullanılanlardan daha hafifti. Bu kumaşlar; jarse, merinos yünü, geyik derisi, kaşmir, vb. cinstendi. Yaz için, çoğunlukla, kalın fitilli pamuk, ya da sık dokunmuş keten gibi kumaşlar seçiliyordu. Gece kıyafetleri için kullanılan pantolonlar, 1840 yılına kadar genelde beyaz ya da siyah kaşmirden dikilirdi. Fakat 1840 yılından sonra her zaman siyah olarak kullanıldı. Yüzyılın ikinci yarısında giymeye başlanan, gündelik tarzdaki ceketler, tüvitler ve bükme yün kumaşlardan yapılırdı. Kalın paltolar, yünlü kumaşlar ile koyun yününden, genellikle de “tüvit”ten üretilirdi. Flanel ise ilk olarak 1880lerin başında, takım elbiseler için kullanılmıştır⁶⁷.

XIX. yüzyıl boyunca, erkek ceket ve paltolarının yakalarıyla yaka altlarında, kadife ve ipek kaplamaların kullanıldığını görüyoruz. 1830ların sonundan itibaren, kumaş köşelerini bağlamak için biritlerin kullanımı dikkat çeker. Bağlanan ya da biritlenen kenarlar, 1850’li yıllardan sonra çok moda olmuştur. Pantolonların dış yüzey dikişleri de zaman zaman biritle kaplanırdı. Kaplamalar, biritlemeler de tıpkı yaka, atkı, cep, düğme stilleri gibi yıldan yıla değişiklik göstermiştir.⁶⁸

Sanayi Devrimi’nin yeniden biçimleyip düzenlediği çalışma yaşamı, artık şık giysiler düşkünü, moda çılgınlığını yaşayanların yerine, iş yaşamında başarı peşinde koşturan “beyaz yakalı” ların ilk örneklerini yaratıyordu. Doğal olarak moda çılgınlığını yaratan, giyimi cesaret isteyen modellerin yaratıcısı terzilerin de **“aklına başına getirdi”**. Terziler, günlük yaşama uyan, giyimi kolay, pratik, yalın, dahası “tek tip” giysiler üretmeye başladılar. Gerçekte iş yaşamı, modaya egemen oluyordu. Günümüzün ceket, yelek, pantolon üçlüsü gündelik giysi olarak hızla benimsenmeye, yaygınlaşmaya başladı. O gösterişli kumaşların ve moda tutkunu beyefendileri mutlu eden terzilerin yerine, iş yaşamında rahat giyilen giysileri üreten terziler “modaydı”. Elbette bu değişim kolay olmadı. XIX. yüzyılın başlarında, örneğin yelek ve pantolon

⁶⁷ Brent Shannon, **The Cut Of His Coat / Men, Dress and Consumer Culture In Britain, 1860 – 1914**, Ohio University Press, U.S.A., 2006, 23 - 26 s.

⁶⁸ Norah Waugh, y.a.g.e., 88-90 s.

farklı renkler ve kumaşlar kullanılarak yapılıyordu. Ceketlerde çoğunlukla mavinin koyu tonları, yeşil, koyu kırmızı, kahverengi ve siyah da kullanılırdı. Yüzyılın başlarında, gece giyilen resmi kıyafetlerin ceketleri günlük ceketler gibi koyu renklerde olabiliyordu. Ancak 1840'lardan sonra, iş ve resmi kıyafetlerde artık siyah renk tercih edilmeye başlandı.⁶⁹ Daha açık renkler, daha hafif ve sade kumaşlar, sadece yazın giyiliyordu. Fakat daha sonra sadece koyu mavi ve siyah kullanılır olmuştur,



Resim 11: Fransız yazar Raymond Roussel, çok şık bir haftasonu takımıyla, 1900.

Kaynak: Farid Chenoune, y.a.g.e., 119 s.

⁶⁹ J.Harvey, **Siyah Giyen Adamlar**, çev.: E.Yücesoy, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, 33-58 s.

XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başı bir diğer geçiş dönemidir. Saray stili ve taşra stili bir birbirine karışmıştı ve uzun ve kısa olmak üzere bir ceket çeşitliliği yaratmış ve her türden yakalar, pelerinler, revers [ters çevrilmiş klapalar], püsküller, froggings [kordon süsler], vb. aksesuarlar kullanılır olmuştur.



Resim 12: Paul Nadar'ın çektiği bir fotoğraf, 1850-1860.
Kaynak : Farid Chenoune, y.a.g.e., 84 s.

1890'larda Fransa'da başlayan feminizm hareketleri ile kadınlar 20. yüzyıla erkeksi bir tarz ile girdiler. Erkek stili giyimin kadınlar tarafından benimsenmiş olması aynı dönem erkek giyimine farklı bir yorum ve zenginlik de kazandırmıştır. 1900'ler takım elbiseler, ceketler, gömlek yakaları, Fransız manşetleri ve kravat

bağlamalarının “*eşit iş, eşit ücret*” sloganının bayan gardroplardaki dışavurumu olmuştur. Bu çeşitlilik ile erkek giyiminde pensler, kuplar ile arayışa yönelen farklı kesimler kendini göstermeye başlamıştır.



Resim 13: P. Nadar’ın çektiği bir fotoğraf: Filozof ve arkeolog Félix R.Mollien, 1850-1860.

Kaynak: Farid Chenoune, y.a.g.e., 85 s.

XIX. yüzyılın sonlarında düz kesimli erkek ceket formlarının yerini düğmeli, vücuda oturan, dar kesimler almıştır. Beldeki yatay kesikli ceket formu bu döneme denk gelmektedir. Daha önceki dönemlerde, kumaşlarına mümkün olduğunca kesik atılmadan dikilen düz ceketler, ilk kullanıcıdan sonra eskiyince atılmaz, çocuklara, yeni ceketler diktirilirdi. Ancak dar kesimli, vücuda oturan ceket modası, bir reform olarak ortaya çıkıyordu. Bu reformda feminizm hareketinin oldukça büyük bir

payının olduğu gözlemlenmektedir. Bundan böyle yünlü, kalın, kaba kumaşlar ile bile erkek vücudu ön plana çıkartılmıştır. Terziler bu heykelsi görünümü vatkarlar ve diğerk dolgu malzemeleri ile desteklemiştirler. Değişik formlar mendil ile süslenen göğüs ve cüzdan cepleri, pileler, farklı kapamalar ile zenginleştirilmiştir.⁷⁰



Resim 14: Paul Nadar'ın çektiğı bir fotoğraf : Sagan Prensi, 1880'lerde moda olan uzun ceketi, biyeli kadife yeleği ve kareli pantolonuyla, 1883.

Kaynak : Farid Chenoune, y.a.g.e., 107 s.

Bu vücudu saran form, tüm karşıtlarına rağmen inanılmaz ilgi görmüştür. Özellikle aristokrat kesimde redingot formuyla rağbet görmüştür. Diğerk sınıflardan da gelen yoğun istek üzerine daha ucuz ve hızlı olan hazır giyim ürünler olarak satışa sunulmuştur. Bu durum hazır giyim hareketlerinin de güçlenmesi anlamına gelmektedir.⁷¹

⁷⁰ Farid Chenoune, y.a.g.e., 89 s.

⁷¹ Brent Shannon, y.a.g.e., 1860 – 1914, 93 s.

Pantolonlar ise bu dönemde bellerindeki 25 cm'lik düğmeli açma kapama parçalarını yitirerek kemerli ve patlı bir görünüme kavuştular. Bu görünüm, fermuar her ne kadar 1890'larda icad edilmişse de 20. yy. başlarında, fermuarın da kullanımıyla bugünkü biçimine yaklaştırılmıştır.



Resim 15: Harrod's Erkek Mağazası Tanıtım Afişi
Kaynak : Brent Shannon, **The Cut Of His Coat / Men, Dress and Consumer Culture In Britain 1860-1914**, Ohio University Press, U.S.A., 2006, 70 s.

Gömlükler ise takma yakalar, manşetler ve önlükler ile daha kullanışlı bir forma dönüşmüştür. Böylelikle kolalı ve dik duran birçok yaka, manşet ve ön formu sonradan takılabilir olarak erkek gardroplarında yerini almıştır.⁷² Bu durum kullanışlı olduğu kadar, erkek giyimini daha cazip ve eğlenceli bir şekle dönüştürmüştür. Gömlek önleri 1900'lerin başında sadece beyaz değil, değişik renkler ile de kullanıma sunulmuştur.

⁷² Farid Chenoune, y.a.g.e. , 92 s.

Ceket, gömlek, pantolon, yelek, vs. gibi tüm erkek giysileri de bu yıllarda, her kesim seslenen hazır giyim ürünü olarak üretilirken büyük mağazalarda da hızla müşterilerine sunulmaya başlanmıştır. İşte tam bu dönemde Osmanlı'da da eş zamanlı olarak görülen bu giyim devrimi, İstanbul'da birçok satış mağazasında hazır giyim satışlarına ilgiyi arttırmış⁷³, bu satış mağazalarındaki terziler / ustalar, kimi küçük düzeltilemlerle müşterilerini memnun etmeye çalışmışlardır.⁷⁴

1.1.1. Palto Ve Pelerin

XIX. yüzyılın ilk yarısında, hava koşullarına bakılmaksızın gündelik yaşamda yeni bir alternatif olarak palto modellerinin kullanılmaya, giyilmeye başlandığı görülür. Bu dönemde palto olarak iki ana biçim göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, palto ya da pardösü adı verilen, önleri düz kesimli, çift sıra düğmeli, kruvaze, yan dikişleri ve omuz dikişleri kuyruklu ceket gibi sırtta doğru olan bir dış giysidir. Eteğin hemen önünde sırt kısmına dikilmiş olan bir adet pili bulunur ve bazen kapaklı cepler kalça hizasında yan dikişler üzerinde olur, arka orta etek, belli belirsiz olarak üst üste binmiş biçimde açılırdı. Ayak bileklerine kadar uzun olan bu ilk form kuşakla ve hatta bazen pelerinle giyilirdi.⁷⁵

Diğer tarz ise, yan dikişleri kol altlarından aşağı doğru inen ve sırtı kemer ya da askılarla tutturulan nispeten daha bol ve kalın paltodur. Düğmelerle ya da çoğunlukla biritlerle iliklenirdi. En önemli özelliği omuz çıkıntılarıdır.

Yüzyılın ikinci yarısında; seyahat ve taşra giysisi olarak daha kullanışlı tarzlar ortaya çıkmıştır: Yakası çıkarılabilen ve kol boyunda pelerini olan bir palto cinsi olarak “**Inverness Paltosu**” adıyla, ilk kez 1850'li yıllarda görülmüştür. “**Ulster**” adıyla anılan diğer bir uzun ve bol palto modeli ise, bir kemer ve çıkarılabilen bir kapüşon ile giyilirdi. Daha farklı ve kullanışlı paltolar da dikildi. Örneğin;

⁷³ Rifat N. Bali, “*Mayer Mağazası ve Georg Mayer*”, Georg Mayer, **Türk Çarşısı / Şark'ta Ticaretin Püf Noktaları**, Çev: Yusuf Öztel, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, IX - XXXIX s.

⁷⁴ Georg Mayer, **Türk Çarşısı / Şark'ta Ticaretin Püf Noktaları**, 50-51 s.

⁷⁵ Frederick T. Croonborg, **The Blue Book Of Men's Tailoring /Grand Edition Of Suprem System For Producing Men's Garments [1907]**, R.L. Shep Publications, U.S.A., 2005, 156 s.
R.I.Davis, **Men's Garments [1830 - 1900] / A Guide To Pattern Cutting And Tailoring**, Players Press, Inc. U.S.A., 1994, 122 – 143 s.

“**Chesterfield**” olarak bilinen model, düz kesimli, bel dikişi ve çoğunlukla arka orta dikişi de olmayan genellikle diğer palto türlerine göre daha kısa bir palto biçimiydi. 1890’larda bu formun “**Paddock**” ya da “**Ascot**” adıyla anılan daha zarif ve daha çok spor giyime yönelik bir türevi ortaya çıkmıştır.⁷⁶



Resim 16: 1898-1899 Yıllarında, Avrupa’da Kış Modası / Redingot ve Palto Örnekleri.
Kaynak : L’Illustration, 2 Mart 1898, 18 s

Pelerin [paletot] 1830’lardan bu yana Avrupa’da görülen tüm bol kesim giysilerin atasıdır. Bu yüzyılın sonunda ortaya çıkan spor kıyafetlerin de ilham kaynağı olmuştur. Bu giysi, dikiş yerleri nedeniyle çeşitlilik gösterirken önünde, yanlarında ya da her yerinde ekstra bolluklar olabilir.⁷⁷

⁷⁶ F.Chenoune, y.a.g.e., 109 s.

⁷⁷ Frederick T.Croonborg, y.a.g.e., 188 s.

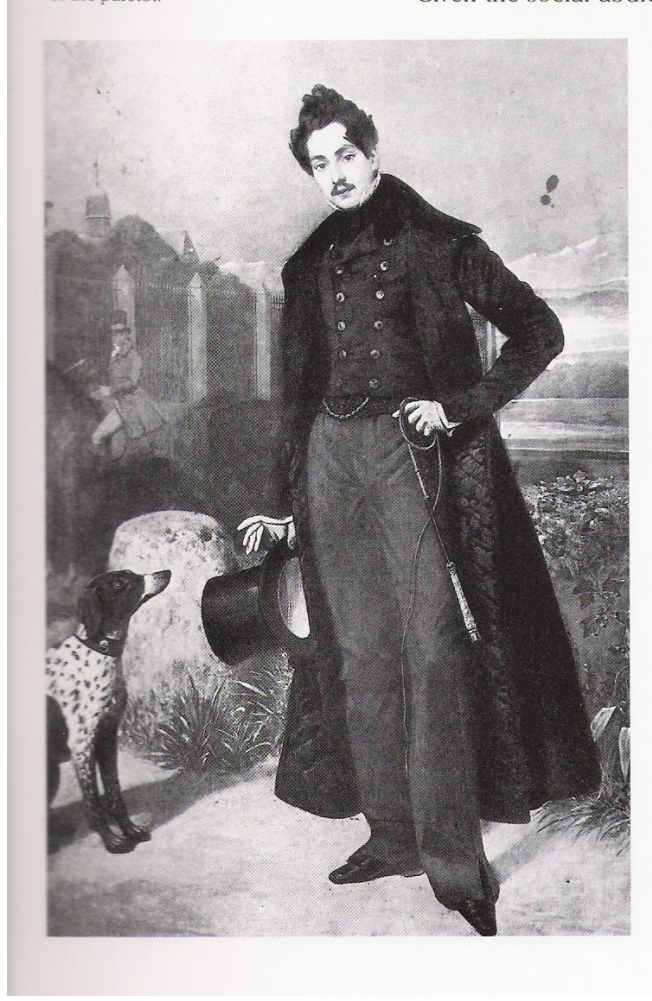
R.I.Davis, y.a.g.e., 140 - 143 s.



Resim 17: Bir Palto Örneği / 1840 – 1900.
Kaynak : R.I. Davis, y.a.g.e., 123 s.

Pelerinler, iç çamaşırı olmadan giyilebilmesi için, vücuda sıkıca yapışacak biçimde dikilse de bu uygulama pek ilgi çekmemiştir. Yaz mevsiminde bile, pelerinler geceleri ya da kötü hava koşullarında üst giysisi olarak ya da tek başlarına giyildiklerinde, giyen kişinin rahat hareket edebilmesi amaçlanmıştır. Genellikle, pelerin tek başına ya da isteğe göre diğer bir giysinin üzerine giyilir. Pelerinler tüm şık elbiselerin başlangıç noktasıdır. Pelerinler, genelde aristokratlarca, zarif beyler tarafından akşam davetlerinde giyilirdi. Ancak görünüşü daha kaba olanları kullanışlı taşra giysisi olarak kullanılırdı.⁷⁸

⁷⁸ F.Chenoune, y.a.g.e., 65 s.

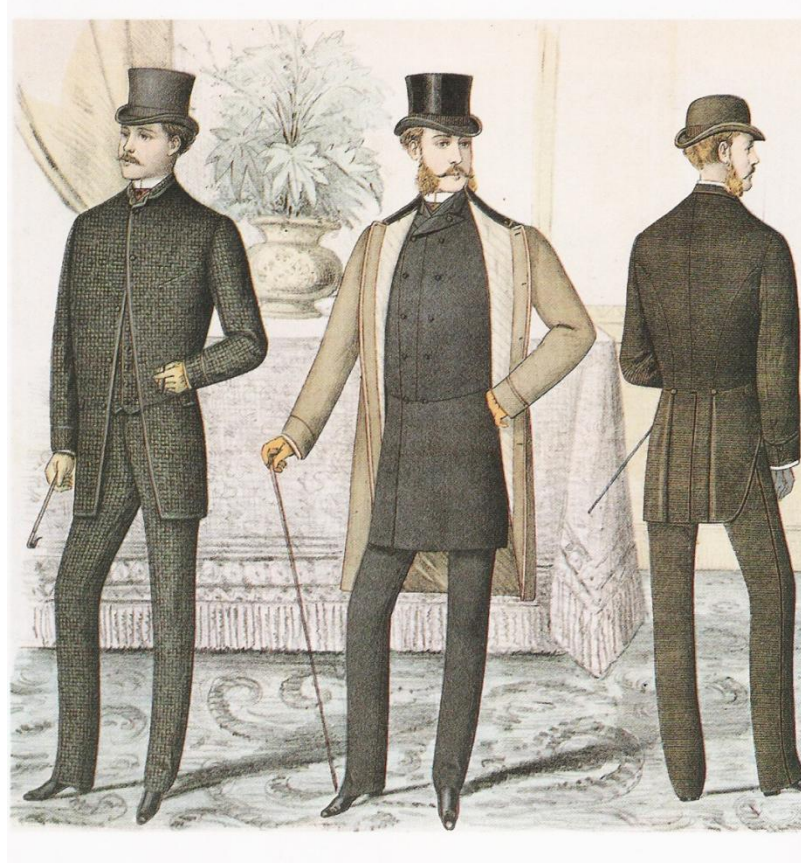


Resim 18: Uzun Palto, 1830-1840.
Kaynak: Farid Chenoune, y.a.g.e., 44 s.

Paltonun önemli bir reform olmasının en önemli özelliği herhangi yerinde hiçbir yatay dikişin ve kolların altında herhangi bir pensin olmamasıydı. Palto ne frak [redingot] ne de tunikti, bir çuval gibi doğrudan aşağıya düşüyordu. Çift düğmeli, arkadan havalandırılmalı, sıkı ilikli ve büyük ceplerle donatılı olarak neredeyse yağmurlu havalarda dostu korunaklı denizci ceketinin tüm özelliklerine sahipti.⁷⁹

A. Tahir Gürsoy, **Giyim Kültürü ve Moda, 2. Cilt / Mesleki Bilgiler**, Ömür Matbaacılık, İstanbul, 2010, 61 s.

⁷⁹ Farid Chenoune, y.a.g.e., 63 s.



Resim 19: Çeşitli Ceket ve Palto Örnekleri.
Kaynak: Farid Chenoune, y.a.g.e., 88 s.

1830'lu yıllarda, uzun ceketlerin yanı sıra uzun paltolar da yüksek sosyetenin en belirgin giysileri olmaya başladı. Kısa süre sonunda, Avrupa'nın seçkin çevrelerinde kullanılmaya başlayan uzun paltolar, erkeklerin yazlık gardıroplarda da yerlerini almaya başladılar. Her sınıftan erkeğin, günün her saatinde, her tür etkinlikte giydikleri paltolar, hızla moda haline geldiler. Parası olan - olmayan herkesin bir paltosu vardı artık. Zengin tüccarlar, sabahları, işlerine, içleri astarlanmış, siyah flanel kumaştan ya da saten yünden yapılma açık ya da koyu kahverengi paltolar ile giderlerdi. Avukatlar, doktorlar, gazeteciler ve sanatçılar gibi modayı takip eden genç, orta sınıf erkekler ise daha iyi bir malzemeden yapılma kare veya karo şeklinde kapitone edilmiş, siyah ipekten astarlanmış ve narin, kadife yakalar veya şeritler ile süslenmiş paltoları giymeyi tercih ederlerdi.⁸⁰

⁸⁰ Y.a.g.e., 63 s.



Resim 20: Palto Ceket, 1907.
Kaynak : Brent Shannon, y.a.g.e., 175 s

Terzilik merakının dönem dönem ortaya çıkan arayışlarına karşın, “**palto veya manto**”, aslında, basitçe, çuval benzeri, bel korsajı olmadan herkese uyacak bir giysiydi. Görünüş ortaklığıyla, kadın erkek giyiminde kullanılışıyla “demokratik” bulunan palto, bir süre sonra, sanatçılar ve terziler tarafından erkek giyiminin tek tipleşmesinin bir sembolü olarak da görülmeye başlandı.

Terziler modanın kurallarını açıkça izlerken paltonun / mantonun daha yalın seçeneklerini ürettiler. Geniş bir paltonun / mantonun, yüzlerce hatası bulunabilirdi. Bu hatalardan en belirginini bedeni geriye doğru çeken sert yaka biçimiydi.⁸¹ Ancak, tüm bu hatalarına rağmen palto o kadar çok sevildi ve yaygınlaştı ki herkesin ulaşabileceği ürünün adı olacak “**Hazır Giyim**” kavramının gelişmesine de üretimiyle katkıda bulundu.

XIX. yüzyılın ortalarında, **palto [paletot]** terimi, İngiltere’de olduğu gibi Fransa’da da giderek daha da çok birbirine benzer hale gelen “**pelerin [cloak]**” veya “**manto [overcoat]**” anlamına gelmiyor, aynı zamanda “**redingot [frock coat]**” anlamında da kullanılıyordu. Bir süre sonra paltoların neredeyse artık sadece adının kaldığı, tamamen bele oturan kalça kısmında bir dikiş yeri olan redingot haline dönüştükleri görülmektedir.⁸²

1.1.2. Kuyruklu Ceket / Frak / Redingot / Smokin Ceket

XIX. yüzyıl ile birlikte, kuyruklu ceket hem gece hem de gündüz giysisi olarak Avrupa’da kullanılmaya başlanır. Kuyruklu ceket, kısa bir süre sonrasında FRAK adını alır. Ceket, bel çizgisinin hemen üzerinden yatay olarak kesilip, arka kuyruklar, sırt kısmına küçük plilerle dikilerek birleştirilirdi. Bedende, toplam üç dikiş bulunuyordu: arka orta dikişle birlikte arka kup görevini de gören iki yan dikiş.

Gündüz giyilmesi için, tek sıra düğmeli ya da kruvaze olarak dikilen bu ceketler, gece giysisi olarak da 1820’li yıllarda, ‘beli ve göğsü kapatmayan, iliklenemeyecek kadar önü açık bırakılarak, yelek gömlek ve kravatın görünmesi sağlanıyordu.⁸³

⁸¹ Y.a.g.e., 64 s.

⁸² Y.a.g.e., 64 s.

⁸³ Frederick T.Croonborg, y.a.g.e., 31 s.

R.I.Davis, y.a.g.e., 42-57 s.



Resim 21: Paul Nadar'ın çektiği bir fotoğraf : Ata Bey ve bir başka Türk aydını Paris'de kaldıkları Palace Hotel'de redingotlarıyla poz veriyorlar, 1908.

Kaynak : Farid Chenoune, y.a.g.e., 104 s.

Frak ilk olarak 1816 yılında görülür. Frak, ilk olarak çıplak tene giyildi, fakat 1850 yılında resmi kıyafet olarak kullanılmaya başlandı ve kuyruklu ceketin yerini aldı. 1860'larda, o zamanın diğer giysilerinde olduğu gibi, eteklerdeki bol kesim ve az materyal kullanımı, fraka daha düzgün hatlı bir hava vermişti. Frak böylece daha kıymetli bir giysi haline geldi.



Resim 22: Ön ve arka görünümüyle frak / 1830 – 1840.

Kaynak : R.I. Davis, y.a.g.e., 15 s.

Özellikle, hali vakti yerinde, zengin kesimin giydiği, örneğin Viktorya döneminde, saygınlığın bir göstergesi olarak **FRAK / REDİNGOT** adıyla kısa bir ceket oldu.⁸⁴ Frak giymenin, 1890'larda vücuda daha sıkı oturan ve daha uzun etekleri olan kesimi yaygınlaşsa da sabah ceketini [caketatay] frakın yerini alınca, frak sadece sadece tören giysisi formuyla kullanılır oldu.

⁸⁴ A. Tahir Gürsoy, y.a.g.e., 64-66 s.

1820'lere doğru, daha uzun beden ve göğse daha sıkı oturan kıyafetler moda olur. Bel çizgisinde kaçınılmaz olan buruşukluk, "balık" adı verilen bir pens ile giderildi. 1820'lerin başlarında, bu pens yerini dikişe bıraktı ve beden ve arka kuyruklar ayrı parçalar halinde biçilmeye başlandı. Bel yeniden aşağı indiğinde, kol evlerinin altına konulan pensler ceketin vücuda oturması için önemli hale geldi ve 1840'lı yıllarda yerini yeniden dikişe bıraktı.⁸⁵ Ceketin bedeni artık beş dikiş yolu ve altı ayrı parçadan oluşmaktaydı. Bu biçme yöntemi daha sonra bedene oturan tüm XIX. yüzyıl ceketlerine ve ayrı eteklerle kuyruklara da uygulandı.

1820'li, 30'lu yıllar boyunca, yakalar oldukça genişlemiş ve sertleştirilmişti. Üstüne üstlük kollar da yukarıda toplanmıştı. 1850'li yıllarda, moda çizgisi uzun bedenlere ve ince ve zarif hatlara yöneldi. 1860 yılında kuyruklu ceketler artık gündüz giyilmez olmuş, sadece resmi gece kıyafeti olarak giyilmeye devam ediyordu. Günümüzde, seyrek de olsa bu form aynı işlevi sürdürmektedir.

Kuyruklu ceket kesiminde, 1840 yılından beri büyük değişiklikler olmamış, kuyrukların uzunluğu, yakanın biçimi, boyutları, yüksek ya da düşük bel hattı, klapalar, vb.⁸⁶ küçük çaplı değişiklikler görülmüştür.

1.1.3. Bonjour Ceketi / Sabah Ceketi / Binici Ceketi

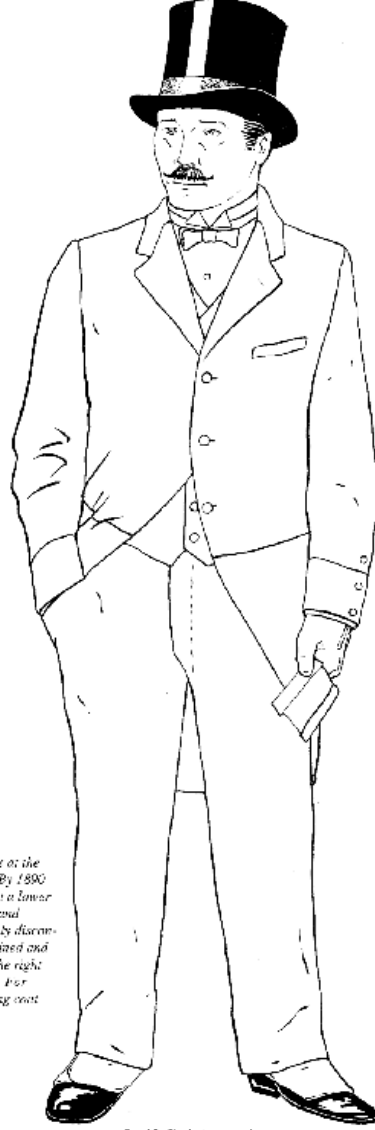
Fransa'da "**Bonjour jaquette**", İngiltere'de "**Morning coat**" adıyla bilinen ceket formu, günümüz erkek ceketinin temelini oluşturmuştur. Dönemin bir modası olarak at binme / binicilik, soylu erkekler için popüler bir sabah egzersizi olduğundan, bu ceket, sabah ceketi olarak anılmaya başlanmış ve bir süre sonra daha çok gayri resmi ortamlarda, gündelik yaşam içinde giyilmeye başlanmıştır.

Bonjour ceketi, dönem dönem, ceketatay, binici ceketi ya da sabah ceketi gibi farklı adlarla da anılan, öncelikle binici ceketi olarak kullanılan bir tür kuyruklu cekettir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, bu ceket önem kazanmış ve 1880'den sonra

⁸⁵ Norah Waugh, y.a.g.e., 86 s.

⁸⁶ Farid Chenoune, y.a.g.e., 109 s.

resmi ortamlarda da giyilmeye başlanmış ve frakın yerini almıştır. Bu ceket, bugün hâlâ resmi gündüz giysisi olarak kullanılmaktadır. Bu ceketin bedeni de aynen kuyruklu ceketin bedeni gibi kesilmiştir ve aynı değişiklikleri geçirmiştir.⁸⁷



NOTE:

Pl. 39. Shows the morning coat style at the beginning of the period 1880-1900. By 1890 the high front fastening was placed at a lower level as shown in Fig. 10. The flap and pockets on the waist-suit were mainly discontinued, but the top welt pockets remained and there would also be a pocket inside the right front at chest level (inwaist pocket). For another example of the 1880's Morning coat style refer to G. 41.

Fig. 10. Single-breasted morning coat. 1880-1900

Resim 23: Bonjour Ceket Örneği / 1880 - 1900.

Kaynak : R.I. Davis, y.a.g.e., 62 s.

⁸⁷ Y.a.g.e., 122 s.

1.1.4. Ceket / Lounge Jacket

Erkek üst giyiminde, bugüne değin gelmiş olan en önemli dış giysi, **Ceket / Lounge Jacket**'tir. Ceket, basit, iki dikişli pelerinden türemiş; kol altlarından öne doğru uzun bir pensin alınıp bele doğru uzatılması ve orada sıkıca bele oturtulmasıyla ortaya çıkmıştır.

1870 yılında, ceket, yelek ve pantolonla birleştirilerek giyilen, popüler, bir gayri resmi, gündelik kıyafet haline gelmiştir. 1888'de ceket, **Dress Lounge** adıyla, gayri resmi bir gece giysisi olarak karşımıza çıkar. 1896'da ise **Akşam Yemeği Ceket / Dinner Jacket** adını alır.⁸⁸ Frak kullanımının azalması ve ceketatayın özel davetlerde tercih edilen bir giysi haline gelmesiyle, ceket daha çok şık gündüz giysisi olarak kabul edildi ve günümüzde, bir dönem frak ceketinin taşıdığı saygınlığını üstlendi.

XIX. yüzyılın başlarında, ceketlerde ve redingotlarda [**dress coats and frock coats**] hızlı bir değişimin yaşandığı görülür. Özellikle ceketlerin göğüs ve üst kol kısımları pamuklu, kırıktık, kendir ya da hasırdan dolgularla beslenip desteklenmekteydi. Kalıp bilgisi geliştikçe, insan bedeninin geometrik ölçülerle bölümlenip kumaşın bedene yerleştirilmesi kolay olmamıştır. Bu dönemde terzilerin kurtarıcısı, "moda" sözcüğü olmuştur. Moda sözcüğün büyümlü algısıyla kumaşın altına saklanan, çeşit çeşit araçlarla, ütülerle bastırılan ezilen güzelim kumaşlarla yapılanlar, terzilerin adeta bir mimar gibi algılanmasını sağlıyordu.⁸⁹

Örneğin 1815'te, Waterloo Savaşı'ndan sonra erkek giyiminde, askeri görünüş moda olur. Başlangıçta göğüse dikili bir kanca ile tutturulan klapaları sertleştirmek ve moda olan devasa "**at yakalarını**" sertleştirmek için, klapaların arkaları, yün, keten karışımı kumaşlarla, sıkı örgü kumaşlar ya da yapışkanla işlem görmüş çirişli keten, kendir beziyle [bucran] desteklenmeye başlandı. Ceketlerin yakaları ve klapaları, bu yıllarda nişastayla sertleştirildikleri bilinmektedir.

⁸⁸ Norah Waugh, y.a.g.e., 115 s.

⁸⁹ Brent Shannon, y.a.g.e., 174 s.



Ill. 61. 1863. Long Single-breasted jacket with braid on the coat edges and flaps. Fronts have four holes and buttons but only the top button is fastened. Sleeves are wide at the elbows and narrow at the cuffs. Single-breasted Vest. Trousers are wide at the thigh and knee, then taper down to a narrow bottom. Top hat.

NOTE:

The Tweedside style had a distinctive collar and straight welt pockets as shown in Fig. 11. The small figure resembles the Tweedside in the length of the coat but having a rever and notch (single-breasted) collar, it would seem, to have more in common with the lounge jacket. The flapped pockets are also an indication of the jacket style that was becoming increasingly popular for everyday wear. Another example of the Tweedside is shown in Illustration G28.

Fig. 11 'Tweedside', 1860s

65

Resim 24: Uzun Ceket / 1860.
Kaynak: R. I. Davis, y.a.g.e., 65 s.

Erkek giyimindeki değişimin ilk örneği, 1820'li yıllarda, Avrupa'da yaygınlaşan, "İngiliz tarzı kesim" diye ünlünen, yeni bir kesim tekniğiydi. XVIII. yüzyıl ceketlerinin bellerinde dikiş yoktu. Bu sadece kılıçların taşındığı zamanların bir izi değildi. Aynı zamanda kumaşın son derece pahalı olduğu ve müşterilerin giysilerini kendilerinden sonra çocuklarının da giyebilmelerini istedikleri zamanlarda alınan bir önlemdi. Ceketler genelde dikey olarak, omuzdan eteğe kadar tek bir uzunlukta kesilirdi.⁹⁰

⁹⁰ Y.a.g.e. , 174 s.

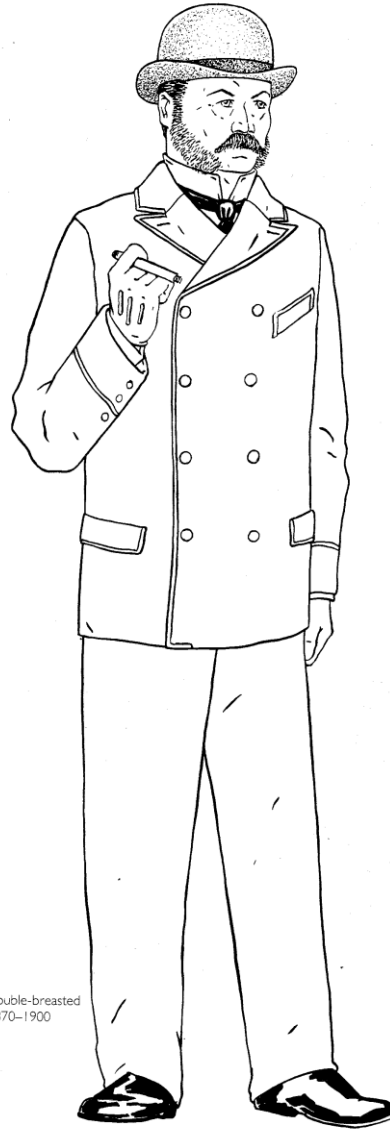


Fig. 13 Double-breasted reefer, 1870-1900



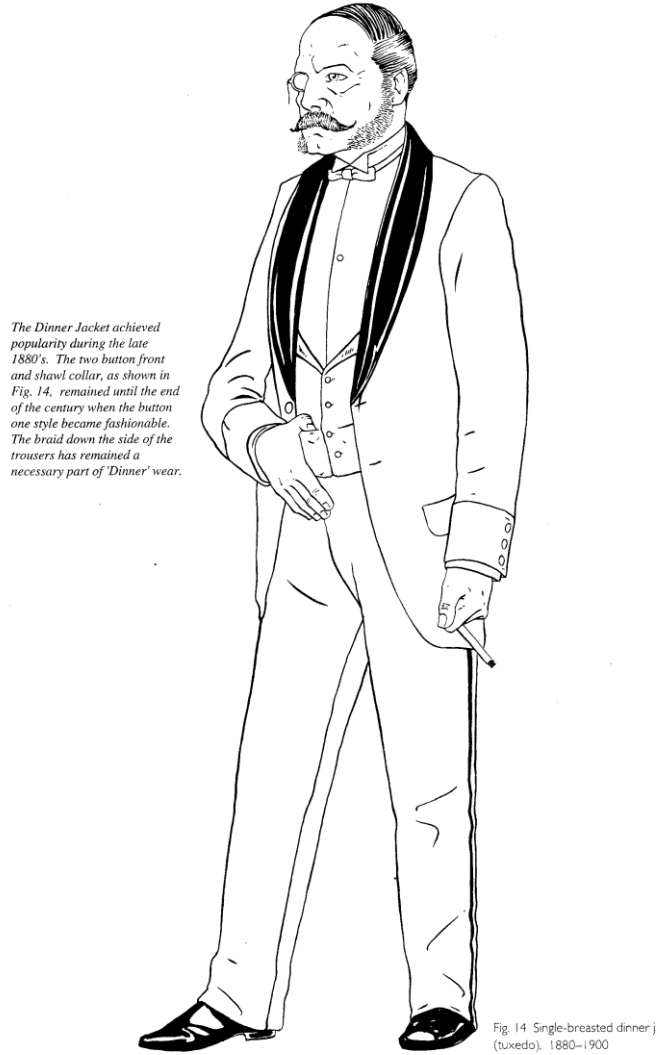
Ill. 64 Double-breasted jacket with 3 front buttons and 3 to show. There is a row of stitching inside the coat edges and round the 4 pocket flaps. (Montgomery Wards Catalogue, 1895.)

Resim 25: Kruvaze Ceket / 1870 - 1900.

Kaynak : R.I. Davis, y.a.g.e., 74 s.

1820’li yıllardan başlayarak, göğse yapışık kesim yönündeki “bel dikişi” uygulamasıyla, sıkıca iliklenmiş bir ceketin kalça boşluklarında kaçınılmaz olarak oluşan istenmeyen potları ortadan kaldırmak için, gövde ve etek ayrıldı ve yatay bir bel dikişi ile tekrar birleştirildi. Bu bel dikişi, on dokuzuncu yüzyılın büyük bir bölümünde kısa, gövdeye yapışık bir üst ile kare şeklinde, dar sırtla göğüsten ve dar kollardan oluşan “İngiliz tarzı” kesimin simgesi haline geldi.

Paris'te adlandırıldığı şekliyle, "İngiliz tarzı" 1820'lerde bir dikiş kuramı ve tekniği coşkusu yarattı. Göğsü, beli, şekli ve konturu yücelten estetik bir ortamda, kesim yapanlar "kumaşın vücudun kıvrımlarını izlemesini nasıl sağlayacaklarını", sırtı nasıl oturtacaklarını, kalçayı nasıl izleyeceklerini, beli nasıl yakalayacaklarını bilmek zorundaydılar.



Resim 26: Klasik Akşam Yemeği Ceket / 1880 - 1900.

Kaynak : R.I. Davis, y.a.g.e., 78 s.

Kuşkusuz, böylesi değişiklikler usta terzinin başının belasıydı çünkü zamana ve maliyete mal oluyordu, fakat en azından atölyedeki yardımcıları için daimi bir iş de garantilenmiş oluyordu. Kumaş, terzilik bilgisinin bir başka yönü olan ütü

becerikli kullananlarca ehlileştirilebiliyordu elbette. Dikişleri yassılamak ve eğrileri düzeltmek için “**gooses**” adı verilen çok ağır ütüler kullanılabiliyordu. Fakat hatalı işçiliği düzeltmek için ütü kullanmak pek işe yaramıyordu. Her halükârda, terzinin esas problemini de çözmüyordu. Her seferinde “modaya uygun ve rahat bir giysi üretmek için sayısız insan şekline mümkün olduğunca ekonomik bir biçimde hakim olabilmek nasıl olacak?” sorusu yanıt bulamıyordu⁹¹

XIX. yüzyılın ilk yarısında, ceketler için çok sık dokunmuş yünlü kumaşlar kullanılıyordu. Bu yüzyılda paltodan bütün ceket modellerine, erkeklerin dış giysilerinin yapımında, büyük bir değişim yaşanmıştır. Özellikle ceketlerin bedene oturtulması için sertleştirilmesi, vatkalanması, dolgulanması büyük bir önem kazanmıştır.

Yaka, kanvas türü tok bir kumaştan yapılan yaka astarının, “dolgu dikişleri” kullanılarak yakaya dikilmesi ile takviye edilir ve kalıplanırdı. Göğüs kısmında çok az dolgu kullanılırdı. Manşetler, genellikle beyaz keten kumaşla, ön eteklerse sık dokuma pamuklu kumaşla ya da bazen ceketle aynı ya da zıt renklerde daha zengin bir kumaş türü ile astarlanırdı. Bu sertleştirme ve dolgulama işlemi sadece ön üst beden için yapılırdı. Sırt ve etek bölümleri için çoğunlukla uygulanmazdı.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca, erkek kıyafetlerinin yapım ve dikim tekniklerinde büyük bir aşama kaydedildi. 1880’de, kenarlar genelde kıvrılırdı, fakat bazen frakın ya da kuyruklu ceketlerin alt kısmında kıvrım olmazdı. Paltolar, eğer sık dokunmuş yünlü kalın kumaşlardan ya da meltondan yapılmış ise de, tüm kenarlar işlenmez, genellikle çift dikişli olarak bırakılırdı. Palto kesimlerinde, özellikle kol evlerinin etrafı daha bol olurdu.

Bu dönemde iç astarlamaya ve dolguya özel bir önem verilirdi. Ön kısımda kullanılan kanvas türü kumaşlar, göğsü şekillendirmek için penslerle tutturulur ve ön beden için kullanılan dolgular, sırt çevresinde ve kol evinin önünde yoğunlaşırdı. Omuzlar iki ya da üç katlı kanvastan yapılmış üç köşeli bir dolgu malzemesi

⁹¹ Norah Waugh, y.a.g.e., 116 s.

kullanılarak yükseltildi ve çok az dolgu da manşet başlarında kullanılırdı. Omuz dolgusu “Amerikan omuzları” olarak da bilinirdi.

1870’lerin sonunda bazı erkekler, paltolarının vücutlarına tam olarak oturmasını istediklerinden, paltolarını dolgusuz giymeyi tercih ediyorlardı. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren, paltolar tamamen astarlanmıştı. Genellikle, beden kısmı için siyah İtalyan kumaşı kullanılıyordu. Fakat etekler palto ile aynı malzemedен olurdu ya da çok moda giysilerde, etekler için ipek ya da saten kumaş kullanılırdı. 1860’larda, 70’lerde, kasabalarda giyilen paltolarda, kapitoneli astarlama kullanılmaya başlandı. Bir ceketin dikiminin tüm aşamalarında, terzi ütüsü çok önemliydi ve ütü büyük bir ustalıkla kullanılırdı. Kumaşlar ve kanvas astarlar, gerdirilerek, çekilerek biçimlenir, daha doğrusu giysi kalıplanırdı.⁹²

1.1.5. Yelek

Yelekler, genellikle, zamanın modası olan bel yüksekliğinde, tek ya da çift düğmeli [kruvaze], yakalı ya da yakasız, kıvrımlı ya da kıvrımsız olarak giyilirdi. Genellikle bel üzerinde, boydan boya düz kesim olurdu. Fakat 1825’den 1850’lere kadar, ön ortada kavuşan iki kenarı hafifçe sivrilmişti. ⁹³Hakim yaka, 1830 yılına kadar kullanıldı. 1830 ve 1840’lı yıllarda ön taraflar biraz dolgunlaştırıldı. Koleviyle klapalara da küçük pensler atılarak, yuvarlak hatlı bir görünüş yaratıldı.⁹⁴

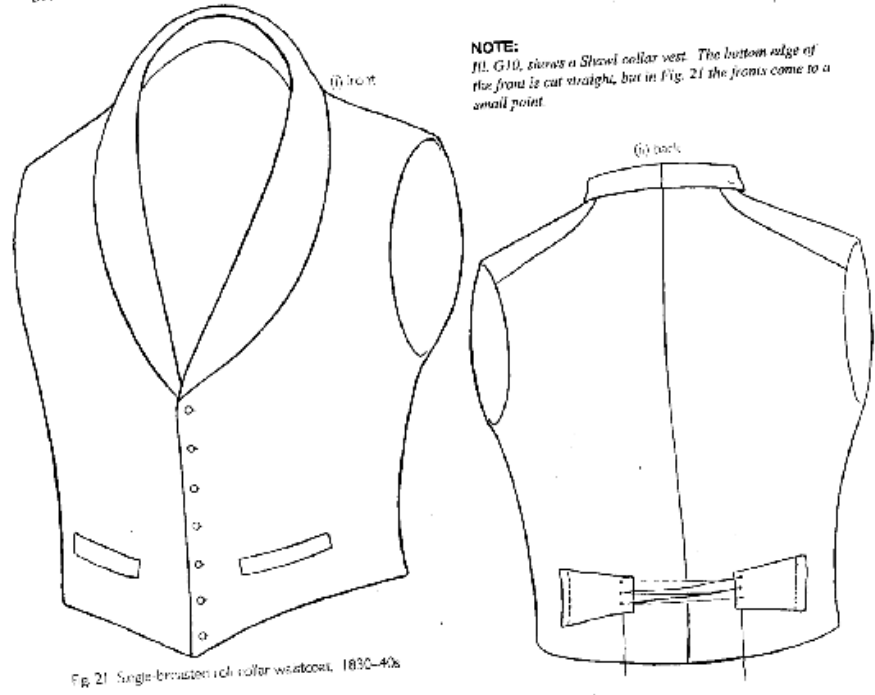
Çoğunlukla kaliteli, parlak ve açık renk kumaşlardan, düz ya da büzgülü olarak üretilen yelekler, XIX. yüzyıl erkek kıyafetlerinin en gösterişli parçası olarak kullanıldı. 1850’lerin başlarında yelekler, pantolonlar ile eşleştirilmeye başlandı ve 1860’ların sonlarında, yelek, ceket ve pantolondan oluşan üç parçalı takım elbiseler moda oldu.

⁹² Y.a.g.e., 116 s.

⁹³ Frederick T.Croonborg, y.a.g.e., 83 - 98 s.

R.I.Davis, y.a.g.e., 104 - 121 s.

⁹⁴ Norah Waugh, y.a.g.e., 88 s.



Resim 27 : Yakalı sade bir yelek, 1830 - 1840.

Kaynak : R.I. Davis, y.a.g.e., 104 s.

Yelekler, daha çok açık renkler ve hafif malzemenen, gündüz kıyafeti olarak üretiliyor olsalar da, gece kıyafeti olarak giyilen yelekler, her zaman beyaz ya da siyah olurdu. Siyah yelekler, önceleri daha gayri resmi olarak algılansa da 1860'lardan sonra artık doğru bir resmi kıyafet olmuştu.

Erkek giyiminde toplumsal etkisi açısından en ilginç, çekici giysi, yelektir. Çünkü yelek, romantizmin bayrağı olmuştur. Romantiklerin başlangıçtaki ütopyik siyasal ideallerinin rengi olan kırmızı, yelek modasını hızla yaygınlaştıracaktır. Yine İngiltere'de, 1830 – 1833 yılları arasında, proto-sosyalist Kont Saint Simon'un izleyicileri, kurdukları “ütopyik” komünde yaşarlarken, arkadan bağlanan kırmızı ve beyaz yelekleri [doublet-vest], kardeşlik duygusunun sembolü olarak giyeceklerdir.⁹⁵

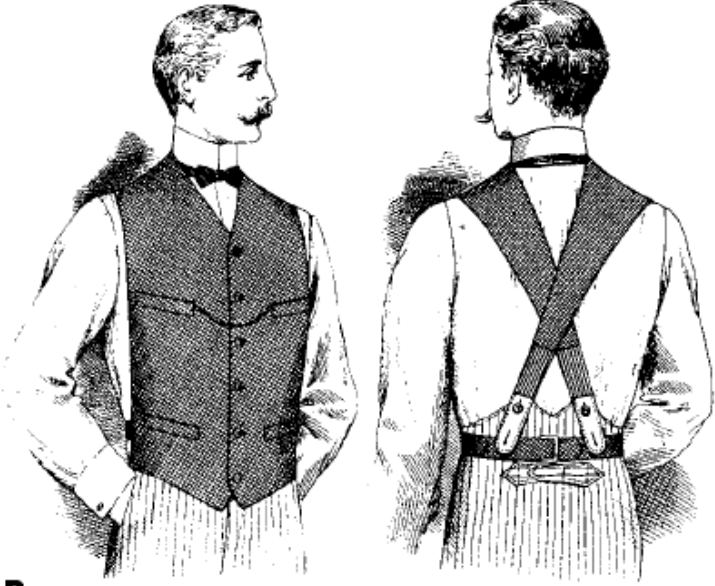
⁹⁵ Y.a.g.e., 88 s.

GRUNFELD'S PATENT BRACE VEST.
CAN BE MADE IN ANY SHAPE OF FASHIONABLE WAISTCOAT.

No Back Lining,
and
No Braces for
Trousers necessary.

PRICES FROM
ONE GUINEA.

Send Measurement
of Breast, Waist,
and Length of
Waistcoat.



Exceedingly
Comfortable in
Hot Weather.

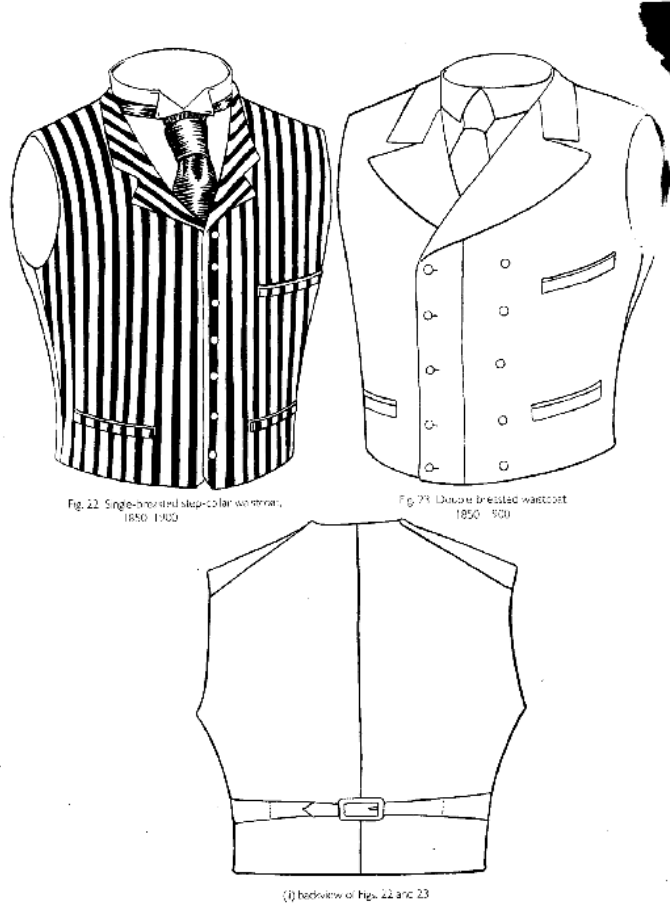
Possesses many
and great
Advantages as
applied to Dress
Waistcoats.

Invaluable in
Compulsory
Frock Coat Wear
in the
Summer.

A. GRUNFELD, Tailor, 45 MADDOX ST., NEW BOND ST., LONDON, W.

Resim 28: Bir Yelek Reklamı, 1901.
Kaynak : Brent Shannon, y.a.g.e., 107 s.

O zamanın kollu, manşetli yelekleri belde sivriliyordu, sıkıca oturmuştu ve arkadan bağlanıyordu. 1815'ten 1870'e kadar erkek modasında beli öne çıkartma anlayışı vardı. Göğüs kısmını genişletme, kolları hafifletme eğilimi ve hepsinin ötesinde, geniş omuzlu, bedenle bütünleşen cekette çok sıkı bir bel uygulaması egemendi. Bel bölgesindeki bu incelik, sıkılık ve darlık, giysinin tüm sırrını oluştururken ceketin içindeki yeleğin de farklı bir görünümü, farklı bir etkisi öne çıkıyordu.



Resim 29: Kruvaze ve düz yakalı yelek örnekleri, 1850 - 1900.

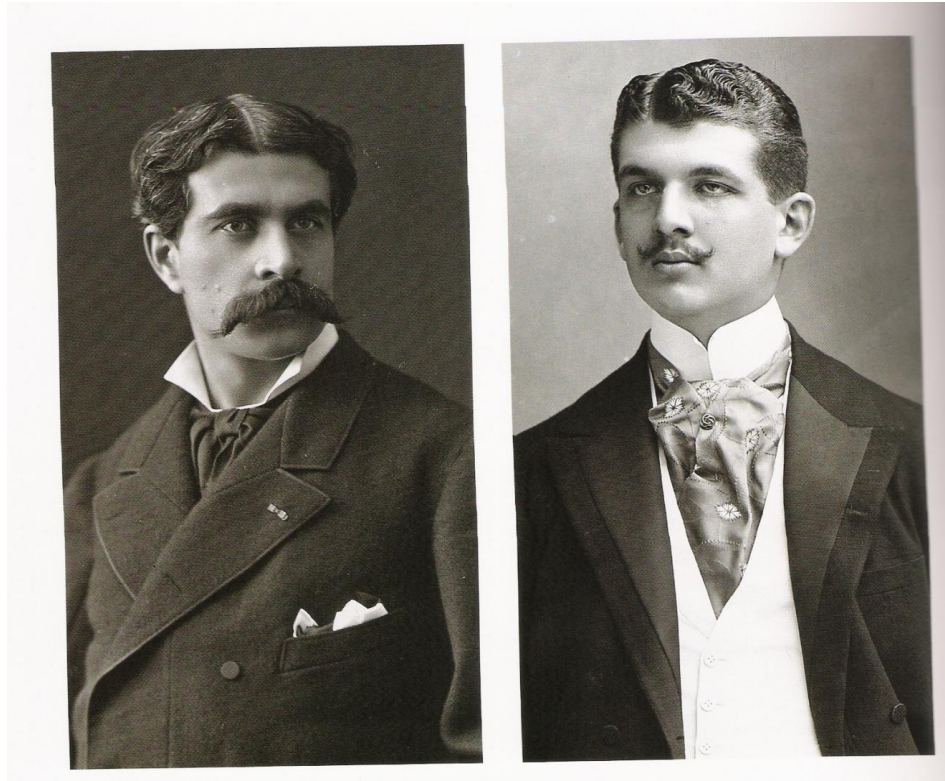
Kaynak : R.I. Davis, y.a.g.e., 112 s.

Victor Hugo'nun 25 Şubat 1830 günü ilk kez sahnelenen **Hernani** piyesi, klasizmin kurallarını yıkıp romantizmin bildirgesi olurken ilginçtir, erkek giyiminde de büyük bir değişimi, modayı yaygınlaştırır. Romantiklerden birbirlerini tanımak için önceden anlaşmış giydikleri kırmızı yelekler, Paris'te adeta bir devrim yaratacaktır. Özellikle romantik yazar, şair Théophile Gautier'nin, **Hernani** piyesinin prömiyerinde giydiği kırmızı saten yelek, başlangıçta bir "skandal" olarak tanımlansa da inanılmaz bir hızla moda olacaktır. Kısa bir süre sonunda, Parisli birçok izleyici, kırmızı yelek edinir. Paris'te bir anne, 17 Ekim 1832 günlü mektubunda, "oğlunun, arkadaşlarının çoğu gibi kırmızı bir yelek" istediğini, ancak "sadece bir tane değil hem de; iki tane istiyor. Babası ona saf kırmızı bir yelek verecek, benim vereceğiminse, minik çivit mavisi benekleri var; her iki yelek de arkadan bağlanan

cinsten olacak; dediğine göre, göğsü sımsıkı sarmalı, göğüslük gibi olmalıymış... Cesaret edebilse, korse giyecek neredeyse... Ve inanır mısın, bu minik züppe, iki yeleğin de bir kadın terzisi tarafından yapılmasını istiyor?” diye yazarken erkek giyimindeki “feminen” anlayışı da yansıtıyor.⁹⁶

1.1.6. Gömlek

Avrupa’da Rönesans’ın başlangıcına kadar gömlek bir iç giyim parçası olarak kullanılmıştır. Bir aristokratın gömleğinin görünmesi hoş karşılanmayan bir durumdur. Ancak, XIX. yüzyılda, gömleğin, eski çağda, Mısır’da olduğu gibi bir statü göstergesine dönüştüğünü görürüz. Bu dönemde mavi renkli yakaları olan gömlekler işçi sınıfı tarafından, beyaz renk yakalı gömlekler ise işveren ve aristokratlarca kullanılmaktaydı.⁹⁷



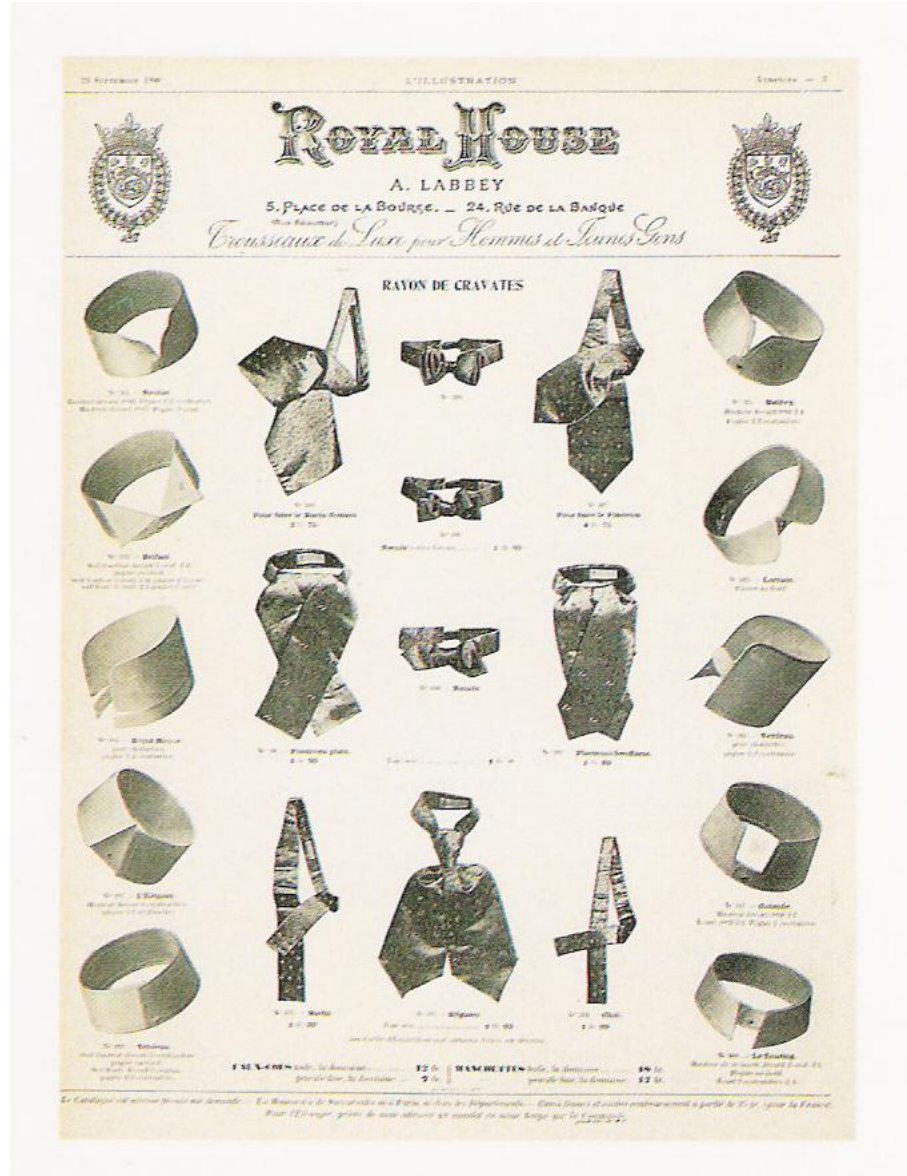
Resim 30: Gömlek Yaka ve Boyunbağı Örnekleri / 1880 - 1900

Kaynak: Farid Chenoune, y.a.g.e., 90 s.

⁹⁶ F.Chenoune, y.a.g.e., 54 s.

⁹⁷ Y.a.g.e., 87 s.

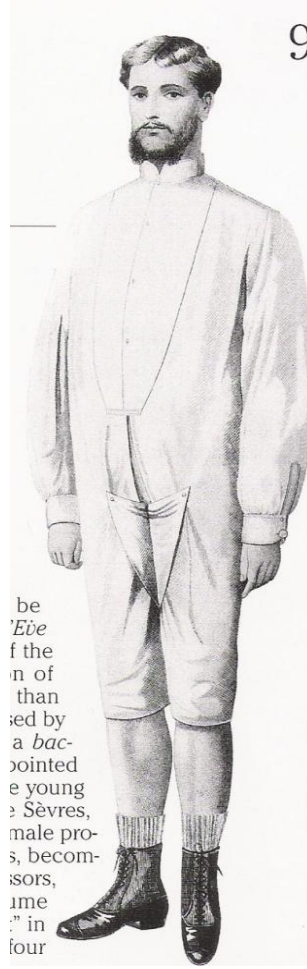
Erkek gömleklere XIX. yüzyılda eskrimcilerin yoğun olarak kullandığı bir giyim malzemesi olarak karşımıza çıkıyor. Eskrimcileri korumak için tasarlanmış deri göğüs zırhlarının aksine takıp çıkarılabilen gömlek önleri giyenleri kılıç dürtmelerinden elbette korumuyordu. Ancak kusursuz beyazlıkta olan giysi kalkanları gerçekte giyenin sosyal zarar görmezliğini sembolize etmesiyle eskrim sporunun zarafetine ve asaletine ayrı bir anlam katmaktaydı. Bu sporun da etkisiyle aristokrasinin bir parçası olarak 1880'lerde erkek göğüsleri artan bir oranda gömlek önlü formunda göğüs zırhlarıyla ceketler ve yelekler ile kullanılmaya başlanmıştı.



Resim 31: Seyyar Gömlek Yakaları ve Kravatları Gösteren Bir Reklam - 1900

Kaynak: Farid Chenoune, y.a.g.e., 92 s.

Bu biçimiyle giyim mağazalarında erkek giysilerinin en önemli tamamlayıcı parçalarından biri haline geldi. Şövalye görünümlü züppeler, siyah giysiler içerisinde, olabildiği kadar yakışıklı gözükyörlar ve adeta “siyah deri kılıf içerisindeki bıçağa” benziyorlardı.⁹⁸ Gündüz giyimi geniş paltolar, bonjour ceketleri, kapalı yakalı ceketler gömleği sadece yakaları gözükecek şekilde örten yeleklerden oluşuyordu. Akşamları gömlek önleri özellikle yelekler kısa kesim olduğunda daha görünür biçimde kullanılıyordu.

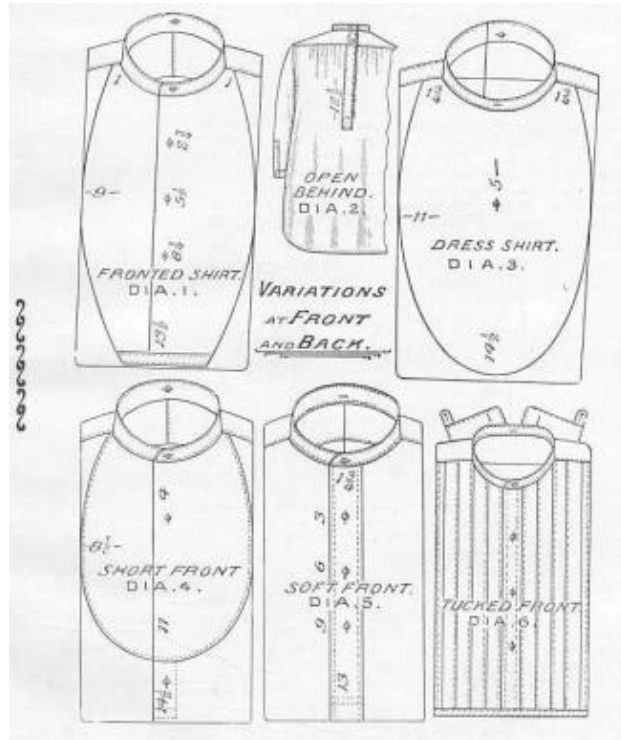


Resim 32: Modern Bir Gömlek - 1883
Kaynak : Farid Chenoune, y.a.g.e., 88 s.

⁹⁸ Y.a.g.e., 90 s.

En şık olanları, kaliteli ince ve renkli patiskadan yapılan, ince ipliklerle yapılmış minik çiçek nakışlarıyla süslenen gömleklerdi. 1870'lerde gömleklerdeki nakışlar ve süslemeler fazlasıyla abartılı bir görünümdeydi. Yüzyılın sonlarında gömlek önlerindeki bu aşırı süslemeler yerini daha yalın ve zarif süslemelerle bırakarak ölçülü bir görünüme kavuşmuştur.⁹⁹

Gömlek önleri sadece beyaz kolalı bir koruyucu değil, aynı zamanda akşamları yemeklerde, partilerde erkek şıklığının en çok dikkat çeken ögesi idi. 1880'lerde düz gömlek önleri yaygınlaşmıştı. Ancak bu görünüm çok kolaylıkla hazır yapım taklit gömleklerle karıştırılabiliyordu. Farkı ortaya çıkarmak için oldukça gösterişli ve el işçiliği içeren pile, örgü veya nakış süsleme gibi gömlek önü süslemeleri kullanılıyordu. Geniş pililer yapımı kolay olduğu, dar pililer ise daha zarif bir görünüm sağladığı için sıklıkla kullanılıyordu.



Resim 33: Gömlek Önü Örnekleri

Kaynak : The Cutter's Practical Guide 1893-1898 by W. D. F. Vincent, 87 s.

⁹⁹ Farid Chenoune, y.a.g.e., 93 s.

1910’larda gündüz gömleğinde hâlâ düz pililer bulunabiliyorken akşam yemeklerinde giyilen ceketler parlak veya mat olan düz beyaz yüzeye sahip tek düğme, tercihen de inci düğme ile iliklenen formuna ulaşmışlardır.

Yaka, manşet ve gömlek önlerinin sağlamlıkları sadece kumaşlara değil, nişasta bazlı sertleştiricilere de bağlıydı. Hamur gibi giysinin kolunun ve gömlek önünün bir kap içerisindeki nişasta içerisinde istenen parlaklığa ulaşmasının kolay bir şey olmadığını deneyimlenmesiyle birlikte, metal gibi parlayan bir görünüme ulaşmış gömleğin toplumda ne kadar zorluklarla bu hale geldiğini herkese kanıtlıyor ve daha fazla kabul görüyordu.

Bu işlem sırasında bazen yaka ve manşetlerin iğnelenmesi gibi hatalar olabilirdi. Bu işin nasıl yapılacağını anlatan yazarlar bu hatanın düğme deliklerini mahveden bir hareket olarak tanımlarlardı. İyi bir kolacı bu delikleri birine iplik ile tutturmalıydı. El kitaplarında bulunan bu çeşit ipuçları ve öneriler ev halkının yüz yüze gelebileceği bu tip aksiliklerin önüne geçmesi içindi. Bu işlerde deneyimli bir bayan okuyucunun “eğer kocam bazen sabırlı olmazsa ya da takıp çıkarılabilir yakanın düğmesini yeni kolalanmış ve birbirine yapışmış ve açılmayan düğme deliğinden geçirmeye çalışırsa” diye sormuştu. Çözüm ise çocuksu bir basitlikteydi. İnatçı düğme deliğini parmak ucuna alacağınız bir damla su ile ıslatacaksınız. Delik suyu emince düğmenin geçmesine izin verecektir ve bu esnada da gömleğin kolası bozulmayacaktır. Bu hileden haberi olmayan zavallı insanlar düğmeyi delikten geçene kadar deli gibi zorladıkları için ayıplanıyorlardı.¹⁰⁰

1.2. Takım Elbisenin Doğuşu

Ceket [**Lounge Jacket**] formunun bu kadar hızlı benimsenmesinin estetik görünümüyle beraber hareket rahatlığını da kullanıcıya sağlamasındandır. Daha çok tweet ve “şevyot yünü” olarak adlandırılan koyun yününden yapılan kumaşların kadife görünümü genç erkeklerin de bu formu benimsemesini sağlamıştır. 1850’lerin sonu 1860’ların başında günümüz modern iş takım elbisesi şekillenmeye başlamıştır.

¹⁰⁰ Y.a.g.e., 94 s.

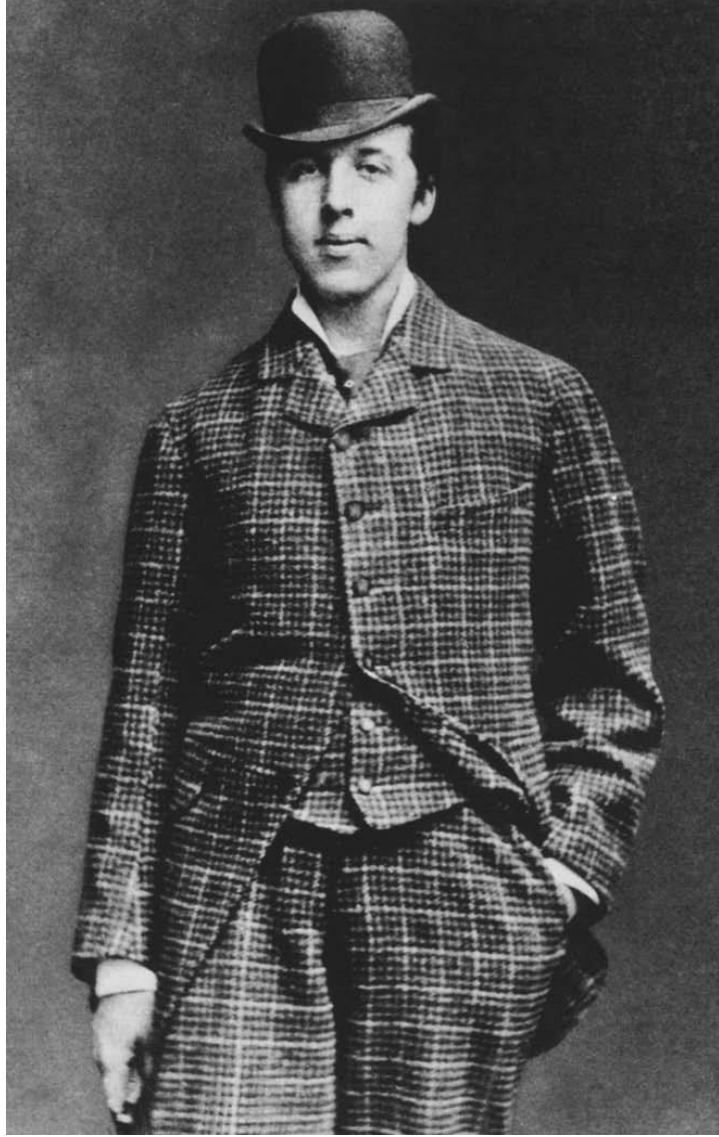
1860'lar ile birlikte "lounge ceket" artık yelek ve pantolon ile takımlanarak giyilmeye başlamıştır.



Resim 34:Ceket / Lounge Jacket ile bir takım elbise

Kaynak : Brent Shannon, y.a.g.e., 175 s.

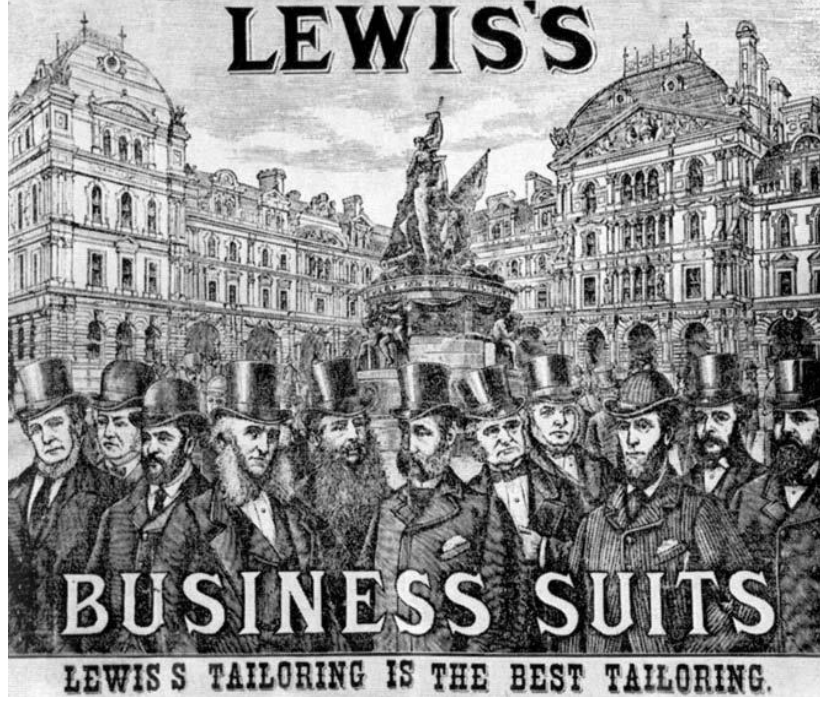
XIX. yüzyılın ikinci yarısında, üçlü takım elbise anlayışı erkek giyimine egemen olmuştur. Bu egemenliğin temelinde sanayi devrimiyle Avrupa'da doğan işçi sınıfının yanında fabrikalarda işletme sorumluluğunu yüklenen ilk beyaz yakalılar olarak tanımlanan memurların / görevlilerin bu üçlü takım elbiseyi bir üniforma olarak sahiplenışı göze çarpmaktadır. Şapkadan, fulara, yeleğe, atkıya, çamurluğa kadar birçok değişimin erkek giyiminde büyük etkileri olmuştur. Başlangıçta bu değişim, karikatürlere konu olsa da, alay edilse de sadece aristokrat, üst sınıf değil; orta sınıf tarafından da çok hızlı biçimde kabul görmüştür.



Resim 35: 1870'lerin ortasında, Oxford Magdelen Koleji öğrencisiyken Oscar Wilde.

Kaynak : Brent Shannon, y.a.g.e., 145 s.

Gerçekte bu değişim, erkek giyiminin “feminen” değerlerinden hızla uzaklaşp tümüyle “erkeğe özgü” bir biçim kazanmasını sağlamıştır. Doğal olarak orta sınıf erkeğinin zaferiyle sonuçlanan takım elbise kullanımı, Avrupa’da hızla yayılırken İstanbul, İzmir, Selanik, Beyrut gibi büyük kentlerde yaşayan Osmanlı bürokratları / erkekleri de takım elbiseyi severek kullanmaya başlayacaklardır. Hazır giyim anlayışının da eşzamanlı olarak yaygınlaşmasıyla bu dönemde Avrupa’daki, Osmanlı’daki mağazalarda üçlü takım elbise formunun tanıtımlarının ve satışlarının büyük bir hız kazandığı görülür.



Resim 36: Lewis's İş Takım Elbiseleri Reklamı
Kaynak : Brent Shannon, y.a.g.e., 177 s.

Bugün geriye dönüp bu kabullenışı sorguladığımızda aslında XIX. yüzyılda, erkek giyimindeki değişim ve yeniliklerin Avrupa ile Osmanlı'da eşzamanlı olarak benimsendiği gözlemlenmektedir. XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki feminen / kadınsı erkek görünümü, XIX. yüzyılda geride kalırken bu yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte, günümüz erkek giyiminin *“erkeksi görünümü”* de kesin olarak oluşuyordu... Bu oluşuma ilişkin ilginç bir değerlendirmeyi *“Ben nasıl bir erkeğim? Kadınları cezbetmek için saf erkekliğimi değil, ait olduğum sosyal sınıfı da gösteren dış görünüşümle, erkeksi giysilerimle bunu yapmak istiyorum.”* cümlesiyle hem sanat, hem de moda tarihçisi olan James Laver [1899 -1975] yapıyor.¹⁰¹

1.3. Aksesuarlar

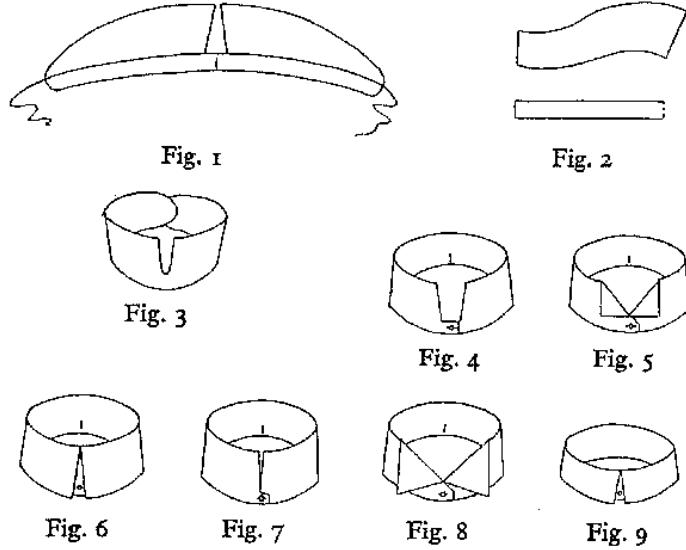
Erkek giyiminin temel parçaları olan ceketin, pantolonun ve yeleğin gösterdikleri değişimlerin yanında bugün pek dikkatleri çekmeyen, dahası kimileri

¹⁰¹ James Laver, **A Concise History of Costume**, Thames & Hudson, 1973, 177 - 211 s.

unutulan, ancak özellikle XIX. yüzyılda, dönem dönem öne çıkan yardımcı öğeleri, parçaları da olmuştur: yakalar, atkılar ve boyunbağları / kravatlar.

1.3.1. Yakalar

Yüzyıllar boyu yaka, gömleğin ayrılmaz bir parçasıydı ve gömleğe ekliydi. Gömleğe ayrı takılan yakaların, 1820'li yıllarda ortaya çıktığını görüyoruz. Aşağı doğru kıvrılmış olarak giyilen kolasız yakalar, 1850 yılından önce çok nadir olarak kullanılırdı ve çoğunlukla gayri resmi bir giyim örneğiydi. Yüzyılın ortalarından başlayarak kolalı yaka, hem dik, hem de duble, ikiye katlanmış olarak kullanılmaya başlandı. Bu yıllarda yakaların yüksekliklerinin azaldığı, daha dar yakaların "giyilmeye başlandığı" da görülüyor. İlginçtir, 1890'lardan sonra yeniden genişlemeye, yükselmeye başlayan yakaların 7.5 cm.'e [3 inç] ulaştığı ve çeşitlenmeye başladığı örneklerden [Bkz. Çeşitli Yaka Örnekleri] anlaşılmaktadır¹⁰²:



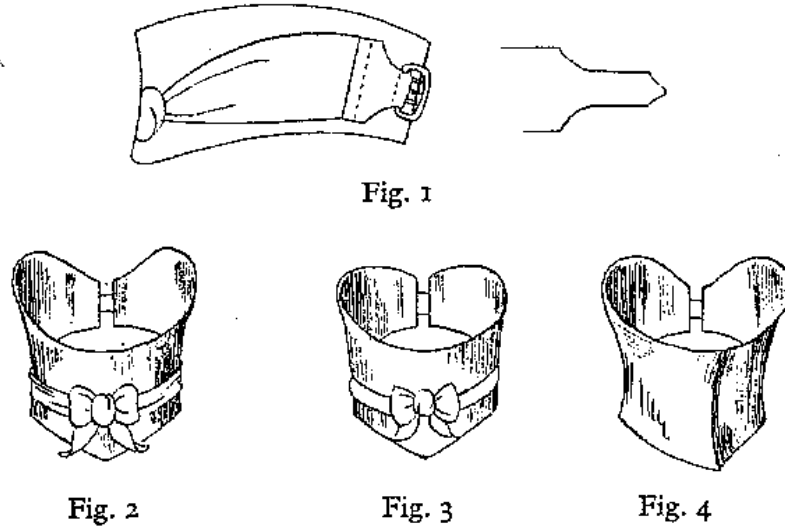
Resim 37: Çeşitli Yaka Örnekleri
Kaynak: Norah Waugh, y.a.g.e., 89 s.

¹⁰² Norah Waugh, y.a.g.e., 88 s.

1.3.2. Atkılar

Atkı, boynun arkasından düğüm, toka ya da agraf yardımıyla bağlanan şekil verilmiş bir banttı. Atkılar, çoğunlukla, ketenden ya da at kılından dokunmuş kumaştan yapılırdı. Genelde şekil verilmiş bir ön orta dikişi olur ve köşeler deri ile bağlanırdı. Atkılar, daha sonra kadife, saten ya da ipek kumaşla kaplanmış, ön orta dikişi olmadan verevine kesilerek biçimlenmiştir [Bkz. Çeşitli Atkı Örnekleri].

Abartılı tarzlar yanaklara doğru yükselir ve çene hizasına kadar da uzardı. Atkılar, 18. yüzyılın başından itibaren askeri kostümlerin bir parçasıydı. İngiltere kralı George IV tarafından 1822 yılında, moda uyarlandı. Resmi kıyafetlerin, frak ve askeri giysilerin atkıları, onun adıyla anılıyordu. Atkılar, 1840 yılından sonra moda değerini yitirdiler. Ancak çok abartılı olmayan kimi örnekleri, bir süre, yaşlı erkekler tarafından kullanıldı.¹⁰³

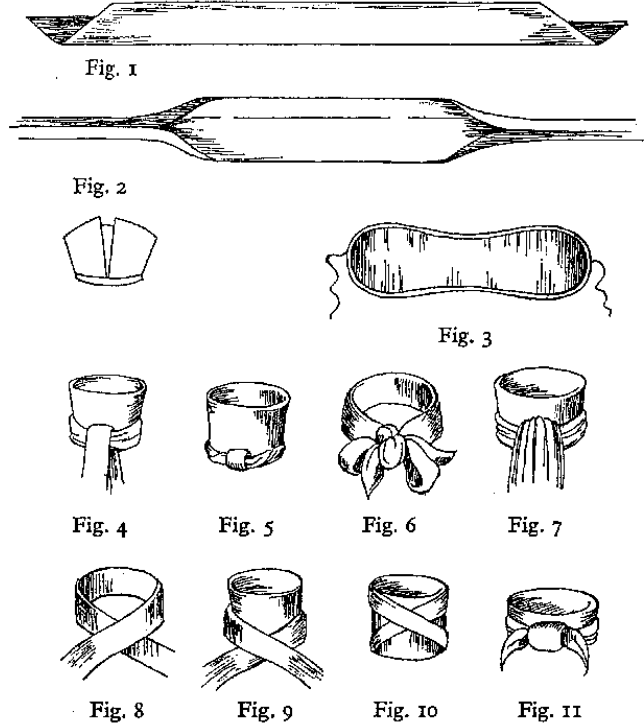


Resim 38: Çeşitli atkı örnekleri
Kaynak: Norah Waugh, y.a.g.e., 89 s.

¹⁰³ Y.a.g.e. , 88 s.

1.3.3. Boyunbağları / Kravatlar

Boyunbağları, XIX. yüzyılda erkek giyiminin belki de en önemli bir parçasıydı. Özellikle gösteriş düşkünlerinin başlıca “cakası” olan boyunbağları, XIX. yüzyılın ilk yarısında çok büyük bir öneme sahipti.

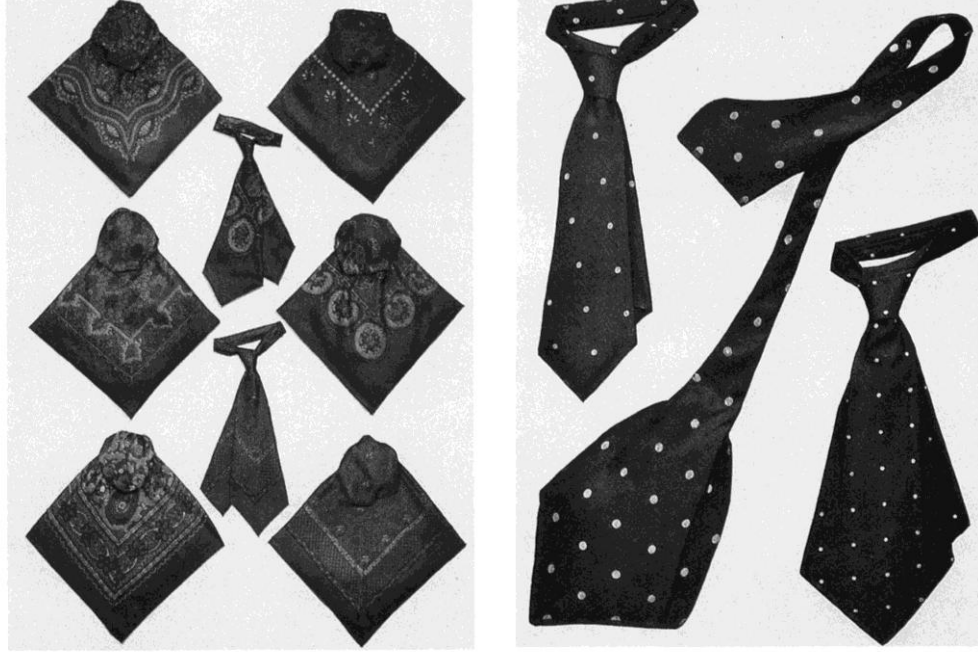


Resim 39: Avrupa'da Kullanılan Çeşitli Boyunbağları
Kaynak: Norah Waugh, y.a.g.e., 90 s.

Boyunbağı / Kravat bir bant içinden geçirilerek çapraz olarak katlanan ve ince keten, muslin ya da ipek kumaştan dikilen, büyük bir kare ya da üçgendi. Çoğunlukla kolalı kullanılırdı. Siyah ya da renkli boyunbağları / kravatlar, daha çok günlük giyimde kullanılırdı. Desenli, beyaz boyunbağları / kravatlar ise, yarı remi bir giyim tarzının parçasıydı. Ancak balolarda, suarelerde her zaman düz beyaz kravatlar tercih edilirdi. Bazen, kravat tela ya da balina kemiğinden yapılmış bir sertleştirici parça üzerinden deri kullanılarak da bağlanırdı.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Y.a.g.e. , 88 s.

Bir boyunbağını / kravatı tasarlamak, hatırı sayılır bir ölçüde sabır ve beceri gerektiriyordu. Doğal olarak boyunbağlarında / kravatlarda yaşanan “moda” olgusu, birçok çeşidini de yaratıyordu.



Resim 40: Avrupa'da Kullanılan Boyunbağı Örnekleri

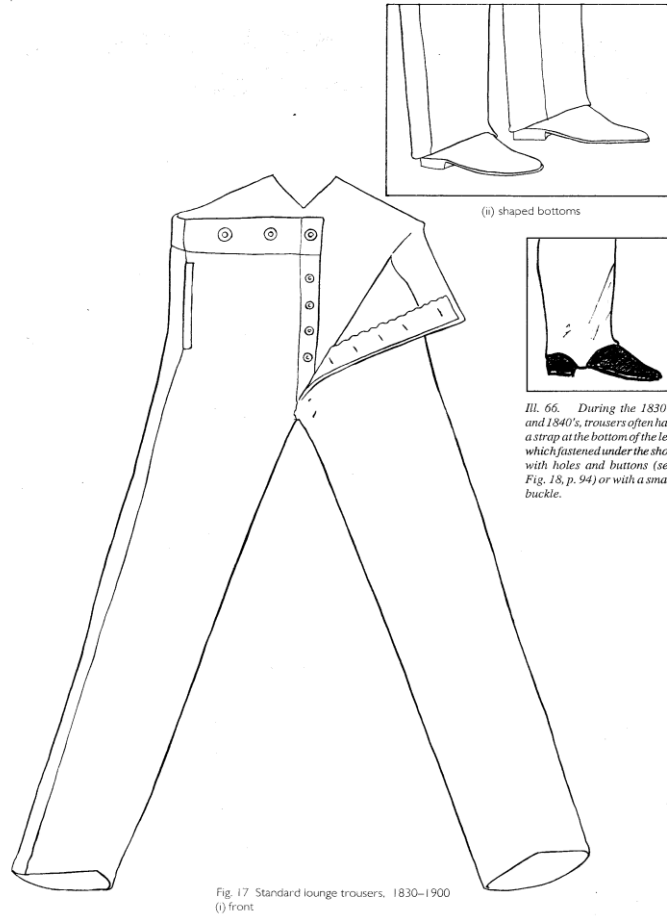
Kaynak: Farid Chenoune, y.a.g.e., 131 s.

Sertleştircili ya da sertleştircisiz boyunbağları / kravatlar, neredeyse yüzyılın sonuna kadar yaşlılar tarafından ve spor için takılırdı. Fakat 1850'ler ile birlikte, moda kravat, hazır bant – “boyunbağı” olarak kullanılmaya başlandı. Boyunbağları kısmen daha geniş ve düz bir düğümle bağlanır ya da iğne ile takılırdı. Boyunbağları, düğümlenerek ya da uzun uçları düğümlenecek şekilde bağlanırdı.

1860'ların başından 1880'lerin sonuna dek ceketler daha çok boyuna kadar iliklenmiş olarak giyilirdi. Bu nedenle de boyunbağları çok az kullanıldı. Erkeklerde “şıklığın” öne çıkmaya başladığı 1890'larda, çok çeşitli boyunbağları üretildiği ve eski atkılarının da “fular” olarak geri döndüğü görülür.

1.4. Avrupa’da Yenilenen Alt Giyim Olarak Pantolon

Pantolon, bugün, erkek giyiminin, takım elbisenin gerçekte en önemli tamamlayıcı parçası ve cinsel kimliğinin tanıtımında en belirleyici giysidir. Antik çağlardan beri giyilmesine karşın pantolon, XIX. yüzyıla kadar moda değeri olarak pek dikkatleri çekmemiştir. Ortaçağda ve onu izleyen yüzyıllarda, askerler, köylüler, bol, geniş pantolonlar giyerlerdi. Aristokratların da günümüz taytına benzeyen, dar kesimli pantolonlar giydikleri biliniyor. Genelde, XIX. yüzyılın başlarına değin pantolonun, biçimsel açıdan, vücuda oturuk, daha kadınsı bir görünümünün olduğu söylenebilir.



Resim 41: 1830 - 1840'lara kadar pantolonların, paçaların düzgün görünmesini sağlamak amacıyla ayak altına geçen bantlar dikilmiştir. Çok sonraları paçalar bilinen klasik formuna kavuşmuştur.

Kaynak: R.I. Davis, y.a.g.e., 91 s.

Pantolonun etimolojik olarak, XVI. yüzyıl geleneksel İtalyan komedi tiyatrosu **Commedia dell'Arte**'nin kahramanlarından **Pantalone**'nin adından ve giydiği tuhaf giysiden, “**pantolondan**” geldiği biliniyor.¹⁰⁵

Fransız Devrimi günlerinde, işçilerin [**Sansculottes / Donsuzlar**] giydikleri pantolonlar, devrimin siyasal simgelerinden birisi olur. Ve ardından gençlerin severek giydikleri bir giysiye dönüşen pantolon, XIX. yüzyılda hızla moda olur ve farklı ceketlerle birlikte kullanılmaya başlanır.

Bugünkü pantolona benzeyen giysiyi, İngiliz edebiyatının büyük adı George Byron ile erkek giyiminin gerçek yaratıcısı, XIX. yüzyılın büyük modacısı Beau Brummel'in, 1812'de giydikleri kaynaklarda belirtilir. Kesimi ve kullanımı günümüzden çok farklı da olsa Brummel'in giydiği pantolonun bir efsaneye dönüşmesinde yakın arkadaşı olan Prens George'un ve İngiliz sosyetesinin etkileri olmuştur.

İki ana tip geniş kesimli pantolonlar vardı. Bunlardan ilki, ‘Cossacks’ adı verilen ve Çar’ın 1814 yılında Londra’ya yaptığı ziyaretten ilham alınarak üretilen pantolondur. Bu pantolonlar oldukça bol kesimliydiler ve bel bandında ve aynı zamanda bileklerin çevresinde büzülmüşlerdi. 1820’lerde boru paça kesimiyle pantolon, gerçek erkeksi görünümüne kavuşur. Bu pantolonlar genellikle daha çok bel bölgesinde dikişli olup, bileklere otururdu ve yüzyılın ortasına kadar giyilmeye devam etti. İkinci tip pantolon ise “**Peg-top**” olarak bilinen ve ilk olarak 1857 yılında görülen ve neredeyse 10 yıl boyunca giyilmeye devam eden pantolonlardı. Bu pantolonlar, daha sonra üretilen “**Cossack**” stiline çok benziyorlardı.¹⁰⁶

XIX. yüzyıl boyunca çok az değişiklik geçirerek başlangıçta dar kesim olarak üretilen, 1870 ve 1880’lerde, biçim olarak, dize kadar bacakları saran bir sıkılıkta olan pantolonlar, dizlerden aşağıya doğru bollaşıyordu. Bu arada, 1840’dan sonra

¹⁰⁵ Diane Crane, **Moda Ve Gündemleri / Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik**, Çev: Özge Çelik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, 45- 46 s.

A.Tahir Gürsoy, y.a.g.e., 54- 55 s.

¹⁰⁶ Farid Chenoune, y.a.g.e., 149 s.

pantolonların önünde bugün patlet denilen, fermuarla ya da düğme ile açılıp kapanan bölüm oluşturulmuştur. 1880'lerin sonunda pantolonların bollaşarak bütünüyle bacakları sardığı görülür.

Bugünün pantolonu, yüz yılı aşan bir süreden beri, bel ve bacakları saran boru formunu koruyarak değişmeden gelen bir yapı gösterir. Belde, genişliği sağlayan pilelerin, bollaşıp daralarak bacakları saran boru biçimiyle, ceketle takım elbisenin, ceketsiz olarak spor giyimin, sonuçta erkek giyiminin olmazsa olmaz temel ögesidir.

2. BÖLÜM

GIYSİ TARİHİMİZ AÇISINDAN OSMANLI'DA GIYIM KUŞAM BİLGİSİ

Anadolu'ya, misyonerlik göreviyle, gelen Alman Papaz Stephan Schulz'un, 1753 yılında İzmir'den yazdıklarının¹⁰⁷, Osmanlı'nın giyim kuşamı üstüne, bugüne değin okuduğumuz en eski ve ayrıntılı aktarımlar içermektedir. Giysilerimizin adlarını Latin harfleriyle yazarak önemli bir tanıklık yapan Stephan Schulz'un dışında birçok gezginin de Osmanlı kadınlarının, erkeklerinin, “gayr-i Müslimlerin” giyimleri üstüne gözlemleriyle önemli bilgilendirmelerde buldukları bilinmektedir¹⁰⁸. Ancak Alman Papaz Stephan Schulz'un cümleleri, hem içeriğiyle hem de anlatım düzeniyle diğer gezginlerin anlatımlarına göre daha ilginç bilgiler veriyor:

“Öğleden sonra, Doğu giysileri sipariş verdiğimiz terzi, siparişlerimizi getirdi; yapacağımız uzun yolculukta bu giysiler olmadan rahat ed-mezdik; gelen giysiler sunlardan oluşuyordu:

1] Çuhadır; pamuklu kumaştan kırmızı geniş bir pantolondur; düğmeli değildir ve bir lastikle tutturulmaktadır. Diz aşağısı için, aynı zamanda çorap olarak kullanılan ve adına mest denen şeyi giyiyorlar; bu da, genellikle sarı, kırmızı, siyah ve vişneçürüğü renklerde. Mestin üstüne pabuç ya da çizme giyilir.

2] Zubın; bizlerin kullandığı geceliğe benzeyen, kısa kollu ve dize kadar olan; ipekten olup içi pamuklu bir giysidir.

3] Kaftan; kollar dışındaki diğer kısımları yarım ya da tam ipek olup içi pamuksuzdur; dize kadardır ve belden ipek bir kuşakla bağlanır.

4] Kaftan üzerine cübbe giyilir; bunun da genellikle ya hiç kolu yoktur, ya da yarımdır; ipektendir ve içi devetüyü ile doldurulmuştur. Kışın ise, içi tilki veya başka kürkle doldurulur.

5] Kaftanın üzerine, İngiliz, Hollanda veya Fransız kumaşından astarsız “beniş”[biniş-B.S] de giyilmektedir.

6] Baş ise, türban veya kalpak ile örtülmektedir.

Eğer yağmur yağıyorsa, yukarıda saydıklarımın üzerine yedinci olarak kalpak veya türbanı da kapatan başlığı olan ve boynu da saran “yağmurluk” giyilir.

Giysileri herkes istediği renkten yaptırabilir. Tabi, yeşil dışında; yeşil renkli giysileri sadece Müslümanlar giyebilir, hele çimen yeşilini Muhammed soyundan gelenler dışında kimse giyemez. Bu yüzden de yeşil, Türkler için çok kutsal bir renk; hatta ve hatta yeşil sarığı şerifin dışında padişah bile kullanamaz. Şerif, şimdi çok az kalmış

¹⁰⁷ İlhan Pınar, **Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir, Yabancıların Gözüyle Osmanlı Döneminde İzmir**, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2001, 78s.

¹⁰⁸ Gürsoy Şahin, **Ondokuzuncu Yüzyılda İngiliz Seyahatnamelerine Göre Türkiye ve Türkler** [W. Wittman -1803, R. R. Madden -1829, C. Fellows -1852, E. J. Davis - 1879, W. J. J. Spry -1895] , Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, 2005.

bulunan Muhammed soyundan geldiği ve de halifelik Tatar soyundan gelen Osmanlı'da olduğu için ve Tatarlar da, ta eskiden beri beyaz başlık kullandıklarından dolayı beyaz başlığı da Türklerden başka kimse kullanamaz.

Osmanlı'da bir insanın, başlığından, pabucundan veya çizmesinden hangi millete ait olduğunu anlamak çok kolaydır. Türkler ve Frenkler, eğer Frenk giysileri giymişlerse, sarı sahtiyan; Rumlar siyah, Ermeniler kırmızı ve Yahudiler de vişneçürüğü sahtiyan kullanırlar. Başlık için de aynı şeyler geçerlidir; Frenkler, kırmızı-beyaz veya kırmızı-sarı, ama tek renk beyaz kullanamazlar. Çünkü beyaz Türklerin rengidir. Rumlar, beyaz, çok nadiren de kırmızı çizgili mavi başlık; Yahudiler, beyaz, fakat mavi çizgili başlık kullanır. Rumlarda mavi çoğunlukta, Yahudilerde beyaz çoğunlukta. Eğer, beyaz-mavi baş denirse Yahudi, mavi-beyaz baş denirse Rum anlaşılır.”¹⁰⁹

Örneğin Papaz Stephan Schulz'un, “*Öğleden sonra, Doğu giysileri sipariş verdiğimiz terzi, siparişlerimizi getirdi*” diye başlayan ilk tümcesi, İzmir'de, 1753 yılında, yabancı oldukları anlaşılmadan, daha rahat bir yolculuk yapabilmeleri düşüncesiyle sipariş vererek diktirdikleri Osmanlı erkeklerinin giysilerinden getiren İzmirli bir terziyi karşımıza çıkarır. Bu terzinin kimliği, özellikleri üstüne, Stephan Schulz hiçbir bilgi vermese de İzmir'de, “*siparişi yetiştiren bir terzinin*” varlığını yazdıklarıyla günümüze ulaştırmaktadır.

Elimizde bugün, -şimdilik-, Osmanlı terzilerinin ustalıklarının yansıması çalışmalarını gösteren çizimler, kalıplar, belgeler bulunmamaktadır. Osmanlı arşivlerinin ne sakladıkları bilinmese de¹¹⁰ elimizdeki minyatürler, gravürler, Osmanlı giysileri açısından incelenince, çoğunluğu bedene oturmayan, dökümlü, bol kesimli giysilerin, özel bir model niteliği göstermediğini, çağdaşımız ülkelerin yurttaşlarının da benzer giysilerinin olduğu görülmektedir. Osmanlı terzilerinin çalışmaları hakkındaki bu belirsizliğe karşın iş kolu olarak terzi esnafı üstüne epeyce geniş bilgimizin olduğu söylenebilir.

Osmanlı'daki terziler “*esnâf-ı hayyâtân ya'ni terziyân*” üstüne, ünlü gezginimiz Evliya Çelebi [1611-1682], büyük yapıtı *Seyahatnâme*'de, XVII. yüzyılın İstanbul'unu ve İstanbul'daki meslekleri, iş kollarını ve çalışanlarını

¹⁰⁹ İlhan Pınar, y.a.g.e., 78s.

¹¹⁰ Eminegül Karababa, **Origins of a Consumer Culture in an Early Modern Context: Ottoman Bursa**, Doktora Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi İşletme Fakültesi, 2006, 89 -107 s. Halil İnalçık, **Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İşbankası Yayınları, İstanbul, 2008, 256-258 s.

anlatırken, en geniş bilgileri veren ilk yazarımız da olur.¹¹¹



Resim 42: 1720 Şenliğinde Esnaf Alayı: Terziler ve İpek Dokumacıları
Kaynak: Esin Atıl, Levni ve Surname / Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü, 154 s.

Osmanlı'nın başkenti İstanbul'daki terzilerin, dikicilerin [Arapça **hayt:** dikiş dikmek; **hayyât:** dikici, terzi; **hayyâtân:** dikiciler, terziler] bir meslek sahibi, “**ehl-i hıref**” olarak İstanbul'da büyük bir ticaret merkezi olan Kapalıçarşı'da ve çevresini saran semtlerdeki dükkânlarında, halka giysiler dikerek ustalıklarıyla geçimlerini sağladıkları bilinmektedir. Alman Papaz Stephan Schulz'un sıraladığı gibi, çuhadan yapılan geniş pantolunu, şalvarı, mestî, pabucu, çizmesi, zıbını, kaftanı, cübbesi, binişi, kaftanıyla ve iç gömleğiyle, iç donuyla, Osmanlı erkeğinin giyimi,

¹¹¹ Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, I. Kitap: İstanbul**, Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995, 280 - 282 s.

yüzyıllardır hemen hiç değişmeden ya terzilerce dikilmiş ya da evlerde, ev hanımlarının becerikli elleriyle, eskiyen giysiyi temel kalıp olarak kullanıp kesilip biçilerek ve de dikilerek yüzyıllarca kullanılıp gidecektir.

İstanbul'daki terzi esnafına ilişkin ilk bilgileri veren Evliya Çelebi'nin yanı sıra, XVIII. yüzyılda, Osmanlı sarayında çalışan terzileri / sanatçıları “**ehl-i hıref**” defterlerindeki kayıtları inceleyerek değerlendiren araştırmacı Bahattin Yaman'ın çalışması da çok önemlidir.¹¹²

Tekstil tarihimiz ve doğal olarak giyim tarihimiz açısından, Osmanlı giyim kuşamına ilişkin, tasarımsal özellikler bakımından, önemli bilgiler veren yapıtlarımız da burada kısaca değerlendirilmelidir. İslâm kültürü içinde özel bir yeri olan “**Kıyafet-nâme**”leri¹¹³, “**Osmanlı Kıyafet Albümleri**”ni¹¹⁴, yine Nakkaş-hâne'de yapılan, giyim kuşam bilğimiz açısından, Osmanlı şenliklerinin başyapıtları olan “**Sur-nâme**”lerin¹¹⁵, giysi tasarımcıları için çok önemli başvuru yapıtlarımız olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca Avrupalı ressamın, gezginlerin çizimleriyle oluşturulan gravürler, albümler vb. yayınlar, Osmanlı giyim kuşamının kaynaklarıdır.¹¹⁶

Burada, Osmanlı giyim kuşamına ilişkin kaynaklar üstüne bilgi verirken, daha sonra çalışmada ayrıntıyla anlatılacak, benzersiz bir giysi kitabı olan , İbrahim Edhem Paşa'nın [1818-1893] öncülüğüyle, oğlu Osman Hamdi Bey'in [1842-1910], Marie de Launay'm ve Foto Sabah'ın ortaklaşa çalışmalarının bir ürünü olarak

¹¹² Bahattin Yaman, **Osmanlı Saray Sanatkârları / 18. Yüzyılda Ehl-i Hıref**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, 56 -57 s.

¹¹³ Mehmet İpşirli, “**Kıyafet**”, **Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyânet Vakfı Yayını, cilt: 25, Ankara, 2002, 508 - 512 s.

Mine Mengi, “**Kıyafet-nâme**”, **Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyânet Vakfı Yayını, cilt: 25, Ankara, 2002, 513 - 514 s.

¹¹⁴ Leslie Meral Schick, “**Meraklı Avrupalılar İçin Bir Başvuru Kaynağı / Osmanlı Kıyafet Albümleri**”, **Toplumsal Tarih**, Ağustos 2003, sayı: 116, 84 - 89 s.

¹¹⁵ Nurhan Atasoy, **1582 Surname-i Hümayun / Düğün Kitabı**, Koçbank Yayınları, İstanbul, 1997. Esin Atıl, **Levni ve Surname**, Koçbank Yayınları, İstanbul, İstanbul, 1999.

Vehbî-Sûrnâme, Haz.: Prof. Dr. Mertol Tulum, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

¹¹⁶ Karin Adahl [Editör], **Alay-ı Hümayun / İsveç Ahmet'in Düğünü**, Haz.: Prof. Dr. Mertol Tulum, İstanbul, Kabalıcı Yayınevi, 2007. **Elçisi Ralamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri -1657-1658**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

Octavien Dalvimart, **Osmanlı Kostümleri-Kıyafetleri**, çev.: Ali Berktaş, İstanbul, Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası - T. İş Bankası Yayınları, 2012 [**The Costume of Turkey**, İllustrated by a series of Engravings, London, 1802, yayınının genişletilmiş yeni basımı]

1873'teki Uluslararası Viyana Sergisi için tümüyle Osmanlı milletlerinin geleneksel giyim kuşamlarını göstermek amacıyla hazırlanan, **1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri / Elbise-i Osmaniyye [1873]** özellikle belirtilmelidir.¹¹⁷

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki farklı milletlerin ve kültürlerin benzersiz zenginliğinin yansımaları olarak, örneğin Osmanlı Yahudileri, Osmanlı Dervişleri üstüne, son yıllarda yapılan yeni yayınlar, giyim tarihi araştırmalarına ilişkin önemli çalışmalardır.¹¹⁸



نظام جدید نفیری
Nizâm-ı Cedid Neferi

Resim 43: Nizâm-ı Cedid Neferi, 54. resim
Kaynak: Osmanlı Kıyafetleri / Fenerci Mehmet Albümü – 1811,
İstanbul, Vehbi Koç Vakfı, 1986.

¹¹⁷ Osman Hamdi Bey - De Launay, V. Marie, **1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri / Elbise-i Osmaniyye**, Çev.: Erol Üyepazarcı, *[Viyana Uluslararası Fuarı İçin Kurulan Osmanlı İmparatorluğu Komisyonu'nun Yardımlarıyla Yayımlanan Eser]*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1999.

¹¹⁸ Nurhan Atasoy, **Derviş Çeyizi / Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 2005.

Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri / Jewish Costume In the Ottoman Empire, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., Sergi Kataloğu, Tarihsiz.

Osmanlı giyim tarihi açısından çok özel yeri olan, “**Topkapı Sarayı Padişah Elbiseleri Koleksiyonu**”nda bulunan, harem, özellikle de şehzadelerin, küçük hanım sultanların giysileri, kaftanları ve tılsımlı gömleklere de kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Harem giysilerini oluşturan koleksiyona¹¹⁹ ve Osmanlı sultanlarının çok değer verdikleri, giyen kişiyi her türlü kötülöklere, hastalıklara karşı koruduğu, hastalara şifa verdiğine, savaşta, giyeni muzaffer kıldığına inanılan, giyim tarihimizin bu gizemli giysileri, “**tılsımlı gömleklere**” üstüne, Hülya Tezcan’ın iki özgün araştırması vardır.¹²⁰



Resim 44: Tılsımlı Gömlek – 16.Yüzyıl / Pamuklu, Mürekkep, Altın ve Gümüş Yıldız / Boy -78cm
Kaynak: Hülya Tezcan, *Osmanlı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan Tılsımlı Gömleklere*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, 128 s.

¹¹⁹ Hülya Tezcan, *Osmanlı Sarayının Çocukları / Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri*, İstanbul, Aygaz Yayınları, 2008.

¹²⁰ Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan Tılsımlı Gömleklere*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.

Kuşaktan kuşağa aktarılan meslek ustalıkları saraylarda doğal olarak XIX. yüzyılda da sürecek, varlıkları hızla tükenecek **“ehl-i hıref”** ustalarının yanında, Osmanlı'nın modernleşme sürecine koşut değişen giyim kuşam anlayışı, bir moda, bir biçem olarak saray içinde ve dışında, saraya hizmet sunan yabancı terzilerin katkılarıyla daha bir hızla biçimleneceği görülecektir.

2.1. Osmanlıda Terzilik Mesleğinin Gelişimi: Ehl-i Hıreften / Saray Terzilerine Ve Batılı Terzilik Anlayışı Üstüne Bilgilerimiz

Osmanlı padişahlarının giyim kuşam bakımından, tartışmasız çok zengin gardropları vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun **“sahibi”** olan sultanların, günlük yaşamlarının akışına göre, örneğin törenlerde kürkler, kapaniçeler giydikleri, gündelik giysilerinin, kaftanlar, şalvarlar, iç entarileri, gecelik entarileri olduğu, gezintilerde biniş denilen bir dış giysiyi giydikleri, sarıklarına mücevherli sorguçlar taktıkları, ipek ya da yünden şal kuşaklar, özel kemerler kullandıkları, kuşaklarında hançerler taşıdıkları, doğal olarak savaşa giderken tılsımlı gömlekler, zırhlı kaftanlar, miğferler, ayakkabılar giydikleri, bu giyim kuşamın padişahın bütün görkemini de yansıttığı bilinmektedir.¹²¹

Topkapı Sarayı'nda, görevleri, ilk kez Fatih Kanun-nâmesi'nde belirlenen, padişahların, bütün giyim kuşamından sorumlu özel görevliler bulunurdu. Padişahların özel hizmetlileri olan **“Hasodahlar”**, yüklendikleri sorumluluklara, görevlere göre da adlandırılırdı. Örneğin silâhdar, padişahın kılıcından, çuhadar yağmurluğu ile çizmelerinden, atının özengisini tutan rikâpdar güvenliğinden, tülbent gulâmı da sarığından sorumluydu. Terziler **[hayyâtin-i hil'at]** hazinedarbaşına bağlı olarak çalışırlardı. Hazinedarbaşı, terzibaşıma padişahın isteğini iletir, sultanların giysileri, önceden hazırlanan örneklere göre dikilirdi. Dikilen giysiler, hazinedarbaşına teslim edilerek hazineye konurdu.¹²² Evliya Çelebi'den Topkapı'da çalışan, **“ehl-i hıref”** içindeki terzilerimize, aktardığımız

¹²¹ Hülya Tezcan, **Sarayın Terzisi : M.Palma - D.Lena - P.Parma**, Sadberk Hanım Müzesi Yay., İstanbul, 2008, 17 - 27 s..

¹²² Y.s.g.e. , 36 - 61 s.

bilgilere bakarak terzilik mesleği ve terziler “**esnafı**” üstüne bilgilerimizin -şimdilik- çok sınırlı olduğunu söyleyebilir.¹²³

Osmanlı’da öncelikle askeri alanda başlayan yenileşme, modernleşme çalışmaları doğal olarak giyim kuşamda da kendini göstermiş, kurulan yeni orduların tepeden tırnağa değişen üniformalarının dikiminden başlayarak değişen devlet örgütündeki bürokratların, memurların da giyim kuşamı baştan ayağa hızla değişikliğe uğramıştır. Bu değişim doğal olarak terzilik mesleğini de etkileyecektir. Bu değişimin en ilginç uygulamaları, Lâle devriyle birlikte Avrupa’dan esen yenilik rüzgârlarıyla sarayda, saray kadınlarının giyim kuşamında görülecektir. Yabancı elçiliklerin eşlerinin giyimlerinin taklidiyle başlayan bu süreç, Osmanlı sarayında, Avrupa kadın giyimini bilen kadın terzilerinin görev alışlarıyla hızlanacak, XVIII. ve XIX. yüzyılda, saray kadınlarımızın giyimleri, artık Avrupa kadın modasının izleyicisi olacaktır.¹²⁴

XIX. yüzyılda, beden geometriyle buluşması, terziliği, büyümlü bir mesleğe dönüştürürken terziler de neredeyse bir büyücü gibi algılanmaya başlanmıştır. Yüzyılların öğrettiği bilgilerle, örneklerle dikilen, Osmanlı erkeğinin ve kadının birbirine çok benzeyen, gelenekselleşen giysileri yanında özellikle bedeni saran, bedenle bütünleşen erkek giysilerinin yaratıcıları olan terzileri, XIX. yüzyılda Osmanlı’da bulmak neredeyse olanaksızdı. Batı’yı, Avrupa’yı yakından tanıyan Osmanlı yurttaşı Ermenilerin, Rumların hızla modern erkek giyimine gösterdikleri uyum kaçınılmaz olarak kendi terzilerini de yaratmıştır. Ancak, Batı’yı, öncelikle Fransa’yı izleyen, öğrenim görmek, bir usta terzinin yanında bilgi edinmek için bu yüzyılda Avrupa’ya, Osmanlı’dan ne zaman, ne kadar terzi adayları olan öğrenciler gönderildiği kesin olarak bilinmemektedir.

¹²³ **Ottoman Costume From Textile to Identity**, Edited by: Suraiya Faroqhi and Christoph K. Neumann, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004,103-123s.

Selin İpek, **Topkapı Sarayı Müzesi Örneklerine Göre Yazılı Ve Görsel Kaynaklar Işığında 18.-19. Yüzyıl Saray Kadın Modası**, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, 38 - 73 s.

¹²⁴ Selin İpek, **Topkapı Sarayı Müzesi Örneklerine Göre Yazılı Ve Görsel Kaynaklar Işığında 18.-19. Yüzyıl Saray Kadın Modası**, 38 -75 s.

II. Mahmut döneminden başlayarak Osmanlı ordusunda yapılan yenileşme düzenlemelerinde, askerlerin kıyafetlerinin oluşturulması ve dikimi için önemli girişimlerde bulunulmuştur. Yeni ordunun kıyafetlerini dikmek için 1827’de **Dikim-hâne-i Âmire** kurulmuş, askerin fesinden pantolonuna, ceketinden pelerinine, üniforma gereksinimi karşılanmıştır.¹²⁵ Osmanlı ordusunda üniforma arayışları kolay kolay sonlanmamıştır. Örneğin I. Dünya Savaşı sürecinde, kurulan siyasi ortaklıklar nedeniyle Almanya’dan asker giysilerinin getirtildiği ve Enver Paşa’nın genelkurmay başkanlığı döneminde yeni üniformalar üretildiği bilinmektedir.¹²⁶

Doğal olarak askerin kendi kıyafetlerine alışması yanında Osmanlı “milletleri”nin de değişen kıyafetlerine, medenî kıyafetlere alışması¹²⁷ kolay olmamıştır:

“Vak‘a-i Hayriye’den sonra Avrupa usulü askeri kıyafet kabul edilirken Mülkiye ricali de Avrupalılar gibi giyinmeye başladı. Devlet memurlarıyla, şehirli halk kısa zamanda başlarından sarıkları atıp setre pantolon giymeye başladılar. 1828 – 1830 yılları Avrupasındazabitlerin elbisesine benzer yüksek yakalı, tek sıra düğmeli setreler vesupiyeli dar pantolonlar modaydı. Diz kapaklarından biraz yukarıya kadar inen aynalı biçim siyah, nefti, lacivert, kurşuni, bej, kahverengi setreler kısa zamanda İstanbul’da revaç buldu..... Süslü ve işlemeli kolalı gömlekler, yakalıklar, kolluklar, sadeleşmiş jabo tarzında boyunbağları, hep Avrupa’dan gelmişti. Yalnız Cumhuriyete kadar Türklerin bir türlü bağdaşamadığı elbise frak tarzındaki kuyruklu şeylerdi. Devlet ricali alaylarda törenlerde, kabullerde rütbelere göre bu setrelerin sırmalarını giyerdi.....”¹²⁸

Dönemin aydınları, şehirli halkı da öncelikle askeri giysilerde gerçekleşen değişiklikleri, gündelik giysilerine taşımaya başladılar. Bu biçimsel değişim düşünsel anlamdaki gerçek sonuçlarını, Osmanlı devlet düzeninin yaratıcıları olacak bürokratları yetiştirme yolunda, Batı’ya, Fransa’ya, Tanzimat döneminde gönderilen Osmanlı öğrencilerinin varlığıyla gösterecektir.¹²⁹

¹²⁵ Önder Küçükerman, **Türk Giyim Sanayinin Tarihi Kaynakları**, Aksoy Grafik Dizgi Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 1996,103-125s.

Hülya Tezcan, **Sarayın Terzisi : M.Palma - D.Lena - P.Parma**, 33 s.

¹²⁶ Tunca Örses - Necmettin Özçelik, **I. Dünya Savaşı’nda Türk Askeri Kıyafetleri / 1914-1918** , Denizler Kitabevi, İstanbul, Tarihsiz. 64 - 137 s., 144 - 228 s.

¹²⁷ Önder Küçükerman, y.a.g.e., 139 - 141 s.

¹²⁸ Nurettin Sevin, **Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, 123 - 124 s.

¹²⁹ Adnan Şişman, **Tanzimat Döneminde Fransa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri [1839-1876]**, TTK Yay., Ankara, 2004, 91s.



Resim 45: Terzi Okulu, 1901, Sur Hagop Arşivi

Kaynak : Modernizm Sürecinde Kültürel Bir Temsiliyet Aracı Olarak İstanbul'da Fotoğraf Ve Azınlıklar, **Hazırlayan :** Tayfun Serttaş, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı, 2007, 381 s.

Tanzimat yıllarında, Avrupa'dan, çoğunlukla da Fransa'dan İstanbul'a gelen terzilerin, Osmanlı giyim kuşamına katkılarının, etkilerinin olduğunu, bu konuda yapılan ilk araştırmalarla öğrenilmektedir. Osmanlı'da / İstanbul'da çalışan yabancı terzilerin kimlikleri, çalışmaları üstüne bugün, özel bir araştırmaya sahip değiliz. Ancak bu yabancı terzilerin kimilerinin, saraylarda hizmet verip kadrolu çalıştıkları, Sultan'ın terzisi olarak ünlenenlerin, “**Sultanın Terzisi**” sıfatını mesleki bir üstünlük ve bir reklam aracı olarak kullandıkları, bugün, Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan terzilere ait defterlerdeki bilgilerden ve bu konudaki çalışmalardan ortaya çıkmaktadır.¹³⁰

Geleneksel giysilerinden sıyrılarak Batılı giyime alışmanın sancılarının uzun yıllar gündemde kaldığı da bir gerçektir. Osmanlı'da başlayan modernizmin eleştirisi çerçevesinde yapılan tartışmaların, günümüze kadar sürdüğü görülmektedir. Avrupa

¹³⁰ Y.a.g.e., 159 s.

H.Tezcan, **19. yy. Sonuna Ait Bir Terzi Defteri**, Sadberk Hanım Müzesi Yay., İstanbul, 2000,7-18 s.
Selin İpek, **Topkapı Sarayı Müzesi Örneklerine Göre Yazılı Ve Görsel Kaynaklar Işığında 18.-19. Yüzyıl Saray Kadın Modası**, 38 -75 s.

giyimine alışma sürecinde, geleneksel giysileriyle çok farklı “milletlerin”, Osmanlı’da yarattığı kargaşanın, “medenîlikle” bağdaşmadığı, bütün Avrupalıların ve Amerikalıların, ortak bir giyim kuşamı kabul ettikleri, bizim de özellikle “siviller” olarak bu kıyafet karışıklığından sıyrılarak Avrupa giyimini seçmemiz gerektiği, gazetelerde, dergilerde savunulmaktadır. Hatta Avrupa ve Amerika’da, erkek giyiminde “siyah elbise giymenin”¹³¹ moda olduğunun vurgulanması dikkat çekmektedir.

“Medenîliği”, Avrupa giyimini savunan, Tanzimat edebiyatının önemli bir yazarı ve yayıncısı olan Ebuzziya Tevfik Bey, 1896 yılında **Mecmûa-yı Ebûzziyâ**’da yazdığı, “Adâb-ı Telebbüs” [Giyim Usulleri / Terbiyeleri-B.S.] başlıklı makalesinde, “Ma’lûmdur ki her kavmin kendine mahsûs bir kıyâfeti ve onun dahi bir tarz-ı telebbüsü” vardır diyerek okuyucularına seslendiği görülmektedir.¹³²

XIX. yüzyılın başında, önce Fransızlarca oluşturulan ardından bugün bütün Avrupa kavimlerinin benimseyip giydikleri giysilerin, “medeni kıyafet” olarak Avrupa’dan Amerika’ya ortaklaşa benimsenip kullanıldığını belirten Ebuzziya Tevfik, artık özel bir araştırma yapılmazsa bir Alman’ın Hollandalı’dan, bir İspanyol’un İtalyan’dan vb. ayıramayacağını vurgular. Bunun nedenini de kıyafetçe bir ortaklıkta anlaşılan “medenî milletlerin” hepsinin giyiminin aynı olmasıyla açıklar. Osmanlı’da, özellikle Fransızca “sivil” [karşılığı / Osm.- mülkî] dediğimiz halk kitlelerinin sokak kıyafetlerinin, son yüzyıl içinde gösterdiği değişimlere dikkat çekerek “kavuğa bedel fes, cübbe ve binişe bedel setre ve palto, redingot veyâ pardesü, saltaya bedel caket, şalvara, çakşıra bedel pantolon, nîmtene bedel kolalı gömlek, mest pâbuca bedel kundura, potin” giyildiğini belirtmektedir. Bu sokak kıyafetlerimizdeki değişimi de medeni milletler arasında bulunmaya çalışmamızın bir kanıtı olarak görmektedir. Toplumun ortak bir terbiyeye uyumu her şeyden önce giyim terbiyesine uyumu gerektirir diyerek düşüncesini pekiştirir. Sokağa çıkan insanların, “umumla yüzyüze” geleceğini, doğal

¹³¹ “Siyah Libâs Meselesi”, **Servet-i Fünûn Mecmûası**, Numero: 183, 1 Eylül 1310 [1894], 10-11 s.

¹³² Ebuzziya Tevfik, “Adâb-ı Telebbüs”, **Mecmûa-yı Ebûzziyâ**, Numero: 58, Safer 1314 [Temmuz-Ağustos 1896-B.S.], 2153 - 2159 s..

olarak özelden genele, ortak alana katılacağını, böylece de genelin kurallarına uyması gerektiğini *“ortak terbiyeye uyum, her şeyden önce giyim usullerine, terbiyesine uyumdur”* diyerek vurgular. Osmanlı'nın, özellikle başkent İstanbul'da ve büyük kentlerde medenileştiğini, *“medeniliğin kurallarına uyararak”* gösterdiğini de yineler.

2.2. Osmanlı'da Batılı Giyim Kuşamın Yerleşmesinde Hazır Giyim Mağazalarının Etkisi

Tanzimat yıllarında özellikle İstanbul'da, Batılı anlayıştaki terziliğin ve terzilerin konumunu, tekstil ve moda tarihi alanında önemli katkıları olan Hülya Tezcan şöyle aktarır:

“Saray mensuplarının, hanedanın, üst düzey devlet görevlilerinin, zengin beylerin, İstanbul'da yaşayan yabancı elçilik mensuplarının, bankacıların giydikleri Batılı tarzdaki sivil kıyafetlerde yerli terzilerin modaya ayak uydurmaları zordu. Bedenleri telalarla kalıplanmış ceketler, sert kol kapakları ve dik yakalar, apoletler yerli terzilere yabancıydı. Gerekli malzeme yurtiçinde bulunamadığı gibi, yeni kesimler ve dikiş teknikleri de onlara yabancıydı. Bu sebeple bu açığı kapatacak yabancı modelist ve stilistlerle malzemeyi de temin eden tüccar terziler, oldukça kârlı ve boş olan bu pazarı kısa sürede doldurdu. Yabancıların Pera dedikleri Beyoğlu'nda 1830'lardan sonra görülmeye başlayan atölyeler, 1839'da Tanzimat'ın ilanından sonra birbiri ardına açıldı ve Beyoğlu'nu adeta küçük bir Avrupa kentine döndürdüler. Terzi atölyelerinin yanı sıra Batılı yaşam tarzının uygulanmasına yönelik Avrupa mallarını satan lüks mağazalar, bonmarşeler, gömlekçiler, ayakkabıcılar, fotoğrafçılar, kuaförler, lüks pastaneler de Pera'yı doldurdu.”¹³³

Gazete ve dergilerdeki duyurular incelenince, **Maison Baker, Orosdi Back, Tring Galata, Stein, Hayden** gibi İstanbul'daki, çoğu yabancı sermayeli, büyük hazır giyim mağazalarının, Osmanlı yurttaşlarının, askerlerin ve sivil memurların giysi gereksinimlerini karşıladıkları ve oldukça yüksek kârlar elde ettikleri görülmektedir. 1850'li yıllardan başlayarak İstanbul'da çoğalan bu hazır giyim mağazalarında çalıştırılan **“özel terzilerin”**, müşterilerin isteklerine göre giysileri bedenlerine uydururlarken Avrupa'dan, Viyana'dan, Londra'dan, Paris'ten getirtilen hazır giyim ürünlerinin satışını da hızla yaygınlaştırmışlardır. Bu hazır giyim mağazalarının ve kimi usta terzilerin, Osmanlı sarayıyla ilişkilerini çok sıkı

¹³³ Hülya Tezcan, **Sarayın Terzisi: M.Palma - D.Lena - P.Parma**, 38-39 s.

tuttukları,¹³⁴ saray mensuplarının ve Sultan'ın terzileri olarak adlarını reklamlarında kullandıkları bilinmektedir.



Resim 46: “Şarkın En Büyük Elbise Mağazası / Tring Galata”
Kaynak: Resimli Kitab, Her Ay Neşrolunur Edebî, Fennî, Felsefî, İctimâî
Mecmûa-i Musavverdir, İstanbul, 1909, reklam sayfaları.

Saray mensuplarının, hanedanın, üst düzey devlet görevlilerinin, zengin beylerin, İstanbul'da yaşayan yabancı elçilik mensuplarının, bankacıların giydikleri Batılı tarzdaki sivil kıyafetlerdeki moda, görünümüne, işçiliğe yerli terzilerimizin ayak uydurmaları zordu. Bedenleri telalarla kalıplanmış ceketler, sert kol kapakları ve dik yakalar, apoletler, “ehl-i hıref”¹³⁵ mensubu yerli terzilere çok yabancıydı. Gerekli malzemeler de yurtiçinde bulunmadığı için, yeni kesimler ve

¹³⁴ Sultan Abdülmecit'in kızı Refia Sultan'ın Beyoğlu'ndaki mağazalardan yaptığı alışverişlerin, terzilerde diktirdiği giysilerin faturaları karşılığı verdiği senetlere ilişkin bilgileri değerlendiren ilginç bir araştırma : **Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2003, 48-76 s.

¹³⁵ Mete Tuncay-Suraiya Faroqi, “*Türbe Yeşilinden Tunus Fesine Osmanlı'da Giyim*”, **Cogito**, sayı:55, Yaz 2008, 88-105 s.

Halil İnalçık, **Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, T.İş Ban. Yay. , 2008, .255 s.
Bahattin Yaman, **Osmanlı Saray Sanatkârları / 18.Yüzyılda Ehl-i Hıref**, 56-58 s.

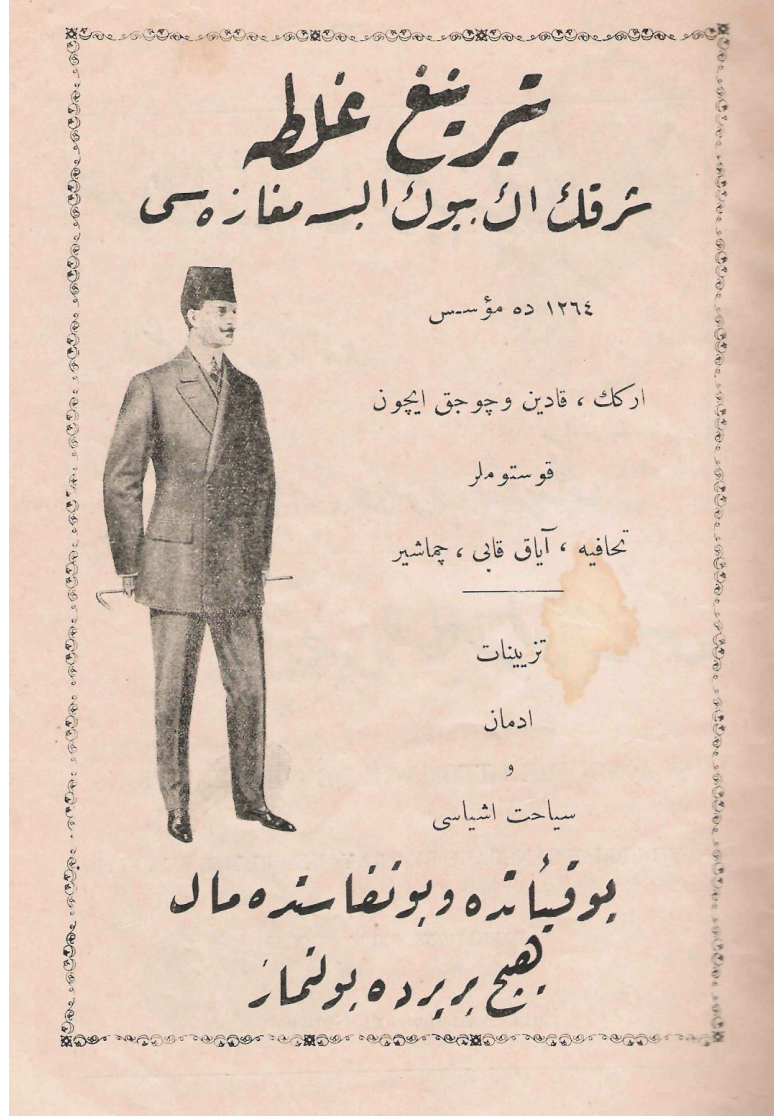
dikiş teknikleri de onlara yabancıydı. Bu nedenle bu alanda açığı kapatacak yabancı modelist ve stilistlerle malzemeyi de sağlayan tüccar terziler, oldukça kârlı ve boş olan bu pazarı kısa sürede doldurdu.



Resim 47: “Maison Baker / Beyoğlu Cadde-i Kebirinde”
Kaynak: Resimli Kitab, Her Ay Neşrolunur Edebî, Fennî, Felsefî, İctimâî
Mecmûa-i Musavveredir, İstanbul, 1909, reklam sayfaları.

Yabancıların Pera dedikleri Beyoğlu’nda, 1830’lardan sonra tek tek görülmeye başlayan atölyeler, mağazalar, özellikle Tanzimat’ın ilanından [1839] sonra birbiri ardına açılır. Beyoğlu, adeta küçük bir Avrupa kentine dönüşür. Terzi atölyelerinin yanı sıra Batılı yaşam tarzının uygulanmasına yönelik Avrupa mallarını satan lüks mağazalar, bonmarşeler, gömlekçiler, ayakkabıcılar, fotoğrafçılar, kuaförler, lüks pastaneler de Pera’yı doldurdu. Sultan Abdülaziz’in tahtta bulunduğu

dönemde, yanında "*de S.M.I, le Sultan*" ifadesiyle belirtilen firmaların, bu sultan zamanında saray için çalıştıkları anlaşılır. Örneğin, Varhaliti ve Giumbuchian terzi atölyesi Sultan Abdülaziz'in terzi, V. Arabian da kunduracısı olarak görülmektedir.¹³⁶



Resim 48: “*Tring Galata/Şarkın En Büyük Elbise Mağazası / 1264’de Müesses*”[1848-?-B.S.]
“*Erkek, kadın ve çocuk için / kostümler / tuhafiyeler, ayakkabılar, çamaşır / Tezyinât / idmân / ve / seyâhat eşyası / Bu fiyatta ve bu nefâsette mal / hiçbir yerde bulunmaz.*”
KAYNAK: Resimli Kitab, Her Ay Neşrolunur Edebî, Fennî, Felsefî, İctimâî Mecmûa-i Musavverdir, İstanbul, 1909, reklam sayfaları.

¹³⁶ Hülya Tezcan, *Sarayın Terzisi* : M.Palma - D.Lena - P.Parma, 39 s.

Büyük bir pazar oluşturan, Batılı giyim örneği giysileri diken terzilerle, onları satışa yetiştirmekte zorlanan mağazaların başta İstiklal Caddesi, Tünel çevresi olmak üzere İstanbul'da, İzmir'de, Selanik'te, Beyrut'ta, büyük mağazacılığın ilk örneği olan **Maison de Bon Marché** türü onlarca mağaza açılır¹³⁷, Osmanlı'nın Anadolu'daki kimi büyük kentlerdeki şubeleri ve satıcılarıyla da Batılı giyim temsilcileri olarak müşteri bulmakta hiç zorlanmazlar.

Bu yıllarda İstanbul'da, ticari alanda büyük gelişmeler gösterip zenginleşen atölyelerden G. Baker, Mir Freres. A. Hoffman Co., Rosenthal et Fils. A. Demilleville, Palma et Fils, önemli terzi atölyelerinin adları, ticari yıllıklarda karşımıza çıkmaktadır.

Örneğin İstanbul'da bir mağaza açarak çok ünlenecek G. Baker'in, 1870'de Pera'da açtığı dükkanında, İngiltere'den kadın, erkek hazır giysileri yanında küçük kız çocuğu elbiseleri ve erkek çocukları için -o sıralarda moda olan- denizci kıyafetleri ithal ettiği, özellikle askerler / subaylar için hazırladığı üniformaları sattığı bilinmektedir.¹³⁸

Tüm bu ilanlara bakınca, hemen hepsinin, şubeleriyle İstanbul'da müşterilerine nasıl hizmet verdiğini ve kıyafetleri satarlarken *“Terzimiz bilhassa müşterilerimizin memnuniyet-i tâmelerini celb için İngiltere'nin en meşhûr terzilerinden olduğunu ilâve eyeriz.”* cümlesini de önemli bir reklam ögesi olarak kullandıkları görülüyor.¹³⁹ Askerlerin üniformalarından paltolarına, pelerinlerine, sivil erkeklerin redingotlarından istanbulinlerine her tür dış ve iç giysilerini, kadınların beğeneceği model zenginliği ile hizmet sunduklarını gururla duyuran bu hazır giyim mağazalarının reklamları ilginç bir araştırma konusu niteliğindedir.

Bu mağazalardan alışveriş yapan sıradan Osmanlıların, Müslümanların istekleri, dönemin değişen giyim anlayışına uyumlarını göstermesi bakımından

¹³⁷ Zafer Toprak, *“Tüketim Örgütleri ve Osmanlı Mağazaları”*, *Cogito*, Güz 1995, sayı :5, 25-28 s.

Zafer Toprak, *“Milli Moda ve Çarşaf”*, *Tombak*, Nisan 1998, sayı: 19, 52 -63 s.

¹³⁸ **Resimli Kitab**, Her Ay Neşrolunur Edebî, Fennî, Felsefî, İctimâî Mecmûa-i Musavveredir, İstanbul, 1909, reklam sayfaları.

¹³⁹ Y.a.g.e.

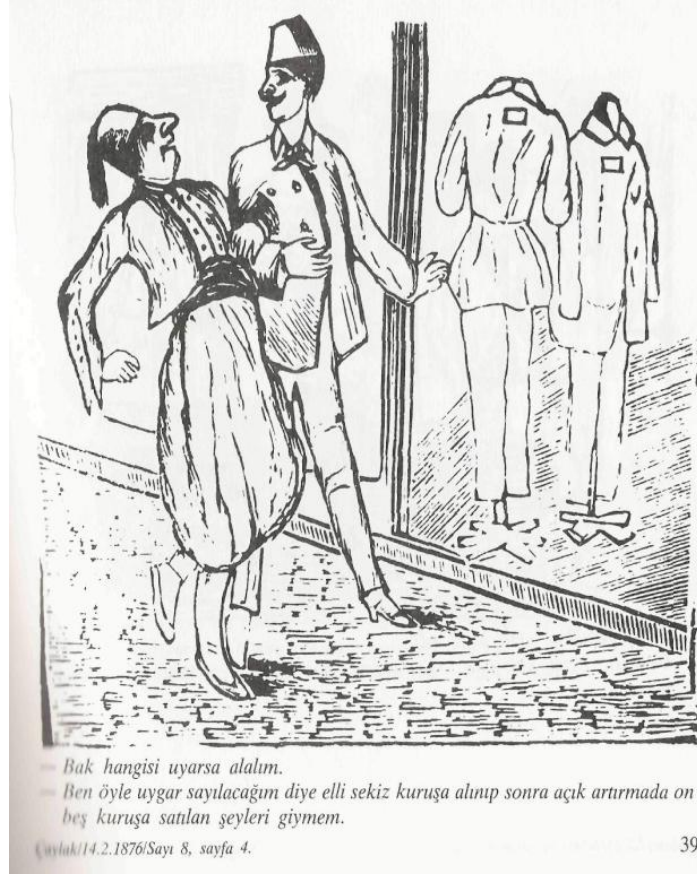
ilginç bir örnek dikkat çekmektedir. İstanbul'dan İngiltere'ye büyük serüvenlerle kaçarak giden, yıllar sonra, Oxford Üniversitesi'nde, profesör olarak çalışan Halil Halid Bey'in anılarında bu değişimi değerlendirmektedir:

“Yeni Bir Kıyafet ve Yeni Bir Kariyer/ ...Memleketimin birçok insanı gibi ben de yeni moda, yani fes hariç tıpatıp Avrupai olan o kıyafetleri giymek ve bu suretle de asri bir görünüşe sahip olmak ihtirası ile yanıp tutuşuyordum. Ancak bu kıyafetleri giymem, medrese ile olan tüm bağlarımı koparmam ve medresede bana mahsus odamı kaybetmem manasına geliyordu...Daha sonra bir takım satın alabilmek için Beyoğlu'na çıktım. Burada pek çok Avusturya Yahudisi dükkancı vardır ki bunlar Avusturya'dan hazır surette getirtmiş oldukları malları satarlar. Bu terzi-dükkanlarda satılan mallar ucuz olmasına ucuzdur ama kumaş ve dikişleri de bir o kadar fenadır. Artık bu neredeyse bir darb-ı mesel haline gelmiştir. Denilir ki bu Avusturyalı dükkanlardan birine gidip bir elbise satın alsan ve sonra da onu üzerine giyip çıksan, daha Galata Köprüsü'nü geçmeden bakarsın bir tarafı yırtılmış. Ayrıca pek ilginçtir bu dükkancıların arasında bazı uyanıklar, halk arasında İngiliz mallarının daha muteber olmasından istifadeye kalkarak bu Avusturya mallarını İngiliz malı diye insanlara yutturmaya kalkarlar. Avrupalılar gibi giyinmeyi delicesine arzuladığım için ne kadar kalitesiz olursa olsun, ben satın aldığım kıyafetten gayet memnundum. Yakındoğu'da bu kıyafeti giyenler giyemeyenlere ve giymek istemeyenlere “medenî olma alışkanlığını kazanabilmekten yoksun” gözüyle bakarlardı. Bu fikir züppece olduğu kadar, hiç şüphesiz mantıkla da bağdaşmaz.”¹⁴⁰

Medreseden öğrencisi Halil Halid'in Beyoğlu'na çıkarak **“medenî olma alışkanlığını kazanabilme”** uğraşını aktaran cümleleri, Osmanlı Müslümanlarının Avrupa kıyafetlerine uyum çabalarını gösteriyor. Bu arada kadın, erkek, çocuk, bütün Osmanlı Müslümanlarının, giyim kuşam gereksinimlerini karşılayarak onları kendilerine çeken yabancı mağazaların, bitmeyen “kampanya” ilânları, müşterilerini de kaçınılmaz olarak çoğaltıyordu.

Ancak hızla artan talebin karşılamaında yaşanan aksaklıklar ile rekabetin baş döndüren hızıyla daha ucuza mal satmak, kalite konusunda bitmeyen tartışmaları da beraberinde getiriyordu. Dönemin Osmanlı basınında, yüksek fiyatla satılan kalitesiz giysilere ilişkin eleştiriler çıkıyor, karikatürlerle çok sert değerlendirmeler yapılıyordu.

¹⁴⁰ Halil Halid, **Bir Türkün Ruznamesi**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008, 7. Kısım, 75-76 s.

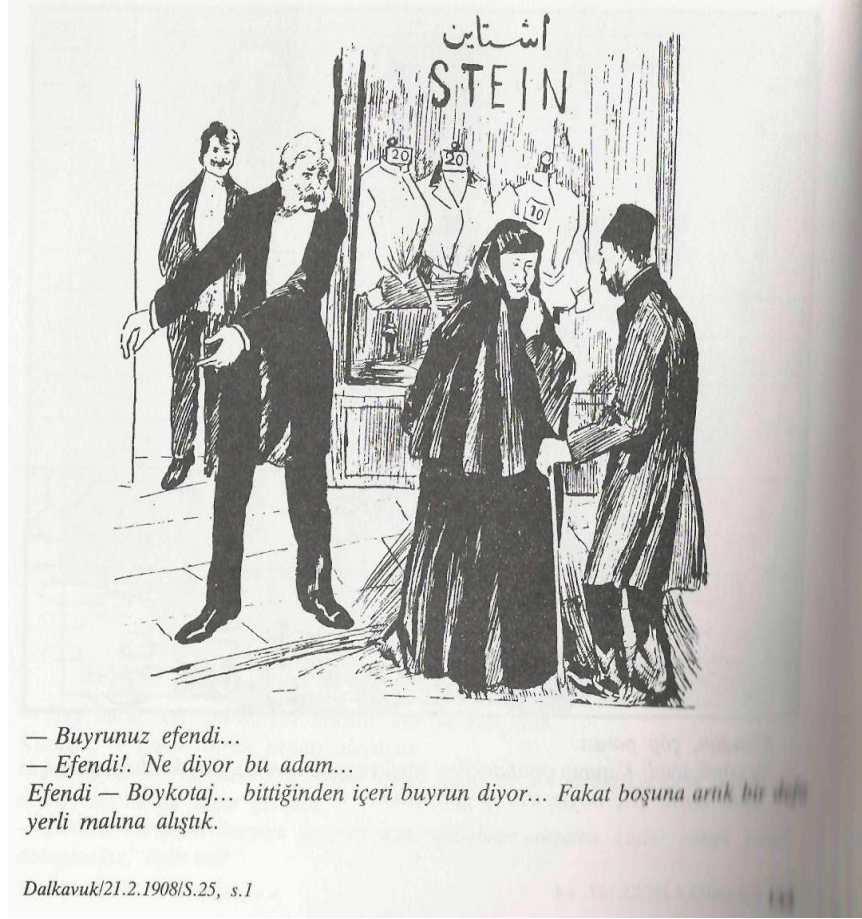


Resim 49: Giysilerin Çok Pahalı Satılmasını Eleştiren Bir Karikatür, Yıl : 1876.
Kaynak: Ali Fuat Bey, **Osmanlı Tokadı**, Hazırlayan : Turgut Çeviker, Adam Yayınları, İstanbul, 1986, 39 s.

II. Meşrutiyet'in siyasal dalganmaları içinde, ulusal kimliklerin hızla ayrıştığı günlerde, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i [1908] işgalinin de etkisiyle, Avusturya mallarına ve mağazalarına karşı başlatılan boykotun Türkleri derinden etkilediği biliniyor. Bu boykot, yerli malı kavramının güçlenmesini sağlarken Osmanlı basınında, yerli ürünlerin desteklenmesini ve Türklerin sahibi olduğu mağazalardan alış veriş yapılmasını, yabancı mağazaların boykot edilmesini savunan yazılar, karikatürler ardı ardına çıkmaya başlar.

İstanbul'daki mağazalarının reklamlarında Türkçe'nin / Osmanlıca'nın yanında Fransızca ve İngilizce duyuruların da kullanıldığı, satış elemanlarının

çoğunun, Osmanlıdaki “milletlerin” dillerini konuştukları el ilanlarından ve gezginlerin seyahat yazılarından anlaşılmaktadır.¹⁴¹



— Buyrunuz efendi...
— Efendi!. Ne diyor bu adam...
Efendi — Boykotaj... bittiğinden içeri buyrun diyor... Fakat boşuna artık bir deli yerli malına alıştık.

Dalkavuk/21.2.1908/S.25, s.1

Resim 50: Avusturya Mağazası Stein’a[İştayn] / Mallarına Karşı Yapılan Boykota Örnek Bir Karikatür.

Kaynak: İmzasız Karikatürler Antolojisi / Meşrutiyet , Hazırlayan: Turgut Çeviker, Adam Yayınları, İstanbul, 1986, 144 s.

2.3. Osmanlı’da Modayı Etkileyen Kadın Dergileri ve Giyim Kuşam Bilgimiz

“Kadın” ve “moda” sözcüklerinin birlikteliği hemen bütün toplumlarda kadının konumuyla ilişkilendirilse de modanın, moda rüzgârlarının kadın giyimindeki payı erkek giyimindeki kadar öne çıkmamıştır. Giyimde yaşanan değişimleri dikkatle incelediğimizde bedeni saran giysinin gösterdiği değişim,

¹⁴¹ Georg Mayer, **Türk Çarşısı**, çev.:Y.Öznel, Kitabevi Yay.,İstanbul, 2008, XV s.

erkeklerde daha atılgan, yenilikçi, daha hızlı ve etkileyici olmuştur. Bir an için kadının giyimine ilişkin tasarımsal özelliklerle erkeklerin giyiminde tasarımın gösterdiği hızlı değişim, kadın giysilerinde beklenen ölçüde gerçekleşmemiştir. Yüzyıllar içinde örtünme amacını önceleyen kadın ve erkek giyimi, sanayi devrimiyle değişirken kadın giyimine ilişkin tasarıma dönük yayımların özellikle feminizmden güç alarak çoğaldığı görülecektir. Avrupa’da, gazetelerin, dergilerin sayfalarında, XIX. yüzyılda, yeni modelleri, giyim tekniklerini verme uğraşları, çabaları göze çarpmaktadır.



Resim 51: 1901 Yılı Kadın ve Erkek için İlkbahar Modası

Kaynak: L'illustration, 4 Mayıs 1901.

Avrupa’daki kadar olmasa da Osmanlı’da da özellikle XIX. yüzyılın son yıllarında gazetelerimizde, yayımlanan dergilerimizde, hazır giyim mağazalarıyla

sattıkları giyim kuşam ürünlerinin reklamlarının yapıldığı, özellikle de kadın dergilerinde, çizgilerle, giysi model tasarımlarının örneklendiği görülüyor.

Dönemin Osmanlıca süreli yayınları incelenince, neredeyse tümüyle, kadın giyim kuşamına ilişkin bilgilerin olduğunu, doğrudan erkek modasına / giyimine / tarzıya yönelik değerlendirmelerin olmadığı görülmektedir. Teknik anlamda ise yalnızca model ve kalıp bilgisi temelinde, kadın ve erkek ayrımı gerektirmeden kadın modası içinde, sınırlı da olsa erkek giyimine ilişkin örneklerle, kuramsal bilgilerle karşılaşılıyor.

Yıllar yılı, usta çırak ilişkisiyle yürüyen tarzlık mesleğinin, özellikle Meşrutiyet'te yoğunlaşarak Fransa'ya / Paris'e, az sayıda da olsa İngiltere'ye / Londra'ya, Almanya'ya / Berlin'e gittikleri, Terzi Mektepleri'nde / Akademilerinde öğrenim görüp Osmanlı'ya dönen, çoğunluğu **“gayr-i Müslim”** Ermeni, Rum kökenli yurttaşlarının tarzılarıyla, çok sonraları, Türk tarzlarının erkek ve kadın giyimine yönelik işyerleri / tarzihaneler açtıkları bilinmektedir.¹⁴² Ne yazık ki bu tarzlarımızın, ustalarımızın özgün, telif bir yayını gerçekleştiremedikleri de görülmektedir. Doğrusu yüzyıllar boyunca **“ehl-i huref”**ten olan terzi ustalarımızdan da -şimdilik- hemen hiçbir yazılı belgenin de ulaşmadığı söylenebilir.

Tarihçi Yavuz Selim Karakışla'nın bu eksikliğe ilişkin değerlendirmesi dikkat çekmektedir:

*“Osmanlı iktisat tarihiyle uğraşan tarihçiler, belki de elde bulunan malzemenin de yönlendirmesi sonucu, kumaş çeşitleri ve kumaş üretimiyle çok yakından ilgilendiler. Osmanlı toplumsal tarihçileri ise Osmanlı kıyafet ve giysileriyle o denli ilgililer ki, Osmanlı kıyafetleri üzerine yazılmış resimli kitaplar çeşitli kitap müzayedelerinde ayyuka çıkan fiyatlarla satılmaya başlandı. Üretilen bütün bu kumaşların nasıl tüketildiği ve giysi haline nasıl geldiği ise tarihçilerin ilgisini çekmeyi hiç başaramadı. Oysa, kumaş yalnızca bir hammadde ve nihai bir mamul madde haline gelebilmesi için bir güzel biçilip dikilmiş olması gerekiyor. Bir çırpıda Osmanlı kumaş üretimi üzerine yazılmış onlarca makale saymak mümkün, ama bu kumaşları giysiye dönüştürerek hayatını kazanan tarzılarıyla ilgili tek bir yazı bile hatıra gelmiyor.”*¹⁴³

¹⁴² Şükrü Baysal, **Türkiye’de Terzilik**, Alâeddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1942, 5-8 s.

¹⁴³ Yavuz Selim Karakışla, **“Osmanlı Hanımları ve Kadın Terziler-I”**, **Tarih ve Toplum**, Nisan 2003, sayı: 232, 205s.

Meşrutiyet sürecinde, İttihat ve Terakki yönetimlerinin desteklediği, kadın dernekleriyle kadın dergilerinin çabalarıyla büyük kentlerimizde, dikiş dershanelerinin, kurslarının, terzihânelerinin açıldığını, uzun yıllar gayr-i Müslim terzilere mahkûm, dikiş diktiren kadınlarımızın, kendi modalarını, “*millî moda*”¹⁴⁴ yaratacak denli giyim kuşam üretimine yöneldikleri bilinmektedir.¹⁴⁵

Osmanlı erkeğinin fesle yaşadığı, yüzyılı bulan tartışmaları¹⁴⁶, kavgaları unutmadan Osmanlı kadınının, kadınıımızın da “*tesettür*” gerekçesiyle, yaşamının, feraceyi, çarşafı, yaşmağı kullanmak ve yasaklanmak kararsızlıkları arasında geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁴⁷

Osmanlı’da yayımlanan, **Aile** [1880], **Hanımlara Mahsus Gazete** [1895 - 1908], **Kadın** [1908 -1909], **Hanımlar Âlemi** [1913-1918] , **Kadınlar Dünyası** [1913-1921], **Türk Kadını** [1918-1919], **İnci** [1919], **Mehâsin** [1908-1909], **Süs** [1923-1924], **Kadın Yolu** [1925-1927], **Türk Kadın Yolu** [1927] vb. dergilerimiz, kadınlarımız için yayımlanan onların sesi olan, giyim tarihimiz açısından da önemli kaynaklardır. Kadın dergilerimiz, görünüşte, sansürden kurtulmak için toplumsal sorunlarımızın tartışmalarından uzakta durarak, öncelikle sanat, edebiyat ürünlerine yer verip feminizminden de etkilenecek Batı’nın uygar kadınına özenen kadınlarımızın toplumdaki konumunu yükseltmeyi amaçlayıp kimlik, özgürlük kavgasının sesi olmuşlardır. Bu kadın dergileri dışında, özünde bir edebiyat dergisi olan **Servet-i Fünûn** [1891] gibi, aktüalite ağırlıklı **Malûmât** [1895], **Resimli Kitâb** [1908], **Şehbâl** [1909], **Süs** [1923] gibi, Cumhuriyet’in başında yayımlanan **Resimli Ay / Sevimli Ay** [1924/1925]¹⁴⁸ vb. dergilerin de kadın ve moda konusuna, sayfalarında azımsanmayacak oranda yer verdikleri görülür. II. Meşrutiyet’in

Yavuz Selim Karakışla, “*Osmanlı Hanımları ve Kadın Terziler-II-III*”, **Tarih ve Toplum**, Mayıs, Haziran 2003, sayı:233,234,.308-316s. , 359 -368 s.

¹⁴⁴Z. Hakkı, “*Millî Moda*”, **İnci**, *Her ayın ilk günü çıkar kadın gazetesidir*, No 1, 1 Şubat 1919, 4-5 s.

¹⁴⁵ Yavuz Selim Karakışla, “*Teşvik-i Sanâyi Bıçkı ve Dikiş Dershânesi*”, **Toplumsal Tarih**, Mart 2006, sayı:147, 60 -65 s.

¹⁴⁶Muhaddere Taşçıoğlu, **Türk - Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri**, Ankara, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayını, 1958, 22 s.

¹⁴⁷Rukiye Bulut, “*İstanbul Kadınlarının Kıyafetleri ve II. Abdülhamit’in Çarşafı Yasaklaması*”, **Belgelerle Türkiye Dergisi**, c.II, s. 8, Mayıs 1968, 34-36 s.

Fehmi Yılmaz, “*Osmanlı-Gayri Müslim Kıyafet Kanunu*”, **Tombak / Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi**, Haziran 2000, sayı:32, 22-26 s.

¹⁴⁸ Makbule Sarıkaya, “*Resimli Ay’da Kıyafet*”, “*Kültürümüzde Tebdil-i Kıyafet*”, **Acta Turcica / Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, Yıl IV, Sayı 2/1, Temmuz 2012, 151-173 s.

getirdiği özgürlükçü bir ortamda söz özgürlüğü, **Tefeyyüz, Cemiyet-i Hayriyye-i Nisvân, Nisvân-ı Osmaniyye, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvân** vb. kurulan kadın derneklerinin destekleriyle, kadınlarımızın, toplumdaki konumlarını tartışarak kadınların eğitimiyle toplumsal yaşama katılma, örtünme, peçe, çarşaf vb. sorunlarını eleştirerek kadınıımızın modernleşme sürecindeki değişimine çok önemli katkılarda bulunmuşlardır.¹⁴⁹ II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yaşanan özgürlük ortamında, kadınlarımızın moda ilgilerinin hızla arttığı, yayınlardan, reklamlardan kolayca fark edilmektedir. Kadın dergilerinde yayımlanan, zamanın moda anlayışlarını yansıtan çizimleri, desenleri, fotoğrafları incelediğimizde, kadınlarımızın, dış ve iç giyiminden¹⁵⁰, ayakkabılarına, korsesinden çoraplarına, şapkalarından, saç tuvaletine, takılarından ev eşyalarına vb. kadar çok yoğun bir moda bilgisi “**fırtınasına**” tutulduğu kolayca anlaşılır.

Müslüman Türk kadınları, bu değişimleri yaşarken geleneksel değerleri gerekçe göstererek bu değişime karşı çıkan muhafazakârların / tutucuların da, gazetelerinde, dergilerinde, örtünmeyi [tesettürü] savunan ve örtünmenin neden gerekli olduğu, nasıl uygulanacağını vurgulayan yazılar yazdıkları, çok sert tartışmalar yaşanmıştır.¹⁵¹

Kadınlarımızın kendilerine uygun giysileri dükkanları için dönemin Avrupa kadın modası, değişik elbise modelleriyle, çizimlerle, resimlerle tanıtılırken ayrıca dikiş ve el işlerine yönelik uğraşlarla, süslü bir bluz ya da çocuklarına bir gömlek dikerek hem güzelliklerini tamamlayacakları hem de kendi boş vakitlerini değerlendirebilecekleri öneriliyordu. Doğal olarak el işlerinde kullanılacak makaslar, yüksükler, iğne ve iplik çeşitleri anlatılırken parmakların dikişte nasıl kullanılacağı, iğnenin kumaşa batırılma yolları, dikiş makinelerinin nasıl kullanılacağı, dikişin nasıl yapılacağı, tarifler verilerek kadınıımızın eğitilmesi gerçekleştiriliyordu. Süreli yayınlardaki bu moda bilgisi fırtınası, kadın giyim kuşamının yanı sıra kadın güzelliğini bütünleyen bir öge olarak saçlara da geniş yer verilmiştir. Kadının yüz güzelliğinin en önemli göstergesi olan gür, uzun, parlak, ince saçların bakımına,

¹⁴⁹ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Doğu-Batı Yay., tarihsiz[1981-?-], 435-442 s.

¹⁵⁰ Mehmet Rauf, “**İç Çamaşırları**”, **Mehâsin**, sayı:8, Temmuz 1325 /1909, 551 s.

¹⁵¹ y.a.g.e., 435-442 s.

peruk kullanımına, daha sağlıklı, daha genç bir cilt için önerileri de kapsayan bilgiler oldukça fazladır.¹⁵²

Burada Osmanlı kadınlarının, dergiler aracılığı ile modayı takip ederlerken bütün beğenilerine karşın, karşılarında duran önemli bir engeli, “örtünme / tesettür” olgusunu irdeleyerek günlük yaşamda çektikleri sıkıntılar, kıyafetlerinin sınırlarına ilişkin yaşanan tartışmalar bilinmektedir.¹⁵³

Kadınlarımızın büyük çoğunluğu, kıyafetle özgürlüğü bir tutarak kıyafette yapılacak değişimin, toplumsal özgürlüğün anahtarı olduğuna haklı olarak inanmışlardır. Bu inanış ve değişim isteği, bekleyişi, Mustafa Kemal’in önderliğinde Cumhuriyet yönetimiyle gerçekleşecektir.

Devlet eliyle, Sultan II. Mahmut’un öncülüğüyle başlatılan, kıyafet değişiminin gerçekleştirilmesi sürecinde yaşanan bilgilendirmeler, tartışmalar erkekler açısından yok denecek kadar azdır. Burada, kadınlara ilişkin moda anlayışından söz ederken dönemin gazete ve dergilerinde erkekler için özel bir moda sayfasının olmadığı, süreli yayınlarda çıkan mağaza reklamlarındaki erkek giyim örneklerinin yanı sıra kadınlarımız için verilen bilgilerin aralarına, az da olsa erkek giyimine ilişkin bilgilerin serpiştirildiği görülmektedir. Kadın giyim kuşamına ilişkin bilgilerin hemen hepsinin, görsel ağırlıklı, çizimlerle, resimlerle, fotoğraflarla bezenmiş, içerik açısından yüzeysel, kuramsal açıdan hemen hiçbir derinliği olmayan genel bilgiler olduğu söylenebilir. Dönemin kuramsal içerikli, giyim bilgilerimizi geliştiren, kalıp ve model çıkarma bilgisini, “teknik” anlamda işleyen makaleleri, yayınları incelendiğinde erkek giyimine ilişkin yetersiz ve benzer nitelikte değerlendirmeler ile karşılaşmaktadır.

Bir dönem araştırması niteliğinde oluşturulan bu çalışmada, görünüşte erkek giyimine ilişkin yeterli ve ayrıntılı bilgi olmasa da, söz konusu döneme tanıklık etmeleri ve terzilik mesleğine ilişkin tarihimizdeki ilk kuramsal yayınları oluşturmaları açısından bu kaynakları değerlendirirken “**Erkek Giyimi**” bilgisine

¹⁵² “*El İşleri*”, *Kadınlar Dünyası*, sayı:118, 16 Teşrin-i sani [Kasım] 1329 / 1913, 8 s;

“*El İşleri*”, *Kadınlar Dünyası*, sayı:120, 30 Teşrin-i sani [Kasım] 1329/1913, 15 s.

¹⁵³ “*Tesettür Nedir?*”, *Kadınlar Dünyası*, sayı: 124, 28 Kanun-i evvel [Aralık] 1329 / 1913, 3 s.

göre de değinildiğini vurgulamanın çalışma başlığının kapsamı açısından yarar vardır.

2.4. Osmanlı'da Kuramsal Yayınlar da Erkek Giyiminin Değerlendirilmesi

Bu çalışmanın araştıma sürecinde Osmanlı'da, giyim kuşam bilgisine ilişkin, bir bibliyografya / kaynakça çalışması ile karşılaşılmamıştır. Cumhuriyet döneminde de çalışma alanımıza yönelik bir kaynakçaya rastlanmamaktadır. Yine bu çalışma ile Osmanlı'da yayımlanan giyim kuşam bilgisine ilişkin ilk yayınları, kitapları, makaleleri kronolojik olarak tanıtırken hem giyim kuşam bilgimizdeki yayınları, kalıp bilgisi açısından incelemek, hem de giyim ve tekstil tarihimizin bibliyografyasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Giyim kuşam bilgimize ilişkin “*kuramsal yayınlar*” yönünden görünüşte, Osmanlı'nın bir yetersizliğinin, eksikliğinin olduğu söylenebilir. Ancak, görünüşteki eksikliğimize karşılık, dünya giyim kuşam tarihi açısından konuya baktığımızda, bugün çok değerli, benzersiz bir albüme sahibiz. 1873 yılında Viyana'da düzenlenen Uluslararası Viyana Sergisi için Osman Hamdi Bey'in V. Marie De Launay ile birlikte hazırladıkları **ELBİSE-İ OSMANİYYE**¹⁵⁴ adlı bu yapıt, dünya giyim kuşam tarihi bakımından büyük bir zenginliğimizdir.

2.4.1. Osman Hamdi Bey - Marie De Launay, *Elbise-i Osmâniyye / Les Costumes Populaires De La Turquie* [1873]

II. Mahmut döneminde Fransa'ya gönderilen üç öğrencimizden birisi olan İbrahim Edhem Paşa'nın [1818 - 1893]¹⁵⁵ oğlu, Osman Hamdi Bey'in [1842-1910]

¹⁵⁴ Osman Hamdi Bey - De Launay, V. Marie, **1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri / Elbise-i Osmâniyye**, Çev.: Erol Üyepazarcı, [*Viyana Uluslararası Fuarı İçin Kurulan Osmanlı İmparatorluğu Komisyonu'nun Yardımlarıyla Yayımlanan Eser*] , Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1999.[Bu kitaba ek: Erol Üyepazarcı, **1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Üzerine : Önsöz, Notlar, Sözlük Denemesi, Dizin**, 24 s.]

¹⁵⁵ İbrahim Edhem Paşa [1818-1893] için bkz.: Edhem Eldem, **Osman Hamdi Bey Sözlüğü**, T.C.

Marie de Launay ile İstanbul'da, Foto Sebah & Joaillier stüdyolarında ortaklaşa olarak hazırladıkları, **Türkçe, Almanca ve Fransızca** yayımlanan **ELBİSE-İ OSMÂNİYYE / LES COSTUMES POPULAIRES DE LA TURQUIE** adlı, Osmanlı "milletleri"nin geleneksel kıyafetlerini sergilemeyi, belgelemeyi amaçlayan bu albüm, Osmanlı'nın bir prestij kitabıdır. 1873 yılında, "Umûmî Viyana Sergisi"ne katılma kararı alan Osmanlı devletinin bu sergiye hazırlanışına ilişkin bilgiler, bu albümün hazırlanış öyküsü¹⁵⁶, giyim kuşam tarihimiz açısından oldukça önemlidir.



Resim 52: Osman Hamdi Bey - De Launay, V. Marie, 1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri /
Kaynak: Elbise-i Osmaniyye, 16 s.

Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayını, İstanbul, 2010, 188 -196 s.

¹⁵⁶ Necdet Sakaoglu, "Osmanlı Giyim Kuşamı ve Elbise-i Osmaniyye", Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi, sayı : 47, Kasım 1987, İstanbul, 36-41 s.

Osman Hamdi Bey'in kardeşi, Avrupa resim dünyasının en ünlü koleksiyoncusu olarak bilinen Halil Edhem Bey'in anılarından yararlanarak **Elbise-i Osmâniyye**'nin hazırlanışını üstüne Necdet Sakaoğlu, bize şunları aktarır:

“Elbise-i Osmaniyye; Edhem Paşa unutulmuş oğlu Osman Hamdi Bey'e mal edilmiş bulunmaktadır. Bu belki bir ölçüde doğrudur. Çünkü, kolektif bir çalışmanın ürünü bu eserde en çok emek onun olmalıdır. Halil Edhem Bey'in anılarına göre "İmparatorluk topraklarında yaşayan halk kesimlerinin elbiselerinden bir koleksiyon, sergi için düşünülünce, Bosna'dan Basra'ya, Batum'dan Trablusgarb'e dek uzayan Osmanlı ülkelerindeki ırk, din ve unsurlara mensup genç, ihtiyar, erkek, kadın milyonlarca ahalinin giydikleri elbiseler, serpuşlar, İstanbul'a getirilerek Edhem Paşa'nın Kantarcılar'daki konağında öteden beriden çağırılan erkek ve kadın figüranlara giydirilmiş ve o zamanın en meşhur fotoğrafçısı Sabah Juvalye tarafından da fotoğrafları çıkarttırılıp bunlardan epeyceyi hazırlanan kitaba görsel malzeme olarak katılmıştır. Bu resimlerde görülen simalardan bazıları, belli kimselerdir. Meselâ, Edhem Paşa'nın dostu gazeteci-yazar Ahmed Mithad Efendi, elinde bir çubukla Lübnanlı kıyafetine bürünmüştür. Osman Hamdi Bey ile Marie de Launay'ın kitaba katkıları Fransızca önsöz ve metinlerdir. Yeri gelmişken belirtelim ki, bir tanıtım amacı ile büyük emekler, paralar sarf edilerek toplanan [fotoğrafları çekilen ve çekilmeyen], tamamı Viyana'ya gönderilen bu çok değerli koleksiyon -ki, en az 500 dolayında otantik kıyafet ile 1000'den fazla aksesuvarından oluştuğu söylenebilir- her fuar ve sergi sonunda yaşanan karışıklıklar arasında ya unutulmuş ya bırakılmış veya ödenek yokluğundan yurda geri getirilememiştir. Nereye teslim edildiği, ne olduğu hâlen de belli değildir. Bu kaybın biricik tesellisi de kuşkusuz elimizde kalan ve derlenenlerin ancak bir bölümünü yansıtan işbu koleksiyon albümüdür.”¹⁵⁷

Elbise-i Osmaniyye / Les Costumes Populaires de la Turquie; büyük boy, toplamı 347 sayfa, üç bölümden oluşan, 23 x 9 x 42 boyutlarında, 74 fotoğraf içerir. Bu 74 fotoğrafta, Osmanlı topraklarında yaşayan çeşitli **“milletlere”** ve **“mesleklere”** ilişkin, 200'den fazla tipi, yerel giysilerinde / kostümleriyle görürüz. Albümün birinci bölümü, İstanbul'a ve Osmanlı Avrupa'sına, Edirne, Tuna, Prizren ve İşkodra, Yanya, Selanik, ve Bosna vilayetlerine ayrılmıştır. İkinci bölümde, Girid ve Cezair-i Bahr-i Sefid Adaları kıyafetlerine; üçüncü ve daha kapsamlı son bölümde de Hüdavendigâr [Bursa], Aydın, Konya, Ankara, Kastamonu, Sivas, Trabzon, Erzurum, Diyarbakir, Halep, Adana, Suriye, Bağdat, Hicaz, Yemen, Tripoli ve Berberiyeye vilayetlerine yer verilmiştir.

Tümüyle Osmanlı mozayığının çok başarılı bir yansıması olan resimler, bugün bizlere nefis bir görünüm sunmaktadır. Osmanlı'daki, esnaf, din adamı, asker, köylü, çoban, kadın, şeyh, çocuk, Türkmen, Arap, Berberi, Bulgar, Bedevi, zeybek

¹⁵⁷ Y.a.g.e., 41 s.

vb. tipler, yerel giysileriyle / kostümleriyle hepsi “Osmanlı’dırlar. XIX. yy’ın en karmaşık fakat henüz kendi içinde tutarlı olmaya çalışan bir devletin “demografik bir aynası” olan bu albüm giyim kuşam tarihimizin ilk başyapıtıdır. Modernleşmenin giyim kuşamda yarattığı etkilenmelere karşı Osmanlı’nın adeta bir direniş belgeselidir.

Giyim kuşam bilgisi açısından hiçbir teknik bilgi içermese de dönemin giyim kuşam algısının, beğenisinin, değerlerinin çok mükemmel bir örnekleme olan *Elbise-i Osmaniyye*’ye bakarak bugün, 1870’li yıllara değin Osmanlı’nın geleneksel giyim kuşamın bütün parçaları kolayca belirlenebilmektedir.

Osmanlı dünyasının giyim kuşam belgeliği olan *Elbise-i Osmaniyye*’nin hazırlanışı sırasında, albümün hazırlayıcısı olan Osman Hamdi Bey ile Marie de Launay’in, elbise ve kostüm seçimlerinde, elbise ile kostüm ayırımına dönük değerlendirmeye bağlı bir seçim güçlüğüne fotoğraflara yansıdığı düşünebilir. Bu düşünceye ulaşılmadaki en önemli neden, yazarlarımızın 140 yıl önce yazdığı, bugün bir özdeyiş değeriindeki cümlelerinde gizlidir: *“Bütün dünyada takım elbise, gittikçe bir üniforma niteliği kazanmakta ve yalnızca toplumun çeşitli sınıfları arasındaki ayrımları ortadan kaldırmakla kalmayıp çeşitli uluslararası doğal ve töresel engellerin bozulmayacak şekilde birbirinden ayırdığı sanılan farklılıklarını da silip atmaktadır.”*¹⁵⁸

Kıyafetteki bu değişim, “*çeşitli sınıfları arasındaki ayrımları*” ortadan kaldırırken “*uluslararası farklılıkları*” da silmeye başlamasıyla, ortak giyim kültürünün ne denli hızla gerçekleştiğini bizlere gösteriyor. Bu saptama özellikle erkek giyimi açısından bakıldığında aslında dönemin birçok aydını tarafından da benimsenen erkek giyimindeki dönüşümü, değişimi vurgulamak adına ortak bir söylem niteliğindedir. Osman Hamdi Bey ve Marie De Launay’ın bu eseri Osmanlı geleneksel giysilerinin tanıtımını amaçlasa da, her ne kadar erkek giyimindeki

¹⁵⁸ Osman Hamdi Bey - De Launay, V. Marie, **1873 Yılında Türkiye’de Halk Giysileri / Elbise-i Osmaniyye**, Çev.: Erol Üyepazarcı, [Viyana Uluslararası Fuarı İçin Kurulan Osmanlı İmparatorluğu Komisyonu’nun Yardımlarıyla Yayımlanan Eser], 7s.

değişimi vurgulamak amacıyla hazırlanmamış olsa da bu ortak söylemi dile getirerek erkek giyim biçimlerine yönelik saptama ve kaygıları içermektedir.

Osmanlı'da başlayan kıyafet değişimi, Cumhuriyet yönetimiyle, Mustafa Kemal'in kararlı tutumuyla başarılacaktır. Bu başarıda, Mustafa Kemal'in, kıyafeti, modernleşmenin yaratıcısı Avrupa kültürüyle bir kaynaşma ögesi olarak görüp ulusal kaygılarla gülünç, uydurma uygulamalara yönelmeden, kadın ve erkeklerimiz için uygar dünyanın giysilerini, şapkasını, kostümünü olduğu gibi alarak Tanzimat'tan beri sürüp gelen tartışmaları noktalaması belirleyici olmuştur. Mustafa Kemal'i, kıyafet devrimi adına önemli adımlar atan Sultan II. Mahmut'tan ayıran en önemli nokta, bu uygulaması olmuştur. Bir yanıla Osmanlı bürokrasisinde modernliğin yansması Avrupa giysilerini giyen Osmanlı, uzun yıllar, geleneksel giysilerimiz diyerek kıyafetlerinden kurtulamamış, kadın ve erkek giyiminde sözde yeni modeller yaratmaya dönük tartışmaları uzun yıllar yaşamıştır.

Osmanlı'nın geleneksel giyim kuşamını yansıtan *Elbise-i Osmaniyye*'nin ardından tümüyle Avrupa giyim kuşamına yönelik teknik bilgileri içeren kitaplarımızın yazılması / yayımlanması için bir süre daha beklemek gerekecektir.

2.4.2. Terzilik Yâhûd Usûl-i Hayâtiyye [1885]

Kaynak araştırmalarında bugüne kadar karşımıza çıkmayan, Osmanlı'da, giyim kuşam bilgisini, terziliği öğretmek amacıyla, İstanbul'da [Der-Saâdet], Hicrî 1303 [Milâdî 1885/1886-B.S.] yılında basılan, -şimdilik?- ilk Türkçe yayının, **Terzilik Yâhûd Usûl-i Hayâtiyye**¹⁵⁹ adlı, bir formalık, broşür kitap niteliğindedir. Günümüz tekstil kaynakçalarında adına rastlanmayan, **Terzilik Yâhûd Usûl-i Hayâtiyye**'nin kapağında ve önsözünde, sadece adının baş harfleri olan yazarı da tanınmamaktadır. Kapaktaki bilgilere göre, dönemin doğal bir uygulaması olarak yayınların içeriğinin denetimini ve onayını yansıtan "*Maârif Nezâret-i celîlesinin*

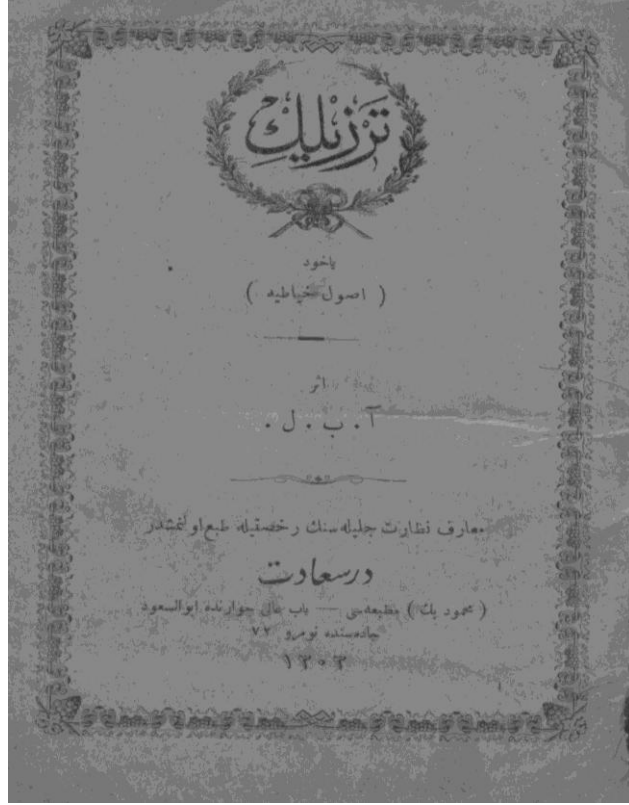
¹⁵⁹ **Terzilik Yâhûd [Usûl-i Hayâtiyye]** , Eser: A.B.L., Maârif Nezâret-i celîlesinin ruhsatiyle tab' olunmuştur, Der-Saâdet, [Mahmud Beğ] Matbaası - Bâb-ı Âlî Civârında Ebû-s-suûd Caddesi'nde Numero 72, 1303. [Milâdî-1885/1886-B.S.], 16 s.

ruhsatiyle tab‘ olunmuştur” cümlesi, kitabın, okullarda okutulabileceğinin de kanıtı oluyor.

A.B.L.’nin yazdığı, **Terzilik Yâhûd Usûl-i Hayâtiyye**’nin içeriğini değerlendirmeden önce, önsözündeki bilgiler oldukça dikkat çekicidir:

“Önsöz: Günümüzde, elbiseyi biçip çatmak ve dikmek için hanımlar birbirlerine ve çoğunlukla da terzi ve dikişçiye başvuruyorlar. Halbuki zamanında terzilik sanatının kuralları belirlendiğinden, geometri yasalarıyla çıkarılacak kalıbın örneği, ölçüsü belirlenmiş kumaşın üzerine aynen alınıp sonra gerektiği gibi biçilerek çatıldığında / birleştirildiğinde vücuda uygun ve zarif elbise yapılarak gerek kumaş gerek para ve yaşama ilişkin yararlı bilgiler açısından büyük yararlar sağlanır. Yurdumuzun kızlarının bilgi ve sanat bakımından pay sahibi olmasını isteyen şefkatli, yardımsever, velinimetimiz padişah efendi hazretlerimizin açılışıyla ihya ettikleri, iyilikte bulunduğu Kız Okulları’nda [Înâs Mektepleri’nde], her ne kadar yaşamla ilgili sanatı öğretip anlatacak kadın öğretmenler varsa da öğretecekleri parçaların sınırlı ve zamanla unutulmuş olması olasılığı bulunduğundan kızlar arasında beğenilen, kabul gören ve günümüzde fazlasıyla kullanılan kadın elbiselerinden çocuk takımlarına varıncaya, giysinin eski ve yeni bütün bölümlerini geometri kurallarıyla ölçüp biçmek ve bundan sonra çıkacak biçimlerine dahi temel ve örnek olabileceklerini, işbu kitapta birleştirerek yazdık. Amacımız, büyük hanımları masraftan kurtarmak ve küçük hanımlara da büyüdükleri zaman biçecekleri elbiselerin kurallarını anlatarak şimdiden sanata ilişkin bilgilerini genişletmektir. Öyleyse bu çok yetersiz hizmetimiz beğenilip kabul olursa gerçekten memnun ve mutlu oluruz. A.B.L”.

Eser sahibi olarak kitabın kapağında ve önsözde açık adını yazmayan, sadece adının başharflerini veren yazarımız kimdir? Osmanlı yurttaşı, bir Müslüman Türk müdür? Yoksa Ermeni ya da Rûm kökenli, “gayr-i müslim” bir Osmanlı yurttaşı mıdır? Ne yazık ki bugün bu bilgilere ulaşamamaktadır. Hicrî [-?-B.S.] 1303 yılında [Milâdî-1885/1886], Yazarın üç “sözcüklü” adı, İstanbul’da basılan **Terzilik Yâhûd Usûl-i Hayâtiyye**’nin çeviri olabileceğini düşündürse de karşımızda “telif” bir yapıtın bulunduğunu kabul ederek *“geometri bilgisinin kurallarından yararlanarak elbise kalıplarını çıkarmayı”* öğreten kitabın, II. Abdülhamit’in açtırdığı Kız [Sanat] Okullarında ders kitabı olarak okutulmak amacıyla yazılmış olacağını da göz önünde tutmak gerekmektedir. **Terzilik Yâhûd Usûl-i Hayâtiyye** kitabı, bir elbiseyi biçip çatacak geometri bilgileriyle donanmış öğrencileri yetiştirmeyi amaçlayan ilk ders kitabımızdır.



Resim 53: Terzilik Yahûd [Usûl-i Hayâtiyye] , Eser: A.B.L., Maarif Nezâret-i celîlesinin ruhsatiyle tab' olunmuştur, Der-Saâdet, [Mahmud Beğ] Matbaası - Bâb-ı Âlî Civarında Ebû-s-suûd Caddesi'nde Numero 72, 1303, 16 s.

Dilimizde, -şimdilik- “kalıp bilgisi öğretimi” için yayımlanan ilk kitap niteliğindeki **Terzilik Yâhûd Usûl-i Hayâtiyye**, öncelikle kadın bedenine dönük temel kalıp bilgilerini aktarmaktadır. Ölçü almaktan entarinin göğüs ve etek kısımlarının kalıbını çıkarıp kesmeye ve dikmeye kadar bilgiler verilirken doğal olarak erkek giyimine yönelik, iç çamaşırı, gömlek vb. bilgilerini de içermektedir.

Dönemin yayımlanan bir iki kadın dergisinde, kadın modası üstüne, kısa bilgiler verilirken Avrupa’da moda olan giysilerin fotoğrafları, çizimleri yayımlansa da giyim kuşam bilgisi üstüne kuramsal içerikli incelemelerin çok az olduğu görülmektedir. Özellikle kadın derneklerinin açtıkları “**Terzi Atölyeleri**”nde, dikiş bilgisi ile kalıp bilgisinin öğretileceği duyurulurken bu kadın dergilerinde, bizim üstünde durduğumuz model / kalıp bilgilerine yer verilmemiştir.

2.4.3. Mustafa Refik, Kızlara Mahsûs Dikiş ve El İşleri [1890]

Sanatta yeterlik çalışmamızın bibliyografik araştırmalarına göre, Osmanlı'da, dikiş ve el işlerine, doğal olarak giyim kuşam bilgisine yönelik, -şimdilik-? ikinci yayın, İstanbul'da, Hicrî 1308 yılında [Milâdî 1890 /1891] basılan, **Mustafa Refik** imzalı, **Kızlara Mahsûs Dikiş ve El İşleri** ¹⁶⁰[1890] adlı kitaptır. Bu kitap, dikiş ve el işlerine yönelik, öncelikle malzeme bilgisine ilişkin, ilkokulu [**mektep-i ibtidai**] bitirmiş kızlarımız için yazılmış bir “**ders kitabı**”dır.

Kızlara Mahsûs Dikiş ve El İşleri kitabı, içeriğiyle dikiş ve el işlerinin temel bilgilerini kapsamaktadır : “**Dikiş Nedir?**” başlığıyla “**İplik ile İğneler**” [s.4], “**İpliğin Uzunluğu**” [s.6], “**İplik Düğümü**” [s.6], “**İğneler**” [s.7], “**İğnedanlık ve İğne Yumakları**” [s.8], “**Dikiş Yüksüğü**” [s.10], “**Sâir Nev‘**” [s.11], “**İğneyi Nasıl Tutmalı?**” [s.12], “**Dikişin Envâ’ı**” [s.14], “**Teyel**” [s.14], “**Baskı**” [s.15], “**Oyulgalama**” [s.17], “**İğne Ardı**” [s.19], “**Oyulgalama Baskısı**” [s.21], “**Çifte Dikiş**” [s.21], “**Çaprast Teyel**” [s.24], “**Kordela Nasıl Dikilir?**” [s.24], “**Balina Nasıl Dikilir?**” [s.29], “**Büzmeler**” [s.31], “**İlikler**” [s.31], “**Örmeler**” [s.38], “**Yünlü Kumaşlar Üzerindeki Örmeler**” [s.31] alt başlıkları anlatıldıktan sonra kitabın geri kalan bölümünde, önce “**Nakış**” [s.46] başlığıyla, nakış işleri anlatılmaya geçilir. Ancak bu bilgilendirme sırasında, ev hanımı olmak için gereken “**dikmenin, biçmenin**”, dikiş bilgisinin [s.47] önemi de küçük bir paragrafta vurgulanır. Ancak dikiş konusu işlenmez. Yeniden nakış türlerine ve yapılarına geçilir. Yazar, nakışları, örnek resimlerle gösterir. Nakışları, “**Triko-Örgüler**” [s.97] bölümü izler. Örgü türleri ve yapıları biçimlerinin örnek çizimlerle anlatılışını, kitabın son bölümünü oluşturan “**Firketelerle Yapılan El İşleri**” [s.106] izler.

Erkek giyimine ve dönem içerisinde yaşanan biçimsel değişikliklere yönelik bilgilere yer verilmese de kitap olarak dönemin “terzi işçiliği” anlayışının günümüz temel öğretilerinden çok da farklı olmadığını göstermektedir. Bu anlamda çalışmada, dönemin tanığı ve aktarıcılarında biri olarak ele alınmıştır. Her ne kadar bugünün

¹⁶⁰ Mustafa Refik, **Kızlara Mahsûs Dikiş ve El İşleri**, Mektep Kütüphanesi, Aded:1, Maârif Nezâreti Ruhsatıyla, İstanbul, Matbaa-i Karabet, Bâbiâli Caddesinde, 1308 [Hicrî-?-/ Milâdî-1890/1891-B.S.][Rumî-?-/Milâdî-1892/1893 -B.S.][112 sayfa].

bilgi düzeyine göre çok değerli bilgiler içermese de, döneminde terziliğe dair en temel bilgilerin bir arada toplanması açısından da değerlendirilmesi gereken bir kaynak niteliğindedir.



Resim 54: Mustafa Refik, **Kızlara Mahsûs Dikiş ve El İşleri** kitabının kapağı.

Kaynak: Bike Sağduyu Koleksiyonu.

Osmanlı'da, kız okulları için 1890 yılına değin, “**dikiş ve el sanatları**” konulu, -şimdilik- bir tek kitabın yayımlandığını bilerek model / kalıp bilgisini aktaran, elbise biçimine, dikimine ilişkin, yayın yapacak, bir uzmanın bulunmadığı gerçeğini, Mustafa Refik Bey'in anlatımlarından öğreniyoruz.

2.4.4. Terzi Muallimi Antoine Efendinin “Terzilik” Başlıklı Makale Dizisi [1895]

XIX. yüzyıl sonlarında yayımlanan MA‘LÛMÂT¹⁶¹ [1895-1903] adlı “renkli” gazetemizin / dergimizin, “HANIMLARA MAHSÛS MA‘LÛMÂT / LE MALUMAT POUR DAMES” adlı özel ekinde, “*Terzi Muallimi Antoine Efendi’nin*” yazdığı, kaynakçada makaleler bölümünde tümüne yer verilen, “**Terzilik**” başlıklı, “**resimli**”, dokuz bölümden oluşan yazı dizisi, bugün, hem giyim, hem de terzilik tarihimiz açısından özel bir kaynak konumuyla karşımıza çıkmaktadır.

Terzi Muallimi Antoine’ın, **Ma‘lûmat**’taki açıklamalarında, 15 Ağustos 1895’e değin, ülkemizde terzilik sanatı üstüne, hiçbir yayının olmadığını vurgularken **Terzilik** [1303 -1885 / 1886] kitabını da bilmediği görülmektedir.

Tanım olarak ilk kez karşılaştığımız “**Terzi Muallimi**” sıfatını imzasında taşıyan Antoine’a yazdırılan yazı dizisinin ilk bölümü, “*Terzilik / Birinci Ders – Kısa Caket / Ölçü Almak - Ölçü Almak Usulü*”, başlığını taşıyor. **Ma‘lûmât** dergisinin, yazı dizisinin başına eklediği, “*yapıtın eksiklikleri olsa da bu alanda yazılmış ilk çalışma*” olduğunun vurgulandığı bu dizinin yayımlanış gerekçesi, Osmanlı’daki giyim kuşam tarihine, terzilik bilgisine ilişkin önemli ayrıntılar içeriyor. Dokuz bölümden oluşan tümüyle dikiş bilgisine ilişkin ilk temel bilgileri içeren yazılar, doğal olarak doğrudan erkek giyimine yönelik olmasa da tekstil tarihimiz açısından oldukça önemlidir.

¹⁶¹ Ma‘lûmât / Journal Illustré Turc “Malumat” / Illustration Turque “Malumat” / Menâfi‘-i Mülk ü Devlete Hâdim Haftalık Musavver Ma‘lûmât / Gazeteci Ma‘lûmâtçı Baba Tahir Bey’in yönetiminde, ilk sayısı 23 Mayıs 1895’de çıkan, toplamda 423 sayı [20 Ağustos 1903] yayımlanan bir aktüel mecmua/gazetedir.

2.4.5. Azize Haydar - M. Bedri, Külliyyât-ı Nefise'den Küçük Dikişler [1910]

“*Bi-l-cümle inâs mekteplerine mahsûstur*” tümcesi, dış kapağında olan, Külliyyât-ı Nefise'den Küçük Dikişler¹⁶² adlı kitap da “*bütün kız okullarına mahsus*” olarak yazılmış bir ders kitabıdır. Dikiş ve el işleri konusunu işleyen bu ders kitabı, öğrencilere, temel kavramlarla ilk bilgileri aktaran bir rehber niteliğindedir.

Yazarların, “**1.Kitap**” olarak tanımladıkları yapıtı inceleyince, “**El Hünelerinin Başlangıcı**” [s.8] ile “**Dikiş Makinası**” [s.48] başlıklı iki ana bölümden oluştuğu görülmektedir. “**El ile Dikiş**” [s.9], “**Dikiş Sandalyesi**” [s.10], “**İğneler**” [s.11], “**Makaslar**” [s.12], “**Yüksükler**” [s.13], “**İğnede İplik Uzunluğu**” [s.14], “**Dikiş İçin Ellerin Vaziyeti**” [s.14], “**Kumaşa İğne Batırma Usulleri**” [ss.15-24], “**Kenar Dikişleri**” [s.25], “**İki Kat Dikiş yahut Fransız Dikişi**” [s.28], “**Kırma Dikişler**” [s.29], “**Baskı - Basdırma Dikişi**” [s.32-33], “**Kumaşa Şerit Dikmek**” [s.34], “**Çamaşırların Kenarlarına Kordela Dikmek**” [s.35], “**İlik Yapmak-Elbise İlikleri Yapmak**” [ss.38-40], “**Tireden Düğmeleri Dikmek**” [s.41], “**Çamaşırı Tezyin Etmek İçin Lâzım Gelen Dikişler**” [43-47] başlıkları, kitabın ilk bölümünün konularıdır.

1886 yılından beri Osmanlı'da kullanılan, bir çeyiz eşyası olarak da ayrı bir yeri olan “**Dikiş Makinası**”nın çeşitleriyle tanıtıldığı [ss.48-51] ikinci bölümde ise, makaradan iğneye geçen ipliğin kumaştan geçip mekikten gelen iplikle birleşimiyle dikişin gerçekleştiği belirtilirken [ss.52-54] “**Mekik**” türleri ve doğal olarak da makine dikişinin özellikleri anlatılır.

“**Makinanın Temiz Tutulması**” [s.55], “**Makine İğneleri**” [s.56] üstüne bilgi verildikten sonra kitabın sonunda, öğrencilere, “**İşçinin Sıhhati**” [ss.57-59] konusunun önemi vurgulanır. İçeriğinde, erkek ya da kadın giyimine yönelik model ve kalıp bilgisi olmasa da, Osmanlı'da giyim kuşam bilgisinin gelişimini görmek, kaynakları tanımak açısından bu kitabın önemli bir yayın olduğu anlaşılıyor.

¹⁶² Azize Haydar - M. Bedri, **Külliyyât-ı Nefise'den Küçük Dikişler**, [Birinci Kitap], “*Bi-l-cümle inâs mekteplerine mahsûstur*”, Tefeyyüz Kütüphanesi, Kostantiniyye, Matbaa-i Ebuzziya, 1329 [Hicrî-?-/Milâdî-1910 / 1911-B.S.][Rumî-?-/Milâdî-1913/1914 -B.S.].[64 s.].

2.4.6. Behire Hakkı, **Biçki Nazariyât ve Kavâidi -I-II-III - [1913, 1914]**

Osmanlı'da, yaşadığı yıllara, koşullara bakarak giyim kuşam bilgisi açısından, en ilginç ve en önemli çalışmaları, yayınları, Behire Hakkı Hanım [-?- / 1940-?-] gerçekleştirmiştir. 24 Temmuz 1908'de, Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte Osmanlı'da yükselen feminizmin / kadın hareketinin de etkisiyle, öncü Türk kadınları arasında çok özel bir yeri olan, bugüne değin kimliği ve çalışmaları üstüne doğru dürüst bir araştırmanın yapılmadığı için yeterli bilgilerimizin olmadığı Behire Hakkı Hanım, yaşamöyküsüyle, gerçekleştirdikleriyle hepimize örnek bir büyüğümüzdür.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte, “**biçki kuramının ve kurallarının**” öğretilmesi için Behire Hakkı Hanım'ın yazdığı, **Biçki Nazariyât ve Kavâidi [1913, 1914]** adlı üç ciltlik kitap, giyim kuşam bilginin gelişimine, terzilik mesleğine, çok önemli katkılarda bulunan bir yayındır. Çünkü bu kitap, Behire Hakkı Hanım'ın ifadesiyle, biçki kuramı ve kuralları” üstüne, ülkemizde yazılan ilk kitaptır.

Behire Hakkı Hanım, üç ciltlik, **Biçki Nazariyât ve Kavâidi** adlı kitabını yazmakla yetinmeyecek, terzilik mesleğinin öğretimini amaçlayan, uzun yıllar bir meslek okulu konumuyla çalışan **Türk Kadınları Biçki Yurdu**'nu¹⁶³ da **10 Temmuz 1329 / 1913**'de kuracaktır. Bugün, yaşamöyküsü üstüne çok az bilginiz olan Behire Hakkı Hanım üstüne, özel bir inceleme ve araştırma ile karşılaşmıyoruz.

Behire Hakkı Hanım'ın, 10 Temmuz 1913'de, İstanbul'da, Taş Mektep'te kurduğu **Türk Kadınları Biçki Yurdu**'nun¹⁶⁴ dışında, “*İstanbul'da merkezden gayri Üsküdar'da, Fatih'te, Beşiktaş'ta, Bayezit'te dört tane Biçki Yurdu vardır.*

¹⁶³ “*Hayatta Muvaffak Olmuş Türk Kadınları*”, Resimli Ay Mecmuası, Teşrin-i Sâni [Kasım-B.S.] 1927, 4. Cilt, No. 9 - 45, 24-27 s.

¹⁶⁴ “*Türk Kadınları Biçki Yurdu / İstanbul'un yegâne Biçki ve Dikiş Akademisidir. Her zaman kayd olunabilir. Atelyesi şehrimizin en mükemmel ve en zarîf terzihanesidir. İstanbul - Çarşıkapı: Tramvay Caddesi – Telefon: 17 37 - Taşra ve müessesât için toptan sipariş kabul olunur. İnci, 1 Kanûn-ı evvel 1335 [1919], No.1, Arka dış kapak.*

İzmir’de dört, Ankara’da bir, Konya’da üç, Gazi Ayıntap’ta, Kilis’te, birer Biçki Yurdu” açıldığı bilinmektedir.¹⁶⁵ Meslek eğitimini, öğretimini çok ciddiye alan Behire Hakkı Hanım’ın, kurduğu ve bir okul olarak çalışan **Türk Kadınları Biçki Yurdu**’ndan mezun olanları, bir “*cemiyet*” çatısı altında toplayarak, onların başarılı olmaları, örnek olmaları, için büyük çaba harcadığı görülmektedir.¹⁶⁶ *Türk Kadınları Biçki Yurdu Mezunları Cemiyeti Nizâm-nâme-i Esâsisi*¹⁶⁷ [1919], bu çabanın somut belgesi olarak duruyor.

Soyadı yasasının 1934 yılında kabulü sonrasında, **CENDEY** soyadını alan Behire Hakkı Hanım’ın, eşinin büyük desteğiyle, 10 Temmuz 1913’de, birlikte kurdukları **Türk Kadınları Biçki Yurdu**’nu, eşinin ölümü ve kendisinin de rahatsızlığının çalışmasını engellemesi nedeniyle, 1937 yılı Nisan ayında kapatmak zorunda kalmıştır.¹⁶⁸

Kısaca da olsa Behire Hakkı Hanım’a ilişkin ediniz aktardığımız bu bilgilerden sonra, Osmanlı genç kızlarına, kadınlara, terzilik bilgisini kuramsal ve uygulamalı olarak öğretmek amacıyla hazırladığı, **Türk Kadınları Biçki Yurdu**’nda / **Yurtları**’nda da ders kitabı olarak kullanılan **BİÇKİ NAZARİYAT VE KAVÂİDİ -I-II-III - [1913,1914]** adlı, üç ciltten oluşan yapıtını kısaca tanıtmak yararlı olacaktır.

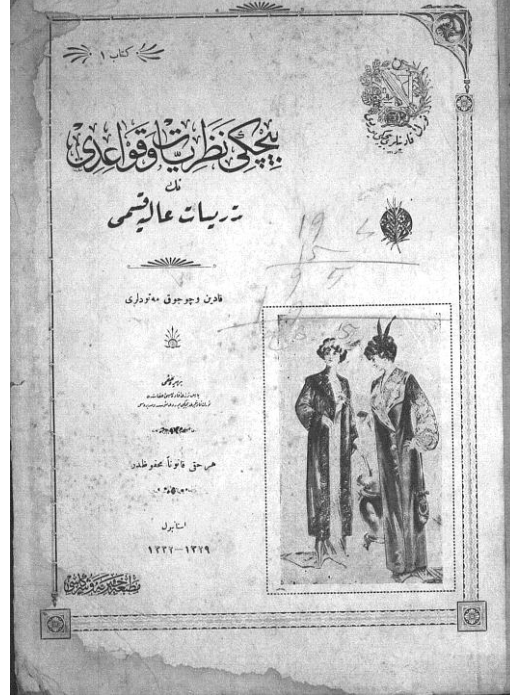
¹⁶⁵ *Türk Kadınları Biçki Yurdu’nun Teşkilât-ı Esâsiyye ve Ta’limât-nâme-i Dâhiliyyesi*, 4 s.

¹⁶⁶ Güldane Çolak-Lâle Uçan, “*Behire Hakkı*”, *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Basında Kadın Öncüler*, İstanbul, Heyamola Yayınları, 2008, 51-53 s.

¹⁶⁷ *Türk Kadınları Biçki Yurdu Mezunları Cemiyeti Nizâm-nâme-i Esâsisi*, *nizâm-nâme-i mahsûsuna tevfi ken fi 24 Temmuz 1335 tarihli beyân-nâme ile Dahiliye Nezâret-i celîlesine ihbâr-ı keyfiyet edilmiştir*, İstanbul, 1335[1919], 16s.,

¹⁶⁸ “*Türk Kadınları Biçki Yurdu*”, *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1937, 4 s.

2.4.6.1. Biçki Nazariyât Ve Kavâidinin Tedrisât-ı Âliye Kısmı / Kadın Ve Çocuk Metodları [1913]



Resim 55: Behire Hakkı, *Biçki Nazariyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Âliye Kısmı / Kadın ve Çocuk Metodları*, Türk Kadınları Biçki Yurdu, Kitap: 1, İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1329 / 1332 [1913], Kapak Resmi.

Resimli Ay Mecmuası'nda yayımlanan söyleşinden edindiğimiz bilgilere göre, Paris Terziler Akademisi'nden mezun olan "*Osman Zeki Paris'te tahsilden avdet etti. Ondan az bir zaman ders alarak bu eksikliğini telâfi edebilirsin*" diyerek [!] eşi İsmail Hakkı Bey'in desteğiyle, "**dikiş bilen**" Behire Hakkı Hanım'ın yaptıkları, bizleri şaşırtırken "*eksikliklerin telafisinin*" de "*az bir zaman ders alarak*" yapılmadığını¹⁶⁹ gösteriyor.

¹⁶⁹ B.Hakkı Hanım'ın ders aldığı Osman Zeki için II. Bölüm'ün sonunda, **Osmanlı'da Modern Erkek Terziliği ve İlk Erkek Terzilerimiz** adlı, altbaşlıkta gerekli bilgiler bulunmaktadır.

Beden - Göğüs Genişliğinin Yarısı - Numeroları		40	42	44	46	48	50	52	54	56	58	60	62
Beden ve Aksâmı	1 - (Hatt-ı Esas) Ensedene Kalça Başına Kadar	45.5	48	49	49.5	51	52	53	54	54.5	55	55	55.5
	2 - (Kavadora) Yüksekliği - Koltuk Altından Kalça Başına Kadar	20.5	22	21.5	21	21	21	21	21.5	21	20.5	20	19.5
	3 - (Arka)nın Uzunluğu - Ensedene Bele Kadar	35	37.5	38	38.5	39	39.5	40	40.5	41	41	41	41
	4 - (Omuz) Genişliğinin Yarısı	14	14.5	15	15.5	16	16.5	17	17.5	18	18.5	19	19.5
	5 - (Kavador) Arkanın Ortasından Koltuğunun İlerisine Kadar	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35
	6 - (Meme)lerin Yüksekliği - Ensedene Meme Başına Kadar	29	31	32	33	34	36	36.5	37	38	38.5	39	40
	7 - (Ön Bel)in Uzunluğu - Ensedene ve Önden Belin Ortasına Kadar	49	51.5	52	53	54.5	57	58	59.5	60	61	61	61
	8 - (Kemer) - Bel Genişliğinin Yarısı	26	27	28	29	30	31	33	37	39	41	44	45
	9 - (Beden) - Göğüs Genişliğinin Yarısı	40	42	44	46	48	50	52	54	56	58	60	62
	10 - (Yaka)	15	15.5	16	16.5	17	17.5	18	18.5	19	19.5	20	20.5
	11 - (Kol) Uzunluğu - Bütün Uzunluğu	68	69	70.5	72	74	76	77	78	79	80	81	82
	(Kol) Uzunluğu - Kol Başından Dirseğe Kadar	43	44	45	45	47	48	49	50	51	52	52.5	53
12 - (Basen) Kalça Genişliğinin Yarısı	42	44	46	48	50	52	55	57	59	61	64	66	
Manokenler Bu Numerolara Göre İntihâb Olunur		36	38	40	42	44	46	48	50	52	54	56	58

Resim 56: Kadın Ölçü Cetveli.

Kaynak: Biçki Nazariyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Âliye Kısmı, 11 s.

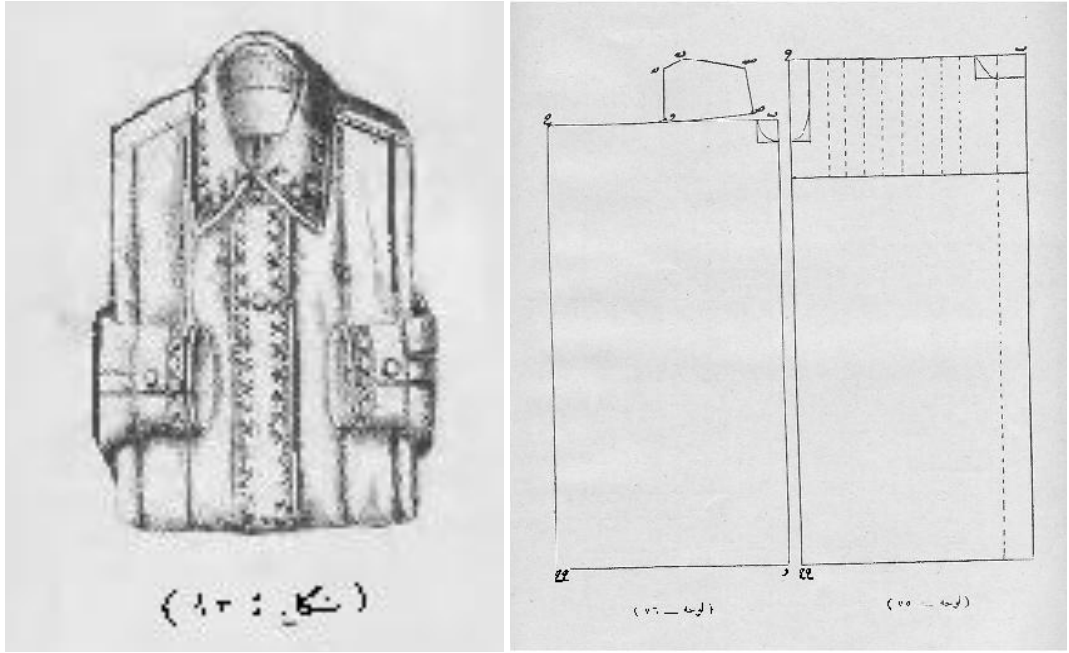
Behire Hanım, **Biçki Nazariyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Âliye Kısmı**'nın önsözünde¹⁷⁰, bu kitabının, “**biçki dikiş kuramına ilişkin**” yazılmış “**ilk eser**” olduğunu vurgular. Yine bu kitabının “**esâsını**”, Paris Terziler Akademisi'nin, kurucusu-? ve öğretmeni, F.Ladeveze'in, *Ladeveze Kadın ve Çocuk Metodları* kitabının oluşturduğu anlaşılmaktadır.

“*Yüksek / üst düzeyde öğretime*” yönelik, iyi derecede dikiş bilenlere seslenen, toplamı 150 sayfa olan **Biçki Nazariyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Âliye Kısmı**'nın hemen tüm içeriğini “*Kadın ve Çocuk Metodları*”na ilişkin, bilgiler oluşturur. Bu bilgiler arasında erkek giyimine yönelik, “*Erkekler İçin / Kürk Kabı*” [ss.88 91] başlıklı bölüm dikkatimizi çekiyor. Erkek giyimine yönelik açıklamalı kalıp ve teknik bilgi özelliği açısından bu bölüm dönemin erkek giyimine yönelik kaynak taramaları içerisinde önemli bir yazılı bilgi, döküman niteliği taşımaktadır. Ayrıca, “*Ladeveze cetvelleri Fransız kadınları için tertib edildiğinden gerek kemer gerek aksâm-ı sâirecede biz şark kadınları için bazı farklar görüldüğünden bünyelerimizin tarz-ı teşekkülüne nazaran buna müşâbih yeniden bir cetvel tanzîm etmek icâb ediyor...*” diyerek bu düşüncesini gerçekleştirecek **Türk Kadınlarının Ölçü Cetveli**'ni hazırlayacaktır.

¹⁷⁰ “*Arz-ı Merâm*”, Biçki Nazariyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Âliye Kısmı, 3 s.

2.4.6.2. Biçki Nazariyyât Ve Kavâidinin Tedrisât-ı İbtidâiyye Kısmı / Çocuk, Kadın Ve Erkek Metodları [1914]

Behire Hakkı Hanım'ın, 1914 yılında yazdığı ikinci kitap, içeriğiyle, biçki ve dikişe yeni başlayanlara, öğrencilere seslenir. Öncelikle **Türk Kadınları Biçki Yurdu**'nda ders kitabı olarak kullanılan bu kitabın kapağında, "**Çocuk, Kadın ve Erkek Metodları**"nı içerdiği belirtilmiştir. Kapaktaki bu açıklamayı, "*bütün kız okullarında öğretimi Eğitim Bakanlığınca uygun bulunup kabul edildiğini*" belirten "**Umûm İnâs Mekteplerinde Tadrîsi Maârif Nezâret-i Celîlesince Tensîb ve Kabûl Edilmiştir**" tümcesi izlemektedir. Doğal olarak bu cümlenin varlık nedeni olan, kitabın, "*Genel Eğitim Bakanlığı Telif ve Tercüme Kütüphanesi'nin 6. kitabı*" olarak basıldığını belirleyen bir açıklama, kapağının sağ üst köşesinde yer alıyor: "**Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Te'lîf ve Tercüme Kütübhânesi, Aded: 6**".



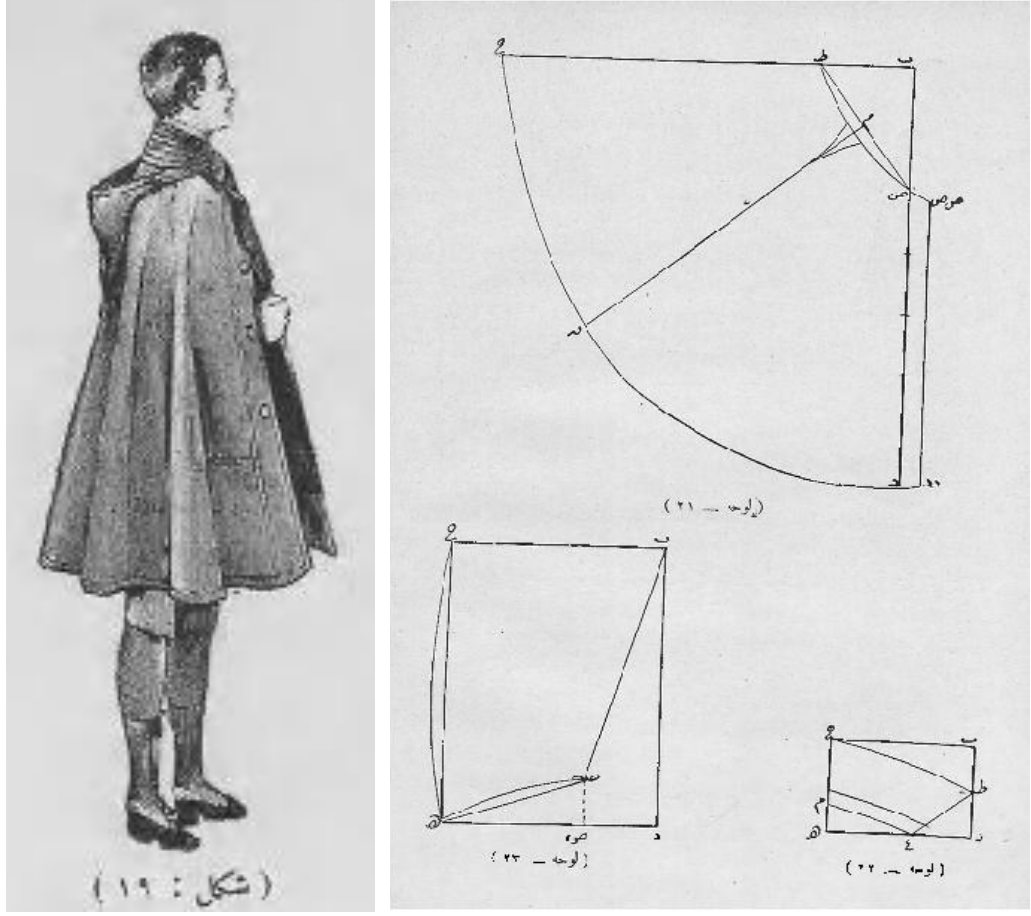
Resim 57: Erkek Geceliği ve Kaldığı – Behire Hakkı, Erkek Geceliğinin Metodca Kadın Geceliğinden Farklı Olmadığını Vurgular.
Kaynak: Biçki Nazariyyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı İbtidâî Kısmı, 169 – 170 s.

Bu bilgilerden sonra, **Biçki Nazariyyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı İbtidâiyye Kısım** adlı, ikinci kitabının içeriği; “**Birinci Kısım / Dikiş**” [ss. 6-24], “**İkinci Kısım / Tamir ve Örucülük**” [ss. 25-28], “**Üçüncü Kısım / Ev Eşyası**” [ss. 29-38], “**Dördüncü Kısım / Çocuk Takımları / Çocuk Elbisesi**” [ss. 40-71], “**Beşinci Kısım / İç Çamaşırları – Muhtelif Tarz ve Biçimde Donlar – Muhtelif Tarz ve Biçimde Gömlekler**” [ss. 72-115], “**Altıncı Kısım / Dış Çamaşırları – Mintanlar – Entariler ve Hırkalar – Göğüslük ve Önlükler**” [ss. 116-197] ana başlıklarıyla altı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde, dikişin en temel bilgilerini, gerekli araç gereçleri, bugün unutulmuş giysi onarımını, örucülüğü, yatak ve sofraya takımlarını, iç ve dış kundak takımlarını, küçük çocuk entarisinden hırkasına, çocuk takkesinden göğüslüğüne, çocuk, kadın ve erkek donlarına, erkek ve kız çocuk gömleğinden dekolte ve ampir gömleğe, esnaf mintanı, yeleği, kolalı gömlek ile “ilmiye” mintanı, hırka çeşitlerinden kadın ve erkek geceliğine, ev hanımı ve hizmetçi önlükleriyle erkeklerin iş gömleğine değin bilgiler, kalıp / patron, çizim ve resimlerle örnekleyerek anlatılmıştır.

Kitap, erkek giyimine yönelik çizim, kalıp ve teknik açıklamalara yer verdiği için dönemin değışen biçim anlayışına ışık tutan bir kaynak niteliği de taşımaktadır.

2.4.6.3. Biçki Nazariyyât Ve Kavâidinin Tedrisât-ı Tâliye Kısım / Çocuk, Kadın Ve Erkek Metodları [1914]

Behire Hakkı Hanım’ın üçüncü kitabı, biçki kuramının ve kurallarının “**Tedrisât-ı Tâliye Kısım**”nı içeriyor. Osmanlıca’da, “**tâliye**” sözcüğü, kurulan tamlamaya göre, “*bir şeyin arkası sıra giden, ikinci derecede, sırada, bağlanan, bağlı olan, izleyen*” anlamlarını karşılamaktadır.

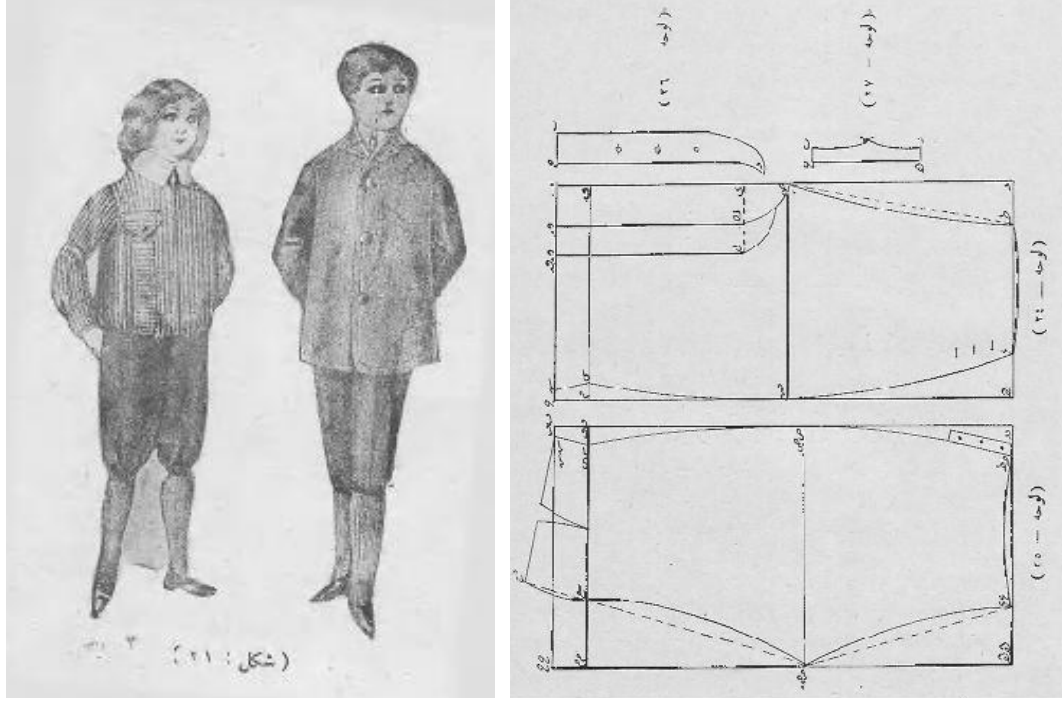


Resim 58: Erkek Çocuk Pelerini ve Kalıbı.

Kaynak: Biçki Nazariyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Tâliye Kısmı, 77-78 s.

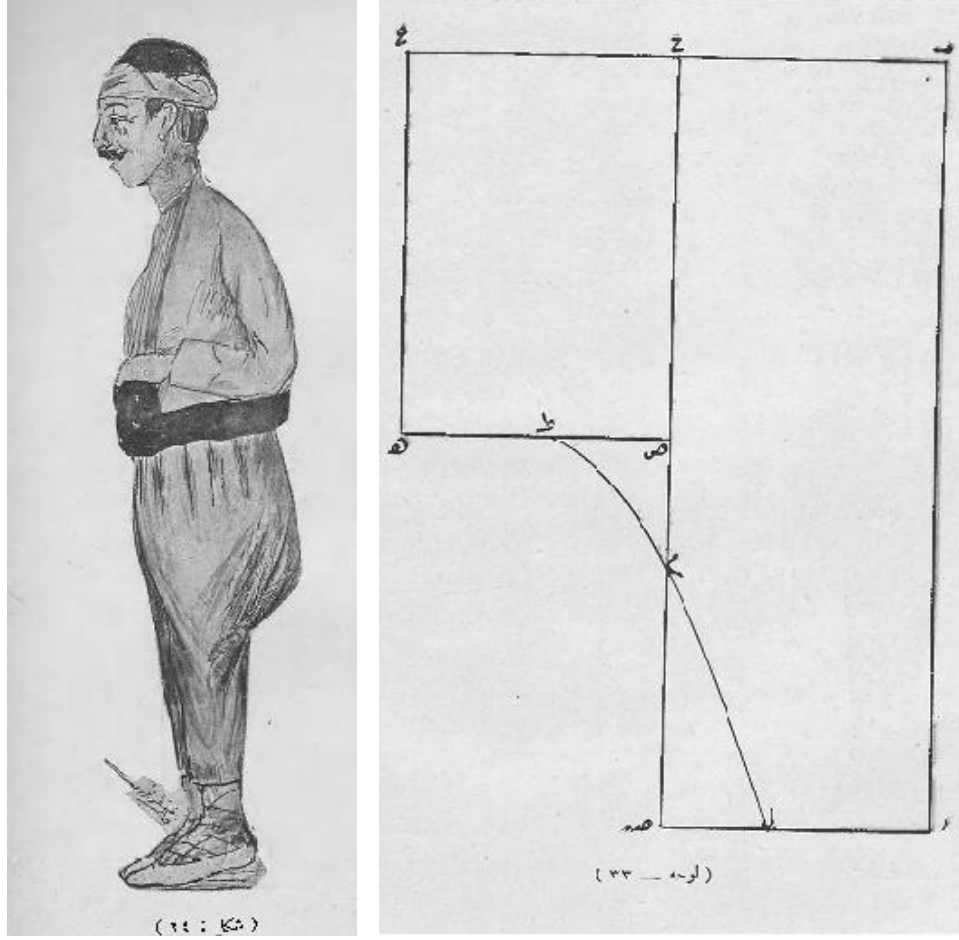
Beş “kısım”dan oluşan **Biçki Nazariyyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Tâliye Kısmı / Çocuk, Kadın ve Erkek Metodları**’nın içeriği ve konu başlıkları tanımak gerekirse; “**Birinci Kısım**”ı [ss. 3-79], “**Genç Kız ve Kadın Elbisesi**” konusunu içeriyor. “**İkinci Kısım**” [ss.80-93] “**Erkek Çocuk Elbisesi**”, “**Üçüncü Kısım**” [ss.94-114] ise “**Erkek Elbisesi**”başlıklarıyla, tümüyle erkek giyimini kapsıyor. Çalışmamız açısından değerlendirildiğinde, Osmanlı’da, erkek giyiminin, giysi türlerine göre tasarım, model, kalıp bilgisi çerçevesinde, ilk kez ayrıntıyla anlatıldığı görülmektedir: “**Kısa Çocuk Pantolonu**” [ss.80-83] , “**Top Pantolonu**” [ss.84-86], “**Bahriye Bluzu**” [ss.87-89], “**Düz Bluz**” [ss.90-91], “**Bluz Kolu**” [ss.92-93] , “**Köylü Potur ve Dizliği**” [ss.94-96], “**Salta**” [ss.97-98], “**Haydari**” [ss.99 -102], “**Aba**” [ss.103-105], “**Kürk Kabı**” [ss.106-111], “**Erkek Hırkası**” [ss.9112-114],

kalıplarıyla, örnek çizim ve resimlerle ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Beden ölçüleri ya da beden numarası verilerek erkek giysilerinin patronlarının nasıl çıkarılacağı çok anlaşılır bir dille öğretilmeye çalışılmıştır.



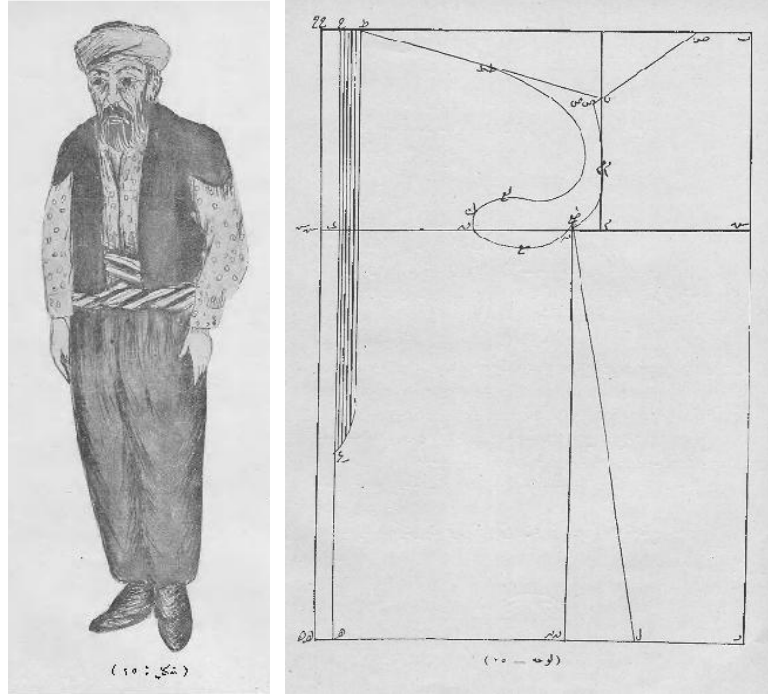
Resim 59: Erkek Çocuk Elbisesi – Kısa Çocuk Pantolonu ve Kalıbı
Kaynak: Biçki Nazariyyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Tâliye Kısmı, 81 - 83 s.

Biçki Nazariyyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Tâliye'nin “Dördüncü Kısım”ını, **“Triko Elbise”** [ss. 115-138] başlıklı bölümü oluşturuyor. **“Beşinci Kısım”**da ise, **“Mütâlaât-ı Umûmiyye”** başlığıyla **“genel bilgiler”**i kapsayan, patronun astar üzerine uygulanışı, manken ve astarın provası, kumaşın kesilmesi, prova ve dikiş, elbise hakkında açıklamalarla, görüşlerle sonlanıyor.



Resim 60: Erkek Elbisesi – Köylü Potur ve Dizliği ve Kalıbı.
Kaynak: Biçki Nazariyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Tâliye Kısmı, 95- 96 s.

Behire Hakkı Hanım'ın üç ciltlik kitabını inceleyip değerlendirdiğimizde, 1910'lu yılların Osmanlı ülkesinde, bütün Avrupa'ya terzilik bilgisiyle egemen olan, **Paris Terziler Akademisi**'yle, baba F. Ladeveze ve oğul A.Ladeveze'in kitaplarını, Türkçemizde ilk kez tanıştıran bir öncüdür.



Resim 61: Erkek Elbisesi – Haydari ve Kalıbı
Kaynak: Bıçki Nazariyat ve Kavâidinin Tedrisât-ı Tâliye Kısmı, 100-102 s.

2.4.7. Terzilere Rehber, “Ladevez Bıçki Usûlü”¹⁷¹ [192-?-]

Elimizdeki kaynaklara ve araştırmalarımıza göre, -şimdilik- Tanzimat’tan Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar kapsamı tümüyle erkek giyimine, erkek terziliğine ilişkin, kuramsal içerikte, özgün bir yayımlarımız olmadığı görülmektedir. Hazırlanış süreci açıkça bilinmeyen, üzerinde baskı tarihi olmayan, ancak Cumhuriyet’in ilk yıllarında, 1924-1928 arasında yayımlandığını düşündüğümüz, Osmanlıca yazılmış, içeriği tümüyle erkek giyimine yönelik, İzmir’de yayımlanan [-?-], çeviri bir kitap karşımıza çıkmaktadır: F.Ladeveze, **TERZİLERE REHBER**, “Ladevez Bıçki Usûlü”, Eserin Mütercimi: La Mode Terzihânesi Sahibi, Paris Terziler Akademisinden Diplomalı M. Es’ad, İzmir, Anadolu Matbaası, [İçkapak], İstanbul, Milliyet Matbaası [Dışkapak], Tarihsiz [?], 136 s.

¹⁷¹ F. Ladevéze, **TERZİLERE REHBER**, “Ladevez Bıçki Usûlü”, Eserin Mütercimi: La Mode Terzihânesi Sahibi, Paris Terziler Akademisinden Diplomalı M. Es’ad, İzmir, Anadolu Matbaası [İçkapak], İstanbul, Milliyet Matbaası [Dışkapak], Tarihsiz [?], 136 s. / ÖZEĞE: 20755; MİLLÎ KÜTÜPHANE:1947-B-210.

Terzilere Rehber, basım tarihimiz açısından da ilginç bir örnek !... Kitabın baskı tarihi yazılmadığı gibi içkapaktaki basım bilgileriyle dış kapaktaki basım bilgileri de farklı !...

Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarında, Behire Hakkı Hanım'ın da yolundan gittiği F. Ladeveze'in, erkek terzilerine yönelik kitabı, Türkçemize kazandıran M.[Mustafa] Es'ad Bey de bugün çok yakından tanınmamaktadır. İzmir'den Paris'e gidip Terziler Akademisi'nden diploma alan ve öğretmeni F. Ladeveze'in **Terzilere Rehber** adlı kitabını dilimize kazandıran M.Es'ad Bey'in, İzmir'de **La Mode** adlı işyerinde, İzmirli'lere hizmet sunduğu, İzmir Terziler Mektebi'nin de öğretmenlerinden birisi olduğu, hem çevirdiği kitaba yazdığı "**Mütercim'in İfâdesi**"nden hem de "**İzmir Terzi Mektebi**" üzerine yapılan araştırmalardan öğrenilmektedir.



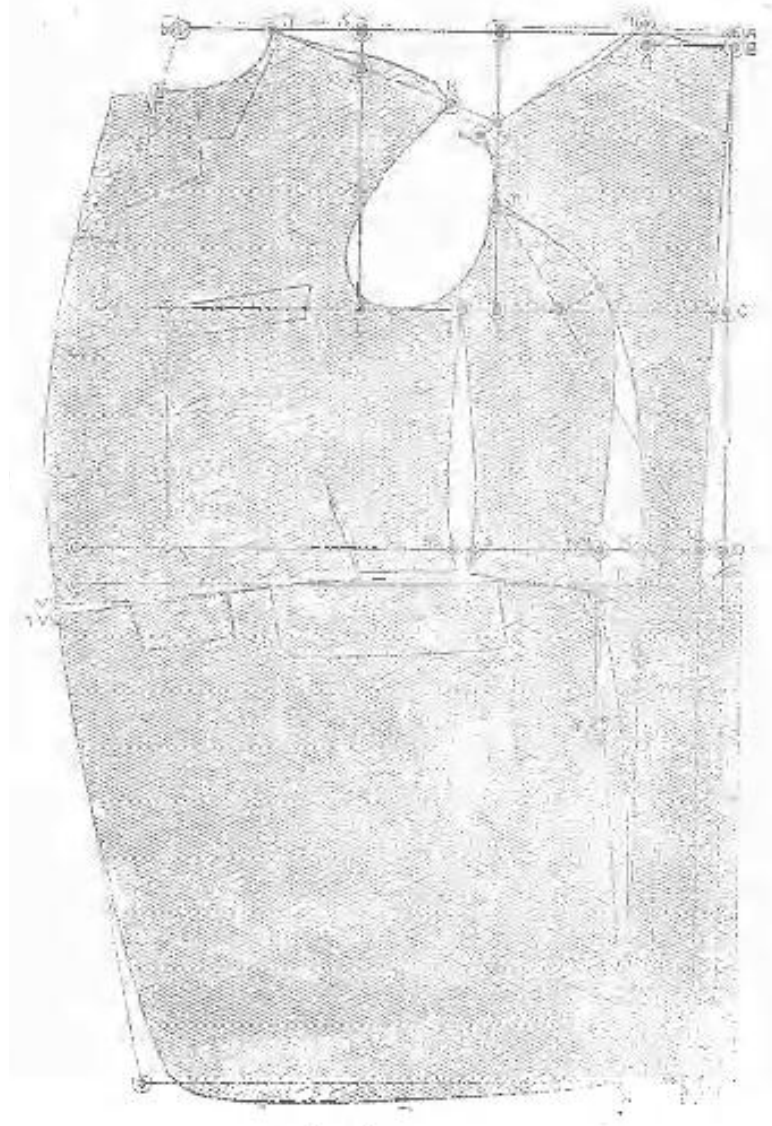
Resim 62:–İÇKAPAK- Terzilere Rehber /“Ladevez Biçki Usûlü”,
Dünyanın bütün lisânlarına tercüme edilmiş Paris'in en meşhûr ve nâm-dâr Terzi Mekteplerinde tadrîs edilen “METHODE” kitabından aynen nakl olunmuştur.
[Fotoğraf] Eserin Mütercimi: M.Es'ad, / Mütercimi: [La Mode] Terzihânesi Sahibi Paris Terziler Akademisi'nden Diplomalı M. Es'ad, İzmir - Anadolu Matbaası.
Kaynak: Bike Sağduyu Koleksiyonu.

İzmir’de, Paris Terziler Akademisi üyesi, Zaman Terzihanesi sahibi Ahmet Şükrü Bey’in öncülüğüyle, 1 Eylül 1924’de açılan, ülkemizde, erkek terziliği öğretiminin verildiği ilk eğitim kurumu olan **İzmir Terzi Mektebi**’nin, öğretiminin gündüzlü ve yatılı olarak üç yıl olduğu, 1926 yılında, örneği günümüze ulaşamayan [-?-], **Biçki Mecmuası** adıyla bir dergi çıkardıkları bilinmektedir.¹⁷²

Üzerinde baskı tarihi bulunmayan, içkapağında, “*Dünyanın bütün lisânlarına tercüme edilmiş Paris’in en meşhûr ve nâm-dâr terzi mekteplerinde tedrîs edilen “Metod” kitabından aynen nakl olunmuştur*” açıklaması yazılı **Terzilere Rehber** kitabının bir ders kitabı olduğunu bilerek içeriği değerlendirilmelidir.

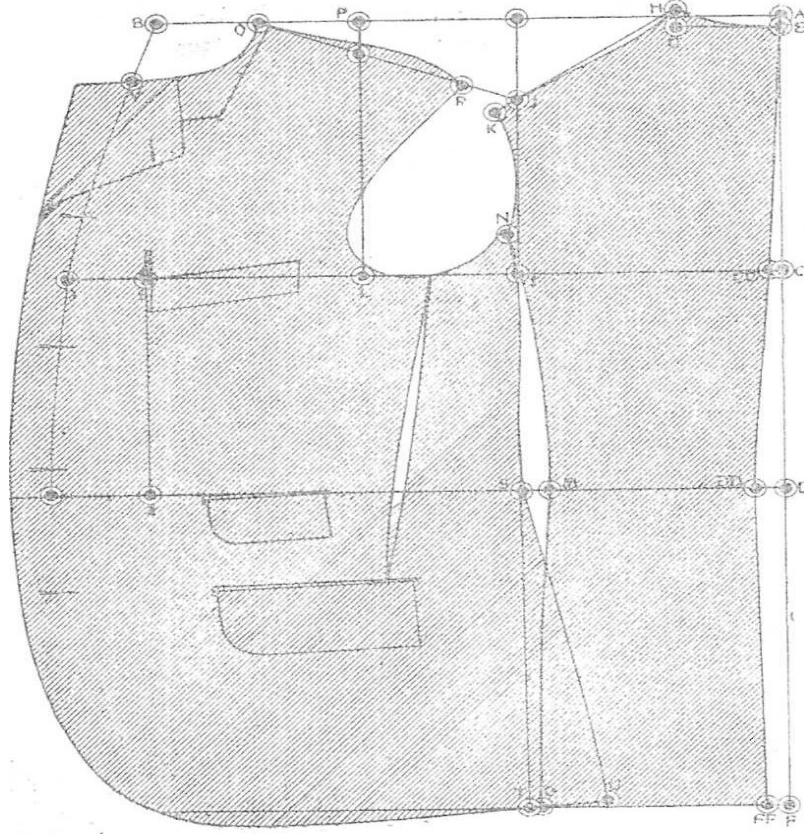
Terzilere Rehber’in başına M.Es’ad Bey’in yazdığı “*Mütercim’in İfâdesi*” başlıklı sunuşu, kitabın yazarı F. Ladeveze’in önsözü, “*Muharririn Mukaddimesi*” izliyor. “**Birinci Kısım**”, “*işbu kısımda [4] ölçülü biçki usûlleri bütün tafsilât ve teferruât ile gösterilmektedir*” başlığı altında, “**Bonjur**” ceketinin kalıbının hazırlanışında izlenecek aşamalar, “**1- Boy ve umûmî uzunluk 2- Omuz genişliği ve kol boyu 3- Göğüsün yarı kabarıklığı 4- Belin [Kemerin] yarı kabarıklığı**” [ss. 6-7] bilgileri değerlendirilerek teknik çizimle gösteriliyor.

¹⁷² Mehmet Karayaman, “*İzmir Terzi Mektebi*”, *Acta Turcica- Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Temmuz 2009, sayı : 2 / 2, 1-14s. / “**Mustafa Esad-La Mod, İzmir Kemeraltı’nda Hacı Hasan Otel, No: 61**”, 2 s. Mustafa Esad [AS] Bey’in, Ankara’nın başkent oluşu ve diplomatik temsilcilerin burada toplanışı nedeniyle, Ankara’ya taşınıp başkentte çalıştığını ve **Terzilere Rehber** kitabından da çok zarar ettiğini öğreniyoruz: Bkz. Şükrü Baysal, y.a.g.e., 63 s.



Resim 63: Bonjour Ceket Kalıbı.
Kaynak: Terzilere Rehber, 7 s.

Kalıp çıkarılırken kullanılan aşamalara uyularak “**Redingot**” [ss. 8-9], “**Frak**” [ss. 10-11], “**Jaket**”[ss. 12-13], “**Pardesü**”[ss. 14-15], “**Yelek**”[ss. 16-19] uygulamaları, kısa açıklamalarla, örnek kalıp çizimleriyle anlatılıyor. Yelek konusu işlenirken de üst bedenlerinde çarpıklıklar, sakatlıklar bulunan vücutlardaki uygulamaların ölçü bilgisiyle birleştirilerek örneklendiği [ss. 20-25] görülmektedir.

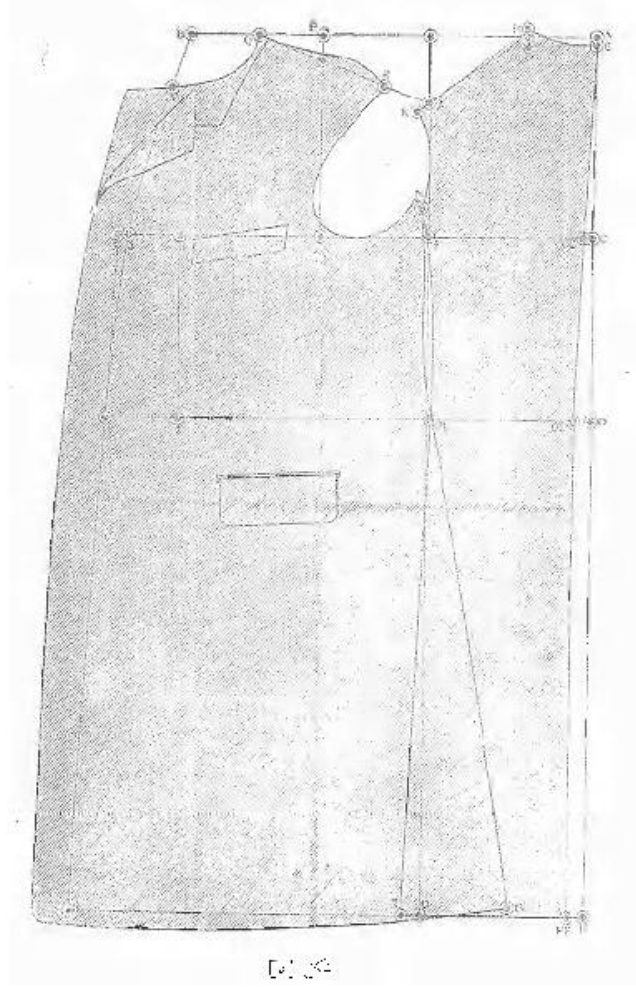


Resim 64: Erkek Ceket Kalıbı
Kaynak: Terzilere Rehber, 13 s.

Terzilere Rehber'de bu bilgilerden sonra, modellerin parçalarının ayrıntıyla değerlendirildiği “dersler” başlıyor. “**İlk Ders**”, ceket ölçü tablosunun, “**Düz Teşkilât Ölçülerinin**” [s.25] tanıtımından sonra, “**Bonjur**” modelinin “**arka taslağı**”nın çizim üzerinde anlatılmasıyla [ss. 26-27] başlıyor. “**İkinci Ders**”de, “**küçük yan taraf taslağı**”nın uygulaması, yine çizimlerle örneklenecek [ss. 28-30] aktarılıyor. Önü çok yuvarlak / az yuvarlak, bir ve iki düğmeli, “**Düz Bonjur**” modeliyle “**Orsay Bonjuru**”nun çizimlerinin ölçülere göre yapılışı, kalıbının hazırlanması, ayrıntılarla [ss. 31-39] açıklanıyor. Ayrıca, “**Bonjur**” modelinin “**şişman bedenler**” için hazırlanışı da örnek çizimleriyle [ss. 40-43] anlatılıyor.

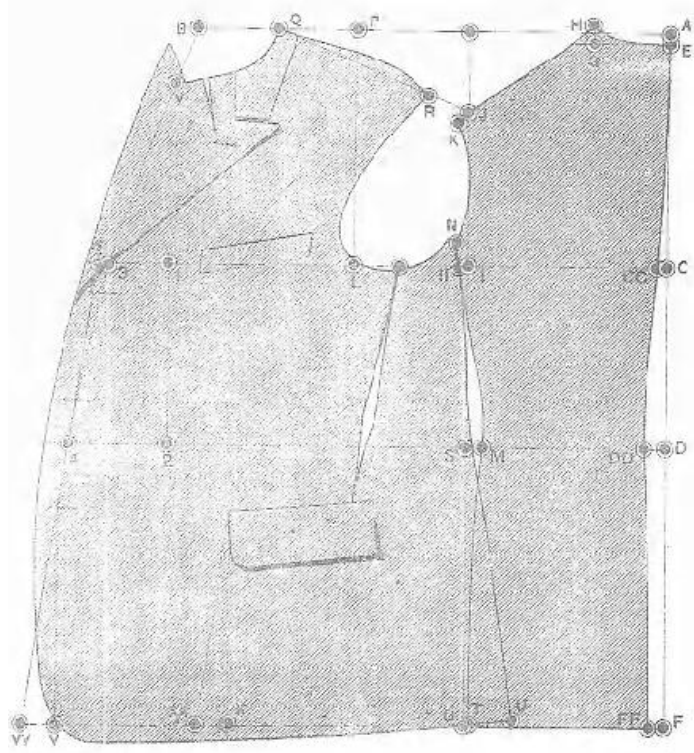
Bonjur modeli için verilen ayrıntılar, özellikle “etek” parçalarının uygulamasına ilişkin yeni bilgilerle, “**Frakın Eteği**” [s.44] , “**Bonjurun Eteği**”

[s.45], “**Pardesü Atay Eteği**” [s.46] hakkında bilgiler veriliyor. Bu bilgileri, “**Kollar**” üstüne, taslak ve temel kalıp çizimleriyle örnekleyerek farklı üst beden giysilerinin kollarının yapımı [ss.47-51] gösteriliyor. Kolların yapılışını ise “**Yakalar**” [s.52] izliyor.



Resim 65: Erkek Pardesü Kalıbı.
Kaynak: **Terzilere Rehber**,15 s.

Terzilere Rehber'de, bu bilgilerden sonra günümüzde de kullanılan, erkek giyiminin en klasik modeli olan, üç düğmeli, bele oturan ya da belden kesik “**Ceket**” in / ceketin [ss. 53-58] kalıp bilgileri aktarılır. Ayrıca “fazla şişmanlar” için hazırlanan ceket modeli de gösterilir. Ceket bilgisine, “**Düz Pardesü**” [ss. 59-60] kalıp bilgisi ve çizimi eklenir.



Resim 66: Fazla Şişmanlar İçin Ceket.
Kaynak: Terzilere Rehber, 56 s.

Bugün kullanım açısından işlevselliğinin anlatılması zor olan **“Otomobil ve Seyahat İçin Çok Geniş Pardesü”** adlı ilginç bir başlık [ss.61-68] karşımıza çıkmaktadır. Reglan sözcüğünü, hep özel bir kol türü zannederken **“Reglan”**ın özel bir pardesü türünün adı olduğu, otomobil ve seyahat için üretildikleri **Terzilere Rehber**’den anlatılmaktadır. Bu geniş pardesünün öğretilişine, **“ata binerken giyilen kısa ve geniş pardesünün”** kalıbının da eklendiği de görülmektedir. Bu bölümünü, pardesü türlerinin, **“Orsay Pardesü”** [ss. 69-70], **“Pardesü Atay”** [ss. 71-72], **“Pardesü Mak Karlan”** -?- [ss. 73-74], **“Ulster Pelerini”** [ss. 75-80] tanıtımı tamamlar.

Terzilere Rehber’in en önemli ve ilginç bilgilerinin, **“Sakat Vücûdlar İçin”** verilen kalıp bölümünde verildiği görülmektedir. **“Böğürleri Çukur, Beli İçeriye ve Karnı Çıkık”** bedenler için ölçüler verilip **“Bonjur”** ve **“ceket”** modellerinin

uygulamaları, “kanburlaşmış”, “omuzları yukarıda, aşağıda” vb. farklı bedenlerde [ss. 81-95] uygulanır.

Erkek üst giyiminde kullanılış amacına göre modelleri değişiklikler gösteren “yelek” çeşitlerinin, “frak, smokin, kruvaze” yeleklerinin anlatıldığı bölümü [ss. 96-106], “pantolon” konusu [ss.107-136] izlemektedir. “**Muhtelif Büyüklükte Pantolonlar İçin**” verilen “**Ölçü Levhası**” ile “**Pantolon Ölçü Almak Usûlü**”nün yanı sıra bütün pantolon çeşitleri, kalıpları, çizimlerle örneklenerek anlatılır.

Kitabın sonuna değin süren pantolon uygulama bilgisinde, “**düz pantolonu çizgili kumaşlara kesmek**” yönteminin anlatımından geniş pantolon, süvari pantolonu, İngiliz külot pantolonu, şişman, göbekli pantolonu, eğri, çarpık bacaklılar için pantolon gibi kusurlu bedenler için kesilecek pantolon kalıp örnekleri ayrıntıyla anlatılmıştır.

Mustafa Kemal’in öncülüğünde giyim kuşamda gerçekleştirilen kıyafet devrimi, Genç Türkiye Cumhuriyeti’nin, modernleşme yolundaki en önemli adımlarından biri olduğu bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Modern dünyada, “**biçim**” ile sağlanan değişim, modernizmin kazandırdığı değerler olarak Cumhuriyet’in görünüş algısını belirlemiş, biçimlemiştir.

Yıllar yılı, erkek giyimi üstüne doğu dürüst tek bir yayına sahip olamayan, usta çırak yoluyla yetişen Osmanlı terzilerinin yanında, çeviri bir kitapla ilk adımı atan, “**La Mode Terzihanesi’nin sahibi M. Es‘ad Bey**”, Osmanlı erkek giyimi ve terziliği tarihine oldukça önemli bir katkı sağlamıştır.

2.5. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Modern Erkek Terziliği Ve İlk Terzilerimiz

Bu bölümde Osmanlı’da giyim kuşam bilgisinine ilişkin yayınlardan sonra, “**Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Modern Erkek Terziliği ve İlk Terzilerimiz**” üstüne, var olan sınırlı bilgilerimize, araştırmalarımızla edindiğimiz bilgiler değerlendirilmektedir.

II. Bölüm'ün başlarında alıntılanan kaynaklara dikkatle baktığımızda, Ahmet Midhat Efendi'den Namık Kemal'e, Recai zâde Mahmut Ekrem'den Ahmet Rasim'e, Hüseyin Rahmi Gürpınar'a, Sermet Muhtar Alus'a, yazarlarımızın, Osmanlı'daki modernleşme sürecinde, alafranga giysiler diken ilk erkek terzilerimiz üstüne, ilginç ve önemli bilgiler verdikleri görülmektedir.¹⁷³ Osmanlı'da, adını öğrendiğimiz **“ilk erkek terzimiz”, “alafrangalaşma ve modaya uyma konusunda bir statü göstergesi”** olan **“TERZİ MİR”** dir:

“Recaizade Mahmut Ekrem'in Araba Sevdası (1896)'ndaki Bihruz Bey ise, alafranga erkeğin sembolü gibidir. Yaklaşık yirmi üç, yirmi beş yaşlarında yuvarlak yüzlü, saz benizli, ela gözlü, siyah saçlı, az bııklı ve güzelce giyinmiş bir bey olan Bihruz, iki sandalyeden birine kendi oturur, diğerine ise yakasındaki “Terzi Mir” etiketini yakınından geçenlerin görebileceği şekilde pardösüsünü koyar. Bazen romanın gerçeğiyle hayatın gerçeği birebir örtüşür. Nitekim bazı kişiler “...Mir'e diktirdiğim bal rengi padesüyü vestiyerden getir. Cebinden bir şey alacağım!...” diyerek etraftakilere terzilerinin adını duyurmaya çalışırlar. Çünkü o dönemde “Terzi Mir” gerçekten de alafrangalaşma ve modaya uyma konusunda bir statü göstergesidir.”¹⁷⁴

“Alafranga” giyinen Osmanlı gençlerinin etiketiyle hava attıkları **“Terzi Mir”** kimdir sorusunun yanıtı, şimdilik -?- verilememektedir.

Osmanlı erkek terzileri üstüne, Sermet Muhtar Alus'un, yukarıda bütünüünün alıntılıandığı **“II. Abdülhamit Devrinde Erkek Kıyafetleri”** adlı makalesinde, **“Terzi Mir”** ile birlikte, yeni erkek terzilerimizin de adlarını verdiği bölümler yer almaktadır:

“.....1900 senesi, Almankâri, kol kapaklan «Î» harfli, yeni tarz elbiseler, açık gri kaput kabul edildi. Bunları dikenlerin hepsi Rıza Paşa yokuşunda. En meşhuru Canbedenyan ile Altın Makas'ı.....O kadarcık dünyalığı kenara koyamıyanlar «Kırmızı Horoz» ticarethanesinden ayda 30-40 kuruş taksitle üst baş edinir; ısmarlamaya yeltenenler köşe bucaktaki külüstür terzilere diktirir; ütüleğe ütüleğe, neft yağıyla sile sile, lekeciye vere vere senelerce taşırdı.....Varlıklı gençlerin ev dışında sokakta, seyir ve seyrandaki giyim kuşamına gelelim....Bu beylerin terzisini

¹⁷³ Ülkü Gürsoy, **“1872 -1900 Yılları Arası Türk Edebiyatına Terzilik Mesleğinin Yansımaları”**, **“Türk Kültüründe Terzilik”**, *Acta Turcica* / Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Yıl 1, Sayı 2/2, Temmuz 2009, 168-183 s.

¹⁷⁴ Meral Demiryürek, **“Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Değişen Moda Anlayışının Edebiyata Yansımaları [1860-1923]”**, *Turkish Studies* / International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5/3, Summer 2010, 1014 s.

de söyliyeyim: Mir, Boer.....O derece dökülüp açlamıyanlar, Leon, Vidoviç, Mendelino'-ya seğirtir; daha ehvenini istiyen moda müptelâları Tünel pasajında kır sakallı İtalyan kırmasına, Asmalımeşcit'te Kekeme Vangel'e, Sirkeci'de Civelekyan'a baş vururdu".¹⁷⁵

Araba Sevdası romanının kahramanı Bihruz Bey'in, etiketiyle sükse yaptığı "**Terzi Mir**"in, Sermet Muhtar Bey'e göre de "**Varlıklı gençlerin**" terzisi olarak II. Abdülhamit Devrinde de şöhretini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Müşterilerinin gelir durumuna göre adları verilen, işyerleriyle tanıtılan Osmanlı'nın ünlü erkek terzilerimizin "**Leon, Vidoviç, Mendelino**", "**Tünel pasajında kır sakallı İtalyan kırması**" ile "**Asmalımeşcit'te Kekeme Vangel**" ve "**Sirkeci'de Civelekyan**" oldukları bilinmektedir.¹⁷⁶

Daha önce de vurguladığımız gibi Osmanlı'da / İstanbul'da tanınan bu terzilerimiz arasında, bir Müslüman / Türk erkek terzisinin adını görmüyor, özellikle Tanzimat yıllarında, şimdiki bilgilerimize göre -?-, bir "**Müslüman / Türk**" erkek "terzi-si-yle" karşılaşmamaktadır.

Görebildiğimiz, ulaşabildiğimiz kaynaklar incelendiğinde Osmanlı'da, Meşrutiyet dönemiyle başlayıp Cumhuriyet döneminde de süren özel bir ilgiyle, terzilik mesleğinin / sanatının öğrenimi için, Avrupa'ya / Paris'e, Londra'ya, Berlin'e giderek Terzi Mekteplerinde / Terzi Akademilerinde okuyarak "**alafranga**" biçki dikiş yöntemlerini, tekniklerini öğrenip uygulayabilen, "**Müslüman / Türk**" erkek terziler karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁷

Ancak Meşrutiyet dönemiyle Cumhuriyet'in başlarında, "**alafranga**" biçki dikiş tekniklerini Avrupa'daki Terzi Akademilerinde öğrenip ülkelerine dönen, "**ilk Müslüman / Türk öğretmen terzilerimiz**"in tümünün kimler oldukları, bugün

¹⁷⁵ Sermet Muhtar ALUS, "*II. Abdülhamit Devrinde Erkek Kıyafetleri*", 488-489 s.

¹⁷⁶ Y.a.g.e., 489s.

¹⁷⁷ "**AHTER TERZİHANESİ / Dersâadet'in en şık ve en kibâr terzihânesidir. Almanya'da ikmâl-i tahsil edip vatanınıza avdet eden Muallim Mustafa Kenân Beğ'in idaresinde bulunan Ahter Terzihânesi şimdiye kadar en müşkil-pesend müşterilerini son derece memnûn etmiş olmakla bahtiyârdır. Elbise ısmarlamadan evvel bir def'a Ahter Terzihânesi'ne uğrayınız. Orada göreceğiniz nâdide kumaşlara hiçbir yerde tesâdüf edemezsiniz. Mustafa Kenân Beğ'in biçki husûsundaki yüksek sanatı bütün islâm müşterilerinin teveccühüyle sâbittir. Ahter Terzihânesini bir def 'a ziyaret ediniz. Pişmân olmazsınız.**", Yeni İnci, Mart 1339[1923], No. 8, arka dış kapak.

bilmemektedir. Bu eksikliğimize karşın, bu grup içinde yer alan, terzilik bilgilerini öğretmek amacıyla **Terzi Mektepleri**¹⁷⁸ açan, kurslar düzenleyen “*ilk Müslüman / Türk öğretmen terzilerimiz*”in, çalışmaları ve terzilik üstüne yapılan ilk araştırmalar yardımıyla öğrenilmektedir.¹⁷⁹ Terzilik mesleğinin öğretimi ve tarihsel değeri bakımından oldukça önemli olan **İzmir Terzi Mektebi** dışında, Cumhuriyetimizin ilk on yılı içinde, “**terzi buhranına çare bulmak için**” daha başka girişimlerin de olduğu bilinmektedir.

2.5.1. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Eğitimli İlk Erkek Terzimiz: Osman Zeki Terzioğlu [1880 -?- / İstanbul - 22.10.1969]

Resimli Ay Mecmuası’ndaki söyleşisinde, eşi İsmail Hakkı Bey’in, “*Osman Zeki Paris’te tahsilden avdet etti. Ondan az bir zaman ders alarak bu eksikliğini telâfi edebilirsin*” dediği, Paris Terziler Akademisi’nden mezun, Osman Zeki Bey’i, Behire Hakkı Hanım sayesinde tanıdık. Tanzimat yıllarından başlayarak alafranga terziliği yapan, hazır giyim mağazalarında çalışan Avrupalı terzilerin yanında, Avrupaî terziliği öğrenmek için Paris’e gidip Paris Terziler Akademisi’nden mezun olan, adını bildiğimiz -şimdilik- “**ilk Müslüman Türk terzisi**”, Osman Zeki Bey’dir.

Çalışmamızda, kaynaklarda, belgelerde hem terziliğimiz üstüne, hem de Avrupa’da öğrenim gören, Meşrutiyet yıllarının ünlü “*Türk / Müslüman*” terzisi olarak tanıtılan Osman Zeki [TERZİOĞLU] Bey üstüne, ilginç, yeni bilgiler karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Mehmet Karayaman , “*İzmir Terzi Mektebi*”, “*Türk Kültüründe Terzilik*”, *Acta Turcica / Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2/2, Temmuz 2009, 1-14 s.

¹⁷⁹ Daha geniş bilgi için bkz. : “*Türk Kültüründe Terzilik*”, *Acta Turcica / Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2/2, Temmuz 2009.

¹⁸⁰ “*İslâm Terzilerimizden Osmân Zekî Beğ*”, *Servet-i Fünûn Mecmuası*, 16 Kanûn-i sâni 1329 [29 Ocak 1914-B.S.] / 2 Rebi-ül-evvel 1332, No: 1182, 285 s.



Resim 67: “ İslâm Terzilerimizden Osmân Zekî Beğ ”,
Kaynak: Servet-i Fünûn Mecmuası, No: 1182, 16 Kanûn-i sâni 1329 [29 Ocak 1914-B.S.], 285 s.

29 Ocak 1914 günlü **Servet-i Fünûn Mecmuası**’ndaki “**İslâm Terzilerimizden Osmân Zekî Beğ**” başlıklı bu tanıtım / reklam yazısındaki bilgilere göre, 1910 yılında Paris’e gittiği, Ladeveze’in Terzi Mektebi’ni başarıyla bitirip “*Académie National*”den terzilik profesör diplomasını aldığı, memleketimizin kadın terziliğine olan ihtiyacını düşünerek kızlarını da terzi ve modist olarak yetiştirmek isteğiyle 1912’de tekrar Paris’e giderek “*Avenü dö Şanjelize*”de, Madam Zeeve’nin -?- atölyesinde ve Ladeveze Mektebi’nde kadın metodu öğrenimini yapan, “*memleketimizin yegâne Türk san‘atkârı*” olduğu öğrenilmektedir. Reklam amaçlı hazırlanan bu broşürde, böylesine yetenekli sanatkarımızı desteklemek amacıyla, ülkemizdeki, “*sanatları kuru bir şöhretten ibaret bulunan*” yabancı terzileri terk ederek giysilerimizi Zeki Bey’e diktirmemiz önerilirken paramızın yabancılara gitmemesinin amaçlandığı hatırlatılıyor.



Resim 68: Osman Zeki Terzioğlu'nun Reklam Broşürü, 1959, Ön Kapak.
Kaynak: Bike Sağduyu Koleksiyonu.

“**Terzi-zâde**” olarak dededen, babadan gelen bir mesleği sürdüren, babasıyla büyük babaları da Osmanlı sarayında “**terzi / terzibaşı**” olarak çalışan, terzilik mesleğine ailece katılarak kızları Müfide ve Münevver Hanımlar¹⁸¹ ile oğlu Orhan Terzioğlu’nu, Avrupa’ya, Terzi Akademilerine göndererek yetişmelerini sağladığını, elimizdeki kaynaklardan öğrendiğimiz Osman Zeki Terzioğlu¹⁸²,

¹⁸¹ “*Müslüman Terzilerimizden Osmân Zekî Beğ’in Kerîmeleri*”, Servet-i Fünûn Mecmuası, 23 Kanûn-i sâni 1329 [5 Şubat 1914-B.S.], No: 1182, 309 s.

¹⁸² “*Moda / Kışlık Mantolar,*” İnci, no.11, 1 Aralık 1919, s. 19 : “*Terzi-zâde Osman Zeki Bey’in kerimeleri Müfide ve Münevver Hanımların kışlık mantolar için vücûda getirdikleri iki nümûneyi bu nüshamızda derc ederken öyle zannediyoruz ki bu modeller bizim hayatımıza da kabil-i tatbîk şık ve zarîf modellerdir.*”

edinilen bilgilere bakarak, yaptıklarıyla, tekstil tarihimizde özel olarak incelenmesi gereken bir “fenomen” dir.¹⁸³

Terzilik mesleğinde yaptıklarıyla Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e, ölümüne değin, Osmanlı’nın / Türkiye’nin en ünlü terzilerinden biri oluşu yanında, Osman Zeki Bey’in, **Kadın Terziliğinde Moda Renkler** [1921]¹⁸⁴ adlı bir yapıtının da olduğu bilinmektedir. Yine Osman Zeki Terzioğlu’nun, mesleki bilgilerinin gelişimi için İstanbul terzileri arasında armağanlı yarışmalar düzenlediğini, ayrıca terzilik mesleğini öğretmek amacıyla İstanbul’da özel terzilik okulu açtığını, kurslar düzenlediğini öğreniyoruz.

Meşrutiyet yıllarında oldukça popüler olan Osman Zeki Bey’in, 1914 yılında, İstanbul’da, “*Yeni Postahâne karşısında dâire-i mahsûsa*”sında açtığı “*erkeklere mahsûs terzi-hânesi*”nde özellikle “*mülki, askerî*” kıyafetleri dikerken “*Bâb-ı Âlî Caddesinde Orhan Bey Hânındaki Hanımlara mahsûs terzi-hânesinde fantezi, rop, manto, tayyör, çarşaf ve çeyiz takımları*”nı, “*son moda*” üzerine ürettiği dönemin bir dergisinde yayımlanan reklamında yer almaktadır.¹⁸⁵ Yine aynı reklamda, “*Paris Terzi Mektebinden diplomalı ve “ Umûm Terzi Ustaları Akademisi azâsından*” olduğu vurgulanan Osman Zeki Bey’in, İstanbul terzileri arasında, katılım süresi, 5 Nisan 1330 / 19 Nisan 1914 gününe kadar olan bir yarışma düzenlediği anlaşılmaktadır.¹⁸⁶

Cumhuriyet’in kuruluşu sonrasında büyük önder Mustafa Kemal’in öncülüğünde gerçekleşen Kıyafet Devrimi’nin uygulanması sürecinde, Adalet Bakanlığı çalışanlarının, yargıçlarımızın, savcılarımızın, Devlet Demir Yolları çalışanlarının giysi tasarımlarını yaptığını, bu özel giysileri / üniformaları, seri olarak ürettiği görülmektedir.

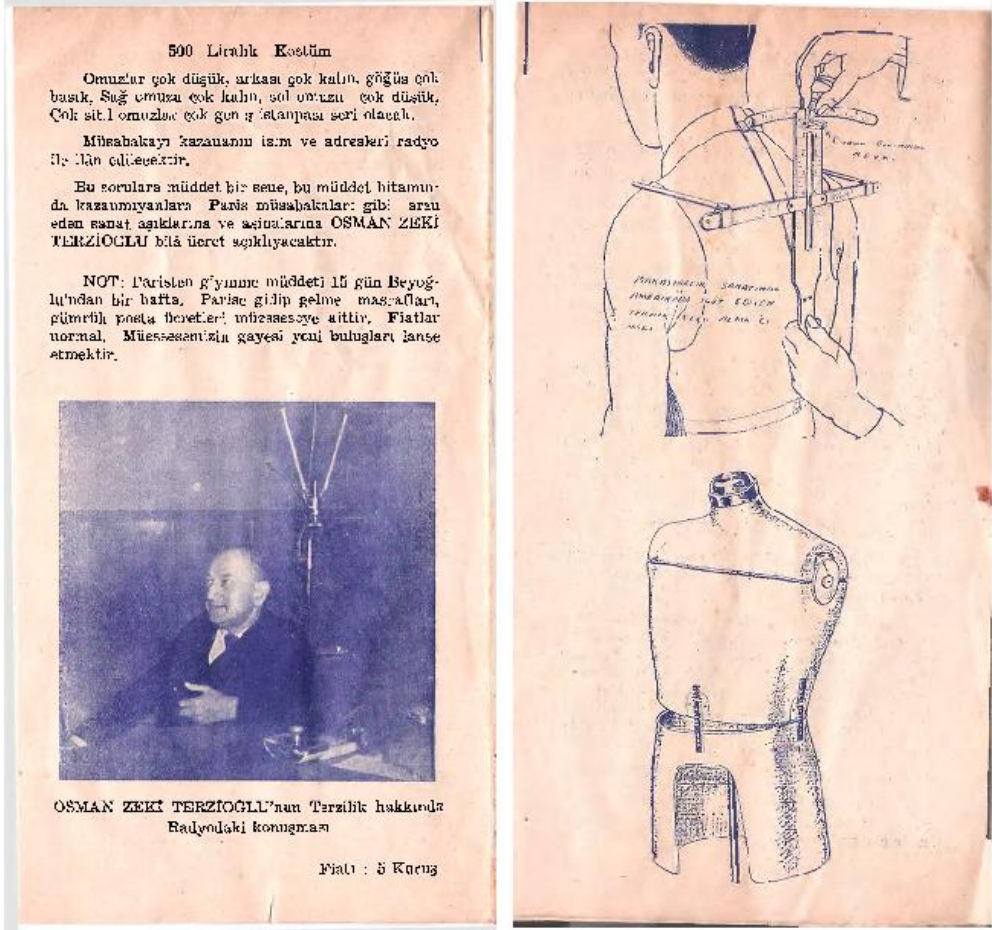
¹⁸³ Şükrü Baysal, **Türkiye’de Terzilik**, Ankara, 1942, 8 s.

¹⁸⁴ Osman Zeki, **Kadın Terziliğinde Moda Renkler**, İstanbul, 1337 [1921], s.77 [Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Kataloğu / 9853].

¹⁸⁵ **Musavver İslâm Salon Mecmûası**, No: 1, 27 Mart 1330 [9 Nisan 1914-B.S.], 8 s.

¹⁸⁶ Y.a.g.e., 8 s.

Görünüşte işletmesinin “Genel Müdiresi Matmazel M. B. PİYUS” imzalı, Terzioğulları işletmesinin reklamını yapan, özünde yaşamöyküsüyle yaptıklarını özetleyen tanıtım / reklam broşüründe Osman Zeki Terzioğlu daha yakından tanıma şansı buluyoruz.



Resim 69: Osman Zeki Terzioğlu'nun Reklam Broşürü, 1959.
Kaynak: Bike Sağduyu Koleksiyonu.

Dededen toruna, kızı ve oğlu, tüm ailesiyle terzilik mesleğine gönül vermiş Osman Zeki, yukarıdaki reklamda “*Yüksek terzilikte soyca, ailece meşhur Mühassıs Profesör TERZİOĞLU OSMAN ZEKİ*” olarak anılmaktadır. Burada adının önünde kullandığı / yer alan “*profesör*” sıfatı, bizlerde “akademik unvan” algısına neden olsa da hepimizin bildiği gibi Fransızca’da “profesör” sözcüğünün tam sözcük karşılığı “*öğretmen*”dir. Osman Zeki’nin burada, “profesör” sözcüğünü kullanırken amacının, terzilik mesleğini öğretecek bilgiye sahip öğretmen, uzman olarak tanınmak olduğu bir gerçektir.



Resim 70: Osman Zeki Terzioğlu'nun Reklam Broşürü, 1959.
Kaynak: Bike Sağduyu Koleksiyonu.

“**Modern Türk terzilik sanatının kurucusu**” olarak tanınan / bilinen Osman Zeki Terzioğlu'nun yaşamöyküsü üstüne yapılacak ayrıntılı bir çalışmayla **Türkiyede Terzilik Tarihi**'ne¹⁸⁷ önemli bir kaynak kazandıracak, belki de terzilik tarihimizi gerçekten yakından tanımamızı sağlayacaktır.

¹⁸⁷ Şükrü Baysal, **Türkiyede Terzilik**, Alâeddin Kırıl Basımevi, 1942.

3.BÖLÜM

OSMANLI'DA MODERNLEŞME SÜRECİNDE ERKEK GİYİMİNDEKİ DEĞİŞİMİN ÖRNEKLENİP İRDELENMESİ

Oryantalizmin / egzotizmin etkisiyle Osmanlı topraklarına, özellikle de İstanbul'a gelen gezginlerin, modernleşme sancılarımız üzerine olan izlenimleri, giyim tarihimize ilişkin ilginç gözlemleri içerirler. Örneğin 1874 yılında İstanbul'a gelen ünlü İtalyan yazar Edmondo de Amicis'in, erkek giyiminde yaşanan değişimi, aktarırken yaşanan ikililiğe, değişime yönelik gözlemlerinde, gelenekselle modernleşmenin sonuçlarına ilişkin ilginç saptamalar yaptığı görülmektedir:

“Giyim Kuşam /.....Eski kafalı Türkler hâlâ sarıklı, kaftanlı ve ayağına sarı sahtiyandan yapılmış çarıkları giymeye devam ediyor ve eski kafa-lılar arasında daha da dikine gidenlerin, iyiden iyiye kallavi sarıkları var. Islahatçı Türk, çenesinin altına kadar iliklenmiş siyah istanbulin, koyu renk askılı pantolon giyer; Türk giyim kuşamından fes dışında muhafaza ettiği şey yoktur. Bunların arasında cesur gençler kara istanbulini kaldırıp atmış, önü açık setreler, açık renk pantolonlar, zarif boyunbağları takarlar, ziynetleri, bastonları vardır, yakalarına çiçek takarlar...Bunların kaftanlıları ile istanbulin giyenleri arasında bir uçurum vardır; sadece isimleri benzer birbirine, yoksa iki farklı kesimdir..... Her sene binlerce kaftan ortadan kaybolmakta, yerine binlerce istanbulin çıkmaktadır; her gün eski kafalı bir Türk ölmekte yerine ıslahatçı bir Türk doğmaktadır.... ”¹⁸⁸

Osmanlı erkeğinin giyimindeki, sarıktan kaftana, İstanbulliden redingota, sübyeli / askılı pantolondan boyunbağlarına uzanan bu çeşitliliği, modernleşme anlayışı, hemen ortadan kaldıramayacaktır. Osmanlı erkek giyiminde yaşanan değişimlere ilişkin yapılan bu değerlendirmenin yanında özellikle oryantalist / egzotik bir anlayışla, Osmanlı'nın kültürel değerlerine tutkuyla bağlanan Lamartine, Theophile Gautier gibi gezginler de *“Islahatçı Türk”*ün giysilerini gülünç buldukları, Osmanlının geleneksel giysilerine hayranlıklarını da belirttikleri bilinmektedir.¹⁸⁹

Bu değişimin yarattığı sıkıntı elbette nedensiz değildir. Modernleşmenin toplumda yarattığı “biçimsel” sonuçlar, kaçınılmaz olarak, düşünsel sonuçlarını yaşayamayanların, değerlendiremeyenlerin tepkileriyle karşılaşacaktır. Hele biçimsel

¹⁸⁸ Edmondo de Amicis, **İstanbul**, çev. F. Özdem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, 103-104 s.

¹⁸⁹ M. Alphonse De Lamartine, **Souvenirs, Impressions, Pensées et Paysages, Pendant Un Voyage En Orient [1832-1833] ou Notes D'un Voyageur**, Londres, 1838, 178-185 s.

değişimi sadece bir taklit, bir öykünme olarak algılayıp “**alafrangalaşan**”, “**şıklaşan**” Beyoğlu’nun Osmanlı gençleri yanlış örnekler olarak kolayca damgalanacaklardır. Bu dönemi yaşayan yazarlarımızın gözlemleri önemli değerlendirmeler olarak bugün öykülerde, romanlarda yaşıyorlar.

Ahmet Midhat Efendi’den Recaizâde Mahmut Ekrem’e, Hüseyin Rahmi Gürpınar’dan Halit Ziya Uşaklıgil’e nice yazarımızın yapıtlarında, biçimsel değişimin simgesi olarak çizilen “**şık**” tipinin, Osmanlı gencini temsil edemeyeceği sürekli vurgulanmıştır. Özellikle gösteriş düşkün, “**alafranga**” tutkunu, yozlaşma örneği, “**zuppe**” Osmanlı gençlerinin, bir “kahraman” olarak çok başarılı biçimde anlatıldıkları ve okuyucularca da beğenildiği unutulmamalıdır.¹⁹⁰

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e uzanan bu değişim sancısının, çarpıklıklarının edebiyatımızda, öykü ve romanlarımızda geniş bir biçimde ele alındığı bilinmektedir. Dönemin öykü ve romanlarında, kadın ve erkek giyimine ilişkin yazılanlar gerçekte ilginç gözlemlerin ürünüdürler. Özellikle “**alafranga**” değişimini, ilk romanı **Şık**’tan [1889] başlayarak çoğu yapıtında ayrıntıyla işleyen H.Rahmi Gürpınar’ın **Şıpşevdi** [1911] romanına yazdığı, 6 Ocak 1908 günlü “**Hikâyemin Hikâyesi**” başlıklı önsözünde, Osmanlı’daki alafranga tiplerini sınıflandırarak üçe ayırır. Alafrangalığın “üçüncü çeşit”ine örnek olarak değerlendirdiği kahramanı Meftun Bey’i tanıtırken yazdıkları, bizler için, Osmanlı erkeğinin giyim kuşamındaki değişimi göstermesi bakımından, bugün oldukça değerli ve bilgilendiricidir:

“Üçüncü Çeşit Alafrangalık / Hikâyemizin kahramanı Meftun Bey, işte bu çerçeveye girer: Bu üçüncü çeşit tip şehrimizde bol değilse de pek seyrek de değildir. Elverişli havalarda sokaklara dökülen ve Bey-oğlu’nda gezinenler arasında görülür. Ayrııcı özelliği, yakalığının hayale sığmaz yüksekliğidir diyebilirim.

Hafifliğe kapılıp da bazen fırr diye döndüğü zaman fistan gibi açılan arabacıvari uzun ve “en cloche” etekli redingotu, dar pantolonu, sivri potinleri, baston inceliğinde zarif şemsiyesi kendinin orjinal, modada tek kalmaya hevesli bir zamane delisi olduğunu gösterir.

Üzerinde darlığa, bolluğa, kısalığa, uzunluğa, inceliğe, kalınlığa dair ölçüde ilgisi modaya bağlı neler varsa zevk bakımından da, âdet bakımından da her türlü akıl ölçüsünü aşar.

¹⁹⁰ Meral Demiryürek, y.a.g.e., 1009-1043 s.

O yüksek yakalığın altında, çoğu zaman plastron boyunbağının üzerindeki yerini saptamak saatler almış iri kravat iğnesi, elinde oku, çıplak bir aşk sembolü kabilinden mitolojik bir süjüdir. Yanılıp da bu iğnenin zarıflığından söz etseniz:

— «*Mon cher, voulez-vous écouter l'histoire de mon épingle?*» [*Dostum, iğnemin hikâyesini dinlemek ister misiniz?*] cevabı hazırdır. *Bu iğne, sivri ucuyla Paris'teki aşk başarılarının birer önemli anısını eşeler, çıkarır. Söz, dinleyenin dayanıklılığına göre, uzar gider.*

Çevresi şeritli, önü açıkça, rengi elbiseninkiyle zıt bir yelek... Üst cebinde ayarının derecesi şüpheli bir sarkma kordon, ucunda tarihi macerası gayet meraklı, önemli, çok az rastlanır bir para..

Şıkın üzerinde ağızlık, tabaka, gözlük, yüzük soyundan, hatta gömlek ve yelek düğmelerine kadar nesi varsa, bunlar da kendi gibi acayip ve sürekli birer macera sahibidir. Tarihçe veya sanatça özel bir önemi, anısı olmayan hiçbir şeyi üzerinde taşımaz.

Sağ elinin şehâdet parmağı kökünden turnağına kadar taşlı, oymalı, harfli halkalarla süslüdür. Bunun nedeni sorulsa, hep Paris'teki sevgililerinin yalnız o parmağa takılması şartıyla bunları birer sevgi armağanı olarak vermiş olduklarını söyler.

Kılık kıyafetçe belki Meftun'un birkaç benzeri bulunur. Ama ahlâkındaki gariplik, âdet ve davranışlarındaki acayıplık bakımından bir benzerini bulmak olanaksızdır. Şövalyelikte Cervantes'in Don Kişot'u neyse, doğu alafrangalık âleminde de Meftun Bey işte odur. Gariplikte kahramanımız bir yaradılış harikası, bu hikâyesi ise sanki Fransızların fantezi dedikleri hayal eserleri gibidir. Bundan kimseye bir küçümseme ve alay payı çıkmaz...»¹⁹¹

Şıpsvedi romanının kahramanı **Meftun Bey**, modernleşmeyi yanlış algılayan bir kahraman örneği olarak hem gelenekseli savunan hem de modernleşmeyi uygulayan Osmanlı okurlarının / yurttaşlarının tepkilerini çekerken unutulmamalıdır ki “**moda olgusu**”¹⁹², siyasal iktidardan aldığı güçle, destekle değişimin hızla sonuçlanmasını sağlıyordu. Cuma tatillerinde, evlerinde dinlenirken ya da uyurlarken Osmanlı erkekleri hâlâ gecelik entarilerini giyseler de bir süre sonra hazırcı mağazalardan “pijama”larını satın alacaklar, değişimi tamamlayacaklardır.

Osmanlı sarayından padişahıtan başlayarak sadrazamıyla, nazırları, bütün üst düzey bürokratlarıyla Osmanlı'nın hemen bütün devlet dairelerinde görevli memurları, katipleri, modernleşme süreciyle birlikte giyim kuşamda yaşadığımız değişimin uygulayıcısı olarak görev yapmışlardır. Osmanlı erkeklerinin giyim kuşamda yaşadıkları bu değişimi, modernleşmeyi, bugün bizlere gösteren, belgeleyen en önemli kanıtlarımız, kaynaklarımız, elimizdeki döneme ilişkin eski

¹⁹¹ H.Rahmi Gürpınar, **Şıpsve**di, Özgür Yayınları, İstanbul,1995, 32-33 s.

¹⁹² D. Waquet, M. Laporte, **Moda**, çev.: I. Ergüden, Dost Yayınları, Ankara, 2011, 37 s.

fotoğraflar, resimler, çizimler ve karikatürlerdir. Çalışmamızda öncelikle görsel değerlerindeki açıklık, anlaşılabilirlik açısından dönem fotoğrafları kullanılacaktır. Ayrıca bu değişimi değerlendiren, araştırmalarımızla bulduğumuz yazılı kaynakları da değerlendirmelerimizde kullanacaktır.



Resim 71: İstanbul'da Redingot Ceketiyle Bir Levanten, 1890?.

Kaynak: Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat / Tarih, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri*, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 1999, 221 s.

Festen şapkaya, şalvardan pantolona, kaftandan, cepkenden, İstanbuline, setreye, cekete uzanan bu değişim, Osmanlı'nın yenileşmesinde, modernleşmesinde, ortak bir biçimsel değişim olarak moda algısının da etkisiyle, geniş bir zamanda yaygınlaşacaktır. Çalışmamızdaki araştırmalarda gördüğümüz üzere, toplumun egemen gücü olan erkeklerin, modernleşmeye uyumlarının, giyimde toplumun bütününe kapsamadığı bilinmektedir. Özellikle tarımla uğraşan halk kesiminin geleneksel giyimden kopmadığı, bugün bile giyim konusunda yöresel değerler olarak tanımladığımız giyim farklılıklarının sürdüğü görülmektedir.¹⁹³

¹⁹³ Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat / Tarih, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri*, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 1999, 73 - 83 s.

Osmanlı'da, padişah'tan sadrazama, bakanlardan milletvekillerine siyasi kadromuzu kapsayan yöneticilerimizin öncülüğünde devlet memurlarının yani bürokrasimizin modernleşmeye verdiği destek aydınlarımız, edebiyatçılarımız ve sanatçılarımızca da sürdürülmüştür.

Ayrıca Osmanlı'nın millet yapısına dayanan bütünlüğü içinde Osmanlı'yı oluşturan farklı millet toplulukları, Ermeniler, Museviler, Rumlar arasında da geleneksel giysilerini gündelik yaşamlarında sürdürenlerin yanında modernleşmenin kaçınılmaz etkisiyle özellikle öncü, yönetici, sanatçı kimlikli Ermeni, Musevi, Rum erkekleri çağdaş giysilerle günlük yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Doğal olarak ticaretle uğraşan esnaf grubu farklı meslek sahipleri de modernleşmenin etkisinde kalmışlar, geleneksel giysi yerine örnek olarak önerilen ve gösterilen Avrupa erkek giyimini kaçınılmaz bir şekilde eşzamanlı olarak kendilerine uyarlamışlardır. Araştırmamızın belgesel kaynaklarını oluşturan modernleşen erkekleri gösteren fotoğraf örneklerinde Osmanlı'daki farklı tebalardan erkek fotoğraflarında modernleşmenin getirdiği ortaklığı erkek giyiminde nasıl paylaştıkları, nasıl bütünleştikleri kolayca görülecektir.

Osmanlı'da kadın giyimine ilişkin, basında yer alan değerlendirmelerin, eleştirilerin, önerilerin varlığı bilinmektedir. Ancak erkek giyimine yönelik, aynı türden bilgilendirmeleri, eleştirileri aradığımızda, bu tür yazıların az olduğunu özellikle belirtmek gerekmektedir. Osmanlı erkek giyiminde, Tanzimat ile başlayan başlayan bu değişimi, dönemin moda anlayışını, "moda" olgusu çerçevesinde değerlendiren "ilginç" bir yazı bize dönemin erkek giyimini yakından tanıma fırsatı vermektedir:

"MODA: ERKEK MODASI / Şıklık ne ta'rif olunur ve ne de taklîd... Elbisenin rengini, kumaşını intihâb etmek, biçimini vücûda yakıştırmak; yelek gibi, gömlek gibi, kiravat gibi şeyleri buna uydurmak, renklerini birbiriyile imtizâc ettirmek için müstesna bir zevk-i selime mâlik olmak lâzımdır.

Ekrem Işın, *"Tanzimat Ailesi ve Modern Âdâb-ı Muâşeret"*, *Tanzimat / Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Haz.: Mehmet Seyitdanlıoğlu – Halil İnalçık, Phoenix Yayınları, Ankara, 2006, 387- 400 s.

Koca İngiltere’de, modanın her ay değiştiği, en küçük teferruâtına varıncaya kadar ta’kib olunduğu ve bu uğurda binlerce liralara sarf edildiği hâlde bütün ma’nâsıyla “şık” ünvanını hâiz bir tek, yalnız bir tek adam vardır: George Brummel ...

Fi-l-hakika şıklığın Buter’den bir kostüm yaptırmaktan, Baker’ dan bir potin, Pygmalion’dan bir kravat almaktan, saçları ve bıyıkları amerikanvârî kestirip lastik tekerlekli arabanın atlas yastıklarına bir vaz’-ı mağrûr-ı âmiyâne ile yaslanmaktan ibâret olmadığı düşünülürse buna hayret olunmaz...

Şık bir adam, çamurlu sokaklardan geçse yine paçasında, kunduralarında çamur bulunmaz, fesini çıkarsa saçlarını bozamaz, başını eğse kravatını, reverans yapsa yeleşini buruşturmaz.

Bunları yapabilmek de zenginliğe, kibarlığa değil görmeğe, alış-mağa bağlıdır.

*“George Brummel” kendisini ziyaret eden gazete muharrirlerinden birine:
-“Şık bir adam nazar-ı dikkati celb edecek şeylerden tevakkî etmeli ve garâbet göstermemeğe çalışmalıdır...” demiştir. Bununla beraber, şıklar arasında, bilhassa bizim beğlerimizde, garâbet göstermek son derece moda... Baştan ayağa kadar yemyeşil elbise giyenlerin, husûsiyle yazın suvare kıyafetiyle piyasaya çıkanların, maksadları hiç şübhe yok ki, garâbet satmaktan, nazar-ı dikkati celb etmekten başka bir şey değildir.*

Hâlbuki şıklık; vücûdu sıkmayacak, harekâtına mâni’ olmayacak derecede sâde ve zarîf bir sûretde giyinmektir.

En ziyâde nazar-ı dikkate alınacak şey kumaşın rengi ve elbisenin biçimidir. Amerikan tarzında kostümler delikanlılara yaraşır. Fakat kırkını geçmiş, tam türkçesiyle yaşını başını almış zâtlarda pek iyi görünmez. Bıyıkları kırpdırmak, saçları boyamak, pudra, düzgün sürmek, gözlere sürme çekmek de böyledir.

Frak, ya’nî baloda giyilen elbise, yine modadır. Yalnız, vücûdu biraz sıkacak derecede dar yapmalı, yakaları da ipekten veya satenden ve az enli olmalıdır.

Evvelce bu elbise ile kül rengi, bej, kurşunî ve mavi renkli fantezi yelekler giyinilirdi. Şimdi ise bunlar tamamıyla terk edilmiş ve bunların yerine yalnız beyaz pike yelekler kabul olunmuştur. Yelekler ziyâde açık ve iki düğmelidir. Bu düğmeler gömleğin kolunda ve göğsünde bulunan düğmelerin aynı ve onlar gibi kenarları yakut, zümrüd, safir gibi zî-kıymet taşlarla müzeyyen olur. Şıklığa delâlet eder.

Koyu kül rengi ve hâreli kumaşlardan yapılan redingotlar bu sene pek makbuldür. Fakat tamamıyla vücûda muvafık yapılmalı, yakaları geniş ve düğmeleri de ikiden fazla olmamalıdır.

Bonjurların yakaları düşük, ön tarafları açıktır. İki düğmeli yapılır ve düğmelerden yalnız birisi iliklenir...

Ceket [caket] , [bir sıra düğmeli]lerin beli kalçalara tamamıyla uygun derecede dar, eteği kısa ve üç düğmeli olacaktır. Yaka, bu düğmelerden yalnız birini iliklemeğe müsâid ve düşük bulunacak, yan cebten zarîf bir ipekli mendil görünecektir.

Pardesüleri, mütemevvic görünen kül rengi ve mavi kumaşlardan arkaları açık, düğmeleri gizli yapılır.

Pantolonlar düzdür. Ve zannederim ki artık hazırcı mağazalarının maskaraya çevirdiği paçaları kıvrık pantolonları terk etmenin zamanı geldi ve çoktan geçti.

Öğlenden sonra sokağa çıkıldığı vakit mutlaka siyah veyâhut koyu mavi renkli kravatlar takılmalıdır. Düz ve başları altın veya gümüş topuzlu bastonlarla beyaz renkli tozlukların modası henüz bâkidir.”¹⁹⁴

Karagöz gazetesinin yıllığında, imzasız yayımlanan bu yazı, 1913 yılının İstanbul’undaki “erkek modasını” bütün ayrıntısıyla aktarıyor. Makalenin yazarı, şıklığın tanımlanamayacağını, taklit de edilemeyeceğini söylerken “seçkin bir zevkin” erkek giyimini belirlediğini vurguluyor. Şıklığın farklı mağazalardan alınan giysilerle sağlanamayacağını, Avrupa’da erkek modasının simge adı George Brummel’den de alıntı yaparak şıklığın, tuhafılık olmadığını, görgüye ve bilgiye dayandığını, vücûdu sıkmayacak, hareketlerine engel olmayacak derecede, “*sâde ve zarîf bir sûretde*” giyinmekle sağlanacağını, bir kez daha açıklıyor.

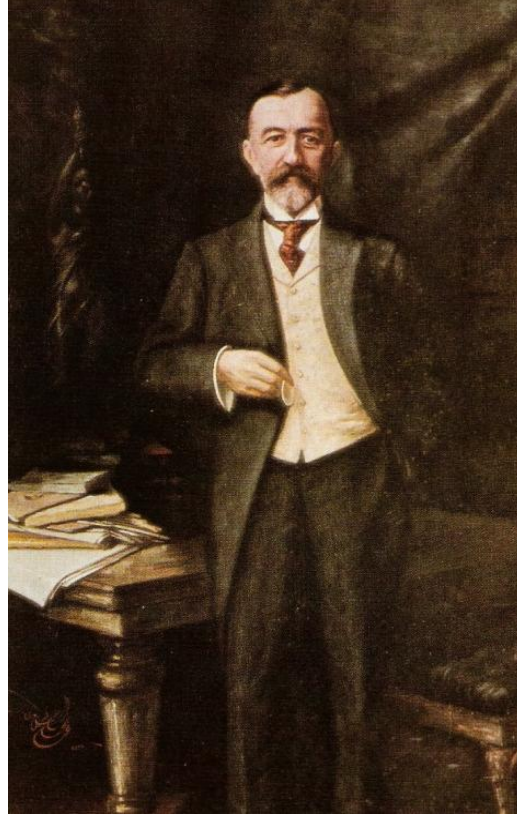
George Brummel’i bilen yazarımız, 1913 yılı İstanbul’unda, “**frak**”ın ve kıymetli taşlardan yapılmış, iki düğmeli, beyaz pike yeleklerin moda olduğunu, koyu kül rengi ve harelî kumaşlardan dikilen redingotların, bu yıl pek “**kabul gördüğünü**”, bonjur ceketlerin de iki düğmeli, yakaları düşük modelinin kullanıldığını, düz ceketlerin üç düğmelilerinin beğenildiğini, pardesülerin arkalarının açık / yırtmaçlı, düğmelerinin de gizli pat içinde yapıldığını, pantolonların ise düz paçasının tercih edildiğini, hazırcı mağazaları eleştirerek belirliyor. 1913 yılında, İstanbul’un “modern” erkeklerinin giyimini tamamlamak için “**siyah veyâhut koyu mavi renkli kravatlar takılmalıdır**” önerisinde bulunan yazarımız, ancak çok zengin erkeklerin kullandıkları, **başları altın veya gümüş topuzlu** bastonlarla, beyaz renkli tozlukların modasının da geçerliliğini koruduğunu söyleme gereğini duyuyor.

Bu “imzasız” yazıdaki giysi tanımlamalarından da yararlanarak modernleşmeyle değişen, yeniden biçimlenen Osmanlı erkek modasının temel parçaları örnek fotoğraflarla değerlendirilebilir.

¹⁹⁴ “*Moda: Erkek Modası*”, **Karagöz Sâl-nâmesi**, İstanbul, Nefâset Matbaası, 1913, 53-56 s.

3.1. Osmanlı'da Erkek Üst Giyiminin Temel Parçaları

Avrupa'da XIX. yüzyılda erkek giyimi açısından giysi biçimlerindeki yenilikçi hareketin yanında birbirinden değişik ceket modellerinin kullanılmaya başladığı da bir dönemdir. Biz de ise durum biraz daha farklıdır.



Resim 72: Edebiyatçı / Şair, Büyükelçi Abdülhak Hamit,
Üçlü Redingot Takım Elbisesi İle, 1890.

Kaynak: Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat / Tarih, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri*, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 1999, 160 s.

Avrupa erkek giyiminde yaşanan çeşitliliğin Osmanlı'da birebir aynen yaşanmadığı görülmektedir. Özellikle sporun da Avrupa'da insan yaşamının önemli bir parçası olması nedeniyle üst ve alt giysi türlerinde gerek biçim, gerekse desen olarak bir farklılık da göze çarpmaktadır. Görünüşte eşzamanlı olsa da özellikle gece giyilen frak türlerine karşı duyulan tepki nedeniyle daha çok tüm bedeni saran, Redingot ve Bonjour ceket örnekleri diplomatik ilişkilerde tercih edilmiştir. Ancak

günlük hayatta Bonjour ceket yerini İstanbulun almaktadır. Osmanlı erkekleri bu uzun ceket modellerinin yanı sıra kısa, klasik ceket biçimini de kabul etmişlerdir.

3.1.1. Palto ve Pelerin

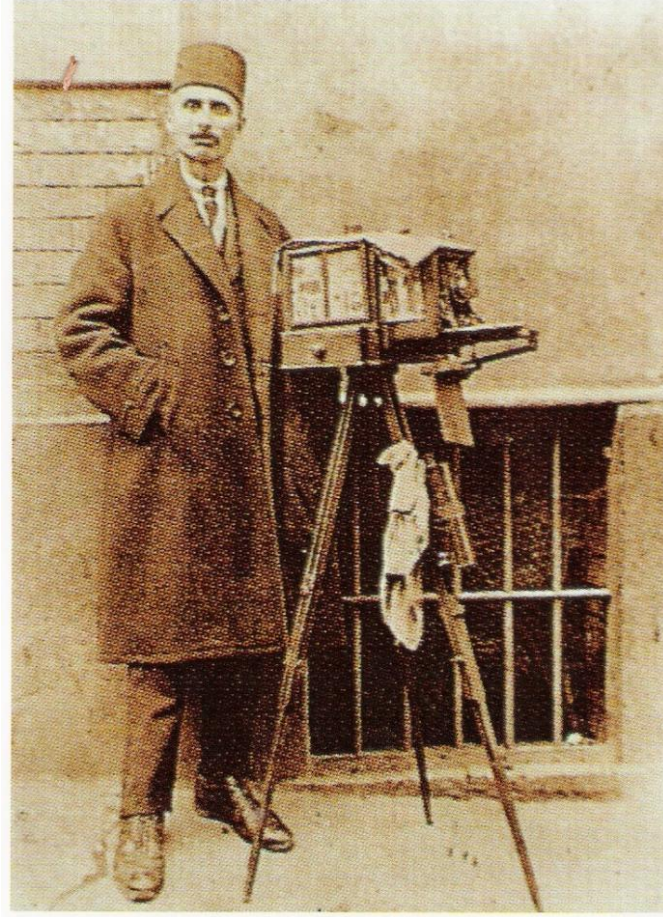
Erkek giyiminde, Avrupa'daki değişimleri, yenilikleri, Osmanlı neredeyse yıl yıl denecek denli yakından izlemiş ve modernleşme sürecinin bir parçası sayarak biçimdeki değişimi, giysi değişimiyle ortaya koymuştur. 1830'lu yılların başlaması ile birlikte, Avrupa tarzleri arasında yeni biçim arayışları yoğunlaşmıştı. Bu form arayışları içerisinde önceleri adı tam olarak konamayan, temel özelliği beli sarmamak olan, dahası pelerinin bıraktığı yeri alacak “**palto**” karşımıza çıkmaktadır.



Resim 73: Osmanlı M. Papazyan – Kabin Foto Nadir
Kaynak: Bike Sağduyu Koleksiyonu.

Palto, tiftik gibi kalın kumaşlardan yapılan bir üst giysi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kış aylarında kullanılan paltolar daha çok kahverengi, siyah gibi koyu

renklerde görülür. Ceket ve kukuletayla giyilen paltonun “makferlan” adı verilen kolsuz, pelerinli modeli ise çok nadir kullanılmıştır.



Resim 74: İstanbul’da bir fotoğrafçı ve paltosu, 1890.

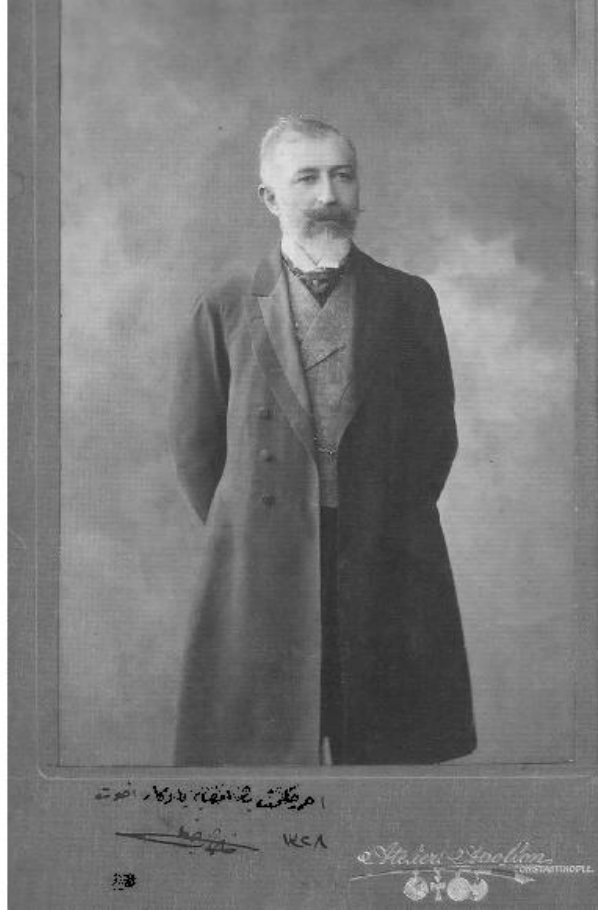
Kaynak: Ekrem Işın, İstanbul’da Gündelik Hayat / Tarih, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 1999, 202 s.

Ceket üstlerine giyilerek kullanım için üretilmiştir. Boyu dizin altına kadar uzanmakta, yuvarlak ya da sivri uçlu ceket yakası ile tamamlanmaktadır. Yakalarda kadife, saten gibi farklı bir kumaş kullanılarak daha şık bir görünüm elde etme çabası da gözlenmektedir. Ön kapamalarında büyük boy üç ya da dört tane düğme kullanılmış, patı bazen gizli çalışılmıştır. Ceketlerde de olduğu gibi üstten takma, ince ya da kalın fletolu cepler tercih edilmiştir.



Resim 75: Osmanlı'daki İlk Özel Türkçe Gazete Olan Tercüman-ı Ahvâl'i Yayımlayan Gazeteci Âgâh Efendi, Çapanzâde, 1867.

Kaynak: Bahattin Öztuncay, *Hâtra-i Uhuvvet / Portre Fotoğraflarının Cazibesi 1846 – 1950*, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2005, 87 s.



Resim 76: Halid Ziya Uşaklıgil, 1912.
Kaynak: Bahattin Öztuncay, *Hâtırâ-i Uhuvvet / Portre Fotoğraflarının Cazibesi 1846 – 1950*, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2005, 227 s.

3.1.2. İstanbul

II. Mahmud'un [1808-1839], Osmanlı'da, “erkek” giyiminde yaptığı düzenlemelerle / yeniliklerle, orduda, devletin sivil kadrolarında Avrupa giyim kuşamının benimsenip uygulanması, yerleşmesi kolay olmamıştır. Başlangıçta bütün ordu mensupları için uygun görülen üniforma biçimleri, bakanlar ve üst düzey memurlarca da benimsenirken, kadın ve erkek bütün Osmanlı yurttaşları, geleneksel kıyafetlerini uzun yıllar korumuşlardır.

Arapça, “**setr-örtme, örtü**” sözcüğünden doğan, insan vücudunu örten giysi anlamıyla Osmanlı'da, çuhadan yapılan bir erkek modelinin, “**Setre / setri /**

setire”nin, Tanzimat yıllarının başlarında, hızla yaygınlaştığını görürüz. Osmanlı giyim kuşamının örnek erkek giysisi olan, özellikle, küçük memurların, kâtiplerin giydikleri şalvar kesimli külot pantolon ve uzunluğu kalçayı biraz geçen, önü boydan boya, ilikli düğmeyle kapatılan, Avrupa kesimli ceket benzeri bir üst ceketle tamamlanan takım karşılığı olarak kullanılan bu kostümün adı “**setire pantolon**” dur. Birçok kaynakta, sözlükte, “**setire / setire pantolon**” çok yüzeysel geçmiş, adeta geçiştirilmiştir. Örneğin Şemseddin Sâmî, **Kamûs-ı Türkî**’de [1901], “**Düz yakalı ve önü ilikli çuha libas ki bizce makâm-ı resmîde giyilir**”¹⁹⁵ dese de 1901 yılının İstanbul’unda, kâtiplerin, resmi giysi olarak “**setire pantolon**”u artık giymedikleri, onun yerine İstanbulun giydikleri bilinmektedir. Setire pantolonun, ise daha çok gündelik bir giysi olarak kimi Osmanlı erkeklerince giyildiği görülmektedir.



Resim 77: Sultan Abdülmecid’in Oğulları Mehmet Reşad Efendi, Murad Efendi, Ahmed Kemalleddin Efendin, 1870 - İstanbul

Kaynak: Bahattin Öztuncay, **Hanedan ve Kamera / Osmanlı Sarayından Portreler**, Aygaz, İstanbul, 2012, 85 s.

¹⁹⁵ Şemseddin Sâmî, **Kamûs-ı Türkî**, Dersaâdet, İkdâm Matbaası, 1317[1901-B.S.], 708 s.

Osmanlı'da, kıyafet değişiminde, Batı'dan alınan kimi giysilerin, Osmanlı bürokratlarınca benimsenmesinde epeyce sıkıntılar yaşanmıştır. Örneğin redingotun, takma yakalı gömleklerin, özellikle yaşlı, üst düzey devlet memurlarınca kullanımı, sorun olmuştur. İşte bu sorunları, sıkıntıları aşmak için kurtarıcı giysinin **İstanbul** olduğu bilinmektedir. Redingotun bu kullanım sıkıntıları içinde, Osmanlı bürokratlarının, setire ceketinin varlığından da güç alarak o dönemde, Avrupa'da kullanılan, tümüyle önden kapalı, uzun ceket modelini, "**İstanbul / İstanbul modası**" adını verecek denli benimseyip severek giydikleri bu uzun cekete, **İstanbul**'e ilişkin, giyim tarihimizin kült kitabı **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**'nde Reşat Ekrem Koçu şu bilgileri aktarır:

"Sivil memurların Avrupalı gibi giyinmeye mecbur tutulduğunda, Abdülmecid zamanında "Redingot"un yerine kabul edilmiş (Bakınız: Redingot) ve Abdülaziz devrinde de giyilmiş bir ceketin adı.

Redingot, kravatlı ve kolalı yakalı freng gömleği ile giyilen bir Avrupalı kisvesi idi. Siviller bu ceketi resmiyet icap ettiren yerlerde, toplantılarda giyerdi. Setire pantolon giyildiği zaman, gençler onun icaplarını kolayca kavradılar, fakat yaşlılar için, kolalı gömlek içine girmek, boğazına kaskatı kolalı yakayı takmak, onun üstüne boyunbağını bağlamak kolay alışırlar şey olmadı. Sarayda resmi kabullerde, ecnebinin de bulunduğu toplantılarda, çoğu yaşlı olan devlet erkânı ile yüksek memurların redingot içinde azap ve işkence çekeceklerinden gayri, kıyafet aksaması ile de garibsenecekleri düşünülerek sivil memurlara resmî bir kisve olarak İstanbul'in icad edildi. Redingotdan farkı göğsünün tamamen kapalı olması idi, kolalı gömleğe, kolalı yakaya ve kıravata lüzum göstermemesi idi. İki parmak yükseklikte düz ve dik bir yakası vardı. Yakanın içine, kirlendikçe değiştirilen hafif kolalı bir iç yaka dikilirdi ki bu iç yakanın dışarıdan ancak 1-2 milimlik bir kısmı görünürdü. Yaka önden iliklenmez, fakat yakanın hemen altından İstanbulün ilk düğmesi başlardı. Eteği tıpkı redingot gibi diz kapağına kadar uzundu; fakat İstanbulün göğsü, yaka altından 'bele kadar, kendi kumaşından yapılmış tek sıra 5-6 düğme ile iliklenip kapanırdı. İstanbulliler yerini İkinci Abdülhamid zamanında redingotlara terketti."¹⁹⁶

Büyük ustamız Reşat Ekrem Koçu'nun tanımıyla "**... Sivil memurlara resmî bir kisve olarak İstanbul'in icad edildi**" cümlesini örneklediğimiz gravür baskıya dikkat ederek yeniden değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü Reşat Ekrem Koçu'nun cümlesinin tamamlayıcısı olan "**Tanzimat'ın ilk yıllarında ise Istanbullu terzilerin bir buluşu olduğu için "İstanbul" denen ceket formu ortaya çıktı**"¹⁹⁷ bilgisi

¹⁹⁶ Reşat Ekrem Koçu, "**İstanbul**", **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Ankara, Sümerbank Kültür Yayınları, 1969, 134 s.

¹⁹⁷ Necdet Sakaoğlu, "**İstanbul**", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, İstanbul, 2003, c. 4, 253 s.

yeniden sorgulanmalıdır. İstanbul, Tanzimat döneminde [1839-1908] İstanbul'da, Osmanlı kamu görevlilerinin, çok severek, uzun süre giydikleri; genelde siyah kumaştan dikilen, önü, boydan, beş altı / yedi sekiz düğmeyle iliklenerek kapatılan, belden kesik üst ve alt parçasıyla bele oturtulan, giyen kişinin boy uzunluğuna göre dizüstüne ya da altına değin uzanan, alt / etek parçası daha bol ve derin yırtmaçlı, “alaturka” damgası vurulmuş, tam anlamıyla “batılı” bir erkek ceketidir.



Resim 78: Amerikada giyilen İstanbul örneği önden kapalı giysi / Gravür Çizim
Kaynak: W D F Vincent ,*The Cutters' Practical Guide To Coat Cutting & Making : Embracing Morning, Froek & Dress Coats In All Their Varieties, Including Court, Naval, Police, Uniforms, Clerical, Juvenile, & Working Men's Bodycoats*, 5th ed. London : Williamson, between 1901 and 1910. 124 s.



Resim 79: Lübnan Mutasarrıfı Artin Davut Paşa, 1865.
Kaynak: Bahattin Öztuncay, *Hâtırâ-i Uhuvvet /*
Portre Fotoğraflarının Cazibesi 1846 – 1950, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2005, 77 s.

İstanbul'un, bir "*İstanbul modası*" olduğunun benimsesek de İstanbullu terzilerce yaratıldığını savunmak doğru olamaz. Çünkü bu giysi modelinin, Avrupa'dan Amerika'ya, hem askerlerin, hem de sivillerin severek giydikleri bir "**model**" olduğunu, hemen bütün subayların, rütbelerini gösteren sirmalarla biçimlenen üniformalarına, bütün üst düzey bürokratların, memurların giyim kuşamlarını gösteren fotoğraflarına bakınca hemen hepsinin, İstanbul gibi önden kapalı oldukları, 5-6 düğmeyle iliklendikleri, yakalarının da 2 cm genişlikte yapıldığı, özellikle askeri üniformaların etek uçlarının basende, kol uzunluğuna göre parmakların başlangıcında bittiği görülmektedir.



Resim 80: İstanbul Giysisi İle Sultan Abdülaziz, 18 Haziran 1869 – İstanbul.
Kaynak: Bahattin Öztuncay, *Hanedan ve Kamera / Osmanlı Sarayından Portreler*, Aygaz, İstanbul, 2012, 142 s.

Yine dönemin bürokratlarının, nazırların, üst düzey devlet görevlilerinin, sivil paşaların, özellikle resmi törenlerde giydikleri payelerini gösteren sırmalarla süslenmiş giysilerine / fotoğraflarına dikkat edildiğinde, İstanbul'un hem kısa hem de uzun modellerinin kullanıldığı daha kolay anlaşılmaktadır. Yalnız gündelik yaşamın yalınlığı içinde, İstanbul'un bir "**İstanbul modası**" olduğunu vurgulamak daha doğru olacaktır.



Resim 81: Fesiyle ve İstanbulin Ceketiyile Sadrazam Yusuf Kamil Paşa, 1875.
Kaynak: Bahattin Öztuncay, *Hâtırâ-i Uhuvvet / Portre Fotoğraflarının Cazibesi 1846 – 1950*, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2005, 123 s.

İstanbulin ceketin benimsenmesinde, dik yakalı, kolalı, beyaz gömlek, yelek ve boyunbağıyla / kravatla giyilen redingotun, Müslüman halk çoğunluğunun gözünde bilhassa Osmanlılık imajı ile bağdaşmayan, tümüyle “*Frenk-vârî*”, “*gavur işi*” bir algı yaratmasının yanı sıra üretimi, kullanımı açısından tümüyle batılı olan, önü yakadan düğmeli “redingot” modelinin, düz yakasıyla, setrenin değişik bir biçimi olarak görülmesinin payı büyüktür. İşte bu benzerliğin yarattığı etkiyle, bir “İstanbul modası” olarak hızla yaygınlaşan İstanbulin, uzun eteğiyle, ayrıntıdan uzak yalınlığıyla, “alaturka” setrenin, “alafrangalaştırılmış” yeni modası / modelidir. Araştırmacı Necdet Sakaoğlu, İstanbulin üstüne şu bilgileri aktarır:

“...1860'lara doğru istanbulinlerin etek boyu dizkapağına kadar uzun, beli dar, omuzları ve eteği genişken, 19. yy'ın sonlarında, kesimi bedene daha uygun, eteği bir oranda kısa yeni bir istanbulin moda oldu. Bunun iki parmak enindeki dik yakasının tek düğmesi iliklenmezken, göğüsteki 5-8 düğmesi ise ilikli tutulur, yaka içine 1-3 mm'lik kenan gözüken hafif kolalı beyaz yaka iliştilirdi. Asker ve sivil rütbelere mahsus apolet, sırma göğüslük, saçaklı kaşık, nişan ve madalyalar, istanbulini tamamlayan öğelerdi.



Resim 82: Fesi, Boyunbağı, Gömleği ve İstanbulun Ceketiyile
Paris Büyükelçisi Mehmet Cemil Paşa, 1858.

Kaynak: Bahattin Öztuncay, **Hâtrâ-i Uhuvvet /**
Portre Fotoğraflarının Cazibesi 1846 – 1950, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2005, 61 s.

İstanbulun bir özelliği de Tanzimat'ın getirdiği "tebaa arasında eşitlik" ilkesine uygun bir giyim tarzı oluşuydu. Bu açıdan vezirden posta memuruna kadar her sınıftan Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı'nın benimsediği bir giyimdi. Zamanla resmi davetlerde ve törenlerde de giyilmeye başlandı. İstanbulun altına, Fransız biçimi paçası dar, üst tarafı genişçe ütüsüz pantolon, ayağa da çekme potin, arkası

kalos kundura veya iskarpin giyilirdi. En yaygın olduğu 1870'li yıllarda saray mensupları, Babîali bürokratları, vezirler, gösterişi ve uksü sevmeyen devlet ricali genellikle istanbulini tercih ediyordu. Önü kapalı olduğu için ensiz bir iç yaka dışında gömlek, yelek, kravat gerektirmemesi, siyah, kahverengi, koyu lacivert renkte ve çuha cinsinden kumaşlardan dikilmesi bakımından istanbulin kullanışlı bir ceketti. Bu nedenle her sınıftan kamu görevlileri yanında, asker ve sivil okul öğrencileri için de istanbulin benzeri üniformalar yaygındı.

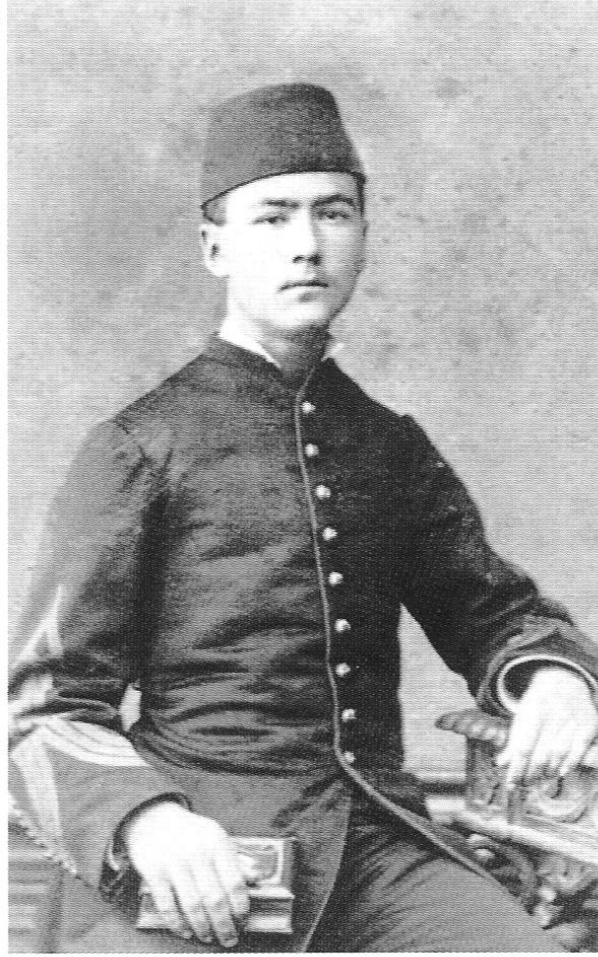


Resim 83: Ressayev Tefik Paşa, 1865.

Kaynak: Bahattin Öztuncay, *Hâtrâ-i Uhuvvet / Portre Fotoğraflarının Cazibesi 1846 – 1950*, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2005, 79 s.

II. Abdülhamid döneminde (1876- 1909) kamu görevlilerinin Avrupa tarzı giyinmeleri yönünde genelgeler yayımlanınca istanbulinin yanısıra bir tür yerli redingot da moda oldu. İstanbulluların "bonjur" dedikleri jaketatayı ise yüksek

sınıftan kişiler giymeye başladılar. Bununla birlikte, fes, pantolon ve iskarpinle çok uyumlu bir kıyafet formu oluşturan istanbulin modası, II. Meşrutiyet yıllarına değin sürdü. Bu yıllarda, sıkma yelek ve dar pantolon ile bunun üstüne giyilen siyah ipek astarlı, bele gelen iki düğmesi iliklenip üst tarafı açık bırakılan setrevari şık bir kıyafete de "İstanbul modası" anlamında "istanbulin" deniliyordu. Bu kıyafeti dal fes, zarif baston ve monokl zenginleştirmekteydi."¹⁹⁸



Resim 84: İdadiye [Lise] Öğrencisi , Lalelili İbrahim Efendi – 1858.
Kaynak: Engin Özendes; Abdullah Freres / Osmanlı Sarayı'nın Fotoğrafçıları, YKB Yayınları, İstanbul, 2006, 33 s.

¹⁹⁸ Y.a.g.e., 253 s.

3.1.3. Redingot [Kuyruklu Ceket / Frak / Smokin]

Osmanlı giyim kuşamına ilişkin kaynaklarımızda, “*II. Abdülhamit döneminde [1876-1909], İstanbulin yanı sıra kullanılmaya başlayan ve bir süre sonra onun yerini alan alafranga erkek giysisi*” olarak tanımlanan redingotun özellikle aydınlarımızca, bürokrat kesimce sevilerek giyildiği bilinmekte, yüzlerce fotoğrafta da görülmektedir.



Resim 85: Fesi, Boyunbağı, Gömleği, Redingot Ceket, Yeleği Ve Bol Kesim Pantolonuyla Ebuuzziya Tevfik Bey, 1868.

Kaynak: Bahattin Öztuncay, *Hâtra-i Uhuvvet / Portre Fotoğraflarının Cazibesi 1846 – 1950*, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2005, 99 s.

Sultan Abdülhamit'e özel terzi **M.Palma & Fils**'in diktiği, padişahın sivil giysilerinden, günümüze kadar ulaşan nadir örneklerden biri olan ve yalnlığıyla dikkat çeken redingot ceketi, ilginç bir dış giyim modelidir.



Resim 86: Sultan II. Abdülhamit'in Redingotu – Ekler Bölümü / 4. Resim
Kaynak: Hülya Tezcan, **19. yy. Sonuna Ait Bir Terzi Defteri**, Sadberk Hanım Müzesi Yay. , İstanbul, 2000.

şehzade Abdülhamit'in İstanbullinli giyimine bakarak İstanbul'un uzunca bir süre giyildiği, redingotun daha çok törensel bir giysi olarak kullanıldığı, zamanla günlük yaşamın bir parçası olduğu kolayca sylenabilir.



Resim 87: Bir Osmanlı Kalemefendisinin Portresi – 1880.

Kaynak: Engin Özendes; **Abdullah Freres / Osmanlı Sarayı'nın Fotoğrafçıları**, YKB Yayınları, İstanbul, 2006, 114 s.

İlk kez İngiltere'de, XVII. yüzyılın sonlarından ortaya çıkan, daha çok binicilerin ve yağmurdan korunmak isteyenlerce giyilen redingotun kısa bir süre sonra, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransa'da da kullanımının yaygınlaştığını, Avrupa'ya ve Amerika'ya değin bütün dünyaya yayıldığı biliniyor. Yanlarında ve arkasında yırtmaçları olan, önden düğmelenen bol bir manto görünümünde olan

redingot modeli, XIX. yüzyılın başlarından XX. yüzyılın başlarına kadar hemen bütün şehirli erkeklerce sevilerek kullanılan bir giysi olmuştur.

Göğsü iki düğme ile iliklenip kapanan, sol tarafında kullanılmayan iki düğmesi bulunan redingotlar genellikle siyah ya da gri şayaktan dikilir, etekleri ise belden aşağıya, dizkapaklarının altına kadar dökülürdü. Fazla yaygın olmamakla birlikte açık lacivert, kahverengi renkte ya da kareli, çizgili kumaşlardan da redingot takımı giyenler olmuştur. Yine kendi renginde ya da biraz daha açık renkte ipek şeritlerle çevirilmiş redingotlar da dikilmiştir. Redingotlar çoğunlukla kendi kumaşından bir pantolonla giyilir; beyaz, devetüyü ya da gri renkte bir kumaştan yapılan yelekle ve göğsü, yakası kolalı beyaz gömlekle giysi tamamlanırdı.

Osmanlı giyim kuşam tarihinde redingotun yerleşip yaygınlaşmasını alanımızın en önemli kaynağı olan Reşat Ekrem Koçu şöyle açıklıyor:

“...İkinci Abdülhamid zamanında İstanbulun yerine giymeye başlanmış ve Cumhuriyet devrinin ilk yıllarından sonra modası geçmiş, giyilmez olmuştur. Atatürk’ün Sivas Kongresi günlerinde çekilmiş redingotlu bir resmi vardır ki tarihimizin en kıymetli resim vesikaları arasındadır.

Siyah şayaktan yapılan redingotlar, sivil devlet erkânı ve protokola dahil yüksek sivil memurlar için resmi tören esvabı olarak kabul edilmişti. Göğsü iki düğme ile iliklenip kapanır, sol tarafta iki tane de kullanılmaz süs düğmesi bulunurdu, belden aşağı etekleri, diz kapakları altına kadar serbest dökülürdü.

Redingotla ceketin kumaşından bir pantolon giyilir, yeleği ise beyaz yahut deve-tüyü, gri renkli bir kumaştan olurdu. Redingot ile mutlaka göğsü ve yakası kolalı bir fernk gömleği giyilir, ya plastron yahut tek düğüm bir boyunbağı bağlanır ve boyunbağına da güzel kuyumculuk işi bir boyunbağı - kravat iğnesi iliştilirdi.

Redingotlar, siyahtan başka açık demir renginde gri şayaktan da yapılırdı, fakat bu gri redingotlar aşırı alafranga şık zenginler tarafından husûsî hayatlarının icap ettirdiği teşrifatda giyilirdi.”¹⁹⁹

¹⁹⁹ Reşat Ekrem Koçu, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, 196-197 s.



Resim 88: Atatürk'ün Sivas Kongresi'ndeki Redingot takımlı fotoğrafı, 1919.
Kaynak: <http://www.mkutup.gov.tr/ataturk/26>, erişim: 07.11.2012

Redingotun Osmanlı giyim kuşam tarihi içinde gösterdiği değişim ve gelişimi, dönemsel özellikleriyle irdeleyen Yakup Kadri'de **Kıralık Konak**[1922-1966,s.6] adlı romanının girişinde şöyle anlatır:

“İstanbul'da iki devir oldu: Biri İstanbullu; diğeri redingot devri... Osmanlılar hiçbir zaman bu redingot devrindeki kadar zarif, temiz ve kibar olmadılar. Tanzimatı Hayriye'nin en büyük eseri, İstanbullu İstanbul efendisidir. Bu kıyafet dünyaya yeni bir insan tipi çıkardı ve Türkler bu kıyafet içinde ilk defa olarak vahşi Asya ile haşin Avrupa'nın arasında gayet hususi yeni bir millet gibi görüldü. Yaşayış ve giyiniş itibarıyla Şimal kavimlerinden daha sade ve daha düşünceli olan bu millet, duyuş ve düşünüş itibarıyla Akdeniz kıyılarındaki medeniyetlerin bir hülâsası şeklinde tecelli

ediyordu. Ağır kavuklu, alacalı, kesif yeniçerilerin demir çarıklarının çiğnediği bu toprakta hangi tohum, hangi hava bu çiçeği veriyordu? Zira bu beyaz pantolonlu, beyaz yelekli lüstrin kaloşlu Türkler, ince bir hattan ibareten endamlarıyla biraz evvelki boğum boğum adamlara hiç benzemiyorlardı. Sultan Mecit devri ricâlinin, Hâlet Efendi muasırlarının çocukları olduğuna kim ihtimal verebilir? Bunlar boyunlarından ipekli bir men-dille boğulmuş solgun benizleriyle onların cebir ve huşunetinden ürkmüş kimseler gibidirler. Hepsisi de umumîşlerden çekinir, hiddetlerinde ve hazlarında ölçülü, namuslu aile babaları ve kibar konak sahipleri idiler.



Resim 89: Fesi, Fuları, Gömleği ve Açık Renk Redingot Takımıyla Mısır Hıdivi / Sultanı Hüseyin Kamil, 1899.

Kaynak: Bahattin Öztuncay, **Hâtırâ-i Uhuvvet / Portre Fotoğraflarının Cazibesi 1846 – 1950**, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2005, 179 s.

Bizde Çerkes halayıkları, harem ağaları, Boşnak bahçıvanlarıyla büyük ev hayatı asıl bu devirden başlar. Yüksek rütbeli devlet adamlarının tesis ettikleri Osmanlı kibarlığının kundağı canfes astarlı ve serapa ilikli İstanbul idi.

Sonra redingot devri geldi ve redingotu içinden yarı uşak yarı kapı-kulu, riyakâr, adı bir nesil türedi. Bu neslin en yüksek, en kibar simalarında bile bir saray hademesi hali vardı. Çoğu, ikinci Abdülhamit Han devri ricâlinden olan bu adamların her biri bir hile ile efendilerinin arabasına binmiş seyisleri andırıyorlardı. Bunların elinde İstanbul'da konak hayatı, birdenbire köşk hayatına intikal ediverdi. Ne yaşadığın, ne

*düşünüşün, ne giyinişin üslûbu kaldı; her şey gelenek dışına çıktı; her beyni tatsız ve soysuz bir Arnuvo ve bir Rokoko merakı sardı; binalarımız, eşyalarımız, elbiselerimiz gibi ahlâkımız, terbiyemiz de rokokolaştı. Abdülmecid devrinin o ağır, zarif ve için için gelenekçi Osmanlılığından eser kalmadı. Naim Efendi aşağı yukarı bu redingotlu nesle mensup olmakla beraber vücûdu henüz körpe iken İstanbulun içinde yetişip gelişmiş kimselerdendi....*²⁰⁰

Bu fotoğraflara bakarak redingotun, Osmanlı'da, özellikle aydın, bürokrat kesimce sevilerek giyildiği görülmektedir. Giyim tarihimizde, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar devam eden redingot giyme alışkanlığı, bir tören giysisi olarak yerini fraklara bırakmaktadır. Görünüşte giyim alışkanlığımızdan çıksalar da çok kullanışlı bir model olan redingotun, uzunluğu ve bolluğu nedeniyle kaçınılmaz olarak Avrupa'da olduğu gibi ülkemizde de erkek paltosuna / mantosuna dönüştüğü görülecektir. Başlangıçta tören giysisi olan redingot, ceketin takım elbisede yerini alışıyla birlikte biraz daha genişleyerek, önden düz ve kruvaze düğmeli olarak bir dönüşüm yaşayarak paltoya / mantoya evrilecektir.



Resim 90: Veliahd / Son Padişah Mehmet Vahidettin, 1916.
Kaynak: Bahattin Öztuncay, *Hâtrâ-i Uhuvvet / Portre Fotoğraflarının Cazibesi 1846 – 1950*, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2005, 243 s.

²⁰⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kiralık Konak*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 6-7 s.



Resim 91: Yarbay Halil Fuat Güngör Redingot Takım Elbisesi İle -1920
Kaynak: Bike Sağduyu Koleksiyonu

3.1.4. Bonjour Ceket / Sabah Ceket / Binici Ceket / Bonjour Ceket / Ceket

Avrupa'da kullanılan Bonjour ceket Osmanlı'da da ilgi grmstr. Daha çok aydınların, bürokratların davetlerde kullandığı bir ceket olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağırlıklı olarak siyah kumaştan yapılıp, etekleri geniş ve etek uçları yuvarlak formdadır.



Resim 92: Ceket ve Yeleğiyle Büyükelçi ve Ünlü Resim Koleksiyoncusu Halil Şerif Bey, 1868.
Kaynak: Bahattin Öztuncay, **Hâtırâ-i Uhuvvet / Portre Fotoğraflarının Cazibesi 1846 – 1950**, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2005, 103 s.

Ceket, belde yatay bir kesik ile eteğine birleşir. Bu ceket formunun yelek ile takımlanarak kullanıldığı görülmektedir. Yeleği ceket ile aynı kumaştandır. Bazen altına kontrast renkli, farklı bir kumaştan pantolon kullanılmıştır.



Resim 93: Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, 1916.
Kaynak: Bahattin Öztuncay, *Hâtırâ-i Uhuvvet / Portre Fotoğraflarının Cazibesi 1846 – 1950*, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2005, 241 s.

İstanbuluların, II. Meşrutiyet döneminde yaygınlaşan önu çapraz kesilerek arkaya kıvrılmış, kıvrıkları iki parçalı olan Bonjour ceketi “Jaketatay” olarak adlandırdıkları bilinmektedir.²⁰¹

²⁰¹ Kudret EMİROĞLU, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, 252 s.



Resim 94: Bonjour Ceket Takımıyla bir Osmanlı Bürokrati, Stüdyo Joallier.
Kaynak: Bike Sağduyu Koleksiyonu

3.1.5. Yelek

Yelek, gömlek veya mintan üzerine; tek başına yahut ceketin altına giyilen kolsuz; önü iki, arkası tek parçadan giyilen bir giysi formu olarak oldukça eski bir geçmişe sahiptir.



Resim 95: Köstekli Saati ve Yelekli Takım elbisesiyle Körpe Kaymakam Şevket Mahir Bey
Kaynak: Şehbâl, 15 Eylül 1328, Sayı: 61, 245 s.

XIX. yüzyılda erkek dış yelekleri başlarda çuha ve kadife gibi elbiselik kumaşlardan üretilirdi. Avrupa'dan esinlenen erkek ceket ve pantolon formlarıyla ya ikili ya da üçlü olarak kullanılmak için yelek, önemli bir tamamlayıcı parça olmuştur. Genellikle bu takım giyinme anlayışı içerisinde yelek sadece ceketin veya ceket ve pantolon ile birlikte tamamen aynı kumaştan üretilirdi. Bu dönemde erkek yeleklerinin en önemli biçim özelliği bozuk para, köstekli saat, çakı gibi aksesuar ve eşyaların konulabilmesi için kullanılan küçük cepler dikkat çekmektedir. Genelde iki

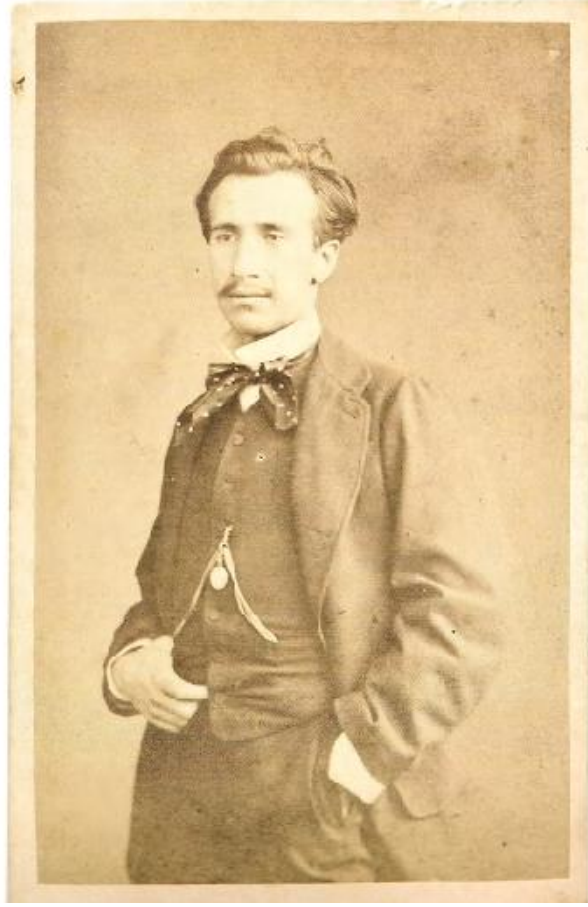
altta, iki de üstte olmak üzere dört cepli olarak yapılan erkek yelekleri, iliklerinden birinden mutlaka saatin altın ya da gümüş kösteği geçirilerek kullanılırdı. Bu görünüm yakın geçmişe kadar erkek giyiminin en önemli süs anlayışı olarak kendini göstermiştir.



Resim 96: Redingot Ceketinin İçinde Kruvaze, Etek Uçları Sivri Kısa Yeleği İle.
Damat Salâhaddin Bey (1885?-1918),

Kaynak: Bahattin Öztuncay, **Hanedan ve Kamera / Osmanlı Sarayından Portreler**, Aygaz, İstanbul, 2012, 217 s.

Bu biçimlerden başka ana hatları değişmeyen farklı biçimlerde; düğmeli, düğmesiz, bol kesimli diye adlandırılan yelekler de mevcuttur. Fasone, şayak, ipek ve pike kumaşlarından yapılan gömlelerde devetüyü rengi, siyah, lacivert ve yanardöner renkler göze çarpmaktadır.



Resim 97: Osman Hamdi Bey, 1864 - Köstekli Saati ve Yelekli Takım Elbisesi İle.
Kaynak: Edhem Eldem, **Osman Hamdi Bey Sözlüğü**, T:C: Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2010, 88 s.

Günümüzde de yelek kullanımında aynı estetik anlayış, beğeni devam etmektedir.

3.1.6. Gömlek

Giyisi formu olarak çok eskilerden beri kullanılan gömlek XIX. Yüzyılda Osmanlı erkek giysilerinin de önemli parçalarından olmuştur.²⁰² Avrupa'da da bu yüzyılda çok fazla farklılık gözlemlenmediğinden genel olarak Osmanlı'da da yaka biçimindeki birkaç değişiklik ile kendini göstermiştir.

²⁰² Mühendis Nevres, "Boykotaj : Fesler , Gömlek", **Sabah**, 24 Ekim 1908, **II. Meşrutiyet'in İlk Yılı / 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909**, Aygaz-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 132 s.



Resim 98: İğneli Gömlek Yakası.
Kaynak: Bike Sağduyu Koleksiyonu

Önceleri bir iç giyim parçası olarak kullanılan gömlekler ceket ilerinde ince kumaşları ile kullanım rahatlığı sağladığı için dış giyimde parçaları arasında yerini almıştır. Gömlek, uzun kollu, kollarının bitimi yırtmaçlı ve yırtmacı bir sedef veya taş düğme ile kapanan düz kol kapaklı; düz yakalı, n yarım yırtmaçlı olup üç-dört düğme ile kapanan ve baştan geçirilerek giyilen bir kıyafettir. Mintan ise özellikle basmadan yapılan bir giysidir. Mintan kumaşının desenleri de “mavi, sarı zemin üzerine iekli”, “pembe dallı” veya “gll” gibi süslemelerin yanında kullanılan renkler de sarı ve al gibi canlı renklerdir. Mintanın “cepli”, “yakasız” yahut yakası “bzme veya baklava dikişi” ve “arkadan düğmeli” modelleri görülmektedir.



Resim 99: Royal House Reklamı – Gömlek, Boyunbağı ve Yelek Çeşitleri
Kaynak: L'Illustration, 22.Ekim.1898.

Daha çok yumuşak kumaşlardan tercihe göre üzerine mintan ve saat cepleri dikilerek aynı zamanda yelek vazifesi gören gömlekler Osmanlı erkeklerinin sevdiği giysilerden biridir. Gömlekler bu dönemde ağırlıklı olarak beyazdan üretilmiş, mavi renk de erkekler tarafından tercih edilen bir renk olmuştur. Frenk gömleğiyle beraber kullanılan yaka, boyun bağı ve kol düğmeleri, kıyafeti tamamlayan aksesuar olarak kullanılmıştır.



Resim 100: Gömlek Yakasıve kravatıyla Dikkat eken Febs Efendi Adıyla Tanınan Ermeni Asıllı Osmanlı Fotoğrafçısı Bogos Tarkulyan, 1892.
Kaynak: Bahattin ztuncay, *Htra-i Uhuvvet / Portre Fotoğraflarının Cazibesi 1846 – 1950*, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2005, 159 s.

Yaka, manşet, göğüs kısmı kolalanan, yaka ve manşetleri takma “frenk gömleği” ceket pantolon kadar yaygınlaşamadı. Gmleklerin yakalarına balina, manşetlerine kol düğmesi takılan, kravatta kravat iğnesinin şart olduğu dönemde ev kadınları t yanında kolalama işini de yapmak zorundaydı.²⁰³

²⁰³ Kudret Emiroğlu, a.g.e., 240-241 s.

3.2. Takım Elbise

Avrupa'da 1860'larda ceket, yelek ve pantolonun aynı kumaştan yapılması yaygınlaştı. Giyim kuşam alışkanlıkları açısından yüzünü Batı'ya çeviren Osmanlı takım elbiseyi de Avrupa ile hemen hemen, eş zamanlı olarak kabullenmeye başlamıştır.



Resim 101: Takım Elbiseleri İle Poz Veren İki Osmanlı, Ateliers Apollon, 1910.
Kaynak: Bike Sağduyu Koleksiyonu

Osmanlı'da 1890' larda, takım elbise iş hayatının gerekliliklerinden biri oldu. Biçimine göre düğmelerin kapanmış veya açılmış olması saygı ve görgü ifadesi haline geldi. Örneğin kruvaze ceketin daima ilikli olması muaşeret kuralı olarak

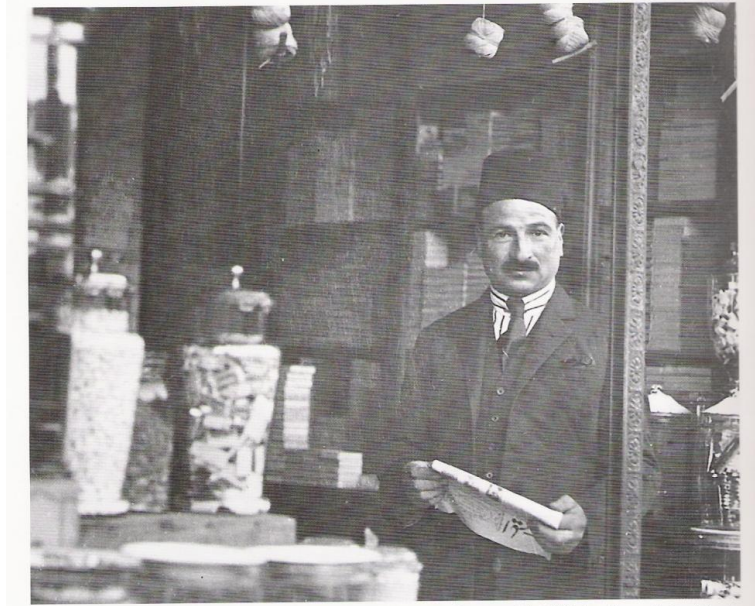
kabul edildi. Takım elbiseyi bütünleyen yelek ise eskiden beri yaz ve kış giyilirdi.²⁰⁴ Zamanla yelekli takım elbise anlayışı yerini ceket ve pantolondan oluşan ikili takıma bırakmıştır.



Resim 102: Fötr Şapkası, Papyonu, Gömleği, Yeleği, Ceket ve Pantolonuyla Üçlü Takım Elbise Örneği - Ressam Fikret Mualla, 1920.
Kaynak: Bahattin Öztuncay, *Hâtra-i Uhuvvet / Portre Fotoğraflarının Cazibesi 1846 – 1950*, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2005, 273 s.

Osmanlı'da takım elbise, Tanzimat dönemiyle birlikte daha çok memur kesimi tarafından kullanılmaya başlandı. Başlangıçta redingot, jaketatay, bonjur ceketle tamamlanan takım elbise anlayışının Meşrutiyet dönemiyle hızla değiştiği gözlemlenir.

²⁰⁴ Kudret Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, 251 s.



Attarlar İstanbul halkının gündelik hayatında derin izler bırakmış bir meslek zümresiydi. Dükkânları birer sohbet mekânı, bu sohbet halkasına katılanlar ise toplumsal kültürün devamlılık bilincine sahip ârif kişilerydi. Bu açıdan attarlık mesleği, yalnızca kendi kurallarını değil, estetik düşünce ve güzel sanatların son derece incelemiş hassas dünyasını da inşa ediyordu.

Resim 103: İstanbul’da Fesi Ve Modern Takım Elbisesi İle Bir Şekerci, 1895.
Kaynak: Ekrem Işın, **İstanbul’da Gündelik Hayat / Tarih, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri**, Yapı Kredi yayımları, İstanbul, 1999, 200 s.

Özellikle üç parçadan oluşan, bedene oturan kısa ceket, yelek ve pantolondan oluşan takım elbisenin, bütün bürokratlarca, aydınlarca, üniversite ve lise öğrencilerince kullanılmaya başlandığı fotoğraflardan, çizimlerden anlaşılmaktadır. Burada örnek olarak **Gülyüz**’den[1922] alıntılanan karikatürde de görüldüğü üzere farklı giyim örneklerinin Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan süreçte erkek takım elbisesindeki değişim gözlemlenmektedir. Moda değerlerindeki değişimlerle, redingottan çizgili pantolona uzanan çeşitlilikte, takım elbiselerin uzun yıllardır, kruvaze, düz, tek, çift, üç düğme, dar, bedene oturuk, bol kesimleriyle özellikle yakada yapılan değişikliklerle, bugün adeta kalıplaşmış bir yapıda giyilmeye devam ettiği bilinmektedir.²⁰⁵

²⁰⁵ Kudret Emiroğlu, y.a.g.e., 252 s.



Resim 104: Matbûâtta Ramazan Manileri okuyan İstanbullu Gazeteciler /1922
“Osmanlı’da Avrupa Giyimini ve Takım Elbise Çeşitliliğini Gösteren Bir Karikatür”-B.S.
Kaynak: Güleryüz / Her Hafta, Dersaadette Perşembe Günleri Neşrolunur. Mesleğinde Müstakil, Edebî, Siyasî, Mizâh Gazetesidir, No:53, 4 Mayıs 1338 [1922], 4-5 s.



Resim 105: Modern Giyimleriyle Halide Edib, Çocukları Ali Ayet ve Hasan Zeki İle Birlikte, Münih, 1924.
Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, Pazar eki, Sayı :1260, 16 Mayıs 2010, 5 s.

3.3. Aksesuarlar [Fes, Şapka, Boyunbağı, vs.]

Sultan Mahmut'un fermanı üzerine fes, imparatorluğun resmi şapkası oldu. 1840'lardan itibaren süvari ve topçu hariç, Osmanlı askerlerinin üniformasının bir parçası haline geldi.

Önceleri devlet gücüyle giydirilen fesin köylere kadar yayıldığı XIX. yüzyılın sonuna doğru, aydınların kasket ve şapka giyme eğilimi gösterdikleri de dikkati çekmektedir. Ancak şapkaya, Osmanlı çoğunluğu, Hıristiyan Avrupalılara özgü bir başlık gözüyle bakıyordu. Bu nedenle de şapka giyenler, “**gavur**” sayılıyor ya da Frenk taklitçisi diye suçlanıyorlardı.

TBMM 25 Kasım 1925'de **Şapka Kanunu**'nun çıkartılmasıyla yüzyıla yakın süredir kullanılan fes, sarık ve benzeri başlıklar yerini modern Avrupa'nın kullandığı şapkalara bıraktı. Şapkanın kabulü gerçekte erkek giyiminin değişimini de tetiklemiştir. Sarık ve cüppe giyiminin sadece din adamlarınca ve ibadet yerlerinde giyilmesinin yine bir yasayla belirlenmesi, Anadolu'da hızla erkek giyiminin “**medenî**”leşmesini sağlamıştır.²⁰⁶ Cumhuriyet ile birlikte uzun yıllar, adeta bir üniforma gibi değişik formlarıyla kullanılan şapka, günümüzde başlangıçtaki etkisinden artık uzaktır. Bu uzaklığın temelinde modanın gücünün yattığını biliyoruz. Artık hasır şapkadan fotre, kasketli şapkaya, doğal istekle, gereksinimle oluşan kullanım dönemini yaşayan Türkiye'de, erkek giyimi yeni bir şıklık dönemini yaşıyor.²⁰⁷

Avrupa erkeklerinin kullandıkları aksesuarlar incelediğinde, Osmanlı erkeklerinin hiçbir zaman benzer aksesuarları kullanmadıkları görülmektedir. Özellikle şapka ve broşlarla, yaka ve kravat iğneleriyle süslü Avrupa erkekleri karşısında Osmanlı erkeklerinin aksesuarları çok cılızdır. Ancak, Avrupa giyimini yakından izleyen kimi “**şıkların**”, “**züppelerin**” giyimleriyle, aksesuarlarıyla dikkat

²⁰⁶ Willy Sperco, “*Avrupa Kıyafetinin Kabulü*”, Mustafa Kemal Atatürk / 1881-1938, Çev.: Zeki Çelikkol, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, 141-148 s.

²⁰⁷ Enis Batur, “*Cumhuriyet Dönemi Erkek Takıları, Erkek Aksesuarları*”, 75 Yılda Değişen Yaşam, Değişen İnsan / Cumhuriyet Modaları, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, 92 – 95 s.

çektikleri, eleştirildikleri de bir gerçektir. Bu konuda, Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarına ilişkin özel bir araştırma elimizde olmasa da ilginç gözlemleri içeren, Ercüment Ekrem Talu'nun, anı nitelikli bir yazısı erkeklerin “süslenme”ye ilgilerini anlatmaktadır:

“BOYUNBAĞI VE ESKİ ŞIKLAR

Bir günde beş altı kravat değiştiren şıklar / Elbise dolabında beş altı yüz kravat bulunduranlar / Boyunbağını bağlamak için saatlerce ayna karşısında duranlar / Bizde ilk defa kravat ne vakit ve nasıl başladı? / Şûrâ-yı Devlet azâsından yaka ve kravat takmayan H... Beğ.

Erkek elbisesinin zarâfet-i tetimmâtından olan yakalık ve boyunbağı da yakında tarihe mal olacak gibi görünüyor.

Kolaltı yakalıği gömlekle aynı kumaştan, yumuşak yaka ile istibdâl eden İspanya Kralı cemiyet teşkil ettiğini haber alıyoruz.

“Boyunduruk Aleyhdârları Birliği” üvânını alan bu cemiyet Paris gibi her yeni modanın doğduğu bir şehirde teşekkülü her halde bu iki vasita-i ziynetin akıbeti için fal-ı hayr değildir.

Halbuki gömlek üzerine takılan eğreti ve katı yakalığın keyfiyet-i icâdı daha geçenlerde yüzüncü yıl dönümünü idrâk ediyordu. Bu tesâdüf bize eşyanın da tıpkı insanlar gibi fâni olduklarına ve dünyada hiçbir âdetin, beşetiyetin mütelevvin mizâcı karşısında pâyidâr olamayacağına yeni bir delil teşkil eder.

Ancak, yakalıkla boyunbağı kalktıktan sonraki kıyafetimizi şöyle bir göz önüne getiriyorum: hani, boyunu yoluk bir nev'i horozlar vardır. Tıpkı onlara benzeyeceğiz. Hele ince boyunlu, gırtlığı çıkık kimseler büstütün şâhbâz olacaklar. Binâenaleyh yakalıği değilse bile, boyunbağını bize bağışlasalar iyi olur.

Boyunbağı pek yeni bir icâd değildir. Bunun en eski nümûnesi Romalıların “Fokalya” tesmiye ettikleri ve boyunlarına doladıkları alaca kumaş parçalarıdır. Lakin asıl, “kravat” en evvel Paris'te ve 1660 senesinde intişâr etmiştir. O zaman Fransız ordusunda hizmet etmek üzere oraya gelen bazı Hırvat efrâd ve zâbitânın boyunlarına bir nev'i ipekli mendil sardıkları görülmüş ve ucları bazen sırma, bazen de ipek püskülle müzeyyen olan bu ziynet vasıtası hoşâ gitmiş ve az zaman içerisinde tamim etmişür.[Kravat] ismi de bu neşr eden kimselere izâfeten [Hırvat-Krovat] lafzından galattır

İlk kravatlar bittabi şimdikilerden çok farklı olup şekilleri zaman zaman değişmiş, fakat dâima erkek zarâfetinin tetemmâtından addolunmuştur. Asıl boyun bağlarının şa'saali zamanı Fransa'da [Romantizm] denilen edebî devrin zuhûr ve inkişâfına müsâdihtir. O devrin ve o mektebin mensupları kravatlarının intihâbına ve bağlanışına çok itinâ etmişlerdir. O kadar ki iyi kravat bağlamak âdeta sanâyi-i nefiseden addolunurdu; bu hususta acemilere ders veren hocalar görüldü. İyi bağlanmış bir boyunbağı hayatta en birinci âmil-i muvaffakiyetti.

Bu kravatlar gayet yüksek ve dik durması için balinalarla tersin edilmiş siyah yakalıklar üzerine sarılırdı. Bu yakalıklar ise kumaştan, kadifeden hatta yumuşak sahtiyan derisinden yapılmış ve içi mukavva kaplanmış idi.

O devirde zarîf geçinen bir adam kemâl-i itina ile hüsn-i muhafaza edilmiş yüzlerce kravata sahip olmak gerekti. Tam otuz altı türlü boyunbağı bağlamak usulü vardı : Gordiyen düğümü, Şark tarzı, Amerikan-vârî, Hamud biçimi, Hissî tarz, A la Byron, Şelâle, Bergama, İrlanda, Mah-i-rât, Ob-o-ur-kârî, Diana biçimi, Bavul, Böcek Kabuğu, meşhur muganni Kolen tarzı, Tenbel-kârî, Sadık-âne biçim, İtalyan, Rus, Diplomat,Cizvit, Kalp kuran, Riyâzî biçimleri, ilâ âhire....

O vaktin moda renkleri de acâip acâip isimler alırdı: Mûteheyyic peri kalçası rengi(yavru ağzına yakın penbe), kanarya kuyruğu, sonbahar gurubu...Ve daha bunun gibi gülünç isimler!

Rivayet ederler ki Alfred de Musset'nin kravat dolabında altı yüzü mütecaviz boyunbağı varmış. Bizim hangi kabadayı şıklarımız bu adede çıkışabilirler, acaba ? !.

1830 tarihinde Paris'in, zarafet-i kıyafetiyle en şöhret-şiâr adamı Josephe Brummel idi.Bu edibin tarihçe-yi hayatını yazmış olan Mösyö Jacques Boulangé der ki : Brummel giyinmek için tam iki saat vakit sarf ederdi. En çok itina ettiği ve muvaffak olduğu, boyunbağı idi. Muassırlarına o boyunbağı ile teveffuk etmiştir. Alel-ekser İngiliz veliahdının da örnek almak için hazır bulunduğu bu giyinme ameliyesinde, Brummel istediği gibi bir kravat bağlamağa muvaffak oluncaya kadar, yüzlercesini buruşturur atar, asabiyetle ayaklarının altında çiğnerdi.



Resim 106: Kruvaze Ceket, Gömleği, Boyunbağı ve Fesi İle Bir İstanbul Erkeği.

Kaynak : Bike Sağduyu Koleksiyonu.

Bizde boyunbağı veya yakalık Tanzimât-ı Hayriyye ile taammüm etmeğe başlamıştır. Fakat o zamanda yaka hem ensesiz hem de gömleğin gayr-i müfârik eczâsından bulunuyor, aynı zamanda dik ve kapalı setrî yakaları boyunbağı bağlamaktan varestе kılıyordu.

Avrupa gören veyahut Beyoğlu'nun Frenk, Levanten muhitlerine girip çıkan Türk gençleri alaturka setrînin yerine devrik yakalı redingotu ikâme edinceye kadar bu böyle gitti. Sonra redingotla bilâ-âhire caketle beraber rengarenk, plastron, lavalier, regat, fiyonga boyunbağı modası başladı. Teşrifât nazırı Kâmil Beğ, Kâni Paşazâde Rifat Beğ, Reşâd Fuad Beğ , Ebuzziya Tefvik Beğ , Sezâi Beğ, Ekrem Beğ, Abdülhak Hamid Beğ , Reşâd Paşa Ziya Beğ (Paşa), gibi o devirlerde zarîf geçinmekle meşhûr kimseler adeta bizde Garb tarz-ı telebbü-sünün taammümüne peyrev oldular. Aralarında bazen öyle müfritleri vardı ki (Mir)'in kostümlerine, (Kon)'un (-?-) gömlek ve kravatlarına, bastonlarına kanaat; elbisesini, çamaşırlarını Paris'e, Londra'ya ismarlardı.

Mamañih, kravatı ve yakalığı işkence aleti telakki eden ten-perverler veyahut [kâfirlerle Őebâhet]den çekinen mutaassıplar pek çoktu. Bunlar her Şeye rağmen Őam alacasından mintana sadık kalmışlardı. Her nasılsa Şûrâ-yı Devlet azâlığına kadar irtika etmiş bir H.... Beğ vardı. Bu zata mümkün değil, arkadaşları yaka taktıramamış, boyunbağı bağlatama-mışlardı. Bir gün ne yapıp yapmışlar, ekseriyete uyup da kıyafetini medenileştirmezse, memuriyetten azl edileceğini söyleyerek kandırmışlar, yaka ve kravat giydirmışlerdi. H... Beğ, bundan duyduğu azaba bir saatten fazla mukavemet edememiş, ictimâdan sofaya fırlayarak, yakayı da boyunbağını da çıkarıp attığı gibi evine kağmıştı. Camilerde terakki ve temeddün düşmanı softalar :

- Boğazlarına karı gibi kordela bağlayan imânsızlar... aleyhine vaaz ediyor, onları bol keseden cehenneme gönderiyorlardı. Bununla beraber moda taammüm etti. Yeni nesil, Avrupa gençlerinden fark olunamayacak bir incelikle giyinen, kravatını hüsn-i intihâb ederek zarıf-âne bağlayarak pek çok zevk-i selim erbâbı yetiştirdi.



Resim 107: Osmanlı Edebiyatçısı Muallim Naci'nin Fesli Boyunbağlı Fotoğrafı, 1893.
Kaynak: Servet-i Fünun, Resimli Haftalık Türk Gazetesi, İstanbul, 1891-1944, Sayı:116, 20 Mayıs 1309 [1893]

Romantizm devri geçtikten sonra boyunbağı, levâzım-ı eksâiyye arasındaki ehemmiyetini kaybeder gibi oldu. Kumaşına, rengine, bağlayışına pek o kadar itinâ edilmiyordu. Geçen bir asrın sonlarında modaya nâzımlık etmiş olan meşhûr Fransız tiyatro sanatkârı (Lebarji) kravatu ihya etti. Ona eski ehemmiyet ve şaşaaasını verdi. O zaman boyunbağının rengini elbisenin rengine uydurmak, bir günde beş altı kravatu değiştirmek muktezâ-yı zarâfet addedildi.

Almanya'nın son imparatoru Kayser Wilhelm'in bin sekiz yüz çeşit kravatu vardı. Validesi kraliçe Victoria'dan sonra İngiltere tahtına câlis olan yedinci (Edward) henüz Gal prensi iken, boyunbağını bağlamak için yarım saat zaman kaybederdi.

Şimdi ise böyle bol bol isrâf edecek vakti olmayan insanlar, bu zarîf şeyi büsbütün hafz etmeği düşünüyorlar. Belki muvaffak olurlar. Biz de her şeye nasıl alıştıysak, yoluk hacı kadın horozları gibi çıplak ense ile dolaşmağa elbette alışırız zaten bunda bir mahzûr da göremiyorum. Zirâ, ne ensemize tokat atacaktı dalkavuk, ne de bu dalkavuşu itmâ' ve teşvik edecek mirasyedi kaldı ! ²⁰⁸

3.4. Osmanlı'da Erkek Alt Giyiminin Temel Parçaları

1826 yılında, II. Mahmut döneminde yeniçeri giysilerinin değişimi ile birlikte Osmanlı'da alt giyimde pantolon dönemi başlamıştır. Vücudun alt kısmına giyilen pantolon harici giyecekler şunlardır: Potur, Sıkma, Dizlik ve Şalvardır.

3.4.1. Potur

Potur; üst ön tarafı kırma yaparak toplanmış, yine üst arka tarafı ise potlu ve sarkık; bacak kısımları diz kapaklarından bileklere kadar sımsıkı inen giysidir. Potur adını da bu kırışık ve buruşuk etki nedeniyle pot adından almıştır.²⁰⁹ Genellikle siyah renkli tercih edilen potur paçalarının ön ve arka taraflarında birer diltik bulunması poturun ayırıcı hususiyetlerindedir. "Aba" adı verilen bu poturun özelliği aba kumaşından meydana gelmesidir. Potur genellikle kaftanların altına da tercih edilmektedir.

²⁰⁸ Ercümen Ekrem , "Boyunbağı ve Eski Şıklar ", *Sevimli Ay*, Teşrin-i sâni 1926, No. 9 - 33, 17-18 s.

²⁰⁹ Reşat Ekrem Koçu, y.a.g.e., 193 s.



Resim 108: Dönemin Modern Kesimli Potur Pantolonu
Kaynak: Bike Sağduyu Koleksiyonu.

Poturun ön tarafı adeta pantolon önü gibidir, bacak çatalı arasından bir, en çok iki üç kırma yaparak toplanmış. Arka tarafı, şalvar ağı gibi kırmalı, potlu, körüklü olarak sarkıktır; fakat en çok diz kapaklarının arka hizasına kadar iner. Poturun özelliği, diz kapaklarına kadar pantolon bacağı kesiminde indikten sonra bacakların alt kısmının baldırlara sımsıkı yapışır olmasıdır.²¹⁰

²¹⁰ Reşat Ekrem Koçu, y.a.g.e., 194 s.

3.4.2. Şalvar



Resim 109: XIX. Yüzyıl Osmanlı Kayıkçı , Saka ve Hamal/ Şalvar Örneği.
Kaynak: Osman Hamdi Bey & Marie De Launay, Çevirmen: Erol Üyepazarcı, **1873**
Yılında Türkiye’de Halk Giysileri / Elbise-i Osmaniyye, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 1999,
İstanbul, 20 s.

Şalvar, hem kadın, hem de erkek için ülkemizde çok eskilerden gelen geleneksel bir alt giyim parçasıdır. Erkekler tarafından şalvar pantolon yaygınlaşınca kadar yüzyıllar boyunca benimsenmiştir. Giyildikten sonra beli uçkur ile bağlanır, bacakları oldukça boldur, bu bolluk paçalara kadar inerdi. Paça ağzı ise ayağın rahat geçebileceği kadar ancak birden daralarak hazırlanırdı. Cep ağzlarında, paça kenarlarında bazen sırma şeritler ve kaytanlarla süslemeler yapılırdı.²¹¹

²¹¹ Reşat Ekrem Koçu, y.a.g.e., 215 s.



Resim 110: XIX. Yüzyıl Amasyalı Müslüman Sanatkar / Şalvar Örneği.
Kaynak: Osman Hamdi Bey & Marie De Launay, Çevirmen: Erol Üyepazarcı, **1873**
Yılında Türkiye’de Halk Giysileri / Elbise-i Osmaniyye, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 1999,
İstanbul, 284 s.

3.4.3. Dizlik

1720 yılında İstanbul’da ilk yangın tulumbacılığı teşkilâtı kurulduktan sonra yangın tulumbacılarının giydikleri beyaz dimiden kısa don-pantolona dizlik adı verilmiş ve o tarihten bu yana bu isim yalnız tulumbacı donları için kullanılmıştır.²¹²

²¹² Reşat Ekrem Koçu, y.a.g.e., 91 s.



Resim 111: XIX. Yüzyıl - İstanbul'da Dizlikleriyle Tulumbacılar.

Kaynak: *Modernizm Sürecinde Kültürel Bir Temsiliyet Aracı Olarak İstanbul'da Fotoğraf Ve Azınlıklar*, Hazırlayan : Tayfun Serttaş, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı, Sanat Ve Tasarım Yüksek Lisans Programı, 2007, 383 s..

Paçası düz kesimli ve yırtmaçlı, giyildikten sonra yırtmacı iliklenen sıkmanın cepli şekilleri de vardır, dizlik ise diz kapaklarının biraz geçecek uzunluktaki dondur.

Yangın tulumbacılığı Cumhuriyet'in ilk yıllarında kaldırıldı. İki yüz yıllık tulumbacılık tarihinde dizlik her zaman beyaz dimi kumaştan yapışmıştır.²¹³

3.4.4. Pantolon

XIX. yüzyılda bugünkü yaygın biçimini kazanan pantolon, günümüze kadar çok büyük bir değişim de göstermemiştir. Osmanlı'da, sivil kesimde şalvar yerine pantolonun kullanılması başlangıçta kimi tepkilere neden olsa da kullanım rahatlığı nedeniyle kısa bir süre sonunda hızla yaygınlaşmıştır. Özellikle askılı, günümüzdeki

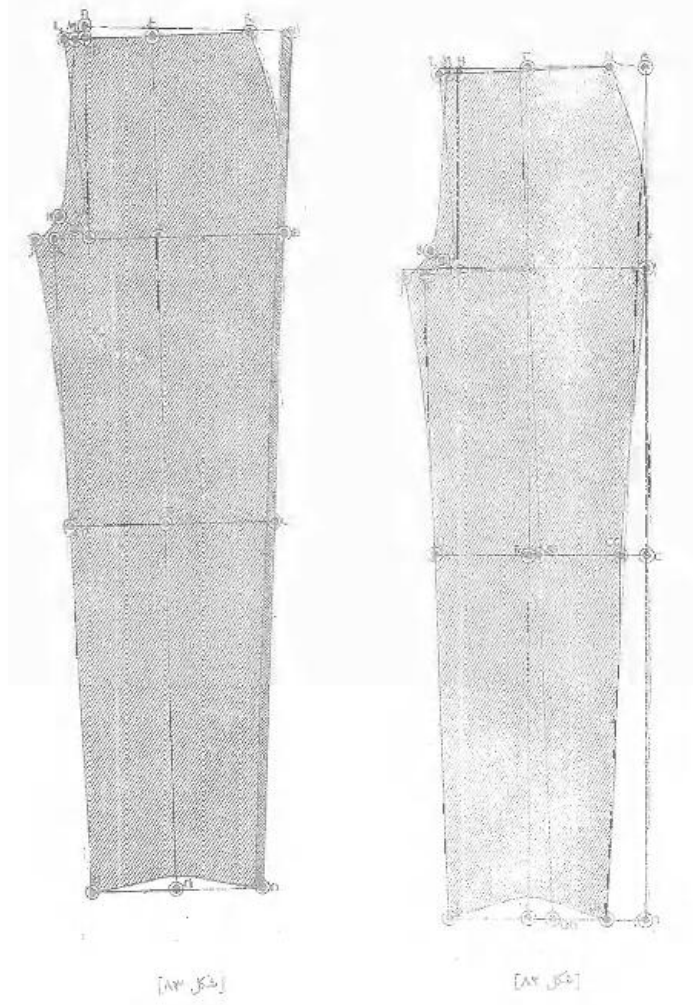
²¹³ Reşat Ekrem Koçu, y.a.g.e., 91 s.

adıyla kasap cepli ya da patı bahriye kesimli, İstanbul / yandan cepli modeller tercih edilmiştir.



Resim 112: Osman Hamdi Bey - Redingotunun Altında İstanbul Cepli, Pilesiz Pantolonu İle
Kaynak: Edhem Eldem, **Osman Hamdi Bey Sözlüğü**, T:C: Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2010, 72 s.

Cep formları bugün olduğu gibi üstten, yandan, fleto veya yarma cep olarak çalışmaktaydı. Pileli ve düz kesim pantolonlardaki en vazgeçilmez unsur ütü izi çizgisinin düzgünlüğüydü. O dönemde ütüleme sıkıntıları nedeniyle pantolonların paçalarına içeriden lastik bant takılır, o da ayağın altından geçirilerek pantolonun düzgün durmasını sağlardı.



Resim 113: Erkek Pantolon Kalıbı.
Kaynak : Terzilere Rehber / Ladevez Biçki Usûlü /
Mütercimi: M.Es'ad, İstanbul - Milliyet Matbaası, Tarihsiz [?], .

Osmanlı'da Avrupa'da üretilen teknolojik gelişmeye uyumlu değişimleri uygulayarak pantolon modellerinin klasik olanları tercih edildi. Bunun nedeni Osmanlı kültüründe Avrupa'daki spor alışkanlıklarının olmayışı, golf, binici, vb. pantolonlarının benimsenmemesine yol açmıştır. Çocukların giydikleri golf kesimli pantolonların yaygın olarak tercih edildiği görülmekteydi.

SONUÇ

Osmanlı'da modernleşme sürecinde, biçimsel değişim açısından ilk adımın, II. Mahmut'un, hicrî 6 Şevval 1244 / milâdî 11 Nisan 1829 günü yayımlattığı **Elbise Nizâm-nâmesi** ile atıldığını biliyoruz. **Elbise Nizâm-nâmesi**, geleneksel giyimli padişah'tan sadrazam'dan, nazırlara, devlet kadrolarındaki bürokratlardan bütün asker kadrolarına, tümünün gündelik giyimleriyle, kuşamlarıyla, tören giysilerini belirlerken '*şeriatin çizdiği sınırı aşmış türlü türlü savurganlıklara*' engel olmak temel gerekçesinden güç almıştır. Festen pantolona, ceketten paltoya yapılan değişiklikler, halkta rahatsızlıklar yaratsa da sonuçta, şeriat'ten güç alarak atılan bu adım, düşüncede modernleşme kararı alan Osmanlı'da, biçimle tamamlanan bir uygulamanın, kıyafet devrimi olarak dışavurumudur.

Gerçekte düşünsel bir üretim olan modernleşme, "*yenileşme, değişme, gelişme*" aşamalarıyla, simgesel bir değer olarak, en somut bir biçimde varlığını giyimde gösterir. Yüzyıllardır, modernleşme ile gelenekselin bütün ilişkilerinde, uyumunda, çatışmasında "*giysi / giyim*", en somut gösterge olarak varlığını sürdürmektedir, sürdürmeye de devam edecektir.

XIX. yüzyıl başında, Sanayi Devrimi'ne paralel olarak öncelikle Avrupa'da ve ardından Amerika'da, ekonomide yaşanan değişime koşut olarak erkek [ve kadın] giyiminde gözlenen yenilikler, bir devrim olarak algılanırken, bu algının Osmanlı'ya yansımaları biraz zaman alacaktır. Osman Hamdi Bey ile Marie de Launay'ın, *Elbise-i Osmaniye*'de [1873] belirledikleri "*Bütün dünyada giysi, günden güne tek tipe dönüşmeye ve toplumların sınıfları arasındaki farklılıkları silmeye başlamıştır. Doğal veya ahlaksal engellerin alt edemeyeceği bu süreç, gün gelecek uluslararası farklılıkları da kaldıracaktır.*" yargılarına Osmanlı toplumunun ulaşması zaman alacaktır. Osmanlı'da, toplumsal sınıfların arasındaki farklar, **Elbise Nizâm-nâmesi** [1829] ile silinmeye başlarken 1873 yılında, artık kaybolmakta olan geleneksel giysileri, hazırladıkları *Elbise-i Osmaniye* albümüyle unutulmaz kılmaya çalışan Osman Hamdi Bey ile Marie de Launay'ın çabaları, bugün, bizler için de bir başka değer taşımaktadır. Elbette 1873 yılında Osmanlı aydınları, tümüyle tek tipe

dönüşmeyecek bir giyim alışkanlığı / giysi çeşitliliği içinde “**medenî millet**” olma tartışmalarına başlayacaklardır. Avrupa’da uluslararası farkları kaldıran, neredeyse tek tipe dönüşen giysi ortaklıklarını, Osmanlı çöküşü nedeniyle göremeyecek; M. Kemal’in Devrimleriyle güçlenecek genç Türkiye Cumhuriyeti, giyim kuşamda uluslararası farkları kaldıracak, uygar ulusların giyim kuşamındaki ortaklığını kabul ederek modernleşmenin de en önemli göstergesini böylece yaşama geçirecektir.

Bizlere, **Seyahatnâme**’sinde, İstanbul’daki terziler [**Esnâf-ı hayyâtân ya’ni terziyân**] üstüne geniş bilgiler veren Evliya Çelebi’nin²¹⁴ anlattıkları, yüzyıllar boyu, Osmanlı’nın giyim kuşamının değişmeden sürdüğünün kanıtı olur. Ancak Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması [15.06.1826], yerine yeni orduların kurulması, askerî kıyafetlerin değiştirilmesi, Osmanlı’da kıyafet devrimine giden yolun başlangıcı olduğunu vurgulanmıştı. Osmanlı’da, askerî kıyafetlerin zorunlu değişikliğinin sağladığı disiplin, kaçınılmaz olarak sivil kıyafetlerin de ortaklığını getirmiştir. Özellikle Osmanlı saray kadrolarının, bürokratlarının, memurlarının, öğrencilerin, giyimde gösterdikleri değişiklik ve birliktelik, sivil / mülkî halkın da zamanla gündelik giyimini etkileyecek, değiştirecektir.

Özellikle Avrupalı terzilerin önce saraya ve sonra da İstanbul’a / Pera’ya gelip yerleşmeleri, İstanbul’da yaşayan farklı milletlerin terzileri olarak çalışıp Avrupa giyim kuşamının üretimine emekler vermeleri, Osmanlı Müslümanlarının / Türklerinin de Avrupalı giyime özenmelerini, modern giyim kuşamı taklit etmelerini kaçınılmaz olarak tetiklemiştir. Yine Avrupa’ya giden, düşünce olarak, eğitim ve öğretimle Avrupa’ya öykünen, edebiyatıyla, sanatıyla, basınıyla, diplomasi yoluyla, yüklendikleri görevler nedeniyle, Avrupa’ya yakın olan Osmanlı gençlerinin, erkeklerinin, giyim kuşamlarının değişmesi, Osmanlı “**sivil**”lerinin de hızla, giyim kuşamlarının değişimini sağlamıştır.

²¹⁴ Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, y.a.g.e., 280 -282 s.

Aynı dönemde saray ve çevresindeki Osmanlı kadınlarının giyim kuşamları da Avrupalı terziilerin elinden çıkan modellerle, kesimlerle hızla değişir²¹⁵. Bu değişime, Sultan Abdülmecit, Abdülaziz ve II. Abdülhamit'in öncülükleriyle açılan “İnâs Rüşdiye Mektepleri / Kız Ortaokulları”nda[1859], “Kız Sanayi Mektepleri”nde [1864], “Kız İdâdîsi / Kız Lisesi”nde [1880] okutulan “Hıyâtet / Terzilik - Dikiş ve El İşleri” derslerinin büyük payını göz ardı edemeyiz²¹⁶...

Meslekî olarak “biçki dikiş dersleri / terzilik bilgisi” öğretimi için yazılan ders kitapları, **Türk Tekstil Tarihi**'nin ilk yayınları, ilk çalışmaları olarak önümüzde duruyorlar. Çalışmamızda, hem okullar hem de ev kızları / kadınları için hazırlanan bu kitaplar, ilk kez, araştırmamızla açığa çıkarıldılar. Benim için sevindirici olan, **Türk Tekstil Tarihi**'nin, **Terzilik Tarihi**'nin, giyim kuşam bilgisi açısından ilk kuramsal kitapları, bu araştırmamızla ilk defa tanıtılıyorlar olmasıdır. Bugüne değin **Türk Tekstil Tarihi**'ne ilişkin bir “Bibliyografya”nın hazırlanmamış olduğunu göz önüne getirirsek, “sanatta yeterlik incelemem”in ikinci bölümünde, ayrıntıyla değerlendirdiğimiz araştırmalarımınla, hiç değerlendirilmeyen kaynakların, **Terzilik Yâhûd Usûl-i Hayâtiyye [1885]**, **Kızlara Mahsûs Dikiş ve El İşleri [1890]**, **Terzi Muallimi Antoine Efendi'nin “Terzilik” [1895]** başlıklı makale dizisinin, **Külliyât-ı Nefise'den Küçük Dikişler[1910]**, **Behire Hakkı'nın**, üç ciltlik **Biçki Nazariyât ve Kavâidi-I-II-III- [1913, 1914]**, **Terzilere Rehber / “Ladevez Biçki Usûlü”** kitaplarının, ilk defa **Türk Tekstil Tarihi**'ne yeniden kazandırılmış olmaları, bu çalışmaya ayrı bir değer katmıştır.

Yine bu çalışmayla, Osmanlı'daki ilk Müslüman terziileriyle Avrupa'da eğitim görmüş ilk Türk terziilerini, II. Meşrutiyet'in ve Cumhuriyet'in ilk terziilerini tanıma şansı buluyoruz. Doğrusu **Türk Terzilik Tarihi** üstüne yazılanlara bakarak çalışmamızın bu alanda önemli bir adım olduğu söylenebilir.

²¹⁵ Hülya Tezcan, **19. yy. Sonuna Ait Bir Terzi Defteri**, Sadberk Hanım Müzesi Yay. , İstanbul, 2000. Hülya Tezcan, **Osmanlı Sarayının Çocukları / Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları ve Giysileri**, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2006.

Selin İpek, **Topkapı Sarayı Müzesi Örneklerine Göre Yazılı Ve Görsel Kaynaklar Işığında 18.-19. Yüzyıl Saray Kadın Modası**, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

²¹⁶ Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını [1839 – 1923]**, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1997.

E. Tevfik Bey'in, 1896 yılında vurguladığı gibi, görünürde, bir sivil kıyafet kanunu olmasa da Osmanlı sivillerinin sokak giysisi çeşitliliğiyle “*medenî milletlerin*” izledikleri yoldan gittiklerini anlıyoruz: “*Kavuğa bedel fes, cübbe ve binîşe bedel setre ve palto, redingot veyâ pardesü, saltaya bedel caket, şalvara, çakşıra bedel pantolon, nîmtene bedel kolalı gömlek, mest pâbuca bedel kundura, potin*” giyerek Tanzimat yıllarında “**medeniliği**” kabulümüzü ve biçimsel görünüşümüzün aşamaları yani “**modernleştiğimiz**” açık olarak görülmektedir.

Avrupa ve Amerika'da kıyafette yaşanan değişimde, çeşitlilik açısından birçok modelin üretilip unutulduğunu, özellikle üst giyimde, takım elbiseye ulaşmaya kadar nice farklılıkların yaşandığını, pardesü / palto, redingot ceket, bonjur ceket, frak türlerinden geçildiğini, bol kesim pantolondan boru paça pantolona, bacakları sararak, daralarak ilerlendiğini, farklı kesim ve renkle bütünlenen örnekleriyle yeleğin bir arayışı yaşadığını biliyoruz. Avrupa'daki bu çeşitlilik, Osmanlı'da birebir aynı hız ve çeşitlilikte yaşanmamış, görülen kimi örnekler ise başlangıçta, daha çok “*züppe*”liğin, “*alafranga*”nın örnekleri olarak değerlendirilmiştir.

Redingot ceket ile Bonjur ceketin, kimi sadrazam ve nazırlar ile bir grup üst düzey memur tarafından uzun yıllar sevilerek giyildiğini, protokol giysisi olarak Cumhuriyet döneminin ilk on yılına değin “moda” olarak sürdürüldüğünü görüyoruz.

Burada, benzerlikleri ve kullanım gerekçeleriyle ilginç bir biçimde benimsenip bize özgü kılınan bir ‘*redingot ceket*’ modeline özel bir yer ayırmalıyız: **İstanbulun Ceket**. Sultan Abdülmecit, Abdülaziz ve Abdülhamit dönemlerinde, özellikle, sarayda görevli üst düzey bürokratlardan başlayarak devlet kademelerinde görevli, bütün “**sivil / mülkî**”, büyük küçük memurlarca, sonuçta bir “**üniforma / resmî kıyafet**” gibi değerlendirilip sevilerek giyilmesinde, protokol giysisi olarak redingot takımın, bonjur takımın giyilmesindeki güçlkle birlikte “*setire ceket, setire pantolon*” giymeye alışmış Osmanlı'nın beğeni algısının büyük payı vardır. Redingot ceketlerin, bonjur ceketlerin gösterdikleri model farklılıkları, uzun eteklileri, pardesü kesimli geniş yakalıları, bedene oturan, çok kesiklisi, derin

yırtmaçlısı, kimisi frak gibi çok dar olanları, çok farklı renk ve kesimlerdeki yeleklerle giyilen, zırh gibi önü kalın ya da kat katlı, parçalı, kolalı gömlekleriyle, bu gömleklerin boyun kısmına takılan kısa, uzun takma yakalar. Protokol geleneği oluşturulurken Avrupa giyimini izlemekte zorlanan Osmanlı sadrazamları, nazırları, bu yeni giyimleriyle kendilerini gülünç bulmakta, halkın karşısına da çıkmak istememekte idiler.

Elimizdeki fotoğrafları incelediğimizde, Osmanlı'nın en üst yönetim noktasından Sultan Abdülaziz'den Sultan Abdülhamit'e, Sadrazam Ahmet Vefik Paşa'dan Sadrazam Âli Paşa'ya ve nice "nazır"a, hemen hepsinin İstanbullu fotoğrafları görülmektedir.

Önü zırh gibi kat katlı, kolalı, takma yakalı gömleğiyle, yakaya bağlanan fularıyla, boyunbağıyla, atkısıyla giyilen bir redingot ceketin ya da bonjur ceketin yerine Osmanlı bürokratları için İstanbul çok rahat ve çok kolay bir üst giysi olmuştur. Önü, beş / sekiz adet düğmeyle bele kadar kapatılmış, içinde, yine önü altı / sekiz düğmeyle kapatılmış bir yelek tamamlanan bir takım oluşturan İstanbul, ilginç kullanım kolaylıklarıyla sevilmiş, beğenilmiştir. Örneğin redingot ya da bonjur ceket içinde, zorunlu olarak giyilen gömlek yerine, bedene giyilen mintan gömlek kullanma kolaylığına istenirse takma yaka bağlama kolaylığıyla İstanbul, Batı modellerini benimsemekte zorlanan, yaşlı ve doğal olarak gelenekçi, tutucu Osmanlı aydınlarınca kolaylıkla kullanılmıştır. Bu kullanım kolaylığına ek olarak, önü kapatılmış yakasına, dışarıdan yarım ya da bir cm. kadar görünen, iç yakasına teyelle tutturulmuş sahte bir gömlek ve yakası görünümü sağlanarak "*vaziyetin idare edildiği*", bir dış giysi olarak İstanbul çok sevilerek giyilmiştir.

Yine memurların yanı sıra örneğin hizmetlilerin, harem ağalarının da Cumhuriyet'e değin "**İstanbul**" takımları giydiklerini biliyoruz. Hem öğrenci ceketini, hem subay giysisi, hem farklı memurların "üniforması", kollarına ya da yakasına konan özel işaretlerle, sırmalarla rütbeleri, dereceleri belirlenen uzun ve kısa biçimiyle bir üst giysi olarak İstanbul, dikkatle bakıldığında, XIX. yüzyılda Avrupa'da ve Amerika'da da üretildiğini, özellikle de Hıristiyan din adamlarınca da

daha uzun modellerinin, dış üst giysisi olarak hâlâ giyildiğini görüyoruz. Ayrıca, günümüzde birçok müzisyenin, orkestra şefinin İstanbulun modelinde giysiler kullandığı görülmektedir.

İlginç olan bu giysinin görünümüyle, bolluğu ve salaşlığıyla setreye çok benzemesinin tutunmasında belirleyici oluşu yanında Osmanlı'ya / İstanbul'a, gelişidir. Hazır giyim mağazalarında, İstanbul'un satılışını ve Osmanlı terzilerince üretilişini bugün açık olarak bilmesek de bütün giyim reklamlarında, asker ve sivil giyim erkek modellerinde, öne, yakadan başlayarak düğmeyle kapanmış modellerin varlığı, bu model giysilerin üçüncü bölümde de belirttiğim ve örneklendirdiğim gibi İngiltere'den, Fransa'dan, Avusturya'dan İstanbul'a getirildiğini, bu mağazalarda çalışan terzilerce bedene göre de dikimlerin yapıldığını öğreniyoruz.²¹⁷

XX. yüzyılın başlarında, Avrupa'da takım elbisenin zaferi yaşanır. O bol seyahat pardesüsü, paltosu ve redingot ceket hızla gündelik kullanımdan kalkar. Özellikle redingot ceketin yerine bedene oturan, etek boyu kalça hizasında biten ceketler, boru paça pantolonlar ve aynı kumaştan üretilen yeleklerle üçlü takımlar modası Avrupa'yı sarar.

Mustafa Kemal'in öncülüğünde kurulan genç Cumhuriyet, modernleşme kavgasında, 25 Kasım 1925'de Şapka Kanunu'nun kabulüyle atılan adımdan alınan cesaretle, "*medenî milletlerin*" kılık kıyafetini yaşama geçirerek örnekleyen önderleriyle, modernleşmenin biçimsel değişimini de yaşama geçirir.²¹⁸ Biçimsel değişimin düşünsel değişim olduğunu toplumuna öğretme kavgası veren Mustafa Kemal, giyimiyle kuşamıyla her zaman örnek bir lider, bir önder olmuştur. Özellikle "*din elden gidiyor*" yaygarasıyla fesi savunan, şapkaya karşı çıkan küçük bir azınlığa, Kastamonu'dan başlayarak Anadolu halkına giyimleriyle karşı çıkıp örnek olan Mustafa Kemal ve arkadaşları, modernleşme kavgasının yılmaz savunucuları olurlar...

²¹⁷ Halil Halid, *Bir Türkün Ruznamesi*, Çev: R. Bürüngüz, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008, 75-77 s. Georg Mayer, *Türk Çarşısı / Şark'ta Ticaretin Püf Noktaları*, Çev: Yusuf Öztel, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, XIV s.

²¹⁸ Orhan Koloğlu, *İslamda Başlık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1978, 79-108 s.

Kısa bir süre sonra, Bakanlar Kurulu'nca 2 Eylül 1925 günü alınan bir kararla, dinsel giysilerin herkesce ve her yerde giyilemeyeceği belirlenir. Böylece din görevlileri dışındakilerin cübbe ve sarık giymeleri de yasaklanır ve. Bakanlar Kurulu kararıyla 3 Aralık 1934'te kabul edilen bir yasayla yeniden düzenlenir: En yüksek görevli dışındaki din adamları, dinî kıyafetlerini sadece ibadet yerlerinde giymekle sorumludurlar. Bu düzenleme gündelik yaşamdaki erkeklerin kıyafetlerini hızla düzene sokacaktır. Okullardan bütün devlet dairelerine, çalışanların giyim kuşamları örnek giyimlerle anlam kazanacak, kıyafet düzenleme-leri için başka özel yasalara gerek kalmadan değişik meslek grupları için belirlenen düzenlemelerle modernleşen Türkiye yaratılacaktır. Gerçek toplumsal değişim ve dönüşüm, eğitim ve öğretim ordusuyla, öğretmen aydınlarla gerçekleşecek, Cumhuriyet ile anlam kazanacaktır.²¹⁹ II. Mahmut'un, Nisan 1829'da attığı adım, , yaklaşık 100 yıl sonra, Eylül / Kasım 1925'te özlenen sonuçlarına M. Kemal ile ulaşacaktır.

Cumhuriyet ile birlikte, Mustafa Kemal'in ve dönemin siyasi liderlerinin fotoğraflarını dikkatle inceleyince, özellikle redingot giysilerin, bir süre daha kullanıldığını, ardından yerini üçlü takım elbise anlayışına bıraktığını görüyoruz. Kısacası dönem Türkiye için de Avrupa'da olduğu gibi erkek giyiminde takım elbisenin zaferi ile sonlanmaktadır. Günümüzde de sürüp giden takım elbise anlayışı erkek giyiminde hemen hiç değişmeyen bir görünüme ulaşmıştır.

Tüm bu incelemelerimin sonucunda ben de, döneme damgasını vuran erkek giyim giysi biçimlerinden birkaç uygulama yaparak çalışmamı tamamlamak istedim. Öncelikle Sultan Abdülhamid'in şehzadeligi döneminde çektirdiği İstanbullu takımli fotoğrafından yola çıkarak bir İstanbullu ceket, yelek ve pantolon takım uygulaması çalıştım. İstanbullu ceket ve yeleği parlak, pantolonu ise üst kumaşına uygun olarak kendinden çizgili bir kumaş ile çalışıldı.

²¹⁹ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi / Yeni Türkiye'nin Oluşumu - 1923 - 1938 [3. Kitap, 1. Bölüm]**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, 187-193 s.

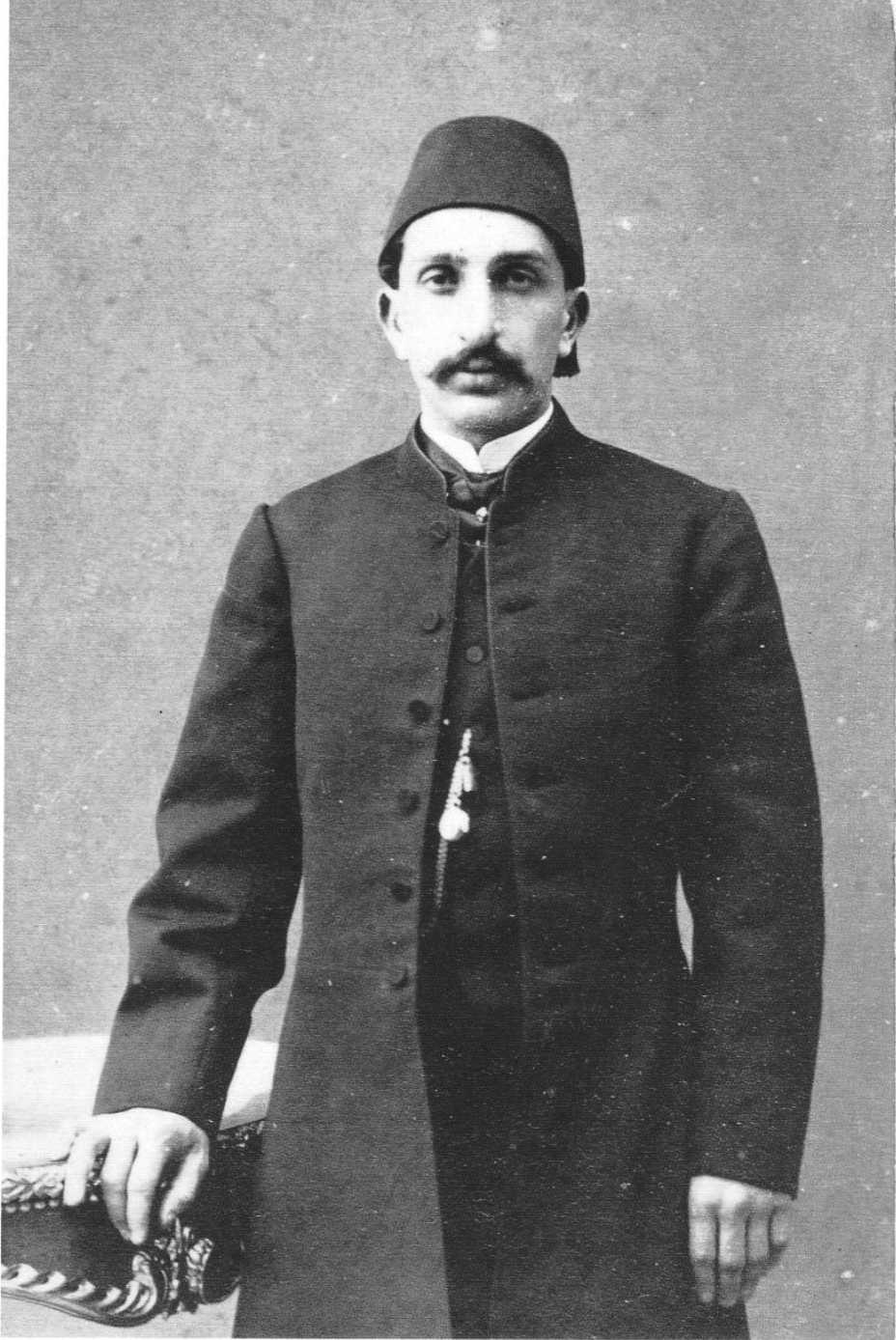
Daha sonra Mustafa Kemal'in Kıyafet Devrimi sonrasında (artık biçim olarak tamamen yerleşmiş olan) takım elbisesi ile çektiği fotoğrafına duyduğum hayranlık ile bu fotoğraftaki takım elbiseye benzer bir çalışma hazırladım. Bu çalışmada da yelek ve pantolonu flanel / yünlü dokuda kumaştan, ceketini ise dönemin kırçillı erkek kumaşlarına gönderme yapabilmek için siyah ve grinin hakim olduğu bir kumaş ile hazırladım. Ayrıca bu takıma ceketin kumaşından bir pantolon çalışması daha yaparak XIX. yüzyıldan günümüze klasik erkek giyiminde kombinasyonların çok da fazla değişim göstermediği vurgulanmak istenmiştir.

Bu uygulama çalışmalarını yaparken teknik olarak erkek tarzlığında çalışmalarını beğendiğim bir ustadan destek aldım. Bu çalışmaları yaparken özellikle dönemin tekniklerini inceleyerek benzer ilişkililiği ve dolgulama yöntemlerini kullandık. Sadece İstanbulun ceketini uygulamasında kumaş özelliği günümüz malzemeleriyle kullanıma daha yakın olduğu için gramajı yüksek, kumaş dokulu ancak yapıdırma tela ile ön bedenini telalama işlemini gerçekleştirdik. Söz konusu uygulama çalışmalarına ait görselleri çalışmamın ekler bölümünde bilgilerinize sunulmuştur.

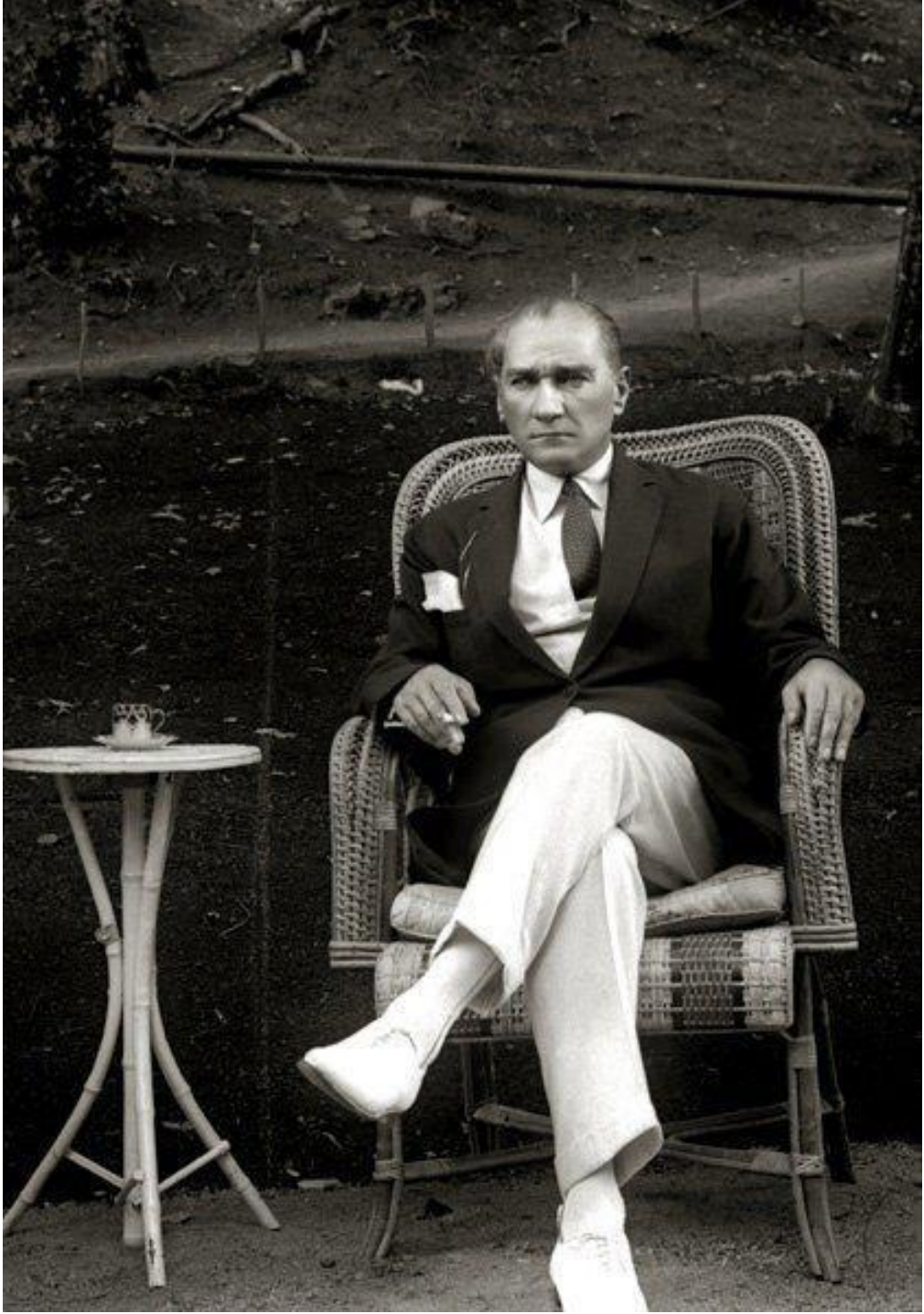
Sonuç olarak, çalışmam boyunca edindiğim bilgiler, XIX. yüzyıl boyunca erkek giyiminde gerçekleşen biçimsel değişiklikler aslında erkek cinsiyetinin dış görünümünü kadınsı öğelerden ayırmak adına bir kimlik arayışı olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle, hem Avrupa, hem de Osmanlı'daki eş zamanlı değişimleri, gelişen ve değişen yaşam koşullarıyla artık erkeğin daha rahat, daha hafif, daha yalın ve her şeyden önemlisi çalışma yaşamına uyumlu bir biçime kavuşmuştur. Erkek giyiminde, moda akımlarının yönlendirdiği küçük değişiklikler dışında, modern erkek giyimi, XIX. yüzyılda kazandığı biçimi XX. yüzyılda sürdürerek günümüze değin hemen hiçbir değişikliğe uğramadan korumaktadır.

EKLER

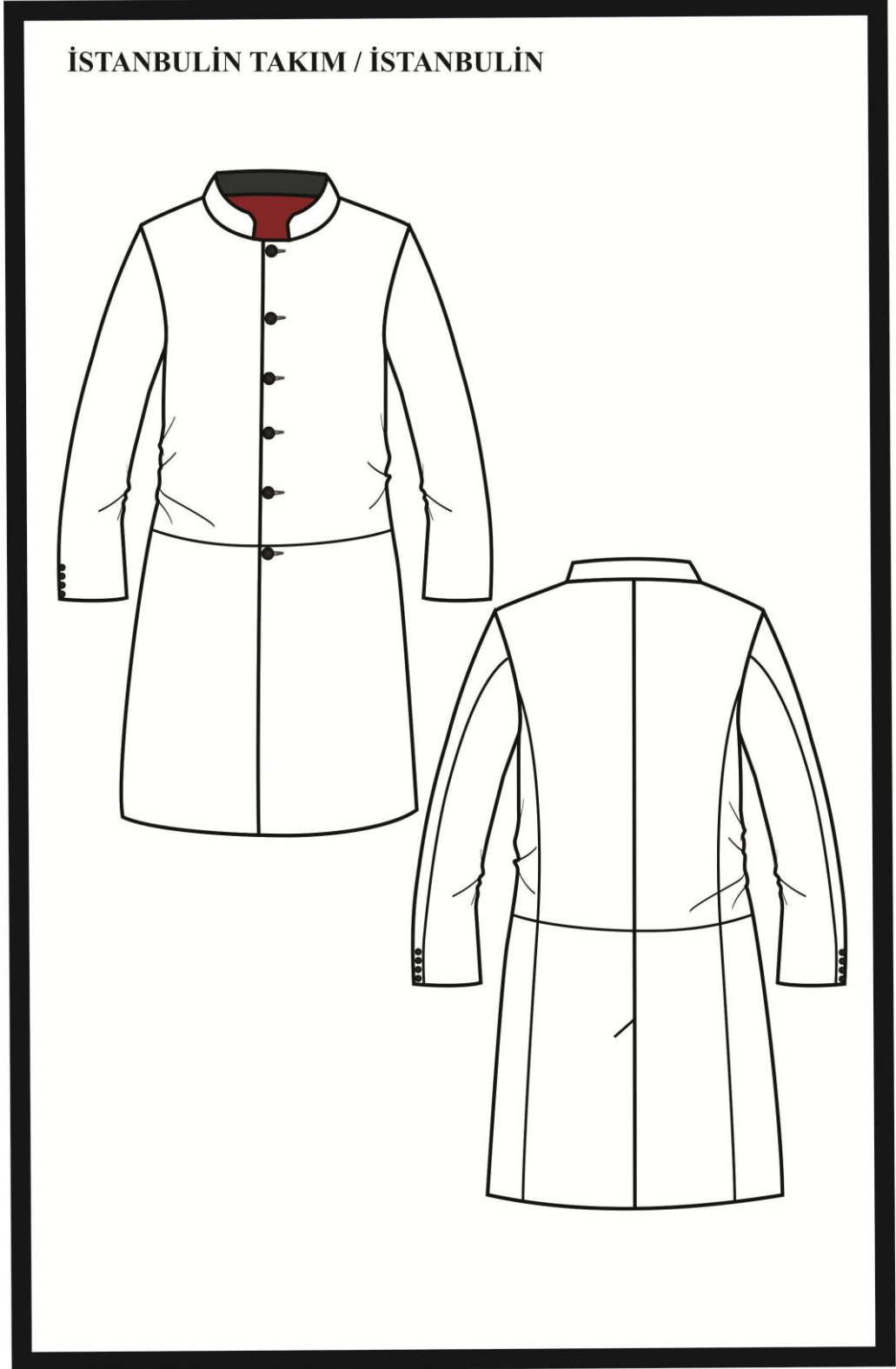
EK - 1: Sultan II. Abdülhamid Şehzade iken-1870 / **Kaynak:** Engin Özendes; Abdullah Freres / Osmanlı Sarayı'nın Fotoğrafçıları, YKB Yayınları, İstanbul, 2006, 174 s.



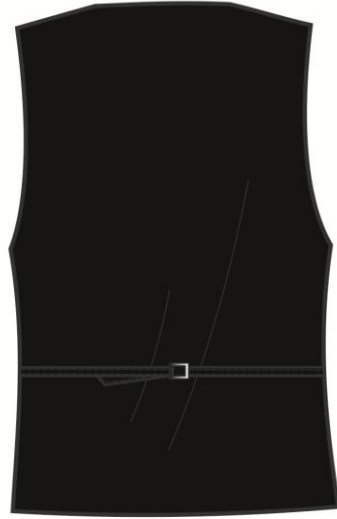
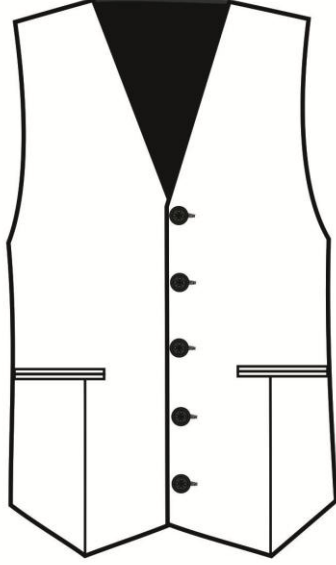
EK- 2: Mustafa Kemal Atatürk, 1925 / **Kaynak:** Doğumunun 125. Yılı Anısına **Din, Bilim, Uygarlık ve Atatürk**, Derleyen : Dr. Mehmet Bulut, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, 97 s.



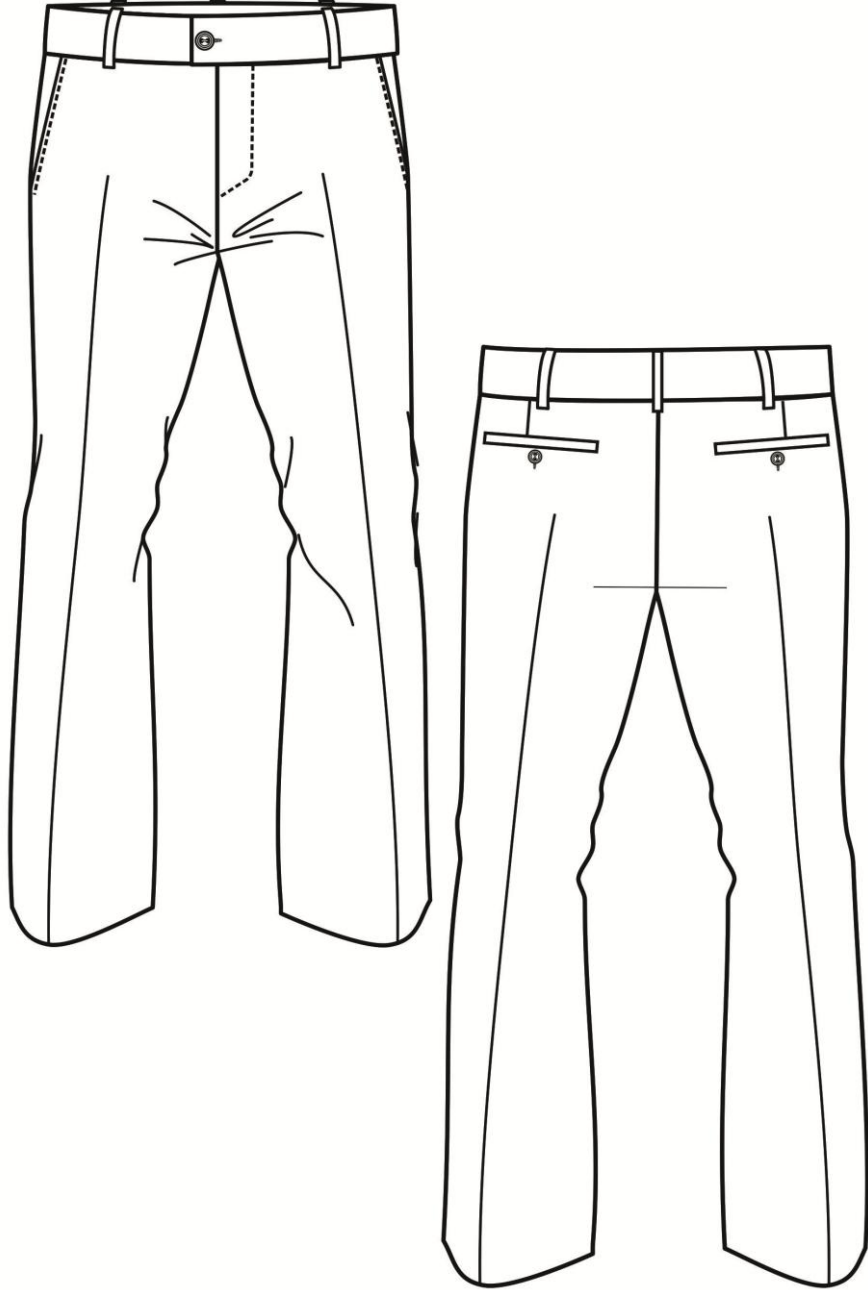
**EK - 3: İstanbul Ceket, Yelek ve Pantolon Takıma Ait Uygulama Çalışması
Görselleri.**



İSTANBULİN TAKIM / YELEK



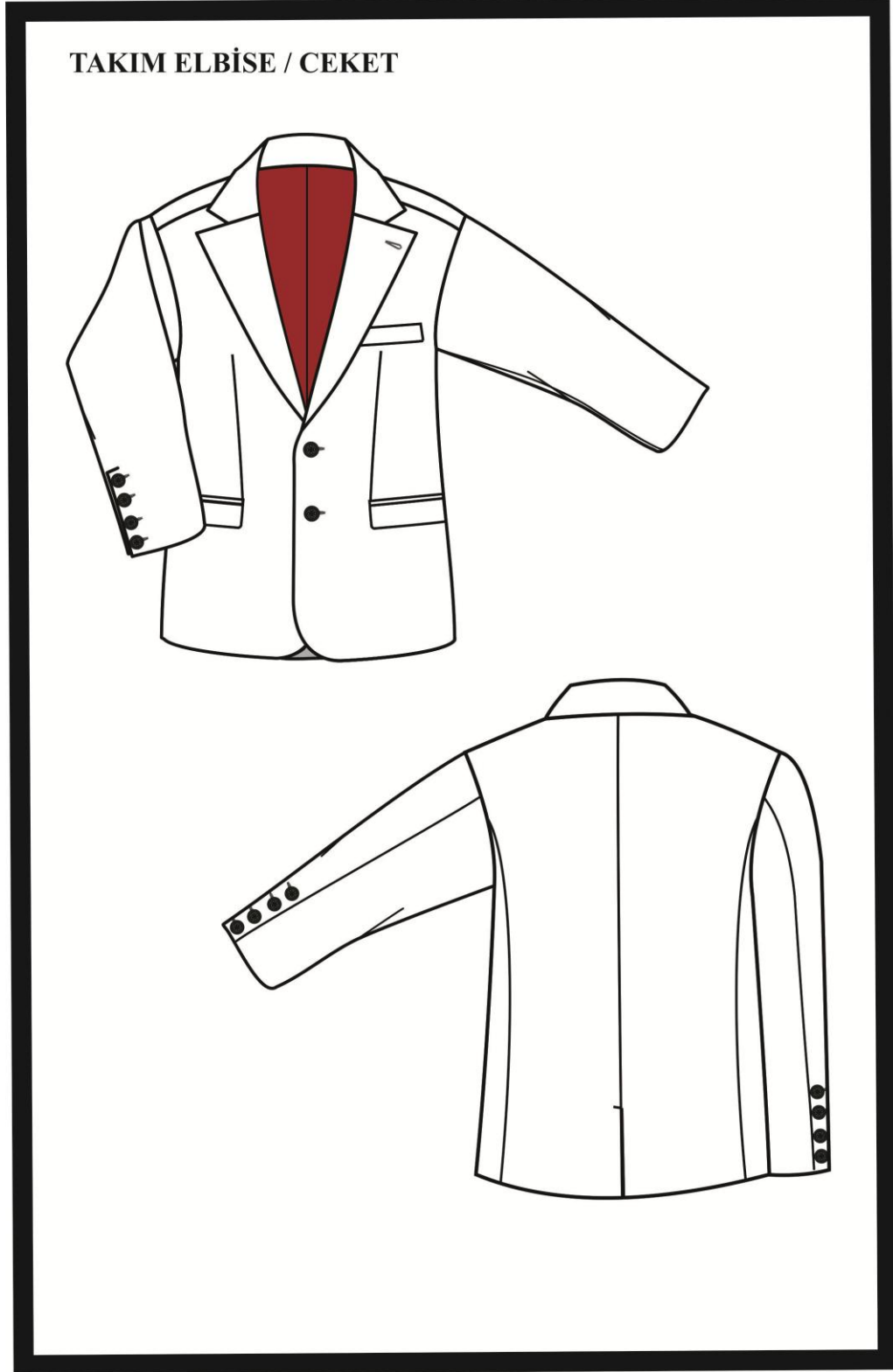
İSTANBULİN TAKIM / PANTOLON



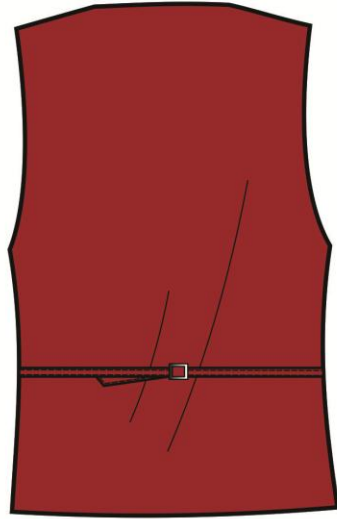
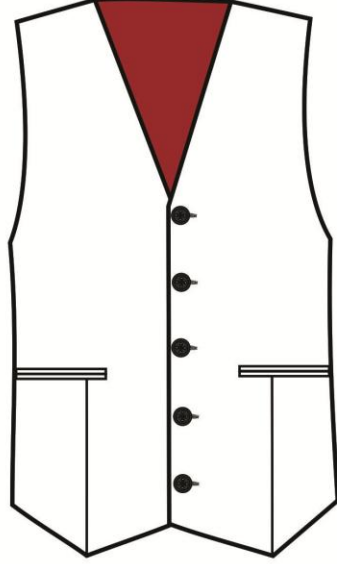




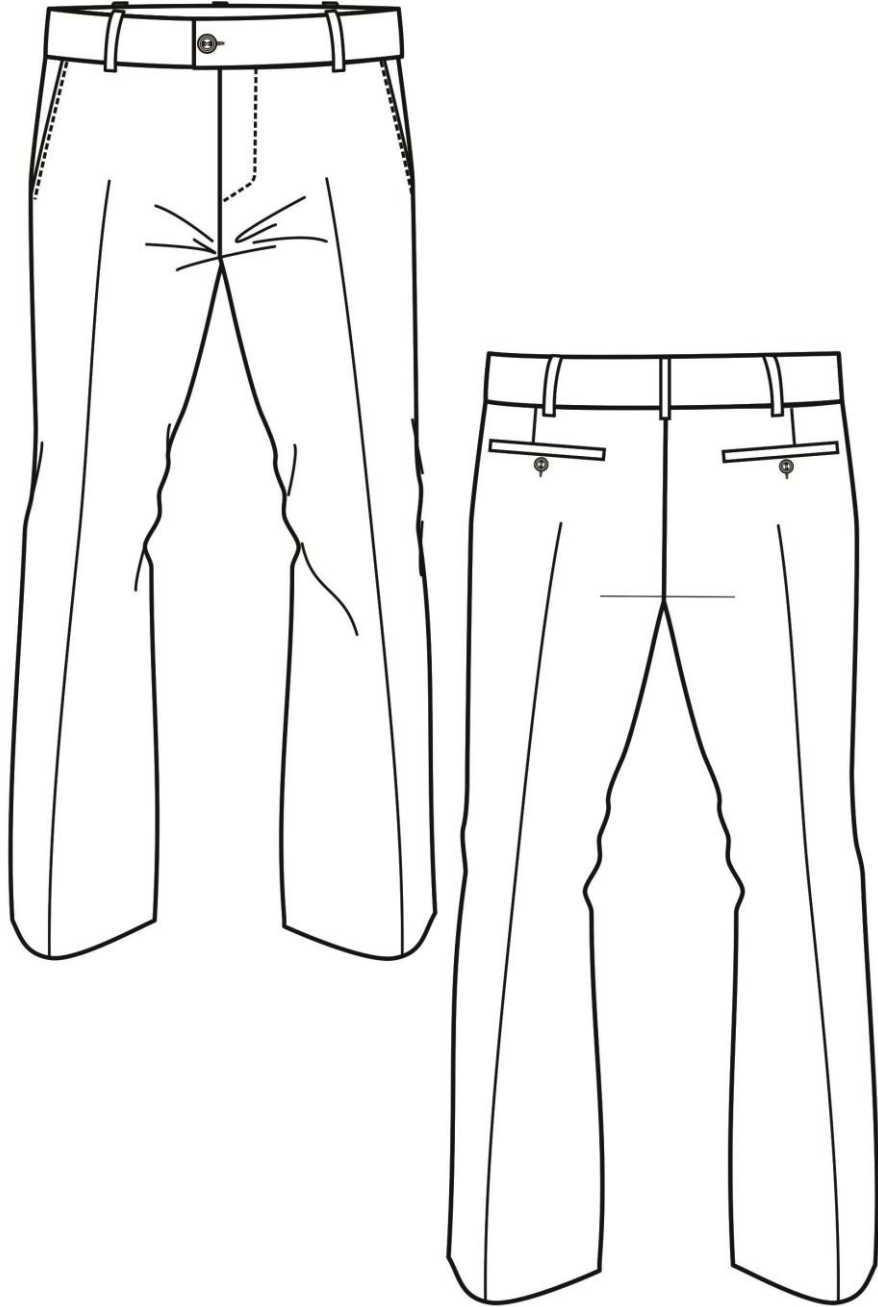
**EK- 4: Klasik Ceket, Yelek ve Pantolon Takıma Ait Uygulama Çalışması
Görselleri.**



TAKIM ELBİSE / YELEK



TAKIM ELBİSE / PANTOLON







KAYNAKÇA

ANSİKLOPEDİLER:

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt: 1-8, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1993 – 1995, 4534 S.

ISBN 975-7306-00-2

“Malumat”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Cilt: 6, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, 556 S.

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, 6 Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, 1716 S.

Türkiye Ansiklopedisi / 1923- 1973, Cilt: 1 - 4, Kaynak Kitaplar Yayını, İstanbul, 1974, 1719 S.

Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Cilt: 25, Türkiye Diyânet Vakfı Yayını, , Ankara, 2012, 571 S.

Yaşamları Ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi / 1-2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, 692 S. / 704 S.

ISBN : 978-975-08-0071-0

SÖZLÜKLER:

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 1999, 1195 S.

ISBN : 975-7519-02-2

DOZY, R.P.A., **Dictionnaire D taill  Des Noms Des V tements Chez Les Arabes, Ouvrage Couronn  Et Publi  Par La Troiseme Classe De L'Institut Royal Des Pays –Bas**, Jean M ller, Amsterdam, 1845, 446 S.

ELDEM, Edhem, **Osman Hamdi Bey S zl g **, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayını, İstanbul, 2010, 515 S.
ISBN 978-975-17-3521-8

ERG R, Atilla, **Tekstil Terimleri S zl g **, Boğazi i  niversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, 320 S.
ISBN 975-518-148-2

KO U, Reşat Ekrem, **Türk Giyim Kuşam Ve Süslenme S zl g **, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara, 1967, 255 S.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri S zl g  / I-II-III**, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 2004, 870 s. / 784 s. / 670 s.
ISBN : 975-11-0731-X

ŞEMSEDDİN SAMİ, **Kamûs-ı Türkî**, Dersaâdet, İkdâm Matbaası, 1317 [1901-B.S.], 1574 S.

KİTAPLAR:

75 Yılda Değişen Yaşam, Değişen İnsan / Cumhuriyet Modaları, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul , 1999, 326 S.
ISBN : 975-7306-35-5

ABALI, Nurullah, Dr., **Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet**, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2009, 262 S.
ISBN : 978-605-5961-11-4

ABDÜLAZİZ BEY, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri [Âdât ve Merasim-i Kadime Tabirât ve Muâmelât-ı Kavmiyye-i Osmaniyye]**,Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul, 2002, 612 S.
ISBN 975-333-126-6

A.B.L.,**Terzilik Yahut Usûl-i Hayâtiyye**, Der-Saâdet, Mahmut Bey Matbaası, Bâb-ı Âli Civarında Ebussuûd Caddesi'nde Nümero 72, İstanbul, 1303 [1885/1886], 16 S.

ADAHL, Karin [Editör], **Alay-ı Hümayun / İsveç Elçisi Ralamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri -1657-1658**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, 342 S.

AHMED LÜTFÎ, **Tarih-i Lütfî**, Cild-i Sâni, Der-Saâdet, Matbaa-i Âmire'de Tab ve Temsil Olunmuştur, 1292 [Kasım 1875], 310 S.

AHMET MİTHAT EFENDİ, **Üss-i İnkılâp / Kırım Muharebesinden II. Abdülhamit Han'ın Cülûsuna Kadar**, Selis Kitapları, İstanbul, 2004, 316 S.
ISBN 975-8724-40-1

AHMET MİTHAT EFENDİ, **Üss-i İnkılâp / II. Abdülhamit Han'ın Cülûsundan Birinci Seneye Kadar**, Selis Kitapları, İstanbul, 2004, 352 S.
ISBN 975-8724-43-6

AKTAŞ, Cihan, **Tanzimat'tan 12 Mart'a Kılık-Kıyafet ve İktidar**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2006, 362 S.
ISBN 975-8950-74-6

AKYILDIZ, Ali, **Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, 233 S.
ISBN 975-333-081-2

ALDRICH, Winifred, **Metrik Sistemle Kalıp Hazırlama Erkek Giyimi**, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1995, 130 S.

ISBN : 975-11-0999-X

ALİYE, Fatma, **Osmanlı'da Kadın / Cariyelik, Çokeşlilik ve Moda**, Yayına Haz.: Orhan Sakin, Bizim Kitaplar, 2009, 135 S.

ISBN : 978-975-08-1811-0

AMİCİS, Edmondo de, **İstanbul**, Çev.: Filiz Özdem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, 347 S.

ISBN : 978-9944-159-41-8

ANAWALT, Patricia Rieff, **The Worlwide History Of Dress**, Thames & Hudson, London, 2007, 608 S.

ISBN : 978-0500-51363-7

AND, Metin, **Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, 487 S.

ISBN : 978 -975-08-1309-2

APAK, Melek Sevüktekin, Prof., GÜNDÜZ, Filiz Onat, Doç., ERAY, Fatma Öztürk, Doç., **Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, 152 S.

ISBN: 975-458-093-6

ARIĞ, Ayten Sezer, **Atatürk Türkiye'si'nde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007, 190 S.

ISBN: 975-6325-46-1

ATABEY, Figen [Hazırlayan], **Geçmişten Günümüze Bahriye Kıyafetleri [1390-2005]**, Deniz İkmal Grup Komutanlığı Matbaa Amirliği, Ankara , Tarihsiz, 168 S.

ISBN: 409-329-6

ATASOY, Nurhan, **1582 Surname-i Hümayun / Dügün Kitabı**, Koçbank Yayınları, İstanbul, 1997, 136 S.

ISBN: 975-296-000-6

ATASOY, Nurhan, **Derviş Çeyizi / Türkiye’de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 2005, 311 S.

ISBN: 975 -17-3174-7

ATIL, Esin, **Levni ve Surname / Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, İstanbul, Koçbank Yayınları, İstanbul, 1999, 248 S.

ISBN : 975-6845-07-4

Azize Haydar - M. Bedri, **Külliyât-ı Nefise’den Küçük Dikişler**, [Birinci Kitap], *“Bi-l-cümle inâs mekteplerine mahsûstur”*, Tefeyyüz Kütüphanesi, Kostantiniyye, Matbaa-i Ebuzziya, 1329 [Hicrî-?-/ Milâdî-1910 / 1911-B.S.] [Rumî-?-/ Milâdî-1913/1914 -B.S], 64 S.

BAKIR, Prof. Dr. Abdülhalik, **Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayi Giyim – Kuşam ve Moda**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2005, 699 S.

ISBN : 975-6151-06-4

BARBAROSOĞLU, Fatma Karabıyık, **Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004, 213 S.

ISBN : 975-6151-06-4

BARD, Christine, **Pantolonun Politik Tarihi**, Çev.: İsmail Yerguz, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2011, 343 S.

ISBN : 978-975-570-590-3

BARTON, Luck, **Historic Costume For The Stage**, Adam and C. Black, London, 1949, 605 S.

BASİRETÇİ ALİ EFENDİ, **İstanbul Mektupları**, Haz.: Nuri Sağlam, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001, 745 S.
ISBN : 975-7321-37-0

BAYSAL, Şükrü, **Türkiye’de Terzilik**, Alâeddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1942, 99 S.

BERK, Refia – EMZEN, Lâle, *Kız Teknik Öğretim Okulları* **Biçki Dersleri -1-**, Maarif Vekâleti Yayını, Maarif Matbaası, Ankara, 1944, 148 S.

BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, Tarihsiz, 658 S.

BEYAZ, Prof. Dr. Zekeriya, **İslam Ve Giyim Kuşam / Başörtüsü Sorununa Dini Çözüm**, Sancak Yayınları, İstanbul, 1999, 384 S.

BEYRU, Rauf, **19. Yüzyılda İzmir’de Yaşam**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2000, 443 S.
ISBN : 975-8431-01-3

BOUCHER, François, **Histoire Du Costume / En Occident De L’Antiquité A Nos Jours**, Flammarion, Paris, 1983, 464 S.
ISBN : 2-08-010032-7

[CANAL], Mehmet Şükrü, **Biçki Dersleri / 1. Kitap, Kadın Çamaşır ve Elbiselerine Dair Ameli Biçki Kaideleri**, Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., İstanbul, 1932, 97 S.

[CANAL], Mehmet Şükrü, **Biçki Dersleri / 2. Kitap, Yüksek Biçki Kaideleri, Kadın Makasdarlığına Ait Malûmat** Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., İstanbul, 1933, 127 S.

CANAL, Mehmet Şükrü, CANAL, Ferihan Ziya, **Biçki Dersleri / 3. Kitap, Biçki Tatbikati, Dikiş ve Prova, Kadın Terziliğine Ait Malûmat**, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1937, 136 S.

CHENOUNE, Farid, **A History Of Men's Fashion**, Flammarion, London, 1993, 336 S.

ISBN : 2-08013-536-8

COSGRAVE, Bronwyn, **Costume & Fashion a Complete History**, Hamlyn, London, 2003, 256 S.

ISBN : 0-600-60903-0

CRANE, Diane, **Moda Ve Gündemleri / Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik**, Çev : Özge Çelik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, 361 S.

ISBN : 975-539-396-X

CROONBORG, Frederick T., **The Blue Book Of Men's Tailoring / Grand Edition Of Suprem System For Producing Men's Garments [1907]**, R.L..Shep Publications, U.S.A., 2005, 238 S.

ISBN : 0-914046-30-6

ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Sürecinde Türkiye / Askerlik**, İmge Yayınevi, Ankara, 2008, 143 S.

ISBN 978-975-533-572-8

ÇELİK, Zeynep, **Şark'ın Sergilenişi / 19.Yüzyıl Dünya Fuarlarında İslam Mimarisi**, çev.: Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, 270 S.

ISBN : 975-333-189-4.

ÇEVİKER, Turgut, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü - 1 / Tanzimat Dönemi / 1867-1878 – İstibdat Dönemi / 1878 - 1908**, Adam Yayınları, İstanbul, 1986, 324 S.

ISBN : 182-00-015-222-289

ÇEVİKER, Turgut, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü – 2 / Meşrutiyet Dönemi / 1908 - 1918**, Adam Yayınları, İstanbul, 1988, 437 S.

ISBN : 182-00-023-482-331

ÇEVİKER, Turgut, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü – 3 / Kurtuluş Savaşı Dönemi / 1918 - 1923**, Adam Yayınları, İstanbul, 1991, 375 S.

ISBN : 975-418-119-5

ÇOLAK, Güldane, UÇAN, Lale, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Basında Kadın Öncüler**, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2008, 248 S.

ISBN : 978-975-6121-64-1

DALVIMART, Octavien, **Osmanlı Kostümleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları / Türkiye Sanayi İşverenleri Sendikası Yayınları, İstanbul, 2012, 239 S.

ISBN : 978-605-360-543-0

DAVENPORT, Millia, **The Book Of Costume**, Vol.I, Crown Publishers, Newyork, 1956, 958 S.

DAVİS, R.I., **Men's Garments [1830 - 1900] / A Guide To Pattern Cutting And Tailoring**, Players Press, Inc. U.S.A., 1994, 150 S.

ISBN : 0-88734-648-0

DEMİRLİ, Ayça Özer, **Sandıklarda Saklı Saray Yaşamı**, TBMM Milli Saraylar Yayınları, İstanbul, 2006, 243 S.

ISBN : 975-622-621-8

DEMİRYÜREK, Meral, **Bir İstanbul Bilgesi Sermet Muhtar Alus/ 1887 – 1952**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, 547 S.

ISBN : 978-975-6051-75-7

DÖLEN, Prof. Dr. Emre, **Tekstil Tarihi**, M.Ü. Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1992, 608 s.

DUHANÎ, Said N., **Eski İnsanlar Eski Evler / 19. Yüzyıl Sonunda Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası**, Çeviren : Ahmet Parman, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul, 1984, 125 S.

EDİZ, Zerrin, **Kadınların Tarihine Giriş**, Adım Yay., İstanbul, 1995, 176 S.
ISBN 9789758078004

EMİROĞLU, Kudret, **Gündelik Hayatımızın Tarihi**, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, 678 S.
ISBN 978-605-360-515-7

EMZEN, Lâle, *Kız Teknik Öğretim Okulları* **Biçki Dersleri -2-** Maarif Vekâleti Yayını, Maarif Matbaası, Ankara, 1944, 200 S.

ENGİN, Vahdettin, **Sultan Abdülhamid Ve İstanbul'u**, Simurg Yayınları, İstanbul, 2001, 227 S.
ISBN 975-7172-48-0

EVLIYA ÇELEBİ b. Derviş Muhammed Zıllî, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, I. Kitap: İstanbul, [Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini] , Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, 498 S.
ISBN 975 - 363 - 435 – 8

EVREN, Burçak, CAN, Dilek Girgin, **Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1997, 270 S.
ISBN : 975-325-459-8

FAROQHİ, Suraiya, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, Çev. : Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, 364 S.

ISBN : 975-333-066-9

FAROQHİ, Suraiya & NEUMANN, Christoph K., **Ottoman Costumes : From Textile to Identity**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004, 336 S.

ISBN : 975-6372-04-4

Fashion / A History From the 18th to the 20th Century , The Collection Of the Kyoto Costume Institute, Volume I : 18th and 19th Century, Taschen, Köln, 2006, 320 S.

ISBN 3-828-2763-0

FERRERI, Silvana Cichi, **Histoire Du Costume**, Prost Turnhout, Italy, 1969, 92 S.

FLUSSER, Alan, **Clothes And The Man: The Principles Of Fine Men's Dress**, Villard Books, U.S.A., 1985, 210 S.

ISBN : 9780394546230

FLUSSER, Alan, **Dressing The Man / Mastering The Art Of Permanent Fashion**, Harper Collins Publishers, U.S.A., 2002, 320 S.

ISBN : 9780060191443

GEORGEON, François, **Osmanlı – Türk Modernleşmesi / 1900 – 1930**, Çev. : Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, 206 S.

ISBN : 975-08-1053-8

GOTTDIENER, Mark, **Postmodern Göstergeler / Maddi Kültür ve Postmodern Yaşam Biçimleri**, Çev.: E. Cengiz, H. Gür, A. Nur, İmge Kitabevi Ankara, 2005, 380 S.

ISBN : 975-533-418-1

GÖLE, Nilüfer, **Modern Mahrem / Medeniyet ve Örtünme**, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, 148 S.

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, **Şık**, Günümüz Diline Uyarlayan: Kemal Bek, Özgür Yayınları, İstanbul, 1997, 384 S.
ISBN : 975-447-074-X

GÜRSOY, A. Tahir, **Dünden Bugüne Giyim Kültürü ve Moda, 1. Cilt**, Mithat Giyim Anonim Şirketi, İstanbul, 2004, 187 S.
ISBN : 975-998753-0-6

GÜRSOY, A. Tahir, **Giyim Kültürü ve Moda, 2. Cilt / Mesleki Bilgiler**, Ömür Matbaacılık, İstanbul, 2010, 704 S.
ISBN : 978-975-01433-6-6

HAKKI, Behire, **Biçki Nazariyat ve Kavâidinin Tedrisât-ı Âliye Kısmı**, *Umûm İnâs Mekteblerinde Tedrîsi Maârif Nezâret-i Celîlesince Tensîb ve Kabûl Edilmiştir*, Türk Kadınları Biçki Yurdu Külliyyatından: Birinci Kitap, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul, 1332 / 1329 / [1913] 115S.

HAKKI, Behire, **Biçki Nazariyyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı İbtidâiyye Kısmı / Çocuk, Kadın ve Erkek Metodları**, *Umûm İnâs Mekteblerinde Tedrîsi Maârif Nezâret-i Celîlesince Tensîb ve Kabûl Edilmiştir*, Türk Kadınları Biçki Yurdu Külliyyatından İkinci Kitap, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1330 [1914], 202 S.

HAKKI, Behire, **Biçki Nazariyyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Tâliye Kısmı / Çocuk, Kadın ve Erkek Metodları**, *Umûm İnâs Mekteblerinde Tedrîsi Maârif Nezâret-i Celîlesince Tensîb ve Kabûl Edilmiştir*, Türk Kadınları Biçki Yurdu Külliyyatından : Üçüncü Kitap, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1330 [1914], 150 S.

HALİD, Halil, **Bir Türkün Ruznamesi**, Çev: R. Bürüngüz, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008, 283 S.

ISBN 978-975-8740-68-0

HARVEY, John, **Siyah Giyen Adamlar**, çev. E.Yücesoy, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, 372 S.

ISBN 978-975-08-2378-7.

HEINZELMANN, Tobias, **Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu / 1908 – 1914**, Çev.: Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, 262 S.

ISBN : 975-8704-67-2

HOLLANDER, Anne, **Sex And Suits / The Evolution Of Modern Dress**, Alfred A. Knopf, INC., U.S.A., 1994, 212 S.

ISBN : 0-679-43096-2

IŞIN, Ekrem, **İstanbul'da Gündelik Hayat / Tarih, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri**, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 1999, 361 S.

ISBN 975-08-0054-0

IMBERT, Paul, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri**, Çev: A. Cemgil, Havass Yayınları, İstanbul, 1981, 203 S.

İNALCIK, Halil – SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Tanzimat / Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006, 826 S.

ISBN 9944-931-05-5

İNALCIK, Halil, **Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İşbankası Yayınları, İstanbul, 2008, 366 S.

ISBN 978-9944-88-458-7

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi - V- / Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri [1789 – 1856]**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1970, 312 S.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi - VI-/ Islahat Fermanı Devri [1856 - 1861]**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1970, 321 S.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi - VII- / 1861 - 1876**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1977, 324 S.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi - VIII- / 1876 - 1907**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1962, 631 S.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Kiralık Konak**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966,180 S.

KARATEKE, Hakan T., **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüz Yılında Merasimler**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, 320 S.
ISBN : 975-8704-61-3

KAVCAR, Cahit, Doç. Dr., **Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, 286 S.

KAY, James Ellswort De, **1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler**, Çev. : Serpil Atamaz Hazar, ODTÜ yayıncılık, Ankara, 2009, 420 S.
ISBN: 978-9944-344-72-2

KAYNAR, Hakan, **Projesiz Modernleşme / Cumhuriyet İstanbul'undan Gündelik Fragmanlar**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, 327 S.
ISBN : 978-605-4642-03-8

KELLY, Francis M., & SCHWABE Rudolph, **Historic Costume / A Chronicle Of Fashion In Western Europe**, Benjamin Blom, Inc. Publicher, 1968, 305s.

Kıyâfetü'l-İnsâniyye Fî Şema'il'l-Osmâniyye, Tarihi Araştırmalar Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul, 1998, 287 S.

ISBN : 975-6926-01-5

KOLOĞLU, Orhan, **Cilbattan Türbana / Türkiye’de Örtünmenin Serüveni**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2008, 240 S.

KOLOĞLU, Orhan, **İslamda Başlık**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1978, 183 S.

KUDRET, Cevdet, **Abdülhamid Devrinde Sansür**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000, 85 S.

KUMBARACILAR, İzzet, **Serpuşlar**, TTOK Yayınları, İstanbul, 2000, 48 S.

KURNAZ, Şefika, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını [1839 – 1923]**, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1997, 203 S.

ISBN 975.11.0664.8

KÜÇÜKERMEN, Önder, **Andolu’nun Geleneksel Halı ve Dokuma Sanatı İçinde Hereke Fabrikası / Saraydan Hereke’ye Giden Yol**, Sümerbank Yayınları, İstanbul, 1987, 247 S.

KÜÇÜKERMEN, Önder, **Türk Giyim Sanayinin Tarihi Kaynakları**, Aksoy Grafik Dizgi Matbaacılık A.Ş., 1. Baskı, İstanbul, 1996, 283 S.

ISBN : 975-94934-1-1

LAMARTİNE, M. Alphonse De, **Souvenirs, Impressions, Pensées et Paysages, Pendant Un Voyage En Orient [1832-1833] ou Notes D’un Voyageur**, Londres, 1838, 412 S

La Turquie Ou Costumes Moeurs Et Usages Des Turcs Suite De Gravures Coloriées, Kültür Matbaası, İstanbul, 1982, 48 S.

LAVER, James, **A Concise History of Costume**, Thames & Hudson, 1973, 288 S.
ISBN : 0-500-20083-X

LEWIS, Bernard, **300 Yıldır Sorulan Soru : Hata Neredeydi ?**, Çev : H. Ö. Turgan, S. Bilbaşar, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2004, 235 S.
ISBN : 975-329-476-X

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev: Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2008, 694 S.
ISBN: 978-975-509-554-7

LEWIS, Reina, **Oryantalizmi Yeniden Düşünmek / Kadınlar, Seyahat ve Osmanlı Haremi**, Çev : Beyhan Uygun Aytemiz, Şeyda Başlı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2006, 424 S.
ISBN: 975-8950-87-8

Mahmut Raif Efendi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamların Cedveli (1798)** , Çev.: Arslan Terzioğlu, Hüsrev Hatemi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1988, 100 S.

Mahmut Şevket Paşa, **Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi / Osmanlı Ordusunun Bidâyet-i Teessüsünden Zamanımıza Kadar-I-II**, Cilt: 1-2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Tıpkı Basım, Ankara, 2010, 92 S. / 52 S.
ISBN: 978-975-16-2233-4

MARDİN, Aslı Davaz, **Kadın Süreli yayınları Bibliyografyası / 1928 – 1996 / Hanımlar Âlemi'nden Roza'ya**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998, 549 S.
ISBN : 975-7306-34-7

MAYER, Georg, **Türk Çarşısı / Şark'ta Ticaretin Püf Noktaları**, Çev:Yusuf Öztel, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, 94 S.

ISBN: 978-975-9173-54-8

MCFARLANE, Charles, **Constantinople et la Turquie en 1828**, Cilt: 1 – 2, Moutardier, 1829, 363 S. / 314 S.

Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri-I- / Şiirler, Hazırlayan : F.Abdullah Tansel, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1969, 473 S.

MERCAN, Hikmet, **Erkek Terzilik Biçki – Dikiş Kitabı / Açıklamalı Mercan Metodu**, Dördüncü Basım, Baha Matbaası, İstanbul, 1976, 224 S.

MERİÇ, Nevin, **Âdâb-ı Muâşeret : Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi [1894-1927]**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007, 543 S.

ISBN : 975-8950-82-7

MOLTKE, Helmuth Von, **Türkiye Mektupları**, Çev: H. Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, 293 S.

Musahipzade Celâl, **Eski İstanbul Yaşayışı**, 2. Cilt, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1986, 75 S.

Mustafa Refik, **Kızlara Mahsûs Dikiş ve El İşleri**, Mektep Kütüphanesi, Aded:1, Maârif Nezâreti Ruhsatıyla, İstanbul, Matbaa-i Karabet, Bâb-ı âlî Caddesinde, 1308 [Hicrî-?-/ Milâdî-1890/1891-B.S.][Rumî-?-/Milâdî-1892/1893 -B.S], 112S.

NASKALİ, Emine Gürsoy [Editör], **Ayakkabı Kitabı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, 356 S.

ISBN: 975-6403-03-9

OKAY, Orhan, Doç. Dr., **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi**, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Ankara, 1975, 431 S.

ORÇAN, Mustafa, **Osmanlı'dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü**, Harf Eğitim yayıncılığı, Ankara, 2008, 304 S.

ISBN: 978-975-6048-35-1

ORTAYLI, İlber, **Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu / Seçme Eserler II**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, 343 S.

ISBN: 978-99944-88-383-2

ÖNDEŞ, Osman, **İstanbul Aşığı Ressam Amadeo Preziosi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, 105 S.

ÖRSES, Tunca - ÖZÇELİK, Necmettin, **I.Dünya Savaşı'nda Türk Askerî Kıyafetleri / 1914-1918**, Denizler Kitabevi, İstanbul, Tarihsiz, 232 S.

ISBN : 978-9944-264-00-6

ÖZER, İlbeyi, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Yaşam Ve Moda**, Truva Yayınları, İstanbul, 2006, 496 S.

ISBN : 9944-975-20-6

ÖZDİŞ, Hamdi, **Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset, [1870 – 1877] / Diyojen Ve Çaylak Üzerinde Bir Araştırma**, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2010, 261 S.

ISBN : 978-605-4326-17-4

ÖZTUNCAY, Bahattin, **Hâtır-i Uhuvvet / Portre Fotoğrafların Cazibesi . 1846 – 1950**, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2005, 359 S.

ISBN : 975-98372-0-X

PAMUK, Şevket, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık Ve Büyüme / 1820 – 1913**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, 223 S.

ISBN : 975-333-014-6

PATRICK, Mary Mills, **Son Sultanların İstanbulu'nda / Siyaset, Modernleşme, Yabancı Okullar**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2009, 348 S.

ISBN : 978-975-995-164-1

PINAR, İlhan, **Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir, Yabancıların Gözüyle Osmanlı Döneminde İzmir**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2001, 78 S.

ISBN: 975-18-0049-8

“**Profesör Terzioğlu Osman Zeki / Reklâm Broşürü**”, İstanbul, Turgay Matbaası, 1959, 12 S.

QUATAERT, Donald, **Osmanlı İmparatorluğu [1700 – 1922]**, Çev. : Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 301 S.

ISBN-13: 978-975-05-0093-0

QUATAERT, Donald, **Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmparatorluğu**, Çev. : Tasel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, 332 S.

ISBN-13: 978-975-470-658-1

SEVİN, Nurettin, **Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, 312 S.

ISBN : 975 17 0803 6

SHANNON, Brent, **The Cut Of His Coat / Men, Dress and Consumer Culture In Britain, 1860 – 1914**, Ohio University Press, U.S.A., 2006, 252 S.

ISBN – 13 : 978-0-8214-1702-7

SPRECO, Willy, **Mustafa Kemal Atatürk / 1881-1938**, Çev.: Zeki Çelikkol, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, 230 S.

ISBN : 975-494-960-3

ŞEHİSUVAROĞLU, Haluk, **Asırlar Boyunca İstanbul / Eserleri, Olayları, Kültürü**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2005, 317 S.

Şemsettin SAMİ, **Bir Elde İğne, Bir Elde Kitap / Şemseddin Sami ve Osmanlı Kadınları**, Çevrimyazı ve İnceleme : İrfan Karakoç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, 121 S.

ISBN : 978-605-105-001-0

ŞENİ, Nora, **Seni Unutursam İstanbul**, Çev: Saadet Özen, Şirin Tekeli, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, 215 S.

ISBN : 975 978-975-6051-92-4

ŞİRİN, Veli, **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu ve Seraskerlik**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, 143 S.

ISBN : 975-6596-08-2

ŞİŞMAN, Adnan, **Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri [1839-1876]**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2004, 185s.

ISBN : 975-16-1627-1

TANINDI, Zeren, **Siyer-i Nebî / İslam Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı**, Hürriyet Vakfı Yayını, İstanbul, 2006, 144 S.

ISBN : 97

Tanzimat / I, Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle, Maarif Vekaleti Yayını, İstanbul, 1940, 1093 S.

TAŞÇIOĞLU, Muhaddere, **Türk - Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri**, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu, Ankara, 1958, 89 S.

Terzilere Rehber / LADEVEZ Biçki Usûlü, Mütercimi : La Mode Terzihanesi Sahibi, Paris Terziler Akademisi'nden Diplomalı M. Esad, Anadolu Matbaası, İzmir, 192?, 136 S.

TEZ, Zeki, **Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi**, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2008, 336 S.

ISBN : 978-975-553 496-1

TEZCAN, Hülya, **19. yy. Sonuna Ait Bir Terzi Defteri**, Sadberk Hanım Müzesi Yay. , İstanbul, 2000, 67 S.

TEZCAN, Hülya, **Osmanlı Sarayının Çocukları / Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları ve Giysileri**, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2006, 302 S.

ISBN: 975-98372-2-6.

TEZCAN, Hülya, **Osmanlı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan Tılsımlı Gömlekler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, 202 S.

ISBN: 978-605-114-365-1.

Ticârî ve İktisâdî İzmir Rehberi / 1926, Yayına Hazırlayan: Sabri Yetkin, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2002, 136 S.

ISBN : 975-18-0068-4

TOKER, Şevket, **Hüseyin Rahmi Gürpınar Romanlarında Alafranga Tipler**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1990, 193 S.

ISBN : 975-483-080-0

TOPUZ, Hıfzı, **Paris'te Son Osmanlılar / Mediha Sultan ve Damat Ferit**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, 302 S.

ISBN : 975-14-0722-2

TORTORA, Phyllis, EUBANK, Keith, **Survay Of Historic Costume / A History Of Western Dress**, Fairchijd Publications, New York, 2004, 556 S.

ISBN : 1-56367-142-5

TOUDOUZE, Georges G., **Le Costume Français**, Librairie Larousse, Paris, 1945, 174 S.

TURAN, Fikret, **Seyahatname-i Londra / Tanzimat Bürokratının Modern Sanayi Toplumuna Bakışı**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, 193 S.

ISBN : 978-975-33-227-9

TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi / Yeni Türkiye'nin Oluşumu - 1923 - 1938 [3. Kitap, 1. Bölüm]**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, 383 S.

ISBN : 975-494-526-8

TURAN, Şerafettin, **Türk Kültür Tarihi / Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, 407 S.

ISBN: 975- 494 -144- 0

TURAN, Şerafettin, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik / Mustafa Kemal Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, 719 S.

ISBN: 975 -22-0081-8

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Ord. Prof., **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, 587 S.

ISBN : 9751600413

ÜNVER, Süheyl, A., Ord. Prof. Dr., **Geçmiş Yüzyıllarda Kıyafet Resimlerimiz**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1987, 62 S.

Vehbî - Sûrnâme / Sultan Ahmet'in Düğünü, Haz.: Prof. Dr. Mertol Tulum, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2007, 784 S.

Vincent, W.D.F., **The Cutters' Practical Guide To Coat Cutting & Making : Embracing Morning, Frock & Dress Coats İn All Their Varieties, Including Court, Naval, Police, Uniforms, Clerical, Juvenile, & Working Men's Bodycoats**, 5th ed. London : Williamson, between 1901 and 1910, 124 S.

WAUGH, Norah, **The Cut of Men's Clothes / 1600-1900**, Butler Gf Tanner Ltd, Grand Britain, 1985, 160 S.

ISBN : 571-57144

WAQUET, D. - M. Laporte, **Moda**, çev. : I. Ergüden, Dost Yayınları, Ankara, 2011, 142 S.

YAMAN, Bahattin, **Osmanlı Saray Sanatkârları / 18.Yüzyılda Ehl-i Hıref**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, 257 S.

ISBN : 978-975-333-218-7

YEĞİN, Uğur, **Evvel Zaman İçinde...İzmir / Once Upon A Time...Izmir**, İzmir Ticaret Odası Kültür, Sanat ve Tarih Yayınları, İstanbul, 2009, 323 S.

ISBN : 978-605-60460-0-1

TEZLER :

ÇETİN, Ö. Hakan, **Kıyafetli Albüm ve Kitaplardaki Osmanlı Kıyafetlerinden Bazı Örnekler [1710-1820]**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üni. Sos. Bil. Ens. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Tez Danışmanı, Prof. Dr. H. Örcün Barışta, Ankara,1995, Tez No.: 41231.

DAĞLI, Barış, **Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneği)**, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi

Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Yöneten: Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın, İstanbul, 2007, 302 S.

GÜRTUNA, Sevgi, **Osmanlı Kadın Giysisi**, Doktora Tezi, Yöneten: Prof. Dr. Nurhan Atasoy, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997, 184 S.

İPEK, Selin, **Topkapı Sarayı Müzesi Örneklerine Göre Yazılı Ve Görsel Kaynaklar Işığında 18.-19. Yüzyıl Saray Kadın Modası**, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

KARABABA, Eminegül, **Origins of a Consumer Culture in an Early Modern Context: Ottoman Bursa**, Doktora Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi İşletme Fakültesi, 2006.

KARADADAŞ, Simber Rana, **Fotoğrafçılığın Başlangıç Dönemi ve Türkiye’de İlk Yılları**, D.E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Ve Görüntü Sanatları Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Yön. : Prof. Dr. Jur. Alim Şerif Onaran, İzmir, 1983.

SERTTAŞ, Tayfun, **Modernizm Sürecinde Kültürel Bir Temsiliyet Aracı Olarak İstanbul’da Fotoğraf Ve Azınlıklar**, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı, Sanat Ve Tasarım Yüksek Lisans Programı, 2007.

SÜRÜCÜ, Gülsel, **Osmanlı Kadın Dergilerinde Kadının Dünyası [1908–1914] [Demet - Hanımlar Âlemi -Kadınlar Âlemi -Kadınlar Dünyası-Mehâsin]**, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2008.

ŞAHİN, Gürsoy, **Ondokuzuncu Yüzyılda İngiliz Seyahatnamelerine Göre Türkiye ve Türkler [W. Wittman -1803, R. R. Madden -1829, C. Fellows -1852, E. J. Davis - 1879, W. J. J. Spry -1895]**, Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, 2005.

MAKALELER:

AKÇAOĞLU, Hakan, “*Singer Türkiye’de*”, **Albüm**, sayı: 5, Haziran 1998, 108-113 s.

AKDAĞ, Ömer, “*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim Alanında Yabancı Uzman İstihdamı [1923-1940]*”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı: 1/1, 2008, 45-47 s.

AKYÜZ, Kenan, “*Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*”, **Türkoloji Dergisi**, cilt:2, Ankara Üniversitesi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1965, 2 - 226 s.

ALUS, Sermet Muhtar, “*II. Abdülhamit Devrinde Erkek Kıyafetleri*”, **Resimli Tarih Mecmuası**, Aralık 1950, sayı: 12, 487-490 s.

ALUS, Sermet Muhtar, “*II. Abdülhamit Devrinde Kadın Kıyafetleri*”, **Resimli Tarih Mecmuası**, Ocak 1951, sayı: 13, 544-547 s.

AND, Metin, “*Kıyafetnâmeler ve Giyim Kuşam Albümleri*”, **Sanat Dünyamız**, Sayı:107, Yaz 2008, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 43 -51 s.

ARIG, Ayten Sezer “*Ankara’da Modanın Öncüsü Bir Okul: İsmet Paşa Kız Enstitüsü*”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi [CTAD]**, sayı 14, Güz 2011, 3-15 s.

ATASOY, Nurhan, “*Osmanlı İstanbulu’nda Alaylar ve Teşrifat*”, **Alay-ı Hümayun / İsveç Elçisi Ralamb’ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri**, İstanbul İsveç Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2006, 168-195 s.

ISBN : 975 6051-45-0

AYNUR, Hatice, “*Malûmâtçı Mehmet Tahir / 1864-1912*”, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyânet Vakfı Yayını, cilt: 27, Ankara, 2003, 545 – 546 s.

ISBN : 975-389-408-2

Aziz Haydar, “*Biraz Dedikodu*”, Kadınlar Dünyası Mecmuası, sayı: 128, 25 Kanun-i sani [Ocak] 1329 /1914, 3s.

BALİ, Rıfat N., “*Mayer Mağazası ve Georg Mayer*”, Georg Mayer, Türk Çarşısı / Şark'ta Ticaretin Püf Noktaları, Çev: Yusuf Öztel, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, IX - XXXIX s.

BATUR, Enis, “*Cumhuriyet Dönemi Erkek Takıları, Erkek Aksesuarları*”, 75 Yılda Değişen Yaşam, Değişen İnsan / Cumhuriyet Modaları, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, 92 – 95 s.

BATUR, Enis, “*Gelenek ve Gelecek Arasında Moda*” / Araştırma: Moda Dosyası, Gergedan, No:1, Mart, 1987, 83 – 100 s.

BULUT, Rukiye, “*İstanbul Kadınlarının Kıyafetleri ve II. Abdülhamit'in Çarşafı Yasaklaması*”, Belgelerle Türkiye Dergisi, c.II, s. 8, Mayıs 1968, 34-36 s.

ÇAKMAKÇI, Nuran, “*Pera'nın Son Mektepli Erkek Terzileri*”, Hürriyet Gazetesi, 20.12.2003, 12s.

ÇAPA, Dr. Mesut, “*Giyim Kuşamda Medeni Kıyafetlerin Benimsenmesi ve Trabzon Örneği*”, Toplumsal Tarih Dergisi, Haziran 1996, Sayı : 30, 22-28 s.

ÇOLAK, Güldane, UÇAN, Lale, “*Behire Hakkı*”, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Basında Kadın Öncüler, İstanbul, Heyamola Yayınları, 2008, 51-53s.

DEMİRYÜREK, Meral, “*Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Değişen Moda Anlayışının Edebiyata Yansımaları [1860–1923]*”, **Turkish Studies / International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5/3, Summer 2010, 1009-1043 s.

Ebûzziyâ Tevfik, “*Âdâb-ı Telebbüs*”, **Mecmûa-i Ebûzziyâ**, Numero:58, Safer 1314 [Temmuz-Ağustos 1896-B.S.], sene 17, 457- 463s.

“*El İşleri*”, **Kadınlar Dünyası**, sayı:118, 16 Teşrin-i sani [Kasım] 1329 / 1913, 8-15 s;

“*En Büyük Manimiz*”, **Kadınlar Dünyası**, sayı:122, 14 Kanun-i evvel [Aralık] 1329 /1913, 2s.

ERTAN, Haluk, “*Akıllı Petro’nun Bilimler Akademisi*”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, 14 Ekim 2011, 7 s.

FAHRİ, Mehmet, “*Şairler Ne Giyer?*”, **Sanat Dünyamız**, Sayı : 53, Güz 1993, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 54-56 s..

FAROQHI, Suraiya, TUNCAY, Mete, “*Türbe Yeşilinden Tunus Fesine Osmanlı’da Giyim*”, **Cogito**, sayı:55, Yaz 2008, 88-105s.

GÖKTAŞ, Uğur, “*Kartpostallarda Erkek Kıyafetleri / Sokak ve Zümre Kıyafetleri*”, İstanbul, **İlgi Dergisi**, İlkbahar 1991, Sayı: 65, 26-30 s.

GÜNEŞ, Aysel, “*Terzilik Terimlerinin Argoda ve Mecaz Anlamda Kullanımı*”, **Acta Turcia, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, Yıl :1, Sayı : 2, Temmuz 2009, 200-224 s.

GÜRSOY, Ülkü, “1872 -1900 Yılları Arası Türk Edebiyatına Terzilik Mesleğinin Yansımaları” , “Türk Kültüründe Terzilik”, *Acta Turcica* / Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Yıl 1, Sayı 2/2, Temmuz 2009, 168-183s.

“Hayatta Muvaffak Olmuş Türk Kadınları”, *Resimli Ay Mecmuası*, Teşrîn-i Sâni [Kasım-B.S.] 1927, 4. Cilt, No. 9 - 45, 24-27 s.

IŞIN, Ekrem, “Tanzimat Ailesi ve Modern Âdâb-ı Muâşeret”, *Tanzimat / Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Haz.: Mehmet Seyitdanlıoğlu – Halil İnalçık, Phoenix Yayınları, Ankara, 2006, 387-400 s.
ISBN : 9944-931-05-5

“İlân – A.L.Şipigel, Beyoğlu’nda Cedde-i Kebir’de Pasaj Galatasarayı, No : 271”, “Şehrimizin En Muteber Kadın Terzilerinden Olan Mösyö A.L.Şipigel...”, [İkdâm, 8 Aralık 1903], *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı : 120, Aralık 2003, 7 s.

İPEK, Selin, “Haremî Bayramlık Elbiseleri / Dikişçi Matmazel Kokona’nın Defteri”, *Acta Turcia*, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Yıl :1, Sayı : 2, Temmuz 2009, 64-78 s.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Kıyafet”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayını, cilt: 25, Ankara, 2002, 508-512 s.
ISBN : 975-389-403-1.

“İslâm Terzilerimizden Osmân Zekî Beğ”, *Servet-i Fünûn Mecmuası*, 16 Kanûn-i sâni 1329 [29 Ocak 1914-B.S.] / 2 Rebi-ül-evvel 1332, No: 1182, 285s.

KARAKIŞLA, Yavuz Selim, “Osmanlı Hanımları ve Kadın Terziler-I”, *Tarih ve Toplum*, Nisan 2003, sayı: 232, 205 s.

KARAKIŞLA, Yavuz Selim, “Osmanlı Hanımları ve Kadın Terziler-II”, *Tarih ve Toplum*, Mayıs, sayı:233, 308-316s.

KARAKIŞLA, Yavuz Selim, **“Osmanlı Hanımları ve Kadın Terziler- III”**, **Tarih ve Toplum**, Haziran 2003, sayı: 234, 359-368 s.

KARAKIŞLA, Yavuz Selim, **“Teşvîk-i Sanâyi Bıçki ve Dikiş Dershânesi”**, **Toplumsal Tarih**, Mart 2006, sayı:147, 60-65 s.

KARAYAMAN, Mehmet, **“İzmir Terzi Mektebi”**, **Acta Turcia, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, Yıl :1, Sayı : 2, Temmuz 2009, 1-14 s.

MENGİ, Mine, **“Kıyafet-nâme”**, **Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyânet Vakfı Yayını, cilt: 25, Ankara, 2002, 513 - 514s.

“MODA: Erkek Modası”, **Karagöz Sâl-nâmesi, Dördüncü Sene**, İstanbul, Nefaset Matbaası, 1913, 53-56 s.

ÖZTÜRK, Necdet, **“Osmanlı Kroniklerinde Terziliğe Dair İlk Kayıtlar [Kuruluştan 1502’ye Kadar]”**, **Acta Turcia, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, Yıl : 1, Sayı : 2, Temmuz 2009, 58-63 s.

KÖYMEN, Mehmet Altay, **“Alp Arslan Zamanı Türk Giyim – Kuşamı”**, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi / III – 1971 Malazgirt Zaferi Özel Sayısı, 900. Yıl**, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayını, Ankara, 1971, 51-90 s..

MAJDA, Tadeusz, **“Ralamb’ın Türk Kıyafetleri Albümü”**, **Alay-ı Hümayun / İsveç Elçisi Ralamb’ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri**, İstanbul İsveç Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2006, 196-265 s.

ISBN: 975 6051-45-0

Mehmet Rauf, **“İç Çamaşırları”**, **Mehâsin**, sayı:.8, Temmuz 1325 /1909, 551 s.

Mühendis Nevres, **“Boykotaj: Fesler, Gömlek”**, **Sabah**, 24 Ekim 1908, **II. Meşrutiyet’in İlk Yılı / 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909**, Aygaz - Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 132 s.

Sabiha Zekeriya, **“Kadın Müesseselerimizi Ziyaret / Biçki Yurdu Müessesesi”**, **İnci Mecmuası**, 1 Şubat 1919, sayı 1, 11 s.

SAKAOĞLU, Necdet, **“İstanbul”**, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, İstanbul, 2003, c. 4, 253s.

SAKAOĞLU, Necdet , **“Osmanlı Giyim Kuşamı ve Elbise-i Osmaniyye”**, **Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi**, İstanbul, Sayı : 47, Kasım 1987, 36-41 s.

SARIKAYA, Makbule , **“Resimli Ay’da Kıyafet”**, **“Kültürümüzde Tebdil-i Kıyafet”**, **Acta Turcica / Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, Yıl IV, Sayı 2/1, Temmuz 2012, 151-173 s.

“Siyah Libâs Meselesi”, **Servet-i Fünûn Mecmûası**, Numero: 183, 1 Eylül 1310 [1894], 10-11s.

ŞAHİN, Yüksel, **“Müşahipzade Celâl’in Moda İllüstrasyonları (20. Yüzyıl Başlarında Türkiye’de Mode Çizimleri Üzerine)”**, ART-E 2009-03, Süleyman Demirel Üniversitesi, **Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi**, 1-14 s.

ŞEHSUVAROĞLU, Haluk, **“İstanbul’da Kadın Kıyafetleri”**, **Asırlar Boyunca İstanbul / Eserleri, Olayları, Kültürü**, İstanbul, 1953, 221-224 s. [Tıpkı Basım, Cumhuriyet Gazetesi’-nin Parasız Ekidir, Mart 2005].

ŞEHSUVAROĞLU, Haluk, **“İstanbul’da Erkek Kıyafetleri”**, **Asırlar Boyunca İstanbul / Eserleri, Olayları, Kültürü**, İstanbul, 1953, 225-230 s., [Tıpkı Basım, Cumhuriyet Gazetesi’-nin Parasız Ekidir, Mart 2005].

SHICK, Leslie Meral, “*Meraklı Avrupalılar İçin Bir Başvuru Kaynağı / Osmanlı Kıyafet Albümleri*”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı : 116, Ağustos 2003, 84-89 s.

Terzi Muallimi: Antoine, “*Terzilik/ Birinci Ders–Kısa Caket /Ölçü Almak-Ölçü Almak Usulü*”, *Hanımlara Mahsûs Ma’lûmât / Le Malumat Pour Dames*, No. 8, 14 Safer 1313 / 15 Ağustos 1895, 3- 4s.

Terzi Muallimi: Antoine, “*Terzilik / Sırt Ölçüleri*”, *Hanımlara Mahsûs Ma’lûmât / Le Malumat Pour Dames*, No. 9, 24 Safer 1313 / 15 [25-B.S.] Ağustos 1895, 8s.

Terzi Muallimi: Antoine, “*Terzilik/İkinci Ders-Ön Taraftan Alınan Ölçüler*”, *Hanımlara Mahsûs Ma’lûmât / Le Malumat Pour Dames*, No. 10, 10 Rebi-ül-evvel 1313 / 31 Ağustos 1895, 16- 17s.

Terzi Muallimi: Antoine, “*Terzilik / En Ölçüleri*”, *Hanımlara Mahsûs Ma’lûmât / Le Malumat Pour Dames*, No. 14, 7 Rebi-ül-ahir 1313 / 26 Eylül 1895, 30s.

Terzi Muallimi: Antoine, “*Terzilik / Sakat Bedenler*”, *Hanımlara Mahsûs Ma’lûmât / Le Malumat Pour Dames*, No. 15, 14 Rebi-ül-ahir 1313 / 3 Ekim 1895, 33- 34s.

Terzi Muallimi: Antoine, “*Terzilik / Kısa Caket Ölçülerinin Muhtasar Fihrist Cetvelidir-Kalıpları Çıkarmak Usulü*”, *Hanımlara Mahsûs Ma’lûmât / Le Malumat Pour Dames*, No. 18, 6 Cemâziy-ül-evvel 1313 / 24 Ekim 1895, 39-40s.

Terzi Muallimi: Antoine, “*Terzilik*”, *Hanımlara Mahsûs Mal’ûmât / Le Malumat Pour Dames*, No. 19, 13 Cemâziy-ül-evvel 1313 / 31 Ekim 1895, 42s.

Terzi Muallimi: Antoine, “*Terzilik/ Arka Kıt’asının Teşkil Edeceği Ölçüler*”, *Hanımlara Mahsûs Ma’lûmât / Le Malumat Pour Dames*, No. 21, 27 Cemâziy-ül-evvel 1313 / 14 Kasım 1895, 42s.

Terzi Muallimi: Antoine, **“Terzilik ”, Hanımlara Mahsûs Ma’lûmât / Le Malumat Pour Dames**, No. 24, 12 Cemâziy-ül-ahir 1313 / 5 Aralık 1895, 53-54s.

“Tesettür Nedir?”, **Kadınlar Dünyası**, sayı: 124, 28 Kanun-i evvel [Aralık] 1329 / 1913, 3 s.

TOPRAK, Zafer, **“Milli Moda Ve Çarşaf”**, **Tombak Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi**, Sayı: 19, Nisan, 1998, 52-63 s.

TOPRAK, Zafer, **“Tüketim Örüntüleri ve Osmanlı Mağazaları”**, **Cogito**, Güz 1995, sayı :5, 25-28 s.

TURAN, N. Sinan, **“16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devletinde Gayri Müslimlerin Kılık Kıyafetlerine Dair Düzenlemeler”**, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, cilt: 60, sayı: 4, 2005, Ankara, 239 – 267 s.

YILMAZ, Fehmi, **“Tanzimatla Sona Eren Bir Uygulama: Osmanlı – Gayrimüslim Kıyafet Kanunu”**, **Tombak Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi**, Sayı : 32, Haziran 2000, 22-26 s.

Zehra Hakkı, **“Milli Moda”**, **İnci**, *Her ayın ilk günü çıkar kadın gazetesidir*, No 1, 1 Şubat 1919, 4-5 s.

SERĞİ KATALOGLARI VE ALBÜMLER:

1331-1329-1913 / Her Sene İbtidâsında Neşr Olunur Karagöz Sâl-nâmesi, Dördüncü Sene, Sahib ve Nâşiri: Karagöz Gazetesi Sâhib-i İmtiyâz ve Musavviri :

Ali Fûad, Mürettib ve Müellifi: Karagöz Gazetesi Ser-muharriri : Bahâ Tevfik,
İstanbul, Nefaset Matbaası,1913.

150 Yılın Sessiz Tanıkları / Dolmabahçe Sarayı Fotoğraf Albümleri, T.B.M.M.
Milli Saraylar, İbrahim Çeçen Vakfı, İstanbul, 2007, 211 S.
ISBN : 975-6226-18-8

17. Yüzyılda İsveç Büyükelçisi Claes Ralamb'ın Yaptırdığı Tablolarla Avcı Mehmed'in Alay-ı Hümayunu [1 Haziran 2006 Tarihinde Suna ve İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi'nde açılan **Avcı Mehmed'in Alay-ı Hümayunu** sergisi için hazırlanmıştır], Pera Müzesi Yayını, İstanbul, 2006, 342 S.
ISBN: 975-9123-16-9

Ali Fuat Bey, **Osmanlı Tokadı**, Hazırlayan: Turgut Çeviker, Adam Yayınları,
İstanbul, 1986, 151 S.
ISBN: 182.00.019.443.294

Doğumunun 125. Yılı Anısına Din, Bilim, Uygarlık ve Atatürk, Derleyen : Dr.
Mehmet Bulut, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, 152 S.
ISBN :

GÖRÜNÜR, Lale, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Kadın Giysileri**, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu, 7 Mayıs – 7 Kasım 2010 Tarihleri Arasında Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu Sergisi Münasebetiyle Hazırlanmıştır, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayını, İstanbul, 2010, 300 S.
ISBN: 978 -975- 6959-35-0

İkinci Meşrutiyet'in İlanının 100 üncü Yılı, Sadberk Hanım Müzesi Sergi Kataloğu, İstanbul, 2008, 219 S.
ISBN: 978- 975-6959-24-4

II. Meşrutiyet'in İlk Yılı / 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909, Aygaz-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, 398 S.

ISBN: 978- 975-08-1472-3

İmparatorluktan Portreler, [03 Haziran 2005 Tarihinde Suna ve İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi'nde açılan **İmparatorluktan Portreler** sergisi için hazırlanmıştır], Pera Müzesi Yayını, İstanbul, 2005, 154 S.

ISBN: 975 270 789-0

İmzasız Karikatürler Antolojisi / Tanzimat , Hazırlayan : Turgut Çeviker, Adam Yayınları, İstanbul, 1986, 139 S.

ISBN: 182.00.020.444.295

İmzasız Karikatürler Antolojisi / Meşrutiyet, Hazırlayan: Turgut Çeviker, Adam Yayınları, İstanbul, 1986, 199 S.

ISBN: 182.00.029.499.348

İşgal İstanbul'undan Fotoğraflar / Fransız Ordusu Sinema – Fotoğraf Servisi (Romeo Martinez'in Arşivinden), Tarih Vakfı, Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, 155 S.

ISBN : 975-333-049-9

Müşir Arif Paşa, **Mecmuâ-yi Tasvîr-i Osmâniyye, Tâ'rifât-ı Eşkâl-i Elbise-i Atika ve Tavzîhât-ı Ahvâl-i Münâsebet-i Kadime-i Devlet-i Aliyyeyi Mübeyyin Defterdir** [Les Anciens Costumes de L'Empire Ottoman Depuis l'Origine de la Monarchie Jusqua'a la Reforme du Sultan Mahmoud - Recueillis par S. Ex. le Muchir Arif Pacha, 1279 / 1862].

*Bu yapıtın tıpkıbasımı yapılmıştır: **Anciens Costumes de L'Empire Ottoman / Osmanlı İmparatorluğunda Makâmlar ve Kıyâfetler**, Gül Basım Yayın A.Ş., İstanbul, 1999.

ISBN: 788- 695- 3500- 20.

OSMAN HAMDİ BEY - De Launay, V. Marie, **1873 Yılında Türkiye’de Halk Giysileri / Elbise-i Osmaniyye**, Çev. : Erol Üyepazarcı, [*Viyana Uluslararası Fuarı İçin Kurulan Osmanlı İmparatorluğu Komisyonu’nun Yardımlarıyla Yayımlanan Eser*], Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1999, 468 S.

ISBN: 975-8362-02-X

Osmanlı Kıyafetleri / Fenerci Mehmet Albümü – 1811, İstanbul, Vehbi Koç Vakfı, 1986, 127 S.

Osmanlı’da Yahudi Kıyafetleri / Jewish Costume In the Ottoman Empire, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., Sergi Kataloğu, Tarihsiz, 63 S.

ISBN: 975-7304-51-4

ÖZENDES, Engin, **Abdullah Freres / Osmanlı Sarayının Fotoğrafçıları**, Yapı Kredi bankası Yayınları, İstanbul, 2006, 247 S.

ISBN : 975-363-843-4

ÖZTUNCAY, Bahattin, **Hanedan ve Kamera / Osmanlı Sarayından Portreler**, Aygaz - Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, İstanbul, 2010, 239 S.

ISBN : 978-975-6959-43-5

TANSUĞ, Sabiha, **Anadolu Giyim Kültürü**, Katalog, 14 Mayıs 2006 Tarihinde Gerçekleştirilen 14. Halk Oyunları Yarışması Gala Gecesi İçin Basılmıştır.

TEZCAN, Hülya, **Sarayın Terzisi: M. Palma - D.Lena - P. Parma**, Sadberk Hanım Müzesi Yay. , İstanbul, 2008, 199 S.

ISBN : 978-975-6959-26-8

SÜRELİ YAYINLAR :

Aile [1880] ve Hanım [1921] - Yeni harflerle-, Haz.: A.O.İçimsoy, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, 2011, 124 S.

ISBN : 994-4702668

Cogito, sayı:5 / Güz 1995, **Dünya Büyük Bir Mağaza**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 325 S.

ISSN 1300-2880

Cogito, sayı:55 / Yaz 2008, **İnsan Giyinir** özel sayısı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 248 S.

ISSN 1300-2880

Cumhuriyet Gazetesi, Pazar eki, Sayı :1260, 16 Mayıs 2010.

Genç Kadın [1919 Ocak-Mayıs] (Yeni harflerle), Haz.:Ç.İlengiz, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, 2010, 140 S.

ISBN : 994-4702617

Güleryüz / Her Hafta Dersaadette Perşembe Günleri Neşrolunur. Mesleğinde Müstakil Edebi, Siyasi Mizah Gazetesidir, No:53, 4 Mayıs 1338 (1922).

Illustration, Resimli Gazete, Paris, 1897 – 1920.

* 1897 Temmuz'dan, 1900 Aralık'a kadar olan tüm sayılar taranmıştır.

Kadınlar Dünyası / 1.-50. Sayılar (Yeni Harflerle) / 1913 – 1921, Hazırlayanlar: Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Tülay Gençtürk Demircioğlu, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2009, 516 S.

ISBN : 978-975-8081-25-7

Kadınlar Dünyası / 51. – 100. Sayılar (Yeni Harflerle) / 1913 – 1921, Hazırlayanlar: Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Tülay Gençtürk Demircioğlu, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2009, 523 S.

ISBN : 978-975-8081-25-7

L'univers Illustré / La Collection Du Journal / Haftalık Gazete [Ortalama 17.000 Gravür İçeren], 23. Yıl, Paris, 1880.

*10 Ocak 1880, 1294 nolu sayı ile 26 Haziran 1880, 1318 nolu sayılar taranmıştır.

Ma'lûmât / Journal Illustré Turc "Malumat" / Illustration Turque "Malumat" / Menâfi'-i Mülk ü Devlete Hâdim Haftalık Musavver Ma'lûmât / Yayınlayan : Tahir Bey [Ma'lûmâtçı Baba Tahir] yönetiminde, ilk sayısı 23 Mayıs 1895, son sayı 423 sayı [20 Ağustos 1903], Toplam : 19 cilt.

Resimli Ay, Aylık Aktüalite Dergisi, İstanbul, No 1-12, Şubat 1340 [1924]-Kanun-i sâni 1340[1925].

Resimli Kitâb, Aylık Aktüalite Dergisi, İstanbul, 1908 – 1914, [51 Sayı].

Resimli Tarih Mecmuası, İstanbul, 1-83 sayı [1 Ocak 1950-Kasım 1956]

Sanat Dünyamız, Çerçeve: Bir Beden Dili – Giyim Kuşam, Sayı 107, Yaz 2008, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 211 S.

Sanat Dünyamız, Çerçeve: Modern Zamanlarda Kadın, Sayı 63, Yaz 1996, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 220 S.

Servet-i Fûnun, Resimli Haftalık Türk Gazetesi, İstanbul, 1891-1944

1891 ile 1896 yılları arasındaki tüm sayılar [1'den 285. sayıya kadar] taranmıştır.

Süs / Haftalık Edebi Hanım Mecmuası, No:1 16 Haziran 1339 [1923], No :26, 8 Kanun-ı Evvel (Aralık) 1339 [1923], İstanbul.

Şehbâl, 15 Günlük Aktüalite Dergisi, İstanbul, 1909 – 1914, [100 Sayı].

1 Mart 1325 [1909] – 10 Temmuz 1330 [1914].

Tarih ve Toplum Dergisi / Dizini, Ocak 1984 – Aralık 2003, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

ISSN : 1019-4681

Toplumsal Tarih 1994-2006 Dizini, Sayı: 1-156, Tarih Vakfı Yayını, Toplumsal Tarih Mart 2007 Sayı: 159 Ücretsiz Eki, İstanbul, 2007.

ISSN : 1300-7025

Toplumsal Tarih, Aylık Tarih Dergisi [1 - 226 / Ocak 1994 - Ekim 2012]

ISSN : 1300-7025

Türk Kadını / 1918 – 1919 (Yeni Harflerle), Hazırlayanlar: Dr. Birsen Talay Keşoğlu, Mustafa Keşoğlu, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2010, 590 S.

ISBN : 978-975-808-13-01

Yeni Harflerle Hanımlara Mahsus Gazete / 1895 – 1908 / Seçki, Hazırlayanlar: Prof. Dr. Mustafa Çiçekler, Prof. Dr. Fatih Andı, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2009, 386 S.

ISBN : 978-975-808-12-40

Yeni Harflerle Kadın / 1908 – 1909 / II. Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi, Hazırlayanlar: Fatma Kılıç Denman, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2010, 624 S.

ISBN : 978-975-8081-29-5

Yeni Harflerle Kadın Yolu / Türk Kadın Yolu-1925-1927, Haz.: N.Y.Ateş, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, 2009, 528 S.

ISBN : 975-8081-15-2

İNTERNET KAYNAKLARI:

İstanbul Terzilik Okulu Meclis Tutanakları”/pdf. dosya; mtegm.meb.gov.tr/TR/tarihce_ktogm.asp.

www.actaturcica.com, yıl :1, Sayı :2, Temmuz 2009.

www.actaturcica.com, yıl :4, Sayı :2/1, Temmuz 2012.

Osmanlı’da Terzilikle İlgili Özel Bölüm :

TERZİLİK TEŞKİLATI

- [İzmir Terzi Mektebi](#) [Özet] *Mehmet Karayaman*
- [Osmanlı Polis Kıyafetleri ve Müteahhit Terziler \[1908-1923\]](#) [Özet] *Güler Yarcı*
- [Bursa Şer’iyye Sicillerine Göre Esnaf Teşkilatı ve Kumaş Nizamı](#) [Özet] *Ömer Düzbakar*

TERZİLİK KAYITLARI

- [Osmanlı Kroniklerinde Terziliğe Dair İlk Kayıtlar \[Kuruluşun 1502’ye kadar\]](#) [Özet] *Necdet Öztürk*
- [Harem’in Bayramlık Elbiseleri: Dikişçi Matmazel Kokona’nın Defteri](#) [Özet] *Selin İpek*

KIYAFETLER

- [Bir Hükümdarlık Alameti Olan Tırâz](#) [Özet] *Samira Kortantamer*
- [Kispet ve Kispet Ustalığı](#) [Özet] *Alev Özbil*
- [Gölge Oyunundaki Çelebi Tipinin Kıyafeti](#) [Özet] *Erhan Taşbaş*
- [Karagöz Oyununda Çengi Kıyafeti](#) [Özet] *Selman Başaran*
- [L’influence du style turc sur le costume historique d’un noble polonais](#) [Özet] *Danuta Chmielowska*

TERZİLİK MESLEĞİ

- [Göçebe Kırgız Kültüründe Yün ve Deriden İp Yapımı \[XX. Yüzyıl\]](#) [Özet] *Baktıbek İsakov*
- [Fonksiyonel ve Süsleyici Özelliği Olan Düğmenin Dikişteki Yeri](#) [Özet] *Tevhide Özbağı, Nihal Ülger*
- [Terzi Bekir Dülger](#) [Özet] *Çiğdem Kara*
- [Resimli Ay’da Kıyafet”, “Kültürümüzde Tebdil-i Kıyafet, Makbule Sarıkaya.](#)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Gürdal Bike Sağduyu
Doğum Tarihi Ve Yeri : 23 Haziran 1975 , Manisa
Yabancı Dil : *Fransızca , çok iyi derecede okuma ve yazma
*İngilizce , iyi derecede okuma ve yazma
Bilgisayar Programları : *Assyst Cad/Cam Tasarım ve Üretim Programı
*Artworks Tasarım Programı
*EDS, Boyut, Coreldraw, Coreldesigner.
*MS Office Programları, internet uygulamaları

Eğitim :

Yüksek Lisans : Dokuz Eylül Üniversitesi / Güzel Sanatlar Enstitüsü , Tekstil Tasarımı Bölümü, Yüksek Lisans Öğrenimi, (1999 – 2003)

(*Türkiye’de Fasonlaşmadan Moda ve Markaya Geçiş Aşamaları*)

Lisans : Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi , Tekstil Tasarımı Bölümü, Moda Giyim Programı, Lisans Öğrenimi (1995 - 1999)

Lise : İzmir Özel Tevfik Fikret Lisesi (1986 - 1993)

İş Deneyimi :

***Dokuz Eylül Üniversitesi** (Eylül 2009 –) – Ücretli Öğretim Görevlisi

***Sun Holding A.Ş. / Ar-Ge Merkezi** (Kasım 2012 -)

***Sun Tekstil Tic. A.Ş.** (Kasım 2011 - Kasım 2012)

***İmateks Tekstil Tic. Ltd. Şti.** (Aralık 2009 – Kasım 2011)

***Karyateks Tekstil Ticaret A.Ş.** (Aralık 2006 – Ekim 2007)

***Egerep Tekstil ve Tekstil Ürünleri Müessesillik Ltd. Şti.** (Ocak 2006 - Kasım 2006)

***Roteks Tekstil Sanayi A.Ş.** (Şubat 2001 - Ocak 2006)

***İzmir Ekonomi Üniversitesi** (Eylül 2003 - Temmuz 2004)

***Dokuz Eylül Üniversitesi** (Eylül 2000 - Temmuz 2003)

***Bike Giyim Tic. ve Ltd. Şti.** (Eylül 1993 - Nisan 2000)

Bilimsel Etkinlikler :

Yayımlanmış Kitap : 2010 - Türkiye’de Fason İmalattan Moda ve Markaya Geçiş Aşamaları

Kurs Ve Seminerler :

Assyst Cad / Cam : Kalıp Hazırlama, Serilendirme ve Pastal Programı (1999)

Artworks Tasarım Programı : Designer, Photoshop, Colorway, Storyboard, Drape

Pozitif Düşünce ve NLP Workshop (2004)